

प्राकृतमार्गोपदेशिका

अध्यापक वेचरदास जीवराज दोशी

: प्रकाशक :

गूर्जर ग्रंथरत्न कार्यालय

गांधी रस्ती : अमदावाद.

संतानो तरफनो जेमनी निव्याज कर्तव्यनिष्ठानो

वदलो कोई पण रीते वाळी न ज शकाय

एवां पूज्य

तीर्थरूप स्व. सातुश्रीने

—सेवक वेचरदास

પ્રસ્તાવના :

પ્રાકૃતમાર્ગોપદેશિકાની આમ તો આ પાંચમી આવૃત્તિ ગણાય પરંતુ વીજી અને ત્રીજી આવૃત્તિમાં પુનર્મુદ્રણ સિવાય વીજી કોઈ વિશેષતા ન હતી તેથી આ સંસ્કરણને ચોથી આવૃત્તિરૂપ ગણવું સમુચિત લેવાય. અત્યાર સુધીનાં સંસ્કરણો કરતાં આ સંસ્કરણમાં એક આ વિશેષતા છે: આમાં પ્રાકૃતભાષાને લગતા જે જે નિયમો વતાવેલા છે તે નિયમો આચાર્ય હેમચંદ્રના પ્રાકૃતવ્યાકરણના આઠમા અધ્યાયના કયા પાદના કયા સૂત્ર સાથે સંબંધ રાખે છે એ હકીકત સર્વત્ર યથાસ્થાન ટિપ્પણમાં સૂત્રાંકો આપીને જણાવેલી છે. આ ગ્રંથનો અભ્યાસી આ અંગે જે કાંઈ વિશેષ જાણવા ઇચ્છે તેને માટે એ સૂચન ઉપયોગી થશે. એ દૃષ્ટિએ એ અંકો આપેલા છે. આ સંસ્કરણના બે વિભાગ પાડ્યા છે: વ્યાકરણવિભાગ અને પાઠમાલાવિભાગ. વ્યાકરણવિભાગમાં વર્ણવિજ્ઞાન, શબ્દવિભાગ, શબ્દરચના એ ત્રણ મુખ્ય વિભાગ છે. શબ્દરચનામાં ૧ સ્વરના સામાન્ય ફેરફાર, ૨ સ્વરના વિશેષ ફેરફાર, ૩ અંત્યવ્યંજન અસંયુક્ત વ્યંજન અથવા બે સ્વરોની વચ્ચે આવેલા વ્યંજનના સામાન્ય ફેરફાર, ૪ સંયુક્તવ્યંજનના સામાન્ય ફેરફાર, ૫ સંયુક્તવ્યંજનના વિશેષ ફેરફાર વતાવેલા છે. આમ ક્રમ રાખીને શબ્દરચનાને સરલતાથી સમજાવવાની યોજના કરેલી છે, આ પછી શબ્દોમાં વિશેષ ફેરફાર, ખાસ ખાસ શબ્દોના સંયુક્તવ્યંજનોમાં વચ્ચે-અંતઃ-સ્વરની વૃદ્ધિ, શબ્દોની જાતિસંબંધી ફેરફાર સંબંધે પણ સમજ આપેલી છે, આ અને આવું વીજું પણ શબ્દરચનાના પેટામાં જ જણાવેલું છે.

આ પછી સંધિ અંગે સમજૂતી આપેલ છે અને આ વિભાગને અંતે સમાસ અંગે સર્વિસ્તર સમજૂતી આપતાં સમાસનું પ્રયોજન તથા દરેક સમાસનાં ઉદાહરણો આપેલાં છે.

આશ્વા પુસ્તકમાં તુલનાની દ્રષ્ટિ સંસ્કૃત રૂપો સર્વત્ર આપેલાં છે. જે સામાન્ય કોશ આપેલ છે તે પણ ટિંગપ્રમાણે આપેલો છે છપ્પે પહેલાં નરજાતિના શબ્દો, પછી નારીજાતિના શબ્દો અને છેલ્લે નાન્યનર-જાતિના શબ્દો. આમ યોજવાથી શબ્દોની જાતિ અંગે જાણવાની વિચાર્થી-ઓને સુગમતા રહે.

આ ઉપરાંત વિશેષજ્ઞ કોશ, સંદ્યાવાની શબ્દોનો કોશ, અધ્યય કોશ, ધાતુકોશ તથા જાતિ પ્રમાણે દેશ્ય શબ્દોનો કોશ પણ આપેલ છે.

અહીં આંકડાઓ અંગે એક સૂત્રન વ્યાનમાં રાખવાનું છે કે જે અંગ્રેજી આંકડા છે તે અપવાદરૂપ નિયમોના સૂત્રક છે. પૃ. ૬૬ થી ૭૯ સુધીમાં જે જે નિયમો જણાવેલા છે તે વધા અપવાદરૂપ છે છતાં ત્યાં અંગ્રેજી આંકડાને વધેલાં વાચ્યોય આંકડા મૂલ્યથી દર્શાવાયા છે તથા પૃ. ૯ થી ૧૪ સુધીમાં જે નિયમો આપેલા છે તે સામાન્ય નિયમો છે તેમ છતાં તેમાં મુજગની આંકડા આપેલા છે, સરી રીતે ત્યાં પણ વાચ્ય-કોષ આંકડા દોવા જોઈએ. વિદ્યાર્થી માર્ગે તે તે નિયમો ઉપરના મુદ્દય મુદ્દય મથાળા વાંચીને આ મૂલ્યને સુધારી લેવા મંદેરવાની કરશે [૦ ૯ નાં અંકોની સમજૂતી અંગે જે સૂત્રના આપેલી છે તે પ્રમાણે મર્થવ્ય [અર્થ ધર્મ વર્ત્ય નથી ૦ માટે પણ સંપાદક તથા પ્રકાશક વિદ્યાર્થી માર્ગેની યમા માર્ગે લે છે.

કયો નિયમ સામાન્ય છે અને કયો નિયમ વિશેષ છે તેનો નિર્ણય તે તે નિયમો ઉપરના મથાળાઓથી જ થઈ અશે, તેથી આંકડા-ઓની ગૂંચવણમાં પડવાની જરૂર નથી.

પ્રાકૃતભાષાના સામાન્ય કે વિશેષ નિયમો જ્યાં જ્યાં આપેલા છે ત્યાં ત્યાં સાથે જ પાલી, શૌરસેની, માગધી, પૈશાચી અને અપભ્રંશભાષાના તેવા જ પ્રકારના નિયમો ઉદાહરણો સાથે આપેલા છે તે અંગે વિદ્યાર્થી-ઓનું ધ્યાન દોરીએ છીએ.

આશા છે કે પ્રાકૃતભાષાના અભ્યાસી ભાઈવહેનોને આ પુસ્તક મદદગાર નીવડે અને અભ્યાસી ભાઈવહેનોના અભ્યાસ અંગેના ઉત્સાહમાં વધારો થાય.

૧૨/૪, ભારતી નિવાસ સોસાયટી,

અમદાવાદ-૬

૧૩-૬-૫૯

વેચરદાસ

તા. ક. :-મુદ્રણદોષ જે હોય તેને સુધારીને વાંચવા વિનંતિ છે. પ્રેસવાળા ભાઈઓ ભારે કાઠજીવાળા હોવા છતાં તેઓ ઘરાંઘરા કાઠજી રાખી રાખ્યા નથી એથી મુદ્રણદોષ યવાનો પૂરેપૂરો સંભવ છે

વેચરદાસ

- ૭૭ શબ્દની જાતિ સંબંધે ફેરફાર
 ૮૦ સંધિ
 ૮૬ સમાસ

પાઠમાલા વિભાગ

- ૯૯ વર્તમાનકાલ
 ૧૧૩ સાર અને પ્રશ્નો
 ૧૧૬ ઉપસર્ગ
 ૧૨૦ અકારાંત નામ
     નરજાતિ અને નાન્યતરજાતિ
 ૧૩૪ અકારાંત નામ સર્વાદિ
     નરજાતિ અને નાન્યતરજાતિ
 ૧૫૬ મૂતકાલ
 ૧૬૬ ઇકારાંત તથા ઉકારાંત નામ
     નરજાતિ અને નાન્યતરજાતિ
 ૧૭૬ ભવિષ્યકાલ
 ૧૮૭ અમુ (અદસ્)નાં રૂપાલ્યાન—નર૦ નાન્ય૦
 ૧૯૩ ઋકારાંત નામ—નર૦ નાન્ય૦
 ૨૦૩ વિધ્યર્થ અને આજ્ઞાર્થ
 ૨૧૩ ક્રિયાત્તિપત્તિ

अनुक्रम

व्याकरण विभाग

प्रारंभन्तु पृ०

विषय

- १ वर्णविज्ञान
- ६ शब्दविभाग
- ७ शब्दरचना
- ९ स्वरना सामान्य फेरफार
- १५ स्वरना विशेष फेरफार
- २९ व्यंजनना फेरफार
- ३९ व्यंजनना विशेष फेरफार
- ५० संयुक्त व्यंजनना सामान्य फेरफार
- ६६ संयुक्त व्यंजनना विशेष फेरफार
- ७२ द्विर्भाव
- ७३ शब्दोमां विशेष फेरफार
- ७४ शब्दोमां सर्वथा फेरफार
- ७५ संयुक्त व्यंजननोनी वच्चे स्वरनी वृद्धि
- ७६ अनुस्वारनो वधारो
- ७७ व्यंजननो वधारो

- ૨૧૫ નારીજાતિ—આકારાંત, ઇકારાંત, ૠકારાંત, ઉકારાંત
તથા ઁકારાંત નામો

૨૨૭ પ્રેરકભેદ—વર્તમાન ભૂત અને ભવિષ્ય વગેરે

૨૩૬ ભાવે પ્રયોગ અને કર્મણિ પ્રયોગ

૨૩૮   ”   ”   વર્તમાનકાલ
  આજ્ઞાર્થ, વિધ્યર્થ
  ભૂતકાલ અને
  ભવિષ્યકાલ વગેરે

૨૪૦ પ્રેરક ભાવે અને કર્મણિપ્રયોગ—વર્તમાનકાલ, આજ્ઞાર્થ,
વિધ્યર્થ, ભૂતકાલ અને ભવિષ્યકાલ વગેરે

૨૪૪ સ્ત્રીલિંગી સર્વાદિ

૨૪૯ વ્યંજનાંત શબ્દો

૨૫૪ કેટલાક તદ્વિત પ્રત્યયોની સમજ

૨૬૦ નામ ધાતુઓ

૨૬૧ હેત્વર્થ કૃદંત—પ્રેરક હેત્વર્થ કૃદંત, અનિયમિત
હેત્વર્થ કૃદંત

૨૬૪ સંવંધક ભૂતકૃદંત—પ્રેરક સંવંધકભૂત કૃદંત, અનિય-
મિત સંવંધકભૂત કૃદંત

૨૬૮ વિધ્યર્થ કૃદંત—અનિયમિત વિધ્યર્થ કૃદંત

૨૭૦ વર્તમાન કૃદંત—પ્રેરક વર્તમાન કૃદંત તથા સાદું
અને પ્રેરક ભાવે તથા કર્મણિ વર્તમાન કૃદંત વગેરે

- २७३ संख्यावाचक शब्दो, तेनां रूपो तथा तेनो शब्दसंग्रह
 २८२ भूतकृदन्त—अनियमित भूतकृदन्त
 २८४ भविष्यकृदन्त
 २८५ कर्तृदर्शक कृदन्त—अनियमित कर्तृदर्शक कृदन्त
 २८६ केटलांक अव्ययो

शब्दकोश पृ० १ थी ४९

- १ नाम—नरजाति
 १३ „ नारीजाति
 १७ „ नान्यतरजाति
 २३ विशेषण
 २९ संख्यावाचक शब्दो
 ३३ अव्यय
 ३६ धातु
 ४५ देश्य शब्दो—नरजाति
 ४७ „ नारीजाति
 ४८ „ नान्यतरजाति
 ५० अर्धमागधी प्राकृतनुं साहित्य

। पितरौ वन्दे ।

प्राकृतमार्गोपदेशिका

(अक्षरपरिवर्तन—व्याकरणविभाग)

वर्णविज्ञान

१ प्राकृत भाषामां वपराता स्वरानी अने व्यंजनानी माहिती आ प्रमाणे छेः

स्वर		उच्चारण स्थान
ह्रस्व	दीर्घ	
अ	आ	कंठ-गळुं
इ	ई	तालु-ताळ्यु
उ	ऊ	ओष्ठ-होठ
ए२	ए	कंठ तथा तालु
ओ	औ	कंठ तथा ओष्ठ

१ प्राकृत भाषामां स्वरानुं प्लुत उच्चारण वपरावुं नथी.

२ ऋ३ तथा लृ स्वरानो प्रयोग नथी.

१ प्रस्तुत पुस्तकमां प्राकृत, पालि, क्षौरसेनी, मागधी, पैंशाची तथा चूलिका-पैंशाची अने अपभ्रंश भाषाना व्याकरणनो समावेश करेलो छे तेथी प्राकृत भाषा एउले 'उक्त कथी भाषाओ' एम समजवानुं छे.

२ एफ़, तेल्ल वगेरे शब्दानो 'ए' ह्रस्व छे अने सोत्त, तोत्त वगेरे शब्दानो 'औ' ह्रस्व छे.

३ अपभ्रंश प्राकृतमां 'ऋ' स्वरानो उपयोग धाय छे. वृण, वृहत्त वगेरे.

૩ ૧૯૯ તથા ઔ સ્વરનો પણ પ્રયોગ નથી.

વ્યંજનો

ક્	ઘ	ઙ	ઞ	(ક વર્ગ)
ચ્	છ	જ્	ઝ	(ચ વર્ગ)
ટ્	ઠ	ડ્	ઢ	(ટ વર્ગ)
ત્	થ	દ્	ધ	(ત વર્ગ)
પ્	ફ	બ્	ભ	(પ વર્ગ)

ઉચ્ચારણ સ્થાન

કંઠ
તાલુ
મૂર્ધા-માથું
દંત-દાંત
ઓઘ

અંતસ્થ-
અર્ધસ્થર

ય્
ર
લ્
વ
સ્
હ

તાલુ
મૂર્ધા
દંત
દંત-ઓઘ
દંત
કંઠ

યૂ લૂ વૂ
દ્ જ્ ણ્ ન્ મ્ }

નાસિકા-નાક

- ૪ પ્રાકૃત ભાષામાં કોઈ પણ વ્યંજન સ્વર વગરનો-ક ચ ત પ
૧ એ રીતે એકલો વપરાતો નથી, જે વ્યંજનો એક સરસા વર્ગના છે
અથવા એક સરસા આકારના છે તેઓ સ્વર વગરના પણ સંયુક્ત
રીતે વપરાય છે. સરસા વર્ગના: ચવક. વચ્છ. વદટટ. તત્ત. પુપ્પ.
અક્ક. કજ્જાર. મઘ કણ્ઠ. તન્તુ. ચમ્પગ વગેરે
સરસા આકારના: અય્ય૩. કલ્લાણ. સન્વ. સિસસ વગેરે.

૧ ફક્ત 'અયિ' અવ્યયને સ્થાને જ 'એ' વપરાય છે. 'એ'
એટલે સંભાવના અથવા કોમલ સંયોધન. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૬૯૧.

૨ શબ્દની અંદર 'ઙ્ઞ'નો પ્રયોગ પાલિ, માગધી અને પૈશાની
ભાષામાં પ્રચલિત છે.

૩ અય્ય (આર્ય) શબ્દ કેવલ શૌરસેનીમાં અને માગધીમાં વપરાય છે.

૫. કોઈ પણ પ્રયોગમાં ફક્તો મસ્વર ઇ અથવા વેવટો જ વપરાતો જ નથી.

૬. સામાન્ય રીતે વ્યંજન ત્રણ વર્ગોમાં વહેંચાયેલાં છે. એક જાતનાં વિજાતીય સંયુક્ત વ્યંજનો પ્રાકૃત ભાષામાં વપરાતાં નથી, અપવાદ તરીકે કેટલાક વિજાતીય સંયુક્ત વ્યંજનો પ્રાકૃત અપભ્રંશ પાલિ અને માગધી ભાષામાં વપરાય છે, તે અંગે ઉદાહરણ સાધેનો નિર્દેશ વ્યંજનવિકારના પ્રકરણમાં આવશે.

૭. શ તથા પ નો અને વિસર્ગનો પ્રયોગ પ્રાકૃત ભાષામાં મુદ્દલ નથી.

૮. 'ઙ' વ્યંજનનો પ્રયોગ પાલિ ભાષામાં તથા પૈશાચી ભાષામાં પ્રચલિત છે.

૯. સંસ્કૃતના વ્યાસ સંયુક્ત અક્ષરને બદલે પ્રાકૃતમાં વ્યાસ અક્ષર સાધારણ રીતે વપરાય છે તેની ઉદાહરણો સાધેની યાદી આ પ્રમાણે છે :

(૧) ત્ક, ક્ત, વ્ય, મ્, ક્, લ્ક, વલ, અને વ્વ ને બદલે શબ્દની અંદર 'ફ' વપરાય છે અને ૧૨ શબ્દની આદિમાં 'ક' વપરાય છે: ઉત્કળ્ક-ઉત્કળ. મુક્ત-મુક્. વાવ્ય-વવ. ચક્-ચવ. ત્ક-ત્વ. ઉત્ક-ઉવ. વિવલ્લ-વિવલ. પવ-પવ. વવચિત્-કચિ. વવણતિ-વણતિ.

(૨) ત્થ, થ્ય, ક્ષ, ત્ક્ષ, ક્ષ્ય, પ્ક, સ્ક, સ્થ, :સ્થ-ચરાચર ન તથા વચ્ચ: ઉત્થણિત-ઉત્થણિત. વ્યાખ્યાન-વ્યાખ્યાન. ક્ષય-ન્યય ક્ષણ-વણ, અક્ષિ-અવિશ્વ. ઉત્કિષ્ણ-ઉત્કિષ્ણ. લક્ષ્ય-લક્ષ્ય. શુષ્ક-શુષ્ક. આસ્વન્દતિ-અવપન્દતિ. સ્વન્દ-સ્વન્દ. સ્થલિત-સ્થલિત. સ્થલન-

૧. અહીં આપવામાં આવતી આ યાદીમાં ફ, વજ, ઙ, ગ્ય વગેરે જે વેવટો અક્ષર વાપરવાનો કહેલો છે તેનો ઉપયોગ શબ્દની અંદર કરવાનો છે અને જે ફક્તો અક્ષર વાપરવાનો કહેલો છે તેનો ઉપયોગ શબ્દની આદિમાં કરવાનો છે.

खलण. स्खलति-खलइ. दुःख-दुक्ख.

(३) ङ, ण, द्ग, म, म्म, म्य, म्र, र्ग, ल्ग, वरावर ण तथा गः
खङ्ग-खण्ण. रुण-रुग. अथवा लुग. मुद्ग-मुग्ग. नम्र-नग्ग. युग्म-
जुग्ग. योग्य-जुग्ग. अग्र-अग्ग. ग्रास-गास. ग्रसते-गसते. वर्ग-
वग्ग. वल्गा-वग्गा.

(४) द्घ, घ, घ, घं-वरावर रघ तथा घः उद्घाटित-उग्घाडिअ.
विघ्न-विग्घ. शीघ्रम्-सिग्घं. घ्राण-घाण. अर्घ-अग्घ.

(५) च्य, चं, थ्र, त्य, वरावर च तथा चः अच्युत-अच्चुअ. च्युत-
चुअ. अर्चा-अच्चा. निश्चल-निच्चल. सत्य-सच्च. त्याग-चाय.
त्यजति-चयइ.

(६) छ, छ्र, क्ष, ळक्ष, क्षम, त्स, थ्य, त्स्य, प्स, थ वरावर छ
तथा छः मूर्छा-मुच्छा. कृच्छ-किच्छ. क्षेत्र-छेत्त. अक्षि-अच्छि.
उत्क्षिप्त-उच्छित्त. लक्ष्मी-लच्छी. क्षमा-छमा. वत्स-वच्छ. मिथ्या-
मिच्छा. मत्स्य-मच्छ. लिप्ता-लिच्छा. आश्चर्य-अच्छेर.

(७) व्ज, ज्ञ, ज्ञ, जं, ज्व, य, र्य य्य वरावर ज्ञ तथा जः कुब्ज-
नुब्ज. सर्वज्ञ-सर्वज्ज. वज्र-वज्ज. वज्र्य-वज्ज. गर्जति-गज्जइ.
प्रज्वलित-पज्जलित. ज्वलित-जलिअ. विद्या-विज्जा. कार्य-कज्ज
शय्या-सेज्जा.

(८) थ्य, घ्व, ह्य वरावर ज्ञ तथा झः मध्य-मज्झ. साध्य-सज्झ. ध्यान-
ज्ञाण. ध्यायति-झायइ. साध्वस-सज्झस. बाह्य-वज्झ. सद्य-सज्ज.

(९) तं वरावर दृः नर्तकी-नट्टई.

(१०) ट, ट, स्थ, स्त, वरावर दृ तथा ठः दृष्टि-दिट्ठि. गोष्ठी-गोष्ठी.
अस्थि-अट्ठि. स्थित-ठिअ. स्तम्भ-टंभ.

(११) तं तथा दं वरावर दृः गर्त-गट्ठ. गर्दभ-गट्ठह.

(१२) ध, ढ, ग्य, च तथा ढ्य वरावर ड्डः अर्ध-अद्ध. वृद्ध-
चुद्ध. दग्ध-दद्ध. स्तब्ध-ठद्ध. आढ्य-अद्ध.

(१३) ज्ञ, झ, न्न, ण्य, न्य, ण, ण्व, न्व वरावर ण, ण्ण अथवा न,
न्नः सर्वज्ञ-सर्वण्ण, सव्वन्नु. यज्ञ-जण्ण, जन्न. ज्ञान-णाण,
नाण. विज्ञान-विण्णाण, विन्नाण. प्रद्युम्न-पज्जुण्ण, पज्जुन्न.
प्रसन्न-पसण्ण, पसन्न. पुण्य-पुण्ण, पुन्न. न्याय-णाय, नाय.
अन्योन्य-अण्णोण्ण, अन्नोन्न. मन्यते-मण्णए, मन्तए. वर्ण-
वण्ण, वन्न. कण्व-कण्ण. अन्वेषणा-अण्णेसणा, अन्नेसणा. अन्वेप-
यति-अण्णेसेइ, अन्नेसेइ.

(१४) क्षण, क्षम, इन, ण्ण, स्त, ह, ह वरावर ण्ह अथवा न्हः तीक्ष्ण-
तिण्ह, तिन्ह. प्रश्न-पण्ह, पन्ह. सूक्ष्म-सण्ह. विष्णु-विण्हु, विन्हु.
स्नान-ण्हाण, न्हाण. प्रस्तुत-पण्हुअ, पण्हुअ. प्रस्नव-पण्हव,
पण्हव. पूर्वाह्ण-पुव्वण्ह, पुव्वन्ह. वहि-वण्हि, वन्हि.

(१५) यत्, प्त, त्त, त्म, त्र, त्व, त्ते वरावर त अथवा त्तः भुक्त-
भुत्त. सुप्त-सुत्त. पत्नी-पत्ती. आत्मा-अत्ता. त्राण-ताण शत्रु-
सत्तु त्वम्-त्त. सत्त्व-सत्त. मुहूर्त-मुहुत्त.

(१६) वथ, त्र, थ्य, र्थ, स्त, स्थ वरावर थ अथवा त्थः सिक्थक-
सित्थअ. तत्र-त्तथ. पथ्य-पत्थ. पार्थ-पत्थ. स्तम्भ-थंभ. स्तुति-
थुइ स्थिति-थिति.

(१७) च्द, द्र, दँ, द्व वरावर द अथवा द्दः अच्द-अद्. भद्र-भद्.
आर्द्र-अद्. द्वि-दि. द्वैत-दइअ. अद्वैत-अद्दइअ. द्वौ-दो.

(१८) ग्य, च्य, र्घ, घ्व वरावर घ अथवा ङ्गः स्निग्ध-निद्ध. लब्ध-
लद्ध. अर्घ-अद्. ध्वनति-धणइ.

(१९) न्त वरावर न्द (शौरसेनी भाषामां) निधिन्त-निच्चिन्द. अन्तःपुर-
अन्देउर. महत्-महन्त-महन्द, पचत्-पचन्त-पचन्द, पभावयत्-
पभावन्त-पहावन्द, किन्तु-किन्दु.

- (૨૦) ત્, ત્મં, પ્ય, પ્ર, પૃ, લ્ય, પ્લ, વ્મ, હ્મ વરાવર પ અથવા પ્પ: ઉત્પલ-ઉપ્પલ. આત્મા-અપ્પા. પ્યાયતે-પાયણ. વિજ્ઞપ્ય-વિજ્ઞપ્પ. પ્રિય-પિય. અપ્રિય-અપ્પિય. અર્પયતિ-અર્પેહ. અલ્પ-અપ્પ. પ્લવ-પવ. વિપ્લવ-વિપ્પવ. પ્લવતે-પવણ. રુક્મ-રુપ્પ. રુક્મિણી-રુપ્પિણી. કુહમલ-કુપ્પલ.
- (૨૧) ત્ફ, પ્પ, પ્ફ, સ્પ, સ્ફ વરાવર ફ અથવા ફ્ફ: ઉત્ફલ-ઉપ્ફલ. પુષ્પ-પુષ્ફ. નિષ્ફલ-નિષ્ફલ. સ્પર્શ-ફંસ. સ્પૃશતિ-ફરિસહ. સ્ફુટ-ફુડ. સ્ફુરતિ-ફુરહ. સ્ફુરણ-ફુરણ.
- (૨૨) દ્વ, દ્વ, વૃ, વ્ર, વૃ, વ્ર વરાવર વ અથવા વ્વ તથા વ અથવા વ્વ: ઉદ્વન્ધ્ય-ઉદ્વન્ધિય. દ્વે-વે અથવા વે. દ્વીનિ-વિનિ, વૈન્નિ અથવા વિન્નિ, વૈન્નિ. વર્વર-વઢ્વર. વ્રાહ્મણ-વમ્હણ. અવ્રાહ્મણ્ય-અવ્વમ્હણ. સર્વ-સવ્વ, મઘ્વ. વ્રજતિ-વયહ. વ્રજ-વજ.
- (૨૩) ગ્મ, દ્મ, મ્ય, મ્મ, મ્ર, હ્ર વરાવર મ અથવા મ્મ: પ્રાગ્માર-પઞ્માર. સદ્માવ-સઢ્માવ. સમ્ય-સઞ્મ. ગર્મ-ગઢ્મ. મ્રમ-મમ. વિમ્રમ-વિઞ્મમ વિહ્લ-વિઞ્મલ.
- (૨૪) ગ્મ, હ્મ, ણ્મ, ન્મ, મ્ય, મ્મ, ન્, ત્મ, વરાવર મ અથવા મ્મ: યુગ્મ-જુમ્મ. દિહ્મુલ-દિમ્મુહ. વાહ્મય-વમ્મય. પ્ણમુલ-હમ્મુહ. જન્મ-જંમ્મ. મન્મન-મમ્મણ. ગમ્ય-ગમ્મ. સૌમ્ય-સોમ્મ. ધર્મ-ધમ્મ. કમ્ર-કમ્મ. મેડિત-મેડિઅ. જાત્મ-જમ્મ. ગુલ્મ-ગુમ્મ.
- (૨૫) ક્ષ્મ ણ્મ, સ્મ અંતે હ્ર વરાવર મ્હ: પક્ષ્મ-પમ્હ. ગ્રોષ્મ-ગિમ્હ. વિત્તમય-વિમ્મય. વ્રાહ્મણ-વમ્હણ.

શબ્દવિભાગ

તમામ પ્રકારની પ્રાકૃત ભાષાઓના શબ્દોની જે જાત છે: સંસ્કૃતસમ અને દેશ્ય. જે જે શબ્દો પંડિતાદ સંસ્કૃત ભાષા સાથે તદ્દન મળતા આવે છે તે સંસ્કૃતસમ કહેવાય, અને બીજા જે શબ્દો ધણા જ પ્રાચીન હોય

વ્યુત્પત્તિની દૃષ્ટિએ પંડિતાઝ ભાષા સાથે કે પ્રાકૃત ભાષા સાથે સરસાવી શકાય એવા ન હોય તે દેશ્ય શબ્દો ગણાય. આ દેશ્ય શબ્દો ઘણા જૂના છે અને વેદો વગેરે પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાં તથા સંસ્કૃત ભાષાના કોશોમાં અને સાહિત્યમાં भारोभार વપરાયેલા છે. દેશ્ય શબ્દોમાં કેટલાક અનાર્ય શબ્દો છે તેમ દ્રવિડભાષાના પણ શબ્દો છે. આચાર્ય હેમચન્દ્રે આવા શબ્દોનો એક સંગ્રહ કરેલો છે અને તેને દેશ્યશબ્દસંગ્રહ (देसीशब्दसंग्रह) એવું નામ આપીને એનો એક સ્વતંત્ર કોશ કરેલો છે. આ કોશની ટીકા પણ હેમચન્દ્રે પોતે જ લખી છે.

સંસ્કૃતસમ પ્રાકૃત શબ્દોની ઘે જાત છે : કેટલાક તદ્દન સરસા અને કેટલાક થોડા સરસા :

તદ્દન સરસા નામરૂપ શબ્દો:

પ્રાકૃત	સંસ્કૃત
સંસાર	સંસાર
દાહ	દાહ
દાવાનલ	દાવાનલ
નીર	નીર
સંમોહ	સંમોહ
ધૂલિ	ધૂલિ
સમીર	સમીર વગેરે.

તદ્દન સરસા ક્રિયાપદો:

ભેદતિ	ભેદતિ
હનતિ	હનતિ
ધાતિ	ધાતિ
મરતે	મરતે વગેરે.

थोडा सरखा नामरूप शब्दो:

प्राकृत	संस्कृत
कणग	कनक
सुवण्ण	सुवर्ण
सुवन्न	
विलया	वनिता
घर	गृह
इत्थी	स्त्री
रुक्ख	वृक्ष
वाणारसी	वाराणसी

थोडा सरखा क्रियापदो:

कुणति	कृणोति (तृतीय पुरुष एकवचन)
नच्चति	नृत्यति
पुच्छति	पृच्छति
जीहति	जिह्वेति
चवति	वच्ति
जुज्झति	युध्यते
जुज्झते	
वंदित्ता	वन्दित्वा (संबन्धक भूतकृदन्त)
कर्त्तवे	कर्त्तव्ये (हेत्वर्थ कृदन्त)
कात्तवे	
करित्ताए	

देख्य

संस्कृत

गुजराती

खडकी

गडा

गत

खडकी

ओज्जरी

साटो

अआन्ति

होजरी

अकाटे (?) एकी-हेकी-वरसादनी एकी

ગહયટી

ગહગહાટ

ગાગરી

ગયગરી

ગાગર

છાસી

છાશ

જોવારી

જુવાર

દેશ્ય શબ્દોમાં તામિલ-તેલુગુ અને અરવી-ફારસી વગેરે અનેક ભાષાઓના શબ્દો પણ ઉપલબ્ધ છે.

શબ્દરચના

પ્રાકૃત શબ્દોને સમજાવવા સારુ ઘણા પ્રાચીન જમાનાથી સંસ્કૃત શબ્દોને માધ્યમ તરીકે વાપરવાની પરંપરા ચાલી આવે છે, તદનુસાર પ્રસ્તુતમાં તે જ પરંપરાને અનુસરવામાં આવેલ છે.

સ્વરના સામાન્ય ફેરફાર

(સામાન્ય નિયમો ગુજરાતી અંકો સાથે આપેલા છે અને વિશેષ નિયમો અંગ્રેજી અંકો સાથે. એ વિભાગ ધ્યાનમાં રહે. તથા ફેરફારના જે નિયમો ઘાસ ઘાસ ભાષાઓનાં નામો લઈને જણાવેલા છે તે નિયમો તે તે સૂચવેલી ઘાસ ઘાસ ભાષાઓ સાથે સંબંધ ધરાવે છે. અને જે એવા નિયમો કોઈ ભાષાનું નામ લીધા વિના અથવા પ્રાકૃત ભાષાનું નામ લઈને જણાવેલા છે તે સાધારણ રીતે અહીં જણાવેલી તમામ ભાષાઓમાં લાગુ થાય છે. પરંતુ આ નિયમો લાગુ કરતાં પહેલાં અપવાદના નિયમો તરફ પૂરતું ધ્યાન આપવું પડે.)

૧

દ્વિત્વ નો દીર્ઘભાવ

સંસ્કૃત

પ્રાકૃત

ફરયપ

ફાસવ

૧ હેમચન્દ્ર-પ્રાકૃત વ્યાકરણ ૮૧૧૪૩૧

પરિવર્તનના વિધાનને સમજવા સારુ વધે સૂત્રના અંકો આપેલા છે એટલે સૂત્રમાંનાં જે વ્યાં ઉદાહરણો અહીં નથી આપ્યાં તે વ્યાં તે તે સૂત્રો જોઈને સમજી લેવાનાં.

पश्य	पास
आवश्यक	आवासय
मिश्र	मीस
विश्राम	वीसाम
संस्पर्श	संफास
अश्व	आस
विश्वास	वीसास
दुःशासन	दूसासण
पुष्य	पूस
मनुष्य	मणूस
वप	वास
वर्षा	वासा
कपंक	कासअ
विष्वक्	वीसुं
विष्वाण	वीसाण
निष्पिक्त	नीसित्त
कस्य	कास
सस्य	सास
विसम्भ	वीसंभ
उस	ऊस
निस्त्व	नीस
विकस्वर	विकासर
निस्सह	नीसह

(पालि भाषामां पण आवा फेरफार थाय छे : परामर्श-परामाम-
बूओ पालि प्रकाश पृ. ११ टिप्पण)

૨

दीर्घनो ह्रस्वभाव^१

आम्र	अम्ब
ताम्र	तम्ब
तीर्थ	तिथ
मुनीन्द्र	मुणिन्द
चूर्ण	चुन्न
नरेन्द्र	नरिन्द
म्हेच्छ	{ मिलिच्छ मिलिक्छ
नीलोत्पल	नीलुप्पल

(પાલિ ભાષામાં દીર્ઘનો હ્રસ્વભાવ, એ નો ઇ, ઓ નો ઉ તથા ઔ નો ઊ થાય છે. જુઓ પાં ૩૦ પ્ર૦ પૃં ૮ નિયમ ૧૧, પૃં ૫૫ અને પૃં ૫.)

૩

आ नो अ^२

प्रकार	પયર, પયાર.
प्रचार	પયર, પયાર.
प्रहार	પહર, પહાર.
प्रवाह	પવહ, પવાહ.
प्रस्ताव	પત્થવ, પત્થાવ.

આ વર્ધા નામો ભાવવાચક છે અને નરજાતિનાં છે, એ ધ્યાનમાં રહે.

૪

इ नो ए३

पिष्ट	પેટ્ટ, પિટ્ટ.
सिन्दूर	સેદ્દર, સિદ્દર.

૧. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૧૮૪ ૨. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૧૬૮૧

૩. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૧૮૫૧

પિણ્ડ	પેઢ, પિંડ.
વિષ્ણુ	વેણુ, વિણુ.
વિત્ત્વ	વેઢ, વિલ્લ.

આ વધાં ઉદાહરણોમાં 'ઇ'કાર સંયુક્ત અક્ષરની પૂર્વે આવેલ છે.
(પાલિ ભાષામાં આ જ રીતે થાય છે. જૂઓ પાં. પ્રં. પૃં. ૩-૬=૯)

૫

ઊ નો ઝા

ઊત્સરતિ	ઝસરહ
ઊત્સવ	ઝસવ
ઊચ્છ્રવસતિ	ઝસસહ
ઊચ્છ્રવાસ	ઝસાસ

આ ઉદાહરણોમાં ઊ પછી ત્સ અથવા ચ્છ આવેલા છે.

૬

ઊ નો ઝો

ઝુટ્ટિમ-કોટ્ટિમ
ઝુણ્ડ-તોંહ
ઝુદ્ગલ-પોગલ
ઝુસ્તા-મોત્થા
ઝુસ્તક-પોત્થવ

આ ઉદાહરણોમાં ઝકાર સંયુક્ત અક્ષરની પૂર્વે આવેલ છે.

(પાલિ ભાષામાં આ પ્રમાણે ઝ નો ઝો થાય છે. જૂઓ પાં. પ્રં. પૃં. ૫૪-૩=૭૦)

७

ऋ नो अ१

घृत-घय

तृण-तण

कृत-कय

(पालि भाषामां ऋ नो अ धाय छे. जूओ पा० प्र० पृ० १-ऋ=अ)

८

ऋ नो उ२

पितृगृहम्-पिउघरं

मातृगृहम्-माउघरं

मातृष्वसा-माउसिआ

९

ऋ नो रि३

ऋद्धि-रिद्धि

ऋक्ष-रिच्छ

सदृश-सरिस

सदृक्ष-सरिक्ख

सदक्-सरि

ऋण-रिण, अण.

ऋपभ रिसह, उसह.

(पालि भाषामां ऋ नो रि धाय छे. जूओ पा० प्र० पृ० ३-ऋ=रि टिपण)

सदृश वगेरे शब्दोमां द नो लोप कर्या पछी जे ऋ शेष रहे छे तेनो रि करवानो छे.

१. हे० प्रा० ध्या० ८१११२६। २. हे० प्रा० व्या० ८१११३४।

३. हे० प्रा० व्या० ८१११४०, १४१, १४२।

પૈશાચી ભાષામાં સરિસ (સદશ)ને વદલે સતિસ રૂપ થાય છે. એ પ્રમાણે જારિસ (યાદશ)ને વદલે યાતિસ, અન્નારિસ (અન્યાદશ) ને વદ અન્નાતિસ વગેરે રૂપો વને છે : હેં પ્રા० વ્યા० ૮૧૪૩૧૭ ।

૧૦

લૃ નો ઇલિ^૧

ક્લૃન્ન	કિલિન્ન
ક્લૃમ્	કિલિત્ત

૧૧

એ નો એર

શલ	સેલ
કેલાસ	કેલાંસ
વૈધવ્ય	વૈહવ્ય

(પાલિ ભાષામાં એ નો એ થાય છે. જૂઓ પા० પ્રા० પૃ० ૩-એ=અ)

૧૨

ઔ નો ઓર

કૌશામ્બી	કોસંબી
યૌવન	જોન્વન
કૌસ્તુભ	કોસ્તુહ

(પાલિ ભાષામાં ઔ ના ઓ થાય છે. જૂઓ પા० પ્રા० પૃ० ૫-ઔ=ઓ)

એક અપભ્રંશઃ પ્રાકૃતમાં સ્વરોનો ફેરફાર અનિયત રીતે થાય છે. એટલે કયાંય આ નો અ થાય છે, કયાંય ઇ નો એ થાય છે, ડ નો અ તથા આ થાય છે, ક્ર નો અ, ર તથા ડ થાય છે અને ક પગ રહે છે, લ નો ર પગ થાય છે, એ નો ર તથા ઇ થાય છે અને ઔ નો ઓ થાય છે.

૧. હેં પ્રા० વ્યા० ૮૧૧૧૪૨ । ૨. હેં પ્રા० વ્યા० ૮૧૧૧૪૮
૩. હેં પ્રા० વ્યા० ૮૧૧૧૪૯ । ૪. હેં પ્રા० વ્યા० ૮૧૧૩૨૯, ૩૩૦ ।

आ नो अ-काच कच्चु, काच्चु अथवा काच्च.
 ई नो ए-वीणा वेण, वीण, वीणा
 उ नो अ तथा आ-वाहु वाह, वाहा, वाहु.
 ऋ नो अ, इ, उ-पृष्ठी पट्टि, पिट्टि, पुट्टि.
 तृण तणु तिणु, तृण.

मुकृत मुकिडु, मुकिउ, मुकुडु.
 ल नो इ, इलि-वल्लन्न किन्नउ, किलिन्नउ
 ए नो इ, ई-लेखा } लिह, लीह, लेह.
 रेखा }

औ नो ओ-गौरी गोरि, गउरि.

तथा नामने कोई पण विभक्ति लग्या पछी तेनो अंत्य स्वर ह्रस्व
 होय तो दीर्घ थाय छे अने दीर्घ होय तो ह्रस्व थाय छे :

धवल-ढोल्ला (अ नो आ) प्रथमा विभक्ति
 इयामल-सामला " " " " " "
 दीर्घ दीहा (अ नो आ) वीजी विभक्ति
 रेखा रेह (आ नो अ) प्रथमा विभक्ति
 भणिता भणिअ (आ नो अ) " "

स्वरना विशेष—आपवादिक-फेरफारो

अ ना फेरफार

अ नो आ१

अभियाति आहियाइ, अहियाइ.

दक्षिण दाहिण, दक्खिण.

प्ररोह पारोह, परोह.

प्रवचन पावयण, पवयण.

પુનઃ પુણા, પુણ.

સમૃદ્ધિ સામિદ્ધિ, સમિદ્ધિ વગેરે.

(પાલિ ભાષામાં અ નો આ થાય છે. જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૨-અ=૩)

અ નો ૬^૧

ઉત્તમ ઉત્તિમ

ક્તમ કશ્મ

મરિચ મિરિઅ

મધ્યમ મજ્જિમ

દત્ત દિણ્ણ

અક્કાર ઇંગાર, અંગાર.

પવ્વ પિક્ક, પક્ક.

લલાટ ણિઢાલ, ણડાલ.

(પાલિ ભાષામાં અ નો ૬ થાય છે જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૨-અ=૨)

અ નો ૬^૨

હર હીર, હર.

અ નો ૩

ધ્વનિ ઘ્રુણિ

કૃત્તર કયણ્ણુ

(પાલિ ભાષામાં અ નો ૩ થાય છે જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૨-અ=૧)

અ નો ૫૪

અત્ર એત્થ

શમ્યા સેજ્ઞા પાલિ-સેમ્યા.

૧. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૬૬, ૪૭, ૪૮, ૪૯. ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૫૧૧. ૩. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૫૨, ૫૩, ૫૪, ૫૫, ૫૬. ૪. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૫૭, ૫૮, ૫૯, ૬૦.

वाद्यो वेद्यो
कन्दुक गेदुअ

(पालि भाषामां अ नो ए थाय छे. जुओ पा० प्र० पृ० ५२-अ=ए)

अ नो ओ१

नमस्कार नमोकार
परस्पर परोप्पर
पद्म पोम्म
अर्पयति ओप्पेइ, अप्पेइ
स्वपिति सोवइ, सुवइ
अर्पित ओप्पिअ, अप्पिअ

अ नो अइ२

विषमय विसमइअ
सुखमय सुहमइअ

अ नो आइ३

पुनः पुणाइ, पुणो.
न पुनः न उणाइ, न पुणो.

अ नो लोप४

अरण्य रण्य, अरण्य.
अलाघू लाऊ, अलाऊ.

आ ना फेरफार

आ नो अ१

श्यामाक	सामअ
महाराष्ट्र	मरहट्ट
कालक	कलअ, कालअ
कुमार	कुमर, कुम्मार
हालिक	हलिअ, हालिअ
प्राकृत	पयय, पायय
चामर	चमर, चामर
वा	व, वा
यथा	जह, जहा
तथा	तह, तहा
अथवा	अहव, अहवा

(पालि भाषामां आ नो अ थाय जे. जुओ पालि प्र० पृ० ५२-आ-अ)

आ नो इ२

आचार्य	आशरिअ, आयरिअ
निशाकर	निसिअर, निराअर

आ नो ई ३

सत्त्वाट	सत्त्वीट
स्त्यान	ठीण
	थीण

१. हे० प्रा० व्या० ८११६७१६९, ७०, ७१। २. हे० प्रा० व्या० ८११७२, ७३। ३. हे० प्रा० व्या० ८११७४।

आ नो उ१

आर्द्र	उल्ल
स्तावक	धुवध
सास्ना	सुण्हा

आ नो ऊ२

आर्या	अज्जू
आसार	उत्सार, आसार

आ नो ए३

प्राप्त	गेज्ज
पारापत्त	पारेवअ, पारावध
हार	देर, दार
असहाय्य	असहेज्ज, असहज्ज
पुराकर्म	पुरेकम्म, पुराकम्म
मात्र	मेत्त

(पालि भाषामां आ नो ए थाय छं. जुओ पालि प्र० पृ० ५३-आ=ए)

आ नो ओ ४

आर्द्र	ओल्ल, अल्ल
--------	------------

3

इ ना फेरफार

इ नो अ ५

इति	इअ
-----	----

१. हे० प्रा० व्या० ८११७५, ८२१२. हे० प्रा० व्या० ८११७६, ७७१३. हे० प्रा० व्या० ८११७८, ७९, ८०, ८११४. हे० प्रा० व्या० ८११८२, ८३१५. हे० प्रा० व्या० ८११ ९९, ८८, ८९, ९० ।

તિત્તિરિ	તિત્તિર	
પથિન્	પહ	
હરિદ્રા	હલદ્રા	
ઇન્દુદ	અંગુઅ,	ઇંગુઅ
શિથિલ	સઢિલ,	સિઢિલ

(પાલિ ભાષામાં ઇ નો અ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫
ઇ=અ)

ઇ નો ઈ૧

જિહ્વા	જીહા	(અવેસ્તા ભાષામાં હિજ્વા)
સિંહ	સીહ	
નિસ્સરતિ	નીસરદ્,	નિસ્સરઈ

ઇ નો ઉ૨

દ્વિ	ડુ	
ઇશુ	ઉચ્છુ,	ઇક્ષુ
નિ	નુ, ણુ	
યુધિષ્ઠિર	જહુઢિલ,	જહિઢિલ
દ્વિતીય	દુદ્અ,	ચિદ્અ
દ્વિગુણ	દુડણ	ચિડણ

(પાલિ ભાષામાં ઇ નો ઉ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૧
—ઈ=ઉ) તથા પૃ૦ ૩૨ ટિપ્પણ.

ઇ નો ઇ૩

મિરા મેરા

૧. દે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૨, ૧૩૧ ૨. દે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧
૧૪, ૧૫, ૧૬ ૩. દે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧ ૮૭, ૮૬

किशुक केसुअ, किमुअ
(पालि भाषामां इ नो ए थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ५३-इ=ए)

इ नो ओ१

द्विचचन दोवयण
द्विधा दोहा, दुहा
निर्झर *ओज्झर, निज्झर

(पालि भाषामां इ नो ओ थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ५३-इ=ओ)

4

ई ना फेरफार

ई नो अ२

हरीतकी हररई (पालि-हरीटकी)

(पालि भाषामां ई नो अ थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ५३ ई=अ)

ई नो आ३

कदमीर कम्हार

ई ना इ४

द्वितीय दुइय
गभीर गहिर
ग्रीडित बिलिअ
पानीय पाणिअ, पाणीअ
जीवति जिवइ, जीवइ
उपनीत उवणिअ, उवणीअ

१. हे० प्रा० व्या० ८।१। ९७, ९४, ९८।* 'इ' नो 'ओ' अतां 'ऊ'-
नो लोप समज्यो. २. हे० प्रा० व्या० ८।१।९९। ३. हे० प्रा० व्या० ८।१
।१००। ४. हे० प्रा० व्या० ८।१।१०१।

ई नो उ१

जीर्ण जुग्ग, जिग्ग

ई नो ऊ२

तीर्थ तूह, तिथ
हीन छण, हीग
विहीन विछण, विलीग

ई नो ए३

ચિમીતક ચહેલઅ
નીલ નેલ, નીલ

उ ना फेरफार

उ नो अ४

ગુરુની ગલોરે
યુધિષ્ઠિર જહુદિલ
મુકુટ મડલ
ઠપરિ ઠવરિ, ઠવરિ
ગુરુ ગરુઅ, ગુરુઅ

(પાલિ ભાષામાં ઉ નો અ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૧-

૩=અ-મુચ્છલ-મચ્છલ)

उ नो इ५

પુલ્લ પુરિય
ધુતુટિ મિટુટિ

૧. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૦૩ | ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૦૩, ૧૦૪૧
૩. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૦૫, ૧૦૬૧ ૪. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧
૧૦૭, ૧૦૮, ૧૦૯. ૫. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૧૦, ૧૧૧૧

(પાલિ ભાષામાં ટ નો ઇ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૪-૩=૩)

ઢ નો ઈ^૧

કુત છીઅ

ઢ નો ડ૨

મુસલ મૂસલ

સુમગ સુહવ,

સુહઅ

ઢ નો ઓ૩

કુતૂહલ કોઢહલ, કુઝહલ

(પાલિ ભાષામાં ટ નો ઓ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૪-૩=ઓ)

6

ઙ ના ફેરફાર

ઙ નો અ૪

દુક્કલ — દુઆલ, દુક્કલ

(પાલિ ભાષામાં ઙ નો અ થાય છે: પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૫-ઙ=અ)

ઙ નો ઇ^૫

નપુર નિર, નૂર

ઙ નો ઈ^૬

ઢદ્વપૂઢ ડન્વીઢ, ડન્વૂઢ

ઙ નો ડ૭

મૂ મુ
દનુમાન દણુમંત

-
૧. હે૦ પ્રા૦ બ્યા૦ ૮૧૧૧૨૧ ૨. હે૦ પ્રા૦ બ્યા૦ ૮૧૧ ૧૧૩,
૧૧૫ ૩. હે૦ પ્રા૦ બ્યા૦ ૮૧૧૧૧૭ ૪. હે૦ પ્રા૦ બ્યા૦ ૮૧૧
૧૧૮૧૧૧ ૫. હે૦ પ્રા૦ બ્યા૦ ૮૧૧૧૨૩ ૬. હે૦ પ્રા૦ બ્યા૦
૮૧૧ ૧૨૦ ૭. હે૦ પ્રા૦ બ્યા૦ ૮૧૧૧૨૧, ૧૨૨ ૧

+कण्डूया	कंडूया
कुण्डल	कोण्डल, कोऊल
मधूक	महुअ, महूअ

ऊ नो ५१

नूपुर	नेउर,	नूउर
-------	-------	------

ऊ नो ओ२

कूर्पर	कोप्पर (पालि-कप्पर)
गुहूचो	गलोई (पालि-गोलोचो)
तूण	तोण, तूण
स्थूणा	थोणा, भूणा

(पालि भाषामां ऊ नो ओ थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ५५-ऊ=भो)

7

ऋ ना फेरफार

ऋ नो आ३

छशा	कासा, कसा
मृदुल	माउक, मउत्तण

ऋ नो इ४

उरुहट	उरिहट
अयि	इयि
अदि	इदि

(पालि भाषामां ऋ नो इ थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० १-ऋ=इ)

+ 'कण्डूय' धातु पन समजयानो छे. १. हे० प्रा० व्या० ८।१।१२३। २. हे० प्रा० व्या० ८।१।१२३। ३. हे० प्रा० व्या० ८।१।१२३। ४. हे० प्रा० व्या० ८।१।१२३। ५. हे० प्रा० व्या० ८।१।१२३।

શગાલ	સિઆલ
હૃદય	હિઅય
ધૃષ્ટ	ધિટ્ટ, ધટ્ટ
પૃષ્ઠિ	પિટ્ટિ, પટ્ટિ
બૃહસ્પતિ	વિહૃપ્પહ, વહૃપ્પહ
માતૃપ્વચ્ચ	માહસિઆ, માઝસિઆ
મૃગાહ્લ	મિયંક, મયંક

પૈશાચી ૧ ભાષામાં હૃદય ને ચદલે હિતપ રૂપ વને છે: હૃદય-
હિતપ. હૃદયક-હિતપક.

ઋ નો ડ ૨

બ્રાતૃ	ભાઝ
શુદ્ધ	ચુદ્ધ
શુદ્ધિ	ચુદ્ધિ
પિતૃ	પિઝ
પૃથિવી	પુઠ્ઠિ
મૃષા	મુસા, મોસા
વૃષભ	ઝસહ, વસહ
બૃહસ્પતિ	બુહૃપ્પહ, વહૃપ્પહ

(પાલિ ભાષામાં ઋ નો ડ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૨-ઋ=ડ)

ઋ નો ઝ ૩

મૃષા	મૂસા, મુસા
------	------------

ઋ નો ણ ૪

શ્વન્ત	વેંટ, વિંટ
--------	------------

(પાલિ ભાષામાં ઋ નો ણ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૩-ઋ=ણ)

૧ હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૪૩૧૦૧ ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૩૧,
૩૨,૧૩૨,૧૩૫,૧૩૬,૧૩૭,૧૩૮ ૩. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૩૬૧
૪. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૩૯૧

ऋ नो ओ१

मृषा मोसा, मुसा
वृन्त वोट विट

ऋ नो अरि२

दस दरिअ

इ नो ङि३

आहत *आडिअ

8

ए ना फेरफार

ए नो इ४

वेदना विअगा

देवर दिअर

ए नो ऊ५

स्तेन थूण, देण

(पालि भाषामां कोई शब्दमां ए नो ओ थाय छे. द्वय-दोय. जुओ
पालि प्र० पृ० ५५-ए=ओ)

9

ऐ ना फेरफार

ऐ नो अअ६

उच्चैर्ग, उअअ

नीनिअ नीचअ

ऐ नो इ७

अनधर अणिच्छर

-
१. हे० प्रा० व्या० ८।१।१३६, १३९। २. हे० प्रा० व्या० ८।१।
-१४४। ३. हे० प्रा० व्या० ८।१।१४३। ४. आरिअ-आडिअ-आडिअ
(आहत) आम रूपनो विकास होखे जोड़े। (!) ५. हे० प्रा० व्या० ८।१।१४३।
५. हे० प्रा० व्या० ८।१।१४३। ६. हे० प्रा० व्या० ८।१।१४३। ७. हे० प्रा०
व्या० ८।१।१४३। १५०।

सैन्धव सिधव
सैन्य सिन्न, सेन्न

(पालि भाषामां ऐ नो इ थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ४-ऐ=इ)

ऐ नो ई१

धैर्य धीर
चैत्यवन्दन चीवंदण, चेइयवंदण

(पालि भाषामां ऐ नो ई थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ४-ऐ=ई)

ऐ नो अइ२

चैत्र चइत्त, चेत
वैशम्पायन वइसंपायण वेसंपायण
कैलास कइलास, कैलास
घैर वइर, वेर
दैव दइव्व देव्व

10

ओ ना फेरफार

ओ नो अ३

अन्योन्य अन्नन्न, अन्नुन्न
आतोथ आवज्ज आउज्ज
मनोहर मणहर, मणोहर

ओ नो ऊ४

सोच्छवास सूसास

ओ नो अउ, आव५

गोव गउअ

१. हे० प्रा० व्या० ८।१।१५५। २. हे० प्रा० व्या० ८।१।
१५१।१५२।१५३। ३. हे० प्रा० व्या० ८।१।१५६। ४. हे० प्रा० व्या०
८।१। १५७। ५. हे० प्रा० व्या० ८।१।१५८।

૧૧

ગો ગડ
ગો ગાઝ, ગાઝે (નારી જાતે)

ઔ ના ફેરફાર

ઔ નો ઝડ૧

પૌર પડર

મૌન મડળ

ગૌરવ ગડરવ

ગૌડ ગડડ

કૌરવ કડરવ

ઔ નો આર

ગૌરવ ગારવ, ગડરવ

(પાલિ ભાષામાં ઔ નો આ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ ૫.-ઔ=આ)

(પાલિ ભાષામાં કોઈ કોઈ શબ્દમાં ઔ નો અ પણ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ. ૫ ટિપ્પણ.)

ઔ નો ડ૩

ઘૌદ્ધોદનિ મુદ્ધોઅણિ

સૌવર્ણિક સુવર્ણિઅ

દૌવારિક દુવારિઅ

સૌન્દર્ય મુન્દેર

કૌલ્યક મુન્દેઅય, કોલ્લેઅય

(પાલિ ભાષામાં ઔ નો ડ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ ૫. ૧

-ઔ=ડ)

ઔ નો આઘ૪

નૌ નાવા

ગૌ ગાઘી

વ્યંજનના ફેરફાર

અંત્ય વ્યંજન, અસંયુક્ત વ્યંજન અથવા વે સ્વરોની વચ્ચે રહેલા વ્યંજનના સામાન્ય ફેરફાર :

૧ લોપ

(ક) શબ્દના અંત્ય વ્યંજનનો લોપ થઈ જાય છે :

તમસ્	તમ
તાવત્	તાવ
અન્તર્ગત	અંતરગય
પુનર્	પુણ
અન્તર્ ઉપરિ	અન્તોવરિ

(પાલિ ભાષામાં પણ શબ્દના અંત્ય વ્યંજનનો લોપ થાય છે: વિદુત્ વિજ્ઞુ. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૬ નિયમ ૭)

(ખ) વે સ્વરોની વચ્ચે આવેલો ક, ગ, ચ, જ, ત, દ, પ, ય, ષ અને વ લોપ પામે છે:૨

લોક	લોઅ	મદન	મયળ
નગર	નયર	રિપુ	રિત્ત
શક્તી	સઈ	વિયુધ	વિત્તહ
ગજ	ગઅ	વિયોગ	વિઓગ
રસાતલ	રસાયલ	વડવાનલ	વલયાળલ

જ્યાં લોપ થતાં અર્થનો ભ્રમ થવાનો સંભવ લાગે ત્યાં લોપ ન કરવો: સુકુસુમ, પ્રયાગ, સુગત, સચાપ, વ્યજન, સુતાર, વિદુર, સપાપ, સમવાય, દેવ, દાનવ વગેરે.

પાલિ, શૌરસેની, માગધી, પૈશાચી, ચૂલિકા-પૈશાચી અને અપભ્રંશ ભાષાઓમાં આ નિયમના અપવાદો છે. તે હવે પછી યથાસ્થાન સૂચવાશે.

(સ્વ) ના અપવાદો

—આ લોપનો નિયમ તથા આ પ્રકરણમાં આવનારા અને જ્યાં કંઈ સૂચન ન કર્યું હોય એવા વીજા સામાન્ય અને વિશેષ નિયમો પૈશાચી ભાષામાં લાગતા નથી.૧

પૈશાચી	પ્રાકૃત
મકરકેતુ	મયરકેટ
સગરપુત્તવચન	સયરપુત્તવચન
વિજયસેન	વિજયસેન
લપિત	લવિઞ
પાપ	પાવ
આયુધ	આઝહ વગેરે

—શૌરસેનીમાં જે સ્વરોની વચ્ચે રહેલા ત નો દ થાય રહે :

સં૦	શૌ૦	પ્રા૦
કથિત	કધિદ	કહિઞ
તતઃ	તદો	તઓ
પ્રતિજ્ઞા	પદિળ્ળા	પડ્ળા
મન્ત્રિત	મંતિદ	મંતિઞ

—શૌરસેનીમાં જ જે જે ફેરફારો થતાં હોય છે તે બધા જ્યાં અપવાદ ન હોય ત્યાં માગધી, પૈશાચી, ચૂલિકા-પૈશાચી અને અપભ્રંશમાં પણ સમાવતા.૨

(પાલિ ભાષામાં ત નો દ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૧-ત=૨)

—માગધી ભાષામાં જ નો ય થાય છે.૪

સ૦	મા૦	પ્રા૦
જનપદ	યજ્ઞવદ	ઝગવઞ

૧. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૪૩૨૪ । ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૪૩૬૦ ।

૩. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૪૩૦૨, ૩૨૩. ૪૪૬ । ૪. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૪૨૯૨ ।

જાનાતિ	યાણદિ	જાણડ
ગર્જિત	ગર્ચિયદ	ગર્જિજઞ

(પાલિ ભાષામાં જ નો ય થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૭-જ=ય)

-પૈશાચી ભાષામાં અને ચૂલિકા-પૈશાચી ભાષામાં ત કાયમ રહે છે અને દ નો પળ ત થાય૧ છે:

સં૦	ચૂ૦પૈ૦	પ્રા૦
ભગવતી	ભગવતી	ભગવડે
મદન	મતન	મયળ
કન્દર્પ	કંતપ્પ	કંદપ્પ
દામોદર	તામોતર	દામોઅર

(પાલિ ભાષામાં દ નો ત થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૬૦-દ=ત)

-ચૂલિકા-પૈશાચી ભાષામાં ય મો ક થાય છે, જ નો ચ થાય છે અને ય નો પ થાય૨ છે:

સં૦	પૈ૦	ચૂ૦પૈ૦	પ્રા૦
ગિરિતટ	ગિરિતટ	કિરિતટ	ગિરિતટ
નગર	નગર	નકર	નગર, નયર
નાગ	નાગ	નાક	માગ, નાય
જીમૂત	જીમૂત	ચીમૂત	જીમૂઅ
જર્જર	જજ્જર	ચ્ચર્	જજ્જર
રાજા	રાજા	રાચા	રાયા
બાલક	બાલક	પાલક	બાલઅ
બંધર	બંધર	પપ્પર	બંધર
વાન્ધવ	વંધવ	પંધવ	વંધવ

૧. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૩૦૭,૩૨૫૧ ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૩૨૫૧

-કેટલાક વૈયાકરણો એમ માને છે કે ચૂલિકા-પૈશાચી ભાષામાં આદિમાં આવેલા ગ નો ક થતો નથી, જ નો ચ થતો નથી તેમજ આદિમાં આવેલા વ નો પ થતો નથી તથા 'યુજ' ધાતુના જ નો વજ ચ થતો નથી. ૧

સં०	પૈ०	ચૂંપૈ	પ્રા०	હેમચન્દ્ર ચૂંપૈ
ગતિ	ગતિ	ગતિ	ગઢ	કતિ
ગિરિ	ગિરિ	ગિરિ	ગિરિ	કિરિ
જીમૂત	જીમૂત	જીમૂત	જીમૂઅ	ચીમૂત
બાલક	બાલક	બાલક	બાલઅ	પાલઅ
નિયોજિત	નિયોજિત	નિયોજિત	નિયોજિઅ	નિયોચિત

(પાલિ ભાષામાં ગ નો ક તથા જ નો ચ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૬ ગ=ક તથા જ=ચ)

-અપભ્રંશ ભાષામાં કોક કોક પ્રયોગમાં ક નો ગ થાયર છે:

સં०	અપ०	પ્રા०
વિક્ષોભકર	વિચ્છોહગર	વિચ્છોહયર.

(પાલિ ભાષામાં ક નો ગ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૫-ક=ગ)

અંત્યવ્યંજનનો અ

૨ કેટલાક શબ્દોમાં અન્ત્ય વ્યંજનનો અ થાયર છે:

શરત્ સરઅ. મિપત્ મિસઅ (પાલિ—મિસક્ક)

અંદરના વ્યંજનનો ય

૩ જેની પૂર્વમાં અ કે આ આવેલા છે અને અંતમાં પણ અ કે આ આવેલા છે એવા ક ગ વગેરેનો ધ્વલોપ કર્યા પછી બાકી રહેલા અ નો ય કરવો અને બાકી રહેલા આ નો યાપ કરવો:

૧. હે० પ્રા० મ્યા० ૮૧૪ ૩૨૭ ૨. હે० પ્રા० મ્યા० ૮૧૪ ૩૧૬

૩. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૧ ૧૮૧ ૪. જુઓ લોપ (ય) ૫. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૧ ૧૮૦

તીર્થંકર   તિત્થંકર
નગર   નયર
કચ્છપ્રહ   કચ્છગ્રહ
પ્રજા   પયા

પાતાલ   પાચાલ
ગદા   ગયા
નયન   નયણ
લાવણ્ય   લાયણ્ય

(પાલિ ભાષામાં ક નો અને જ નો પળ ય થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૬, ૫૭ ક=ય તથા જ=ય)

૪   બે સ્વરોની વચ્ચે આવેલા ર, ઘ, ધ, ધ અને મ નો હ થાય છે: ૧
મુલ મુહ । મેઘ મેહ । કથા કહા । સાધુ સાહુ । સમા સહા ।

અપવાદ

-શૌરસેની ભાષામાં થ નો હ થાય છે અને ધ પળ થાય છે;

સં૦	શૌ૦	પ્રા૦
નાથ	નાધ,	નાહ. નાહ
રાજપથ	રાજપધ,	રાજપહ. રાજપહ

(પાલિ ભાષામાં ઘ, ધ અને મ નો હ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૬ ઘ=હ પૃ૦ ૬૦ ધ=હ પૃ૦ ૬૨ મ=હ)

-ચૂલિકા-પૈશાન્વી ભાષામાં ઘ નો ર, ર નો ર, ર નો ર, ર નો ર, ધ નો ધ અને મ નો ફ થાય છે:

સં૦	ચૂ૦પૈ૦	પૈ૦	પ્રા૦
ધર્મ	રમ્મ	ધમ્મ	ધમ્મ
મેષ	મેશ	મેષ	મેહ
વ્યાપ્ર	વવ્ર	વગ્ધ	વગ્ધ
સર્સર	રર્સર	સર્સર	સર્સર

૧. રે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧/૧૮૭ ૨. રે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૪/૨૬૭ ૩.
રે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૪/૩૨૫ ૪. જ્યાં જ્યાં ઉદાહરણો આપેલાં છે ત્યાં
આદિમ શબ્દ સંસ્કૃત છે અને છેલ્લો શબ્દ પ્રાકૃત છે.

નિર્જર	નિચ્છર	નિજ્ઞર	નિજ્ઞર
પ્રતિમા	પટિમા	પતિમા	પટિમા
તડાગ	તટાક	તડાગ	તડાય
મળ્દલ	મંટલ	મંડલ	મંડલ
હમરુક	ટમરુક	હમરુક	હમરુઅ
ગાઢ	કાઠ	ગાઢ	ગાઢ
ષણ્ડ	સંઠ	સંઢ	સંઢ
ઢક્કા	ઠક્કા	ઢક્કા	ઢક્કા
મધુર	મધુર	મધુર	મહુર
ધૂલિ	શૂલિ	ધૂલિ	ધૂલિ
વાન્ધવ	પંધવ	વંધવ	વંધવ
રભસ	રખસ	રભસ	રહસ
રમ્મા	રમ્પા	રંમા	રંમા
ભગવતી	ફકવતી	ભગવતી	ભગવઈ

(પાલિ ભાષામાં વ નો પ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૬૨ વ=૧)

૫ વે સ્વરોની વચ્ચે આવેલા ટ નો ઢ થાય. છે:

ઘટ ઘઢ. ઘટતે ઘઢ્ઢ. નટ નઢ. મટ મઢ.

(પાલિ ભાષામાં ટ નો ઢ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૮ ટ=૩)

પૈશાચી ભાષામાં ઢ નો તુ પળ થાયર છે.

સં.	પૈ.		પ્રા.
કુટુમ્બ	કુટુંબ,	કુટુંબ	કુટુંબ
કટુક	કટુઅ,	કટુક	કટુઅ
પટ્ટ	પટુ,	પટ્ટ	પટ્ટ

૬ વે સ્વરોની વચ્ચે આવેલા ટ નો ઢ થાય છે૧:

મઠ મઢ । કુઠાર કુઢાર । પઠતિ પઢ૨ ।

૭ વે સ્વરોની વચ્ચે આવેલા ટ નો લ થાય૨ છે:

તઢાગ તઢાય । ગરુઢ ગરુલ । ક્રીટતિ કીલ૨ ।

(પાલિ ભાષામાં ટ નો લ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૪૩ ટ=લ)

(પાલિ ભાષામાં ણ નો ન થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૮ ણ=ન)

૮ વે સ્વરોની વચ્ચે આવેલા ન નો ણ થાય છે અને શબ્દની આદિમાં રહેલા ન નો ણ વિકલ્પે થાય૩ છે:

વનક વનય । વચ્ચન વચ્ચણ । વદન વચ્ચણ ।

નચી નઈ, નઈ । નર નર, નર । નયતિ નેઈ, નેઈ ।

(પાલિ ભાષામાં ન નો ણ થાય છે જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૬૧ ન=ણ)

પૈશાચી ભાષામાં ણ નો ન થાય૪ છે:

ગુણ ગુન ગુણ

ગણ ગન ગણ

૯ અ શી અથવા આ શી પછી આવેલા પ નો ૫ વ જ થાય૬ છે:

કપિલ કવિલ । કપાલ કવાલ । તપતિ તવ૨ ।

તાપ તાવ । પાપ પાવ । શાપ શાવ ।

૧૦ વે સ્વરોની વચ્ચે આવેલા પ નો વ થાય૭ છે:

૧. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૯૯૧ ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૨૦૨૧

૩. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૨૨૮, ૨૨૯ ૪. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૪૩૦૬૧

૫. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧ ૧૭૯ ૬. લોપ (હ) નો સ્વવાદ છે.

૭. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૨૩૧૧

ઉપસર્ગ ઉવસર્ગ । ઉપમા ઉવમા । ગોપતિ ગોવડ ।
પ્રદીપ પદ્મ । મહિપાલ મહિવાલ ।

(પાલિ ભાષામાં પ નો વ થાય છે: જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૬૧ પ=વ)

અપભ્રંશ ભાષામાં પ નો વ પળ થાય૧ છે:

શપથ સવધુ સવધુ. સવહ ।

૧૧ પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ ભાષામાં વે સ્વરોની વચ્ચે આવેલા ફ નો
મ અથવા હ થાય૨ છે:

રેફ રેમ, રેહ । શિફા સિમા, સિહા । મુક્કાફલ મુક્તાહલ ।

શફરી સમરી, સહરી । સફલ સમલ, સહલ ।

૧૨ વે સ્વરોની વચ્ચે આવેલા વ નો વ થાય૩ છે:

શવલ સવલ । અલાવૂ અલાવૂ (પાલિ અલાપૂ)

(પાલિ ભાષામાં વ નો વ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૬૨ વ=વ)

અપભ્રંશ ભાષામાં વ ને વદલે વૅ પળ બોલાય૪ છે :

કમલ	કવૅલ,	ફમલ	કમલ
ભ્રમર	મવૅર	મમર	મમર
યથા	જિવૅ	જિમ	જદ, જરા
કુમાર	કુવૅર	કુમર	કુમર, કુમાર
તથા	તિવૅ	તિમ	તદ, તદા,

૧૩ શબ્દની આદિના ય ને વદલે જ ચોલાય૧ છે :

યજ્ઞ જન્ન । યશસ્ જસો । યાતિ જાડ । યમ જમ । યથા જહા ।

(પાલિ ભાષામાં ય નો જ થાય છે: ગવય ગવજ, જુઓ પાલિપ્ર૦ પૃ૦ ૬૨)

માગધી ભાષામાં ય નો ય જ રહે૨ છે :

યાતિ	યાદિ	જાડ
યથા	યધા	યથા
યાન	યાળ	જાળ

માગધી ભાષામાં ર ને વદલે લ થાય૩ છે :

કર	કલ	કર
વિચાર	વિઆલ	વિઆર
નર	નલ	નર

ચૂલિકા પંશાચીમાં ર ને વદલે વિવલ્પે લ ચોલાય૪ છે :

દર દલ, દર. દર

પૈશાચી ભાષામાં લ ને વદલે લ ચોલાય૫ છે:

કમલ	કમલ	કમલ
ગુલ	ગુલ	ગુલ
શીલ	સીલ	સીલ

વૈદિક ભાષામાં ળ ને વદલે લ ચોલાય છે:

“ અગ્નિમીલે પુરોહિતમ્ ” ઋગ્વેદનો પ્રારંભ.

(પાલિ ભાષામાં ળ નો લ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્રા૦ પૃ૦ ૪૩ લ=ળ)

૧. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૨૪૫। ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૨૯૨।

૩. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૨૮૮। ૪. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૩૨૬।

૫. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૩૦૮।

૧૪ માગધી સિવાયની પ્રાકૃત ભાષામાં શ ને અને ષ ને વદટે સ
ચોલાય૧ છે:

કુશ કુસ । દશ દસ । વિશતિ-વિસદ્ । શબ્દ સદ્ । શોભા સોદા ।
કપાય કસાય । ઘોષ ઘોસ । નિકષ નિકસ । પળ્લ સંહ । પૌષ પોસ ।
વિશેષ વિસેસ । શેષ સેસ । નિઃશેષ નીસેસ ।

માગધી ભાષામાં શ ને અને ષ ને તથા સ ને વદટે એકલો શ
ચોલાય૨ છે:

શોભન શોભળ સોદળ । શ્રુત શ્રુદ સુભ । સારસ શાલશ સારસ ।
હંસ હંશ હંસ । પુરુષ પુલિશ પુરિસ ।

૧૫ જો હકાર અનુસ્વારથી પછી આવેલો હોય તો તેને વદટે ષ પણ
ચોલાય૩ છે:

સિંહ સિંષ, સોહ । સંહાર સંષાર, સંહાર ।

(જે નિયમો સામાન્ય પ્રાકૃતમાં જણાવેલા છે તે વધા જ નિયમો
ઘૌરસેની, માગધી, પૈશાચી, ચૂલિકા પૈશાચી અને અપભ્રંશ ભાષામાં પણ
લાગુ પડે છે સિવાય કે કોઈ અપવાદ ન હોય ત્યાં. જેમકે, ૧૪મો
નિયમ ઘૌરસેનીમાં, પૈશાચીમાં, ચૂલિકા પૈશાચીમાં અને અપભ્રંશમાં
પણ પ્રવર્તે છે.

શબ્દની અંદર રહેલા અસંયુક્ત પવા વ્યંજનના +વિશેષ ફેરફારો

1

૧ક ના ફેરફાર

ક નો રા   કર્પર રાપ્પર । કીલ રીલ । ફોલક રીલઅ । ફુજ્જ
રુજ્જ । (રુજ્જ એટલે કૂવટો)

ક નો ગ   અમુક અમુગ । અમુક અસુગ । આકર્ષ આગરિસ ।
આકાર આગાર । ઉપાસક ઉવાસગ । એક એગ ।
એકત્વ એગત્ત । કન્દુક ગેન્દુઅ । તીર્થકર તિથગર ।
દુકૂલ દુગુદ્ધ । મદકલ મયગલ । મરકત મરગય ।
શ્રાવક સાવગ । લોક લોગ ।

ક નો ચ   ચિરાત   ચિલાઅ   (ચિલાઅ એટલે મિદ્ધ)

ક નો ભ   શીકર   સીમર,   સીઅર ।

ક નો મ   ચન્દ્રિકા   ચંદિમા ।

ક નો ધ   પ્રકોષ્ઠ   પવટ્ટ,   પડટ્ટ ।

ક નો હ   ચિષુર   ચિહુર । નિકષ નિહસ । સ્ફટિક ફલિદ્ધ ।
શીકર   સીદર,   સીઅર ।

(પાલિ ભાષામાં ક નો રા તથા ક નો ગ ધાય છે. જુઓ પાલિ
પ્રા० પુા ૫૫ પ=રા તથા ક=ગ)

+૩યાં વિશેષ ફેરફાર ધાય છે ત્યાં સામાન્ય ફેરફાર ન જ ધાય
એમ નથી. જેમકે; તીર્થકર-તિથઅર-તિથમર । લોક લોઅ વગેરે । જુઓ
સામાન્ય નિયમ ૨ (સ) તથા ૩ । ૧. હેા પ્રા० વ્યા० ૮૧૧, ૧૮૧, ૧૮૨,
૧૮૩, ૧૮૪, ૧૮૫, ૧૮૬।

2

१ख ना फेरफार

ख नो क शङ्खला संकला । शृङ्खल संकल ।

3

२ग ना फेरफार

ग नो म भागिनी भामिणी । पुंनाम पुंताम ।

ग नो ल छाग छाल । छापी छाली ।

ग नो व सुभग सुहव, सुद्वभ । दुर्भग दूहव, दुद्वभ ।

4

३च ना फेरफार

च नो ज पिशाची पिसाजी, पिसाई

च नो ट आकुञ्चन आवटण

च नो ल पिशाच पिसल, पिसाअ

च नो स खचित तसिअ, रादअ

5

४ज ना फेरफार

ज नो झ जटिल झटिल, जटिल

6

५ट ना फेरफार

ट नो ठ कंटभ केढव । शकट सयड । सटा सडा ।

ट नो ल स्रुटिक फलिह^x

चपेटा चविला, चविश

+पाटयति पाछेइ पाछेइ

१. हे० प्रा० व्या० ८१११८९। २. हे० प्रा० व्या० ८१११९०, १९१, १९२ । ३. हे० प्रा० व्या० ८१११९३। हे० प्रा० व्या० ८१११७७ कृत्ति । ४. हे० प्रा० व्या० ८१११९४। ५. हे० प्रा० व्या० ८१११९६, १९७, १९८। x जुओ क ना फेरफार । + अडो पाट पाटु सनसरागो छे एउठे ए पाटुनां तमाम रूपोमां आ नियम लगवयो.

(પાલિ ભાષામાં ટ નો લ તથા ળ પળ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૮ ટ=લ ટ=ળ)

7

૧ઠ ના ફેરફાર

ઠ નો હ	અઢોઠ	અંકોલ્લ
ઠ નો હ	પિઠર	પિહ્દ, પિઠંર

8

૨ળ ના ફેરફાર

ળ નો લ વેળુ વેલુ, વેળુ । વેલ્લગ્ગામ, વેળુગ્ગામ
(પાલિ ભાષામાં ળ નો ળ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૮ ળ=ળ)

9

૩ત ના ફેરફાર

ત નો ચ	તુચ્છ	ચુચ્છ, તુચ્છ
ત નો છ	તુચ્છ	હુચ્છ, તુચ્છ
ત નો ટ	તગર	ટગર
	તૂવર	ટૂવર
	ત્રસર	ટસર

(પાલિ ભાષામાં ત નો ટ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૫૮ત=ટ)

ત નો ઢ	પતાકા	પઢાયા
	પ્રતિ	પટિ (પાલિ-પટિ)
	÷પ્રતિમા	પટિમા
	પ્રતિપત્ત	પટિવસા
	પ્રતિહાર	પટિહાર

૧. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૨૦૦, ૨૦૧૧ ૦જુઓ નિ૦ ૬ ઠનો સામાન્ય ફેરફાર. ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૨૦૩. ૩. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧ ૨૦૪, ૨૦૫, ૨૦૬, ૨૦૭, ૨૦૮, ૨૧૦, ૨૧૧, ૨૧૨, ૨૧૩, ૨૧૪, ૧૫૬ । ÷ જે શબ્દને પ્રતિ લાગેલો હોય તે તમામ શબ્દોમાં આ નિયમ લગાડવોઃ પ્રતિપત્તિ પટિવસિ વગેરે ।

प्रभृति पङ्क्ति । प्राभृत पाहुट । विभीतक बहेढक । मृतक मङ्ग ।
 म्यापृत वावट । स्रवृत सुसगड, सुभगड । हरीतकी हरबई । अपहत
 ओहट, ओहय । अवहत भवहट, अवहय । आहत आहट आहय । झा
 कड, कय । दुष्टत दुकड, दुकय । मृत मट, मय । वेतस वेडिस, वेभस ।
 म्रुत सुकड, सुकय । इत हट, हय ।

त नो ण अतिमुक्तक अणिउँतय । गर्भित गभोग ।
 त नो र सप्तति सत्तर
 त नो ल अतसी अलसी । सातवाहन सालाहण ।
 सातवाहनी सालाहणी । पलित पलित, पलिभ ।

त नो व आतोय आवज्ज, आदज्ज
 पीतल पीवल, पीअल

त नो ह वितस्ति विट्थि (पालि विट्थि जुओ पालि
 प्र० पृ० ५९ तन्त्र)

कातर काइल, कायर
 भरत भरइ भरय
 मातुलिङ्ग माहुलिङ्ग, मावलिङ्ग
 वसति वगइ, वगर

10

१थ ना फेरफोर

थ ना ट प्रथम पढम । मेधि मेडि । निधिल निडि ।
 निशीथ निशीड निशीह । पृथिवी पुरी पुरी
 (पालि पठवी जुओ पालि प्र० पृ० ५९ पन्त्र)

थ नो थ पृथक् पिब, पिइ ।

11

१द ना फेरफार

द नो ङ

दंश डंश । दह डह । कदन कण कयण ।
 दग्ध ड्ड दह्द । दण्ड डंढ दंट । दम्भ डंभ
 दंभ । दर्भ डब्भ दब्भ । दह दट्ट दट्ट वगेरे ।

(पालि भाषामां द नो ङ थाय हे जुओ पालि प्र० पृ० ५९ द=ङ)

दित नो ण्ण

रुदित रुण्ण

द नो ध

दं दीप् धीप् दीप्

द नो र

एकादश एआरह । द्वादश बारह ।
 *त्रयोदश तेरह ।

कदली करली । कदलीनो अहीं 'केळ'ना वृक्षनो अर्थ नथी । गद्गद् गग्गर ।

द नो ल

प्रदीप पलीव । दोहद दोहल
 कदम्ब कलंब, कयंब

(पालि भाषामां द नो ल थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ६० द=ळ)

द नो व

कदर्थित कवट्ठिअ

द नो ह

ककुद कउह

12

२ध ना फेरफार

ध नो ङ

निपध निसद । औषध ओसद ओसह ।

१. हे० प्रा० व्या० ८११२१८१२१७१२०९१२२३१२१९१२६०१
 २२११२२२१२२४१२२५१ ÷आ निशानवाळा शब्दोने धातुओ समजवा.
 ए धातुओनां तमाम रूपोमां आ नियम लगाटवो. *अहीं दकारवाळा
 संख्यावाचक तमाम शब्दो समजवा. २. हे० प्रा० व्या० ८११
 २२६, २२७।

प्रमृति पहुडि । प्रामृत पाहुड । विभीतक वहेडअ । मृतक मडय ।
 न्यामृत वावड । सूत्रकृत सुत्तगड, सूअगड । हरीतकी हरडई । अपहृत
 ओहड, ओहय । अवहृत अवहड, अवहय । आहृत आहड आहय । कृत
 कड, कय । दुष्कृत दुकड, दुकय । मृत मड, मय । वेतस वेडिस, वेअस ।
 सुकृत सुकड, सुकय । हृत हड, हय ।

त नो ण

अतिमुक्तक अणिउँतय । गर्भित गब्भिण ।

त नो र

सप्तति सत्तर

त नो ल

अतसी अलसी । सातवाहन सालाहण ।

सातवाहनी सालाहणी । पलित पलिल, पलिअ ।

त नो व

आतोद्य

आवज्ज,

आउज्ज

पीतल

पीवल,

पीअल

त नो ह

वितस्ति विहत्थि (पालि विदत्थि जुओ पालि

प्र० पृ० ५९ त=द)

कातर

काहल,

कायर

भरत

भरह

भरय

मातुलिङ्ग

माहुलिङ्ग,

माउलिङ्ग

वसति

वसहि,

वसइ

10

१थ ना फेरफार

थ ना ड

प्रथम पढम । मेथि मेडि । शिथिल सिडिल ।

निशीथ निसीड निसीह । पृथिवी पुढवी पुहवी

(पालि पठवी जुओ पालि प्र० पृ० ५९ थ=ड)

थ नो ध

पृथक्

पिअ,

पिह ।

१. हे० प्रा० म्या० ८।१।२।५।२।९।१८।८।

11

१द ना फेरफार

द नो ङ

दंश डंस् । दह् डह् । कदन कठण कयण ।
 दग्ध डह्ठ दह्ठ । दण्ड डंठ दंठ । दम्भ डंभ
 दंभ । दर्म डम्म दम्म । दष्ट डट्ठ दह्ठ वगेरे ।

(पालि भाषामां द नो ङ थाय छे जुओ पालि प्र० पृ० ५९ द=ङ)

दित नो ण्ण

रुदित रुण्ण

द नो ध

दं दीप् धीप् दीप्

द नो र

एकादश एआरह । द्वादश वारह ।
 *त्रयोदश तेरह ।

कदली करली । कदलीनो अर्हो 'केळ'ना वृक्षनो अर्थ नथी । गद्गद् गग्गर ।

द नो ल

प्रदीप पलीव । दोहद दोहल
 कदम्ब कलंब, कयंब

(पालि भाषामां द नो ल थाय छे जुओ पालि प्र० पृ० ६० द=ळ)

द नो व

कदर्थित कवट्ठिअ

द नो ह

ककुद कउह

12

२ध ना फेरफार

ध नो ङ

निषध निसटं । औषध ओसट ओसह ।

१. हे० प्रा० व्या० ८।१।२१।८।२१।२०९।२२३।२१९।२२०।
 २२१।२२२।२२४।२२५। ÷आ निशानवाळा शब्दोने धातुओ समजवा.
 ए धातुओनां तमाम रूपोमां आ नियम लगाडवो. *अर्हो दकारवाळा.
 संख्यावाचक तमाम शब्दो समजवा. २. हे० प्रा० व्या० ८।१।
 २२६, २२७।

13

१३ ना फेरफार

न नो ण्ह

नापित्त

ण्हाविअ,

नाविअ

न नो ल

निम्ब

लिंब,

निंब

पालि भाषामां न नो ल थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ६१ न=ल

14

२५ ना फेरफार

प नो फ

पनस

फणस

ःपाद् (धातु) फाड्

पाटयति फाडेइ

पाटयित्वा फाडेऊण

परुष

फरुस

परिखा

फलिहा

(पालि भाषामां प नो फ थाय छे जुओ पालि प्र० पृ० ४० प=फ)

प नो म

आपीड

आमेल,

आवेड

नीप

नीम,

नीव

प नो व

प्रभूत

बहुत्त

प नो र

पापद्धि

पारद्धि

15

३५ ना फेरफार

व नो भ

विसिनी

भिसिणी

(पालि भाषामां व नो भ थाय छे. जुओ पालि प्र० पृ० ६२ व=भ)

य नो म

कवन्ध

कमंघ,

कयंघ

१. हे० प्रा० न्या० ८।१।२३०। २. हे० प्रा० न्या० ८।१।२३२,
२३४, २३३, २३५। ३. हे० प्रा० न्या० ८।१।२३८, २३९।

16

१म ना फेरफार

भ नो ब कैटभ केढव

17

२म ना फेरफार

म नो ढ	विषम	विसढ,	विसम
म नो वं	मन्मथ	वम्मह	
	अभिमन्यु	अहिवन्नु,	अभिमन्नु

म नो स	भ्रमर	भसल	भमर
--------	-------	-----	-----

म नो अनुनासिक	अतिमुक्तक	अणिउँतय
	कामुक	काउँअ
	चामुण्डा	चाउँछा
	यमुना	जउँणा

18

३य ना फेरफार

य नो आह कतिपय कइवाह

(पालि भाषामां कतिपयाह शब्दनुं कतिपाह रूप धाय छै: जुओ पा० प्र० पृ० ६२ नि० ९४)

य नो ज्ञ	उत्तरीय	उत्तरिज्ज,	उत्तरीअ
	तृतीय	तइज्ज,	तइअ
	द्वितीय	बिइज्ज,	बीअ
	करणीय	करणिज्ज,	करणीअ
	पेया	पेज्जा	पेजा

१. हे० प्रा० व्या० ८११ २४०१ २. हे० प्रा० व्या० ८११
२४१, २४२, २४३, २४४, १७८ । ३. हे० प्रा० व्या० ८११
२५०, २४८, २४६, २४७, २५०, २४९ ।

ય નો ત	યુષ્મદ્	તુમ્હ
	યુષ્મદીય	તુમ્હકેર
	યુષ્માદ્દશ	તુમ્હારિસ

ય નો ર	સ્નાયુ	ણારુ
--------	--------	------

(પાલિ ભાષામાં ય નો ર થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૪૭ સ્નાયુ=સિનેરુ)

ય નો લ	યષ્ટિ	લટ્ઠિ
--------	-------	-------

(પાલિ ભાષામાં ય નો લ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૬૩ મ=લ).

ય નો વ	કતિપય	કડ્ઞવ
--------	-------	-------

(પાલિ ભાષામાં ય નો વ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૬૩ ય=વ)

ય નો હ   છાયા, છાયા. છાહી એટલે વૃક્ષની છાયા-છાંયો
અને છાયા એટલે વૃક્ષનો છાંયો તથા શરીરની કાંતિ,

19

૧૨ ના ફેરફાર

ર નો ડ	કિરિ	કિંડિ	
	પિઢર	પિહ્હ	પિઢર
	મેર	મેહ	
ર નો ડા	પર્યાળ	પઢાયાળ,	પણાળ
ર નો ણ	કરવીર	કળવીર	
ર નો લ	અજ્ઞાર	ઇંગાલ	
	કરુણ	કલુણ	
	ચરણ	ચલણ	
	દરિદ્ર	દલિદ્	
	પરિષ	ફલિહ	

૧. હે૦ પ્રા૦ શ્યા૦ ૮/૧૧૨૫૧, ૨૫૨, ૨૫૩, ૨૫૪, ૨૫૫ ।

अभर	भसर	भमर
मुखर	मुहल	
युधिष्ठिर	जहुट्टिर	
रुग्ण	लुक्क	
वरुण	बलुण	
स्थूर	धूर	थोर
हरिद्रा	हलिद्रा	इत्यादि
जडर	जडल	जडर
बडर	बडल	बडर
निष्ठुर	निट्टल	निट्टुर

१ल ना फेरफार

ल नो ण	ललाट	णलाड, णिलाड	(पालि नलाट)
	लाङ्गल	णंगल, लंगल	(पालि नांगल)
	लाङ्गूल	णंगूल, लंगूल	
	लाहल	णाहल लाहल	
(पालिमां ल नो न थाय छे जुओ पालि प्र० पृ० ६३ ल०)			
ल नो र	स्थूल	थोर	

२ख ना फेरफार

ख नो भ	विहल	भिम्भल,	बिन्भल,	विहल
ख नो म	शयर	समर		
	नीवी	नीमी,	नीवी	
	सिमिण	सिमिण	सुमिण,	सिक्किण

१. हे० प्रा० व्या० ८१।२५७, २५६, २५५ । २. हे० प्रा० ८१।५८ हे० प्रा० व्या० ८१।२५८, २५९ ।

સંયુક્ત વ્યંજનોના સામાન્ય ફેરફારો

૧

(પૂર્વવર્તી વ્યંજનનો લોપ)

ક ગ દ ડ ત દ પ શ ષ અને સ્ આ વ્યંજનો કોઈ પણ સંયુક્ત વ્યંજનમાં પૂર્વવર્તી હોય તો તેમનો લોપ થાય છે^૧ અને લોપ થયા પછી જે વ્યંજન ઘાકી રહે તે જો આદિમાં ન હોય તો જ ઢવલર થઈ જાય છે અને ડવલ થયેલો અક્ષર રૂઝ, છઝ, ઢ, થ્ય, અને પ્ફ હોય તો તેને વદલે અનુક્રમે વઝ, રૂઝ, ઢ, ત્ય, અને પ્ફ બોલાય છે તથા ઢવલ થયેલો અક્ષર ઘ્વ, ડ્ઝ, ઢ્ઢ, ઘ્વ તથા ભ્મ હોય તો તેને વદલે અનુક્રમે ગ્ઘ, જ્ઝ, ઢ્ઢ, દ્ઘ, તથા ભ્મ બોલાય છે^૨ ક ભુક્ત-ભુત-ભુત્ત । મુક્ત-મુત-મુત્ત । શક્ત-સત-સત્ત । સિવ્ય-સિય સિચ્ચ-સિચ્ચ ।

ગ દુઘ-દુધ-દુધ્ધ-દુદ્ધ । મુઘ-મુધ-મુધ્ધ-મુદ્ધ ।

ટ પદપદ-છપઅ-છપ્પઅ । કટ્ફલ-કફલ-કપ્ફલ ।

ડ રૂઝ-રૂગ-રૂગ્ગ । પડ્જ-સજ-સજ્જ ।

ત ઉત્પલ-ઉપલ-ઉપ્પલ । ઉત્પાદ-ઉપાઅ-ઉપ્પાઅ । ધાત્રી-ધારી^૪ ।

દ મુદ્ગર-મુગર-મુગ્ગર । મુદ્ગ-મુગ-મુગ્ગ ।

પ ગુપ્ત-ગુત-ગુત્ત । મુપ્ત-મુત-મુત્ત ।

શ નિશ્ચલ-નિચલ-નિચ્ચલ (પાલિ-નિચ્ચલ) । શ્મશાન-મસાણ ।

શ્ચ્યોત્તિ-ચુઅઈ । શ્મશુ-મસ્સુ ।

ષ નિષ્કુર-નિહુર-નિઠ્ઠુર-નિદ્ધુર । શુષ્ક-સુક-સુક્ક । પષ્ઠ-છઠ-છટ્ઠ-છટ્ઠ ।

સ નિસ્પૃહ-નિપહ-નિપ્પહ । સ્તવ-તવ । સ્નેહ-નેહ । સ્કન્દ-કંદ ।

(પાલિ ભાષામાં ક્ત નો ત્ત, વથ નો ત્ય, દપ નો પ્પ, દ્ગ નો ગ્ગ, સ્ત નો પ્પ, શ્ચ નો ચ્ચ, ષ્ઠ નો ઢ્ઠ, ષ્ઠ નો ઢ્ઠ, ષ્ક નો વ્ક, પ્ષ નો

૧. હે^૦ પ્રા^૦ વ્યા^૦ ૮૧૨/૭૭ ૨. હે^૦ પ્રા^૦ વ્યા^૦ ૮૧૨/૮૧

૩. હે^૦ પ્રા^૦ વ્યા^૦ ૮૧૨/૯૦ ૪. હે^૦ પ્રા^૦ વ્યા^૦ ૮૧૨/૮૧

પ, સ્વ નો વ્વ, સ્ક નો વ્ક, સ્વ નો વ્વ, સ્થ નો થ, સ્થ નો ત્થ
તથા સ્મ નો સ્સ થાય છે. જુઓ પાલિ પ્ર૦ પૃ૦ ૪૧, ૨૪ (નિ૦ ૩૦)
૨૫, (નિ૦ ૩૧) ૪૧, ૩૮, ૫૧ ઇમથુ-મસ્સુ, ૨૬ (નિ૦ ૩૨), ૩૭
(નિ૦ ૪૫) ૩૯, (નિ૦ ૪૮), ૩૭, શુધ્ધ-સુવ્વ, ૩૬, ૩૭, ૩૯ (નિ૦
૪૮) ૨૮, ૩૬, સ્કન્દ-ચંદ, ચંધ)

પરવર્તી વ્યંજનનો લોપ

મ ન અને ય આ વ્યંજનો કોઈ પણ સંયુક્ત વ્યંજનમાં પરવર્તી હોય
તો તેનો લોપ થાય છે અને લોપ થયા પછી જે વ્યંજન વાકી રહે તે
જો આદિમાં ન હોય તો જ ઉવલ થઈ જાય છે:

મ યુગ્મ-જુગ-જુગ । સ્મર-સર । રશ્મિ-રશિ-રસ્તિ । સ્મેર-સેર ।

ન નમ્મ-નમ-નમ્મ । લમ્મ-લમ-લમ્મ । ધૂષ્ઠ્યમ્ન-ધદ્ઠજ્જુળ (અહીં ન
ઉવલ થતો નથી.)

ય કુહવ-કુહ-કુહ । વ્યાપ-વાહ । રયામા-સામા । ચૈત્ય-ચૈત્ત, ચૈદ્ધં ।

(પાલિ ભાષામાં ન ના તથા ય ના લોપ માટે જુઓ પાલિ પ્ર૦
પૃ૦ ૫૦ તથા પૃ૦ ૪૮ (નિ૦ ૬૬) પૃ૦ ૨૧ (નિ૦ ૨૫)

પૂર્વવર્તી તથા પરવર્તી વ્યંજનનો લોપ

પ, વ, ર, લ, તથા વિસર્ગ આ વ્યંજનો કોઈ પણ સંયુક્ત વ્યંજનમાં
પૂર્વવર્તી હોય કે પરવર્તી હોય તેનો લોપ થાય છે અને લોપ થયા પછી
જે વ્યંજન વાકી રહે તે જો આદિમાં ન હોય તો જ ઉવલ થઈ જાય છે:

પૂર્વવર્તી ય અવ્વ-અદ્-અદ્ । સવ્વ-સદ્-સદ્ । સ્તવ્વ-ધવ્-ધવ્-ધદ્ ।
લુપ્પક-લુપ્પ-લુપ્પ-લોપ્પ ।

પરવર્તી વ ધ્વસ્ત-ધત્થ । પક્વ-પિક્ક । ધ્વજ-ધઅ । ક્ષ્વેટક-ક્ષેડઅ ।
ક્ષ્વોટક-ક્ષોડઅ ।

પૂર્વવર્તી ર અર્ક-અક-અક્ક । વર્ગ-વગ-વગ્ગ । દીર્ઘ-દિઘ-દિઘ્ઘ-દિઘ્ઘ ।
વર્તા-વતા-વત્તા, । સામર્થ્ય-સામથ-સામથ્થ-સામત્થ ।

પરવર્તી ર ક્રિયા-ક્રિયા । ગ્રહ-ગહ । ચક્ર-ચક-ચક્ક । રાત્રિ-રતિ-રત્તિ ।
ધાત્રી-ધતી-ધત્તી । ધાત્રી-ધાતી-ધાઈ૧ ।

પૂર્વવર્તી લ ઉલ્કા-ઉકા-ઉક્કા । વલ્કલ-વકલ-વક્કલ ।

પરવર્તી લ વિલ્લવ-વિક્કવ-વિક્કવ । સ્લક્ષ્ણ-સળ્હ ।

વિસર્ગ દુઃખિત-દુખિઅ-દુખિલ્લઅ-દુખિલ્લઅ । દુઃસહ-દુસહ-દુસ્સહ ।
નિઃસહ-નિસહ-નિસ્સહ । નિઃસરહ-નિસરહ-નિસ્સરહ ।

સૂચના-જ્યાં પૂર્વવર્તી અને પરવર્તી એમ બન્ને જાતના વ્યંજનનો લોપ થવાનો પ્રસંગ આવતો હોય ત્યાં પ્રયોગોને ધ્યાનમાં રાખીને લોપનું વિધાન કરણું ઉચિત છે:

ઉદ્વિગ્ન, દ્વિગુણ, દ્વિતીય વગેરે શબ્દોમાં દ્વ માં દ્ પૂર્વવર્તી છે અને વ્ પરવર્તી છે, તેથી દ્ નો લોપ થવાનો પ્રસંગ આવે છે અને વ્ નો લોપ થવાનો પણ પ્રસંગ આવે છે. ઉદ્વિગ્ન નો ઉદ્વિગ્ગ, દ્વિગુણ નો વિગ્ગ તથા દ્વિતીય નો વિદ્વિય પ્રયોગ બને છે તેથી તે શબ્દોમાં માત્ર પૂર્વવર્તી દ્ નો જ લોપ કરવો પણ પરવર્તી વ્ નો લોપ ન કરવો. (વ્ નો લોપ કરવાથી ઉદ્વિગ્ગ પ્રયોગ થાય અને વિશેષે કરીને આવો પ્રયોગ ઉપલબ્ધ નથી માટે વ્ નો લોપ ન કરતાં પૂર્વવર્તી દ્ નો જ લોપ કરવો ઉચિત છે.) આ રીતે જ આ નીચે આપેલા વધા શબ્દોમાં સમજવું:

પૂર્વવર્તી લ કલ્મષ-કમસ-કમ્મસ । શુલ્લ-સુલ-સુલ્લ ।

પૂર્વવર્તી ર સર્વ-સવ-સવ્વ ।

પરવર્તી ય કાવ્ય-ચવ-કવ્ય । માલ્ય-મલ-મલ્લ ।

પરવર્તી વ દ્વિપ-દિઅ । દ્વિજ-દિઅ । દ્વિજાતિ-દુઆઈ ।

પૂર્વવર્તી નો તથા પરવર્તી નો ચારાફરતી લોપ
પૂર્વવર્તી ગ નો લોપ ઉદ્વિગ્ન-ઉદ્વિગ્ન-ઉદ્વિગ્ન ।

„ દ નો લોપ દ્વાર-વાર અથવા વાર ।
પરવર્તી ન નો લોપ ઉદ્વિગ્ન-ઉદ્વિગ્ન-ઉદ્વિગ્ન ।

„ વ નો લોપ દ્વાર-દાર ।

માત્ર જ ના જ્ નો તથા દ્ર ના ર નો લોપ ૧ વિકલ્પે થાય છે:

જ	જર	જર
જાત	જાત	અથવા જાત, જાય
જાતધ્ય	જાતધ્ય	„ જાતધ્ય જાયધ્ય
જાતિ	જાતિ	„ જાતિ, જાઈ
જાન	જાન	„ જાન
જાનીય	જાનીઅ,	જાનીઅ
	જાનિજ,	જાનિજ
જાપના	જાવના,	જાવના
જેય	જેય,	જેય
અભિજ	અદિજ,	અદિજ
અલ્પજ	અલ્પજ,	અલ્પજ
આત્મજ	અલ્પજ,	અલ્પજ
શક્તિજ	શ્ગિઅજ,	શ્ગિઅજ
આજા	અજા,	આજા
દેવજ	દેવજ,	દેવજ
	દશજ,	દશજ

૧. જે ૦ પ્રા ૦ ઘ્યા ૦ ૮૧૨૮૩ તથા ૮૦૧ ૨. જ્ અને જ મઝીને
જ મનેલો છે. તેથી 'જ'ની અંદરના 'જ્' નો લોપ થતાં 'જ' વાકી રહે ૬
સ્વાભાવિક છે. ૩. જ્ઓ ના પ્રકરણનું ૬ ન વિધાન પૃ ૫૯.

પ્રજ્ઞા	પજ્જા	પળ્ળા
મનોજ્ઞ	મળોજ્જ	મળોળ્ળ
સંજ્ઞા	સંજા	સંળા
સર્વજ્ઞ	સવ્વજ્જ	સવ્વળ્ળુ

(પાલિ ભાષામાં જ્ઞ નો જ થાય છે જૂઓ પાં પ્રાં પૃ. ૨૪
ટિપ્પણ પ્રજ્ઞાન-પજ્ઞાન)

દ્ર ચન્દ્ર—ચંદ, ચન્દ્ર । રુદ્ર રુદ્, રુદ્ર । સમુદ્ર સમુદ્, સમુદ્ર । ભદ્ર ભદ્, ભદ્ર । દ્રવ દવ, દ્રવ । દ્રહ દહ, દ્રહ । દુમ દુમ, દુમ ।

અપભ્રંશ ભાષામાં સંયુક્ત અક્ષરમાં પરવર્તી રહેલા ‘ર’ નો લોપ
વિકલ્પે થાય છે: પ્રિય-પિડ અથવા પ્રિડ । પ્રાકૃત પિય ।

(પાલિ ભાષામાં થતાં આવાં રૂપાંતરો માટે જૂઓ પાલિ પ્રાં પૃ.
૩૦, ૩૧ (નિં ૩૬, ૩૭) પૃ. ૩૨, ૩૩ (નિં ૩૮, ૩૯) પૃ.
૩૫ (નિં ૪૨) પૃ. ૧૦ (નિં ૧૨) પૃ. ૧૨ (નિં ૧૫, ૧૬)
પૃ. ૧૨ (નિં ૧૫)

૨

સ્વ વિધાન

(અહીં જે જે વિધાન કરવાનાં છે તે તમામમાં એકચડિયા અક્ષરનાં
વિધાન આદિમાં એટલે શબ્દની શરૂઆતમાં કરવાનાં અને વેવડિયા
અક્ષરનાં વિધાન આદિમાં નહીં એટલે શબ્દની અંદરમાં કરવાનાં, એ
ચરાચર ધ્યાનમાં રાખવું)

ક્ષ નો સ્વ ક્ષણ-સ્વણ એટલે સમયનો નાનો ભાગ । ક્ષમા-ક્ષમા (ક્ષમા એટલે
સ્વમવું-સહન કરવું) । ક્ષય-સ્વઅ । ક્ષીણ-સ્વોળ ।
ક્ષીર-સ્વીર । ક્ષેટક-સ્વેડઅ । ક્ષોટક-સ્વોડઅ ।

ક્ષ નો વચ્ચે ઇક્ષુ-ઇક્ષુ । ઋક્ષ-રિક્ષ । મક્ષિકા-મક્ષિકા । લક્ષ્ય લક્ષ્ય ।

૧. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૪૩૯૮ ૨. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૨૩૧

मागधी भाषामां क्ष ने बदले $\times$ क आम जिह्वामूलीय१ 'क'
 बोलाय छे: यक्ष य $\times$ क प्रा० जक्ख
 राक्षस ल $\times$ कश ,, रक्खस

रक्क नो ख निष्क-निक्ख । पुष्कर-पोक्खर । पुष्करिणी-पोक्खरिणी ।
 शुष्क-सुक्ख ।

स्क नो ख स्कन्द-खंद । स्कन्ध-खंध । स्कन्धावार-खंधावार ।

स्क नो क्ख अवस्कन्द-अवक्खंद । प्रस्कन्देत्-पक्खंदे ।

उपस्कर उपक्खर । उपस्कृत उपक्खड । अवस्कर-अवक्खर
 एट्ठे ओखर

(पालि भाषामां प्क नो क्ख, स्क नो ख तथा क्ख थाय छे. जूओ
 पालि प्र० पृ० ३६, ३७)

ज्यां ज्यां संयुक्त प अथवा स आवे त्यां तमाम शब्दोमां मागधी
 भाषामां ३स बोलाय छे:

संयुक्त प उप्पा-उप्पा प्रा० उम्हा । धनुत्तण्ड-धनुत्तंड प्रा० धणुक्खंड ।
 कष्ट-कस्स ,, कट्ट । निष्कल-निस्कल ,, निष्कल ।
 विण्णु-विस्सु प्रा० विण्हु । शप्प-सस्स प्रा० सप्प ।
 शुष्क-सुस्स प्रा० सुक्क ।

संयुक्त स प्रस्खलति-पस्खलदि प्रा० पक्खलडि । बृहस्पति-बुहस्पदि
 प्रा० बुहप्पडि । मस्करी-मस्कली प्रा० मक्खरी । विस्मय-
 विस्मय प्रा० विम्हय । हस्ती-हस्ती प्रा० हत्थी ।

(पालि भाषामां सा विधान नाटे जूओ पा० प्र० पृ० ५१
 नि० ६८)

१. हे० प्रा० व्या० ८।४।२९६। २. हे० प्रा० व्या० ८।२।१। ३. हे०
 प्रा० व्या० ८।४।२८९।

३

च विधान

त्य१ नो च त्याग-चाय । त्यागो-चाई । त्यजति-चयइ ।
 त्य नो च प्रत्यय-पञ्चय । प्रत्यूष-पच्चूइ । सत्य-सघ ।
 त्व नो च कृत्वा-किञ्चा । ज्ञात्वा-णञ्चा । दत्वा-दञ्चा ।
 भुक्त्वा-भोञ्चा । श्रुत्वा-सोञ्चा । चत्वर-चच्चर ।

(पालि भाषामां त्य नो च, च तथा त्व नो च, च थाय छे.
 जूओ पा० प्र० पृ० २० तथा ३४ टिप्पण)

४

छ विधान

क्ष२ नो छ क्षण-छण एटले उत्सव । क्षत-छय । क्षमा-छमा (पृथिवी)
 क्षार-छार । क्षुत-छीअ ।
 क्ष नो च्छ अक्षि-अच्छि । इक्षु-उच्छु । उक्षा-उच्छा । ऋक्ष-रिच्छ ।
 कुक्षि-कुच्छि ।

(पालि भाषामां क्ष नो क, ख, कख तथा क्ष नो च तथा छ, च्छ
 पण थाय छे. जूओ पा० प्र० पृ० १७ क्ष-ख, क्ष-च, क्ष-छ तथा
 क्ष-झ टिप्पण पृ० १६ जेमके; ऋक्ष अच्छ, इक्क । ऋक्ष धक्क ।
 लाक्षा लाखा पा० प्र० पृ० १८)

३थ्व नो च्छ—पृथ्वी-पिच्छी ।

४थ्य नो च्छ—पथ्य-पच्छ । पथ्या-पच्छा । मिथ्या-मिच्छा । सामर्थ्य-
 सामथ्य-सामच्छ ।

५थ नो च्छ—आथर्थ-अच्छेर । पथाव-पच्छा । पश्चिम-पच्छिम ।
 वृथ्विक-विच्छिअ ।

१. हे० प्रा० व्या० ८।२।१३ तथा १५। २. हे० प्रा० व्या०
 ८।२।३। ३. हे० प्रा० व्या० ८।२।१५। ४. हे० प्रा० व्या० ८।२।२१।

त्स नो च्छ—उत्सव उच्छव । उत्साह उच्छाह । उत्सुक उच्छुअ ।
चिक्वित्सति चिइज्छइ । मत्सर मच्छर । संवत्सर संवच्छर ।

प्स नो च्छ—अप्सरा अच्छरा । जुगुप्सति जुगुच्छइ । लिप्सति लिच्छइ ।
जुगुप्सा जुगुच्छा । लिप्सा लिच्छा । ईप्सति इच्छइ ।

मागधी भाषामां च्छ ने बदले 'श्च' बोलाय छे:

गच्छ गश्च प्रा० गच्छ । पिच्छिल पिश्चिल प्रा० पिच्छिल ।
पृच्छति पुश्चदि प्रा० पुच्छइ । वत्सल-वच्छल-वथल प्रा० वच्छल ।
उच्छलति उश्चलदि प्रा० उच्छलइ । तिर्यक् तिरिच्छि तिरिश्चि प्रा० तिरिच्छि ।

(पालि भाषामां थ्य नो च्छ, थ्य नो च्छ, त्स नो च्छ तथा प्स
नो च्छ थाय छे: जूओ पा० प्र० पृ० २१, ३८, २९, ३८)

५

ज विधान

घर नो ज—द्युति जुइ । द्योत जोअ ।

घ नो ज्ज—मद्य मज्ज । अद्य अज्ज । अवद्य अवज्ज । वद्य वेज्ज ।

य्य नो ज्ज—शय्या सेज्जा । जय्य जज्ज ।

र्य नो ज्ज—आर्य अज्ज । कार्य कज्ज । पर्याप्त पज्जत्त । भार्या भज्जा ।

मर्यादा मज्जाया आर्यपुत्र अज्जउत्त ।

शौरसेनी भाषामां र्य ने बदले य्य३ पण बोलाय छे:

आर्यपुत्र अय्यउत्त, अज्जउत्त प्रा० अज्जउत्त । आर्य अय्य, अज्ज प्रा० अज्ज ।

कार्य कय्य, कज्ज प्रा० कज्ज । सूर्य सुय्य सुज्ज, प्रा० सुज्ज ।

मागधी भाषामां य ने बदले वित्त्पे य्य४ बोलाय छे:

१. हे० प्रा० व्या० ८।४।२९५। २. हे० प्रा० व्या० ८।२।२४।

३. हे० प्रा० व्या० ८।४।२६६। ४. हे० प्रा० व्या० ८।४।२९२।

अद्य अय्य प्रा० अज्ज । मद्य मय्य प्रा० मज्ज । विद्याधर ।
विद्याहल प्रा० विज्जाहर ।

(पालि भाषामां य नो ज, ज्ज तथा य्य पण थाय छे. जूओ पा० प्र० पृ० १८ अने १९ नुं टिप्पण)

(पालि भाषामां र्य नो यिर, य्य के रिय थाय छे. जूओ पा० प्र० पृ० १५, १६)

६ झ विधान

१ध्य नो झ ध्यान ज्ञाण । ध्यायति ज्ञायइ ।

ध्य नो उझ उपाध्याय उवज्झाय । वध्यते वज्झइ । विन्ध्य विंझ ।
साध्य सज्झ । स्वाध्याय सज्झाय ।

ह्य नो झ नह्यति नज्झति । गुह्य गुज्झ । मह्यम् मज्झं । सह्य सज्झ ।

रह्य नो रह गुह्य गुह्य, गुज्झ । सह्य सय्य, सज्झ ।

३क्ष नो झ क्षीण क्षीण । क्षीयते क्षिज्जइ ।

क्ष नो उझ प्रक्षीण पज्झीण ।

(पालि भाषामां ध्य नो झ थाय छे: जूओ पा० प्र० पृ० १९ ध्य=ज्ञ, ध्य=ज्झ)

(पालि भाषामां ह्य नो रह थाय छे: जूओ पा० प्र० पृ० २२ ह्य=रह्य)

७ ट विधान

४र्त नो ट्ट—कैवर्त कैवट्ट । नर्तकी नट्टइ । वर्तो वट्टी । वर्तुल वट्टुल । वार्ता वट्टा ।

-
१. हे० प्रा० व्या० ८।२।२६। २. हे० प्रा० व्या० ८।२।१२४।
३. हे० प्रा० व्या० ८।२।३। ४. हे० प्रा० व्या० ८।२।३०।

(केटलाक शब्दोमां त नो इ लोप पासो जाय छे: आवर्तक आवत्तअ । मुहूर्त मुहुत्त । मूर्ति मुत्ति । धूर्त धुत्त । कीर्ति किस्ति । कार्तिक कत्तिअ । कर्तरी कत्तरी । इत्यादि)

(पालि भाषामां त नो ट थाय छे: जूओ पा० प्र० पृ० ५८)
शौरसेनी भाषामां कोई कोई प्रयोगमां न्त नो न्दो बोलाय छे:

अन्तःपुर अन्देउर प्रा० अन्तेउर ।

निश्चिन्त निश्चिन्द प्रा० निश्चिन्त ।

महान्—महन्त महन्द प्रा० महन्त ।

८ ठ विधान

ए^२ नो ठ—इष्ट-इदठ । अनिष्ट-अणिदठ । कष्ट-कदठ । दष्ट-ददठ । दष्टि-दिदठ । पुष्ट-पुदठ । मुष्टि-मुदठि । यष्टि-लदठि । सुराष्ट्र-सुरदठ । सष्टि-सिदठि ।

(अपवादः इष्टा इदठ । उष्ट्र उदठ । संदष्ट संदठ)

मागधी भाषामां ठ तथा छ ने बदले स्ट^३ बोलाय छे:

ट नो स्ट—पट पस्ट प्रा० पट । भट्टारिका भस्टालिया प्रा० भट्टारिया । भट्टिनी भस्टिणी प्रा० भट्टिणी ।

छ नो स्ट—कोष्ठागार कोस्टागाल प्रा० कोदठागार । सुष्ठु-शुन्द प्रा० सुदठु ।

पैशाची भाषामां छ ने बदले सट^४ बोलाय छे:

कष्ट-कसट प्रा० कदठ । दष्ट-दिसट-प्रा० दिदठ ।

(पालि भाषामां छ नो ठ थाय छे: जूओ पा० प्र० पृ० २६ तथा ते पृष्ठं टिप्पण)

९ ण विधान

५५ नो ण—आज्ञा आणा । ज्ञान णाण ।

- १. हे० प्रा० व्या० ८।४।२६१। २. हे० प्रा० व्या० ८।२।३४।
३. हे० प्रा० व्या० ८।४।२९०। ४. हे० प्रा० व्या० ८।४।३९४।
५. हे० प्रा० व्या० ८।२।४२।

ज्ञ नो ण—विज्ञान विण्णाण । प्रज्ञा पण्णा । संज्ञा संणा ।

मन नो ण—निम्न निण्ण । प्रद्युम्न पज्जुण्ण ।

मागधी भाषामां न्य ण्य ज्ञ अने ज्ञ ए चार अक्षरने बदले
ञ्ज१ बोलाय छे. तथा पैशाची भाषामां ण न्य ण्य अने ज्ञ ए ण
अक्षरने बदले ज्ञ२ बोलाय छे.

मागधी पैशाची	{	न्य नो ज्ञ	अभिमन्यु	अभिमञ्जु	प्रा०	अहिमन्नु
			कन्यका	कन्जका	"	कन्नका

"	ण्य नो ज्ञ	पुण्य	पुञ्ज	"	पुण्ण
		पुण्याह	पुञ्जाह	"	पुण्णाह
		पुण्यकर्म	पुञ्जकम्म	"	पुण्णकम्म

"	ज्ञ नो ज्ञ	प्रज्ञा	पञ्चा	"	पण्णा
		सर्वज्ञ	सर्वज्ज पै०	"	सर्वण्णु
			शब्दज्ज मा०		

मागधी ज्ञ-ज्ञ—अञ्जलि अञ्जलि प्रा० अंजलि । धनञ्जय धनञ्जय
प्रा० धनंजय । प्राञ्जल पञ्चल प्रा० पंजल ।

(पालि भाषामां ज्ञ नो ण तथा मन नो ज्ञ थाय छे: जूओ पा०
प्र० पृ० २४ टिप्पण तथा ४८)

(पालि भाषामां ज्ञ नो ञ्ज, ण्य नो ज्ञ तथा न्य नो ज्ञ थाय
छे: जूओ पा० प्र० पृ० २३, २४)

इत्त नो ण्ह प्रत्त ण्ह । शिश्त सिण्ह ।

ण नो ण्ह कण्ण कण्ह । विण्णु विण्हु । जिण्णु जिण्हु । जण्णीस ण्हदीस ।

१. हे० प्रा० व्या० ८।१।२९३ । २. हे० प्रा० व्या० ८।१।३०३
अने ३०५। ३. हे० प्रा० व्या० ८।२।७५।

स्न नो ण्ह स्नात ण्हाअ । ज्योत्स्ना जोण्हा । प्रस्तुत पण्हुअ ।

द्व नो ण्ह जह्नु जण्हु । वहि वण्ह ।

हण नो ण्ह अपराह्ण अवरण्ह । पूर्वाह्ण पुव्वण्ह ।

क्षण नो ण्ह तीक्ष्ण तिण्ह । श्लक्ष्ण सण्ह ।

क्षम नो ण्ह सूक्ष्म सण्ह ।

पैशाची भाषामां स्न ने बदले सिन१ बोलाय छे:

स्नात	सिनात	प्राकृत	ण्हाअ
स्तुपा	सिनुसा	„	ण्हुसा
	सुनुसा		सुण्हा

(पालि भाषामां आ रूपांतर माटे जूओ अनुक्रमे पा० प्र० पृ० ४६ (नियम ६३) तथा पृ० ४७ इन=ण्ह, ण्ह तथा ण्ण=ण्ह तथा पृ० ४८ टिप्पण तीक्ष्ण तिण्ह तिप्पख, तिक्खिण तथा पृ० ४९, टिप्पण पूर्वाह्ण पुव्वण्ह)

(पालि भाषामां स्नान सिनान । स्तुपा सुणिसा, सुण्हा, हुसा आवां रूपो थाय छे. जूओ पा० प्र० पृ० ४६ टिप्पण ६३)

१०

थ विधान

रस्त नो थ स्तव थव, तव । स्तम्म थंभ । स्तब्ध थद्ध, ठद्ध ।

स्तुति थुइ । स्तोक थोअ । स्तोत्र थोत्त । स्तयान थोण ।

स्त नो थ अस्ति अत्थि । पर्यस्त पल्लत्थ पल्लट्ठ । प्रशस्त पत्तत्थ ।

प्रस्तर पत्थर । स्वस्ति सत्थि । हस्त हत्थ ।

(अपवादः समस्त समत्त, स्तम्ब तंव)

માગધી ભાષામાં થં ને વદહે તથા સ્થ ને વદહે સ્ત૧ બોલાય છે:
 થં નો સ્ત અર્થપતિ અસ્તવદી । પ્રા૦ અત્યવદૈ । સાર્થવાહ શસ્તવાહ ।
 પ્રા૦ સત્યવાહ ।
 સ્થ નો સ્ત ઉપસ્થિત ઉવસ્તિદ પ્રા૦ ઉવટ્ટિઅ । સુસ્થિત સુસ્તિદ પ્રા૦ સુટ્ટિઅ ।
 (પાલિ ભાષામાં સ્ત નો થ તથા ત્ય થાય છે. જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૨૭)

૧૧

પ વિધાન

રહ્મ નો પ કુહ્મલ કુંલ ।

ફમ નો પ્પ રુવમ રુ'પ । રુવિમળી રુપિળી । રુવમી રુપી, રુમી ।

રૂપ નો પ્પ નિપ્પાપ નિપ્પાવ ।

નિપ્પુંસન નિપ્પુંસળ ।

નિપ્પ્રમ નિપ્પહ

નિસ્પ્રહ નિપ્પિહ

સ્પ નો પ્પ પરસ્પર પરોપ્પર

બુહસ્પતિ બુહપ્પદ

(પાલિ ભાષામાં રહ્મ નો હ્રમ અને વમ નો ક્રમ થાય છે. જૂઓ
 પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૪૯ કુહ્મલ કુહ્મલ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૪૩ ટિપ્પણ)

૧૨

ફ વિધાન

શ્પ નો પ્ફ નિપ્પાવ નિપ્પાવ । નિપ્પેપ નિપ્પેસ । પુપ્પ પુપ્ફ । શપ્પ સપ્પ ।

સ્પ નો ફ સ્પન્દળ ફંદળ । સ્પન્દ ફંદ । સ્પન્દતે ફંદા ।

સ્પ નો પ્ફ પ્રતિસ્પર્ધી પટિપ્પદ્ધા । પ્રતિસ્પર્ધા પટિપ્પદ્ધા ।

પ્રતિસ્પર્ધતે પટિપ્પદ્ધા । બુહસ્પતિ બુહપ્પદ, વિહપ્પદ ।

બુહપ્પદ વિહપ્પદ ।

વનસ્પતિ વળપ્પદ । સ્પર્ધા પદ્ધા । સ્પર્ધતે પદ્ધા ।

૧. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૨૯૧૧ ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૧૧૨૧

૩. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૨૧૫૩ ૪. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૨૧૫૩

(પાલિ ભાષામાં પ્વ નો પ્ફ તથા સ્વ નો ફ અને પ્ફ થાય છે.
જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૩૯)

૧૩ મ વિધાન

૧હ નો મ હાન માણ । હયતે મયણ ।

હ નો વ્મ આહાન અવ્માણ । આહયતે અવ્મયતે ।

જિહ્વા જિવ્હા, જીહ્વા । વિહ્વલ વિવ્મલ, મિવ્મલ, વિહ્વલ ।

(પાલિ ભાષામાં હ્વ નો મ થાય છે. જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૬૪ તથા
ગહ્વર=ગચ્ચર પૃ૦ ૩૫, ટિપ્પણ)

૧૪ મ વિધાન

૨ગ્મ નો મ્મ યુગ્મ જુગ્મ, જુગ્ગ । તિગ્મ તિમ્મ, તિગ્ગ ।

ન્મ નો મ્મ જન્મ જગ્મ । મન્મથ વ્મ્મહ । મન્ગન મમ્મણ ।

(પાલિ ભાષામાં ગ્મ નો ગુમ થાય છે: જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૪૯
તથા ન્મ નો મ્મ થાય છે: જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૪૬ ન્મ=મ્મ)

ક્ષ્મ નો મ્હ પક્ષ્મ પમ્હ । પક્ષ્મલ પમ્હલ ।

ક્ષ્મ નો ,, કક્ષ્મીર કમ્હાર । કુક્ષ્માન કુમ્હાણ ।

પ્ષ્મ નો ,, ઉપ્ષ્મા ઉમ્હા । પ્રીપ્ષ્મ ગિમ્હ ।

સ્મ નો ,, અસ્માદ્ધ અમ્હારિસ । વિસ્મય વિમ્હય ।

પ્ષ્મ નો ,, વ્રક્ષ વમ્હ । વ્રાણ્ણ વમ્હણ ।

વ્રાણ્ણચર્ય વમ્હચેર, વમ્મચેર । સુપ્ત સુમ્હ ।

અપભ્રંશ ભાષામાં પૂર્વદર્શિત મ્હ ને વદલે મ્મ૩ પગ ચોલાય છે:

પ્રીપ્ષ્મ ગિમ્હ, ગિમ્મ પ્રા૦ ગિન્દ

રુલેપ્ષ્મ સિમ્હ, સિગ્મ પ્રા૦ સિમ્હ

પક્ષ્મ પમ્હ પમ્મ પ્રા૦ પન્હ

पक्ष्मल पम्हल पम्भल प्रा० पम्हल
ब्राह्मण बम्हण वंभण प्रा० बम्हण

(पालि भाषामां इम=म्ह, प्म=म्ह, स्म=म्ह थाय छे तथा क्याय
इम नो तथा स्म नो स्स के स थाय छे: जूओ पा० प्र० पृ० ५०)

१५ ल्ह विधान

१६ नो ल्ह—कहार कलहार । प्रहाद पल्हाअ ।

(पालि भाषामां ह ने वदळे हिल बोलाय छे: हाद-हिलाद जूओ
पा० प्र० पृ० ३२)

१६ केटलाक संयुक्त व्यंजनोनी वच्चे स्वरनो वधारो
२५ल ने स्थाने किल—कलाम्यति किलम्मद । कलाम्यत् किलमंत ।
किलट्ट किलिट्ट । किलन्न किलिन्न । कट्टेस किल्लेस ।
कुवल सुकिल, सुइल ।

गल ने स्थाने गिल—गलायति गिलाइ । ग्लान गिलाण ।
पल ने स्थाने पिल—प्लुट्ट पिल्लुट्ट । प्लोप पिलोस ।
म्ल ने स्थाने मिल—अम्ल अंघिल । म्लान मिलाण । म्लायति मिलाइ ।
ऋल ने स्थाने सिल—ऋलेप सिलेस । ऋल्मा सिलिम्हा ।
श्लोक सिलोक । श्लिट्ट सिलिट्ट ।

इर्य ने स्थाने रिअ अथवा रिय—आचार्य आयरिअ । गान्भीर्य गंभीरिअ ।
गाम्भीर्य गहोरिअ । चौर्य चोरिअ । धैर्य धीरिअ ।
ब्रह्मचर्य बम्हचरिअ । भार्या भारिआ । वर्य वरिअ ।
वीर्य वीरिअ । स्थैर्य घेरिअ । सूर्य सूरिअ ।
सौन्दर्य सुन्दरिअ । शौर्य सोरिअ ।

आ वधां उदाहरणोमां 'रिय' पण समजी लेवानो. तथा आ विधान व्यापक नथी पण प्रयोगानुसारी छे. जूओ ५ ज विधान पृ० ५७.

पेशाची भाषामां र्य ने बदले रिय। पण बोलाय छे:

भार्या भारिया, भज्जा प्रा० भज्जा ।

दर्श ने स्थाने रिस-आदर्श आयरिस, आयंस । दर्शन दरिसण दंसण ।

सुदर्शन सुदरिसण, सुदंसण ।

वर्ष ने स्थाने रिस-वर्ष वरिस, वास । वर्षशत वरिससय, वाससय ।

वर्षा वरिसा, वासा ।

ह ने स्थाने रिह-अहंति अरिहह । अह अरिह । गही गरिहा ।

चह चरिह ।

श्लोक्ति पदना संयुक्त व्यंजनोनी वच्चे स्वरनो वधारो :

घो ने स्थाने घुवो लघी लघुवी लहुवी ।

धो ने स्थाने धुवी पृथ्वी पुधुवी पुहुवी ।

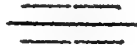
ढी ने स्थाने दुवी मृद्धी मिद्धुवी मिउवी ।

फो ने स्थाने फुवो तन्वी तनुवी तणुवी ।

घी ने स्थाने रवी गुर्वी गुरुवी

हो ने स्थाने हुवी बही बहुवी

(पालि भाषामां पण केटलाक संयुक्त व्यंजनोनी वच्चे स्वर नो वधारो थाय छे: जूओ पा० प्र० पृ० ४६ (नि० ६२) पृ० ३६, पृ० ११, पृ० २६२ स्त्री प्रत्यय)

संयुक्त व्यंजनोना विशेष फेफार

१

क

क नो क—मुक्त मुक्त, मुक्त । शक्त सक, सत्त ।

ग्न नो क—रुग लुग, लुग ।

त्य नो क—मृदुत्त माउक, माउत्तण ।

ष्ट नो क—दष्ट दक, ददृ ।

सूचनः—ज्यां ज्यां वे रुगो आपेलां छे त्यां त्यां विकल्पे विधान समजवुं.

(जूओ पा० प्र० पृ० ४१ शक्त सक । प्रतिमुक्त पतिमुक्त ।
(टिप्पण) रुग लुग पृ० ४९ टिप्पण)

२

कख

कण नो कख—तीक्ष्ण तिकख, तिण्ह । जूओ ण विधान नियम ८ कण नो ण्ह ।

(तीक्ष्ण तिकख, तिण्ह तिकिखण-जूओ पा० प्र० पृ० ४८ टिप्पण)

३

कख

स्त नो ख—स्तम्भ खंभ, थंभ ।

स्थ नो ख—स्थाणु खाणु एटले उंठुं शाउ, थाणु एटले महादेव ।

स्फ नो ख—स्फोटक खोटअ । स्फोटक खोटअ ।

स्फोटिक खोटिअ ।

४

कग

क नो ग—रक्त रग, रत्त ।

१. हे० प्रा० व्या० ८।२।२। २. हे० प्रा० व्या० ८।२।३। ३.
हे० प्रा० व्या० ८।२।८,७,९। ४. हे० प्रा० व्या० ८।२।१०।

૫

૧જ્ઞ

રત્ન નો જ્ઞ—શુલ્ક શુંગ, શુલ્ક । દિંદી ભાષામાં 'અકાત'ના
અર્થ માટે 'શુંગી' શબ્દ વપરાય છે. તે પ્રસ્તુત 'શુંગ' સાથે સરસાવી શકાય.
(શુલ્ક શુંક જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૧૦ ટિપ્પણ)

૬

૨ઘ

ત્ત નો ઘ કૃત્તિ કિચ્ચી ।
થ્ય નો ઘ તથ્ય તચ્ચ, તચ્છ ।

૭

૨છ તથા ચ્છ

રથ નો છ રથગિત છઙ્ગ, ધઙ્ગ ।
રથ નો છ રથહા છિહા । સ્પટાવત્ છિહાવંત ।
રથ નો ચ્છ ગિરપ્પદ નિનિષ્ઠ, નિનિષ્ઠ ।

૮

૪જ્ઞ તથા ઇજ્ઞ

ન્ય નો જ્ઞ, ઇજ્ઞ અભિમન્યુ અદિમજ્ઞુ, અદિમજ્ઞુ, અદિમંજુ, મદિમન્યુ ।

પ્રમાગધી—અભિમન્યુ અદિમજ્ઞુ ।

(અભિમન્યુ અભિમજ્ઞુ જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૨૩.)

૯

૬જ્ઞા

ન્ય નો જ્ઞા જ્ઞા ૬જ્ઞાઙ (તૃતીય પુરુષ એકવચન વર્તમાન કાલ)

સમ્-જ્ઞા સમિજ્ઞાઙ

વિન-જ્ઞા વિજ્ઞાઙ

”

”

૧૦

૭ઞ્ચુ

નિ નો ઞ્ચુ કૃષિક વિઞ્ચુઞ, વિઞ્ચુઞ, વિઞ્ચિઞ ।

(કૃષિક વિઞ્ચિક જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૩૮)

૧. જે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૨૧૧૧ ૨. જે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૨૧૨, ૨૧૧

૩. જે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૨૧૭૨૩ ૪. જે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૨૨૫૧

૫. જે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૨૨૯૩ ૬. જે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૨૨૮૧ ૭. જે૦

પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૨૧૬૧

११

१६

स्त नो दृ—पत्तन पट्टण । गृत्तिका मट्टिआ । वृत्त-वट्ट ।
 र्थ नो दृ—कदर्शित कवट्टिअ ।
 स्त नो दृ—पर्यस्त पल्लट्ट ।

(जूओ पा० प्र० पृ० ५८ त-ट वर्ति वट्टि)

१२

२४, ठ

स्त नो ठ—स्तम्भ्यते ठभिज्जइ गतिहीन । स्तब्ध ठड्ड एट्ठे
 निस्पद-गतिहीन । 'उमो रहेलो' अर्थमां हिन्दी
 भाषामां 'ठाढो' शब्द प्रसिद्ध छे : "सूरदास द्वारा
 ठाढो आंधरो भिलारी"—सूरदासनं भजन.
 स्तम्भ ठंभ् ठंभइ क्रियापद ।
 स्तम्भ ठंभ, खभ । स्तयान ठीण, बीण ।

स्थ नो ठ—विसंस्तुल विसंढुल ।

र्थ नो ठ—अर्थ अट्ठ, अत्थ । अट्ठ एट्ठे प्रयोजन गने अत्थ
 एट्ठे वन । चतुर्थ चउट्ठ, चउत्थ ।

स्थ नो दृठ—अस्थि अदिठ ।

(जूओ पा० प्र० पृ० २७ टिप्पण परिवस्सव्य परिवट्ठम्भ । अर्थ
 अट्ठ, अट्ठ जूओ पा० प्र० पृ० १० टिप्पण. वगःस्थ वयट्ठ, अस्थि अदिठ
 जूओ पा० प्र० पृ० २८ स्थ=ठ तथा पृ० २९ स्थ=ट्ट)

१३

३६

र्त नो दृ—गर्त गट्ट । गर्ता गट्टा ।

१. हे० प्रा० व्या० ८।२।२९, ४७। २. हे० प्रा० व्या० ८।२।९,
 ८, २२, २३, ३९। ३. हे० प्रा० व्या० ८।२।३५, ३६, ३७।

वै नो इ--कपदै कवइ । छई छइइ क्रियापद । छई छइ ।
मर्दित मर्इअ । वितर्दि विअइ । गर्दम गइइ, गरइ ।

१४ १ठ, इठ

घै नो ठ--गुर्ध मुठ, मुय ।

घै नो इठ--अर्ध अइइ, अइ ।

गय नो इठ--दग्ध दरइ । विदग्ध विअइइ ।

ख नो इठ--श्रद्धि इइइ, इलि । वृद्ध वुइइ, विइ । वृद्धि वुइइ ।
श्रद्धा सइइ, सइ ।

णय नो इठ--स्तब्ध ठइइ ।

(जूओ पा० प्र० पृ० ४२ वृद्धि वुइइ । वर्धमान वइइमान । अर्ध
अइइ । दग्ध दरइ, दगरे दइ=इइ, र्ध=इइ, ग्य=इइ)

१५ २ण्ट, णड, णज

स्त नो ण्ट--वृन्त चेष्ट अधया वेंट । तालवृन्त तालवेष्ट ।

इड नो णड--कन्दरिया कण्डलिआ । भिन्दिपाल भिण्डिपाल ।

इज नो णज--पञ्चदश पणजरइ । पञ्चाशत् पण्णासा ।

स्त नो णज--दत्त दिण । (ज्यां 'णज' न पाय त्यां 'दत्त' पर
समञ्जसुं)

स्त नो णज--मध्याह्न मज्जाण, मज्जाणइ ।

(जूओ पा० प्र० पृ० ४८ वृन्त वण्ट नियम ८५)

१६ ३त्य

स्त नो त्य--उत्ताइ उत्ताइ ।

१. ऐ० प्रा० व्या० ८।२।८१, ४०, ३९। २. ऐ० प्रा० व्या०
८।२।९।३८, ४३, ८४ तथा ८।१।४६। ३. ऐ० प्रा० व्या० ८।२।४८।

तम नो तथ—अध्यात्म अज्ज्ञात्य अज्ज्ञाप्य ।

(जूओ पा० प्र० पृ० ३० टिप्पण उत्साह उत्साह)

१७

१न्त

न्य नो न्त—मन्यु मन्तु अथवा मंतु, मन्तु ।

१८

२द्ध

ष्ट नो ष्ट—आश्लिष्ट आलिद्ध ।

१९

३न्ध

ह नो न्य—चिह्न चिन्ध, चिध, चिण्ह । चिह्नित चिंभिअ, चिंभिअ ।

२०

४प्प, ५फ, ६फ

तम नो ण—आत्मा अणा, अत्ता । आत्मानः अणाणो, अत्ताणो

स्म नो ण—भस्म भप्प, भस्स ।

ष्म नो ण—भीष्म भिष्म ।

ष्म नो फ—श्लेष्मन् सेफ, सिलिन्ध । (सरसावो श्लेषम—श्लेष्म)

(आत्मा, अत्ता, आनुमा जूओ पा० प्र० पृ० ५० निबन्ध

५७. श्लेष्मा सिलेसुमा, सेम्ह जूओ पा० प्र० पृ० ४९)

२१

७म्, ८य, ९म्

इय नो ष्म—ऊर्ष उष्म, उद्ध ।

अ नो ष्य—आम अम्व । ताम तंय ।

अ नो ष्म—कश्मीर कंमार, कम्हार ।

अ नो ष्म—वाष्मय वंमय, वम्हण । मन्मथ्य-वंमथ्य वम्हण ।

(आम अम्व । ताम तंय । जूओ पा० प्र० पृ० १५ निबन्ध १८)

१. हे० प्रा० व्या० ८, २१४४। २. हे० प्रा० व्या० ८, ११४४।

३. हे० प्रा० व्या० ८, ११५०। ४. हे० प्रा० व्या० ८, ११५१, ५४, ५५।

५. हे० प्रा० व्या० ८, ११५९, ५६, ६०, ७४।

२२

१२

प्र नो र—घात्री घात्री

यं नो र—आधर्य अच्छेर । तूर्य तूर । धेर्ब घीर, धिज्ज ।

पर्यन्त परेत, पज्जंत । ब्रह्मचर्य बंभचेर । शौण्डीर्ब
सौरीर । शौन्दर्य सुंदेर ।

ई नो र—दशाई दसार ।

(जूओ पा० प्र० पृ० १४ घात्री घाती टिप्पण. पा० प्र० पृ०
४ टिप्पण अच्छेर)

२३

२ल, लु

ण्ड नो ल—कूमाण्ड कोहल, कोहंड । कूमाण्डी कोहली, कोहंडी ।

यं नो लु—पर्यस्त पल्लट्ट, पल्लथ । पर्याण पल्लाण । सौकुमार्य
सोगमल्ल, सोअमल्ल ।

(जूओ पा० प्र० पृ० १६ टिप्पण पर्यस्तिका पल्लट्टिका इत्यादि)

२४

३स्स

स्व नो स्स—घट्टस्सति घट्टस्सइ, घट्टप्पइ । वनस्सति वणस्सइ, वणप्पइ ।

(जूओ पा० प्र० पृ० ३९ वनस्सति वनप्पति नियम ४८)

२५

४ह

क्ष नो ह—दक्षिण दाहिण, दक्खिण ।

ख नो ह—दुग्ग दुह, दुक्क । दुग्गित दुह्मिअ, दुक्कित्थअ ।

प्प नो ह—बाप्प बाह एट्ठे आंसु बने बाप्प बप्प एट्ठे बाह
बपारो—गरमी ।

१. हे० प्रा० व्या० ८।२।८१, ६६, ६४, ६३, ६५, ८५ ।

२. हे० प्रा० व्या० ८।२। ७३, ६८। ३. हे० प्रा० व्या० ८।२।६९।

४. हे० प्रा० व्या० ८।२। ७२, ७०, ७३, ९१, ७१।

ષ્મ નો હ—કુમાળ કોહળ । કુમાળી કોહી ।
 ર્થ નો હ—વીઘ વીહ, ટિઘ ।
 ર્થ નો હ—તૌથ તૂહ, તિથ ।
 પ નો હ—કાર્પણ કાદાપણ ।

(જૂઓ પા૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૮ દુઃખ દુઃખ)

૨૬

૧ દ્વિર્ભાવ

કેટલાક શબ્દોમાં રહેલો ર અને હ સિવાયનો એકનહો જ્ઞાન
 એવડો યઈ જાય છે. એવડો થવાનું નામ દ્વિર્ભાવ છે. આવો દ્વિર્ભાવ
 કેટલાક શબ્દોમાં નિત્ય-કાયમી થાય છે અને કેટલાક શબ્દોમાં વૈકલ્પિક
 એટલે થાય પણ નરો અને ન પણ થાય.

કાયમી દ્વિર્ભાવ-ઋજુ ડઝુ । તૈલ તેલ । પ્રભૂત વહુત । પ્રેમ પેમ ।
 મળુક મંડુક । ગૌરવ જુવળ । વિચકિલ વેલ ।
 મોડા વિડા વગેરે.

૨ વૈકલ્પિક દ્વિર્ભાવ—

એક એક, ટકક, એઝ, એમ । કર્મિકાર કર્મિઆર, કર્મિઆર ।
 કુઝહલ કાઝહલ, કોઝહલ । ચિઝ ચિઝ, ચિઝ ।
 એઝ એઝ, એઝ । તૂળીક તુળીક, તુળીક ।
 દેવ દેવ્ય દેવ । નર નર, નર ।
 નિહિત નિહિત, નિહિઝ । નીડ નેડ, નીડ ।
 નૂક નુક નૂઝ । સેવા સેવા, સેવા ।
 શૂલ શૂલ, શૂલ । સ્થાણુ શણુ, શાણુ ।
 હૂત હૂત, હૂઝ વગેરે

૩ સામાસિક શબ્દોમાં વૈકલ્પિક દ્વિર્ભાવ—

આલાનસામ આળાલસામ, આલાલસામ । કુમુદપ્રકર કુમુદપ્રકર,
 કુમુદપ્રકર । દેવસુનિ દેવસુનિ, દેવસુનિ । નરકામ નરકામ, નરકામ ।
 દરકાંદ દરકાંદ, દરકાંદ વગેરે.

जे एकवडा व्यंजननी पूर्वमा धीर्घस्वर होय अथवा अनुस्वार होय ते व्यंजन नेवडो थनो नथी अर्थात् तेनो द्विर्भाव थतो नथी :

क्षिप्त छृढ नुं छुद्ध न थाय

स्पर्शा फास नुं फस्स "

व्यस्र तंस नुं तस्स "

संख्या संज्ञा नुं संज्ज्ञा ,, वगेरे

(पालि भाषामां द्विर्भाविनी प्रक्रिया छे. जूओ पा० प्र० पृ० १०

नियम ५२)

२७

१शब्दोमां विशेष फेरफार

अयस्कार एकार । आथर्य अच्छअर, अच्छरिअ, अच्छरिज्ज, अच्छरीअ ।

(पालि-अच्छरिय, अच्छयिर जूओ पा० प्र० पृ० ४४ टिप्पण)
उत्थल ओहल, उज्जल । उल्लखल ओक्खल, उल्लहल । फदल, केल,
कयल । फदली केली, कयली । कर्णिकार कण्णेर, कणिआर, कण्णिआर ।
चतुर्गुण चोगुण, चउगुण । चतुर्थ चोत्थ, चउत्थ । चतुदश चौदस,
घउदस । चतुर्वार चोव्वार, चउव्वार । त्रयस्त्रिंशत् तेत्तीसा । त्रयोदश
तेरह । त्रयोविंशति तेवीसा । त्रिंशत् तीसा । नवनीत नोणीअ, लोणीअ ।
भयफलिका नोहल्लिआ । नवमालिका नोमालिआ । निषण्ण णुमण्ण ।
भूगल पोष्कल । पूतर पोर । प्रावरण पंगुरण, पाउरण, पावरण । बदर
पोर । मयूख मोह । रुदित रुण । लवण लोण । विचकिल वेइल्ल ।
विदाति वीसा । सुकुमार सोमाल । स्थविर थेर ।

(जूओ पा० प्र० पृ० ४४ नियम ५७ लवण लोण तथा पृ० ६२
लणन लेन । जूओ पा० प्र० पृ० २८ नि० ३४ स्थविर थेर)

१. ऐ० प्रा० व्या० ८।१।१६६, १६५, १६७, १६८, १७०,
१७०, १७१, १७४, १७५, तथा ८।२।६६, ६७।

रश्मिदीमां सर्वथा फेरफार

अथस् हेदठ । अप ओ । अप्सरस् अच्छरसा, अच्छरा । अग्नि ऐ. अह ।
 अव ओ, अवधि ओहि । आयुष् आउस । आरब्ध आरुता, आरुद ।
 इदानीम् एण्हं एताहे दाणि, इआणि (शौरसेनी दाणि) ईपर कूद,
 ईसि, ईसि । उत ओ । उप ऊ, ओ, उपाध्याय ऊज्जाय, ओज्जाय, उज-
 ज्जाय । उभय अवह, उवह, उभयो । ककुम् कज्जहा । क्षिप्त छूट, गिता ।
 धुध् छुहा । गृह घर, गृहस्वामी घरसामी, राजगृह रायघर, गृहपति
 गहवइ । छुप्त छिक्क, छुत्त । तिर्दक् तिरिआ, तिरिच्छ । प्रस्त दित्य,
 तदठ, तथ । दिश्र दिसा । दुहिआ धूआ, दुहिआ । दष्ट्रा दाढा ।
 धनुष् धणुह, धणु । धृति दिहि । पदाति पादक, पयाइ । प्राप्स् पाठस ।
 पितृषसा पिउच्छा, पिउसिआ । पूर् पुरिम, पुब्ब । (शौरसेनी पुख्य)
 बहिस् बाहि, बाहिर । बृहस्पति भयस्पट, बहस्पद । भगिनी बहिणी,
 भइणी । मलिन मइल, मलिण । मातृषसा माउच्छा, माउमिआ ।
 मार्जार मंजर, चंजर, मज्जार । वनिता विलया, वणिआ । विद्रुत विद्राभ ।
 वृक्ष वक्ख, वच्छ । वैदूर्य वेहलिय, वेदुज्ज । शुक्ति सिप्पि झुति ।
 स्तोक धेव, धोव, धोक्क, धोज । सो इत्थी, सी । इमसान छीमान,
 मुसाण, मसाण ।

२. हे० प्रा० व्या० ८।२।१४१ ८।१।१७२ ८।१।२० ८।१।१६१
 ८।१।१७२ ८।१।२० ८।२।१३८ ८।२।१३४ ८।२।१७७ ८।२।१३१
 ८।१।१७२, १७३ ८।२।१३८ ८।१।२१ ८।२।१२७ ८।१।१७ ८।२।
 १४४ ८।२।१३८ ८।२।१४३ ८।२।१३६ ८।१।१९ ८।२।१२६ ८।२।
 १३९ ८।१।२२ ८।२।१३१ ८।२।१३८ ८।१।१९ ८।२।१४२ ८।२।
 १३५ ८।२।२० ८।२।१४० ८।२।१३७ ८।२।१२६ ८।२।१३८ ८।२।
 १४२ ८।२।१३२ ८।२।१२८ ८।१।१०७ ८।२।१२७ ८।२।१३३
 ८।२।१३८ ८।२।१२५ ८।२।१३० ८।२।८६

१अपभ्रंश भाषामां अमुक अमुक शब्दोनो खास फेरफार आ प्रमाणे छे-

सं०	प्रा०	अपभ्रंश
अन्यादश	अञ्चारिस	अन्नाइस
अपरादश	अवरारिस	अवराइस
ईदश	एरिस	अइस, एह
यीदश	केरिस	कइस, केह
तादश	तारिस	तइस, तेह
मादश	जारिस	जइस, जेह
दर्म	वदट	विष्य
विषण्ण	विसण्ण	घुन

(जूओ पालि प्र० पृ० ५६ नि० ७८ गृह घर । गृहिणो घरणी ।
प्र० १६ तिर्यक् तिरिय । पृ० ३४ टिप्पण पितृषसा पितुच्छा ।
पृ० २७ स्तोक थोक । पृ० ५१ श्मशान मसान, मुसान)

२८ अमुक-खास खास-शब्दोना संयुक्त व्यंजनोमां स्वरनो पधारो-
अंतःस्वरवृद्धि अथवा स्वरभक्ति

२४ नो पधारो—अग्नि अगणि, अग्निग । अर्हन् अरहंत । वृष्ण कसण,
कण्ह एटले काळो रंग । क्षमा छमा । प्लक्ष पलक्ख ।
रत्न रतन, रयण । शार्ङ्ग सारंग । श्लाघा सलाहा ।
स्निग्ध खण्डि । सूक्ष्म सुहम । स्नेह सणेह, नेह ।

२५ नो पधारो—अर्हन् अरिहंत । कृत्स्न कसिण, कण्ह । क्रिया किरिया,

१. हे० प्रा० व्या० ८।१।१३।८।१।४०।३।८।१।४०।२। २. हे०—
प्रा० व्या० ८।२।१०।२। ८।२।११।१। ८।२।११।०। ८।२।१०।१। ८।२।
१०।३। ८।२।१०।१। ८।२।१०।०। ८।२।१०।१। ८।२।१०।१। ८।२।१०।१।
८।२।१०।२। ३. हे० प्रा० व्या० ८।२।११।१। ८।२।११।०। ८।२।१०।४।
८।२।१०।०। ८।२।१०।५। ८।२।१०।४। ८।२।१०।०। ८।२।१०।५। ८।२।
१०।४। ८।२।१०।१। ८।२।१०।०। ८।२।१०।८। ८।२।१०।४।

क्रिया । चैन्य चैश्व । तन्न तचैश्व । दिष्टया दिष्टिभा ।
भन्य भविअ, भव्व । वया वइर, वज्ज । श्री शिरी ।
स्तिग्ध सिग्धि निद्ध । स्याद् सिआ, स्वाद्वा
सिआवाअ । स्वप्न सिविण, सिमिण, सुमिण । हा
दिआ । ही हिरी ।

१६ नो वधारी—ज्या जीआ ।

१७ नो वधारी—अहंत् अहंत्त । छन्न छउम । द्वार दुवार दुभार दार
देर वार । पद्य पउम, पोम्म । मूर्ता मुक्कज, मुपरा ।
शः सुवे । सुपा सुपुसा, सुप्ता, पुसा, मुता । सुक्ष
सुहुम, सुहम, सण्ड, सुण्ड । सुन्न सुखय । स सु ।

२९ इत्तास शब्दोमां अनुस्वारनो वधारी

अतिमुक्तक अःसुत्तय, अःसुत्तय । अश्रु अंशु । उपरि अवरि,
उपरि । कर्त्तव्य कर्कोट । कुम्भल कुपल । गुच्छ गुच्छ । गृष्टे गिष्ठि, गिष्ठे ।
इयत्त तंत्त । दर्शन दंमण दरिणण । देवनाम देवनाम । पशु पंशु, पशुगु ।
पुच्छ पुच्छ, पुच्छ । प्रनिश्रुत् पञ्चुआ । पुन्न पुंन । मनसि मणसि । मन-
सिनी मणसणी । मनसिला मणसिला, मणसिला, मणसिला,
मणसिला । मूचन् मुच्छ, मुच्छ । मज्जार मजार, मज्जार । वक्क वंक्क,
वक्क । वयस्य वयंस, वयस्स । वृक्षे वृक्षिअ, वृक्षिअ । श्वश्रु
मश्रु, मश्रु ।

३० अक्षरो नो व्यत्यय-उल्लङ्घं सुल्लङ्घं

अक्षरपुर अलनपुर । आलान आलान । करिण करिण ।

१. हे० प्रा० व्या० ८१/११५। २. हे० प्रा० व्या० ८२।
१११। ८२/११२। ८२/११२। ८२/११३। ८२/११४। ३. हे० प्रा०
व्या० ८१/१२६। ४. हे० प्रा० व्या० ८२/११८। ८२/११९। ८२।
११६। ८२/११९। ८२/१२२। ८२/१२३। ८२/१२६। ८२/१२७।
८२/१२८।

મદારાપ્ત મરદદ્દ । લઘુક હલુઅ લહુઅ । લલાટ ણહાલ, ણલાહ ।
 બારાણસી વાણારસી । હરિતાલ હલિઆર હરિઆલ । હૂદ દ્રહ દ્રર ।

૧૬૦૨સેની ભાષામાં ણ કારનો વિકલ્પે વધારો

સં.	પ્રા०	દ્વૌ०
યુષ્મ્ ઇદમ્	જુત્તં ઇણં	જુત્તં ણિમં જુત્તં ઇણં ।
સદ્દશમ્ દ્વદશમ્	સરિસં ઇણં	સરિસં ણિમં. સરિસં ઇણં ।
કિમ્ એતદ્	કિં એઅં	કિં જેદં, કિં એદં ।
એવમ્ એતત્	એવં એઅં	એવં જેદં એવં એદં ।

૧૭૫૭અંશમાં ચ્વાસ શબ્દોમાં કોઈ કોઈ પ્રયોગમાં સ્વરનો અથવા વ્યંજનનો વધારો

સં.	પ્રા०	અપ०
ઉષા	ઉત્ત	યુત્તં.
પરસ્પર	પરોપ્પર	અપરોપ્પર
ચ્યાસ	વા०	માસ

૩૧ ૩અમુક શબ્દોની જાતિમાં જે ફેરફાર થાય છે તે આ પ્રમાણે છે :

જે શબ્દને છેટે સ્ હોય અથવા ન્ હોય એવા તમામ શબ્દો નર
 જાતિમાં વપરાય છે :

મસૃ	જસી ।	જન્મન્	જમ્મો ।
પયસૃ	પસો ।	નર્મન્	નમ્મો ।

૧. હે० પ્રા० ચ્વા० ૮૧૪૨૭૧। ૨. હે० પ્રા० ચ્વા० ૮૧૪૨૭૧।
 ૮૧૪૪૦૧। ૮૧૪૩૯૧। ૩. હે० પ્રા० ચ્વા० ૮૧૫૩૨૧ ૮૧૫૩૧૧
 ૮૧૫૩૩૧ ૮૧૫૩૪૧ ૮૧૫૩૫૧

તમસ્ તમો । મર્મન્ મર્મ્મો ।

તેજસ્ તેજો । વર્મન્ વર્મ્મો ।

ઝરસ્ ઝરો । ધામન્ ધામો ।

પત્તો વગેરે રૂપોમાં છેડે જે ઓઢાર છે તે તેમનું નરજાતિમું સૂચવે છે.

અપવાદઃ દામન્ દામે । ધર્મન્ સર્મ્મં । ચર્મન્ ચર્મ્મં । શિરસિ
સિરં । સુમનસ્ સુમનઃ ।

પ્રાશ્ન, ધારદ્ અને તરણિ શબ્દ નરજાતિમાં વપરાય છે :

પ્રાશ્ન પાડસો । ધારદ્ સરઓ । તરણિ તરણી ।

‘આંત’ અર્થવાઢા તમામ શબ્દો નરજાતિમાં વિકલ્પે વપરાય છે :

	નર૦	નાન્યતર૦
અક્ષિ	અક્ષી	અર્કિત ।
અક્ષિ	અચ્છો	અર્ચિષ્ઠ ।
ચક્ષુ	ચક્ષ્	ચક્ષું ।
નયણ	નયણો	નયણં ।
લોચન	લોચણો	લોચણં ।

નીચેના શબ્દો નરજાતિમાં વિકલ્પે વપરાય છે :

વચન	વયગો	વયન ।
વિષ્ટુન્	વિષ્ણુના	વિષ્ણુર (તૃતીયા વિમલિ) ।
કુન્દ	કુન્દો	કુન્દે ।
છન્દ	છંદો	છંદ ।
માદ્યાત્મ્ય	માદ્યણો	માદ્યણં ।
દુઃસ્	દુઃસ્વો	દુઃસ્વ ।
માત્રન	માત્રણો	માત્રણં ।

नीचेना शब्दो नान्यतरजातिमां विकल्पे वपराय छे :

गुण	गुणं	गुणो ।
देव	देवं	देवो ।
विन्दु	विन्दु	विन्दू ।
खग	खगं	खगो ।
मडलग	मडलगं	मडलगो ।
करुह	करुहं	करुहो ।
रुख	रुखं	रुखो ।

जे शब्दोने छंढे भाववाचो 'इमा' प्रत्यय हंय ते शब्दो नारी-
जातिमां विकल्पे वपराय छे :

	नर०	नारी०
गरिमन्	गरिमा	गरिमा ।
महिमन्	महिमा	महिमा ।
निलज्जिमन्	निलज्जिमा	निलज्जिमा ।
धूर्तिमन्	धूर्तिमा	धूर्तिमा ।

अञ्जलि वगैरे शब्दो नारीजातिमां विकल्पे वपराय छे :

अञ्जलि	अंजली	अंजली ।
पृष्ठ	पिट्ठं	पिट्ठी ।
अक्षि	अच्छि	अच्छो ।
पण्हो	पण्हो	पण्हा ।
चौरिअं	चौरिअं	चोरिआ ।
फुच्छि	फुच्छो	फुच्छी ।
बली	बली	बली ।
विही	विही	विही ।
निही	निही	निही ।
रस्सी	रस्सी	रस्सी ।
गठो	गठो	गठो ।

संधि

संधि एटले परस्पर संभारि जनु-एक बीजामा मळी जनु के एक बीजामा छुगारि जनु.

प्रथम पदनी छेडानो स्वर अनं पाछला पदनी पहेलो स्वर ए बधे एक बीजामा मळी जई जे फेरफार पामे तेनु नाम हारसंधि.

पदनी अंदरनी व्यंजन तेनी पछीना व्यंजनने सीधे जे फेरफार पामे तेनु नाम व्यंजनसंधि.

जेम के:

फंठ, कण्ठ. चंद, चन्द्. फंकण, कङ्कण.

संख, सङ्ख. गंगा, गङ्गा. बगेरे

अर्धमागधीमां संस्कृतनी पेटे जुदा जुदा व्यंजनोनी संधि यती नथी.

१ एक पदमां संधि यती ज नथी.

नई (नदी) पइ (पति) कइ (कवि) गज (गज)
गउआ (गो-गाय) काअ (काक) लोअ (लोक)
रइ (रवि) रइ (रति) बगेरे.

अपवाद : केटलाक शब्दोमां एक पदमां पग स्वरसंधि पई जाय छै :

वि + ईअ = वीअ } —वीजुं-द्वितीय
वि + इअ = विइअ

फाहि + इ = फाहो } —करहो-करिष्यति
फाहिइ

*थ + इर = थेर (तुठ-न्यचिर)

च + उ + इअ = चोइअ (चौद-चतुर्दश)

कुंभ + आर = कुंभार (कुंभार-कुम्भकार)

चक्र + आअ = चक्राअ (चक्रवाक)

साल + आहण = सालाहण (शालिवाहन राजा)

२ क्रियापदना छेडाना स्वरनी कोई धीजा पदना स्वर साथे संधि थती नथी: जेमके;

होइ + इह = होइ इह

३ इ ई के उ ऊ पछी कोई धिजातीय स्वर आवे तो संधि थती नथी: जेमके;

इ—जाइ + अंध = जाइअंध (जातिअंध-जात्यन्ध-जन्मांध)

ई—पुढवी + आउ = पुढवीआउ (पृथ्वी आप-पृथ्वी पाणी)

उ—बहु + अट्टिय = बहुअट्टिय (बहुअस्थिक-घणां हाडकां-वाळुं)

ऊ—बहु + अवगूढ = बहुअवगूढ (बधूअवगूढ)

४ ए के ओ पछी कोई पण स्वर आवे तो संधि थती नथी:३

ए—महावीरे + आगच्छइ । एगे + आया । एगे + एवं ।

ओ—अहो + अच्छरियं । गोयमो + आघवेइ ।

आलकिग्रमो + इण्हं ।

५ धे पदमां पण व्यंजन लोपाया पछी ज्यां जे स्वर बाकी रहेलो होय त्यां ते स्वरनी संधि थती नथी:४

निशाकर—निसा+अर=निसाअर । निसि+अर=निसिअर ।

रजनीकर—रयणी + अर = रयणीअर ।

रजनीचर—रयणी + अर = रयणीअर

निशाचर—निसा+अर=निसाअर । निसि+अर=निसिअर ।

गन्धपुटी—गंध + उडी = गंधउडी ।

१. हे० प्रा० व्या० ८।१।९। २. हे० प्रा० व्या० ८।१।६। ३.

हे० प्रा० व्या० ८।१।७। ४. हे० प्रा० व्या० ८।१।८।

६ अ के आ पछी अ के आ आवे तो आ भई जाय छेः१

अ—जीव + अजीव = जीवाजीव ।

विसम + आयव = विसमायव (विषम आतप)

आ—गंगा + अहिबइ = गंगाहिबइ ।

जउणा + आणयण = जउणाणयण (यमुना आनयन)

७ इ के ई पछी इ के ई आवे तो ई भई जाय छेः२

मुणि + इयर = मुणीयर

दहि + ईसर = दहीसर

पुहची + ईस = पुहचीस ।

पुहची + इति = पुहचीसि ।

८ उ के ऊ पछी उ के ऊ आवे तो ऊ भई जाय छेः३

वह + उदग = वहदग

साहु + उदग = साहुदग

वहु + ऊसास = वहसास

वह + उवमा = वहवमा ।

वह + ऊसास = वहसास ।

९ स्वर पछी स्वर आवे तो आगला स्वरनो लोप पग भई जाय छेः४

नर + ईसर — नर + ईसर = नरीसर, नरेसर ।

तिदस + ईस — तिदस् + ईस = तिदसीस, तिदसेस ।

नीसास + ऊसास = नीसास् + ऊसास = नीसासूसास ।

रमामि + अहं = रमामहं । तम्मि + अंसहर = तम्मंसहर ।

उवलभामि + अहं = उवलभामहं ।

देविद् + अभिविदिअ = देविदभिविदिअ ।

ददामि + अहं = ददामहं । ण + एव = णेव ।

१० ज्यां ये स्वर पासे पासे आवेला होय त्यां केउठेक स्वरनो लोप पग भई जाय छेः५

१. २. ३. हे० म० व्या० १।२।३। ४. हे० आ० व्या०

८।१।१।०। ५. हे० से० व्या० १।२।२।०। सा सूत्रन मन्त्रो आदि एते आ

नियम छे.

फासे + अहियासए = फासे हियासए

वालो + अवरज्जइ = वालो वरज्जइ

परसंति + अणंतसो = परसंति णंतसो

- ११ सर्व नामनो स्वर के अव्ययनो स्वर पासे पासे आवेला होय तो ते वेमांथी गमे ते एकनो स्वर लोप पामे छे:१

तुम्हे + इत्थ = तुम्हिन्थ

अम्हे + एत्थ = अम्हेत्थ

जे + इमे = जेमे

जे + एत्थ = जेत्थ

जइ + अहं = जइहं ।

जइ + इमा = जइमा ।

- १२ कोई पण पदनी पछी अपि के अवि अव्यय आवेल होय तो तेनो अ विकल्पे लोप पामे छे:२

किं + अपि = किं पि, किमवि

केण + अवि = केण वि, केणावि

कहं + अपि = कहं पि, कहमवि

- १३ कोई पण पद पछी इति अव्यय आवेल होय तो तेनो आदिनो इ लोप पामे छे:३

जं + इति = जं ति

दिट्ठं + इति = दिट्ठं ति

जुत्तं + इति = जुत्तं ति ।

- १४ कोई पण पदना छेडाना स्वर पछी इति अव्यय आवेल होय तो तेना आदिना इ नो लोप करयो अने ति ने बदले त्ति करयो:४

तदा + इति = तदस्ति

पिथो + इति = पिथो त्ति

पुरिसो + इति = पुरिसो त्ति

- १५ जुदा जुदा पदोमां अ के आ पछी ए के ई आवे तो ए भाव छे:६

न + एच्छति = नेच्छति

वास + इति = वासेसि

दिण + एस = दिणस

जाया + ईस = जायेस ।

खट्टा + इट्ट = खट्टेह

(खट्ट्या + इट्ट)

- १६ जुदा जुदा पदोमां अ के आ पछी उ के ऊ आवे तो ओ भाव छे:७

१. हे० प्रा० व्या० ८।१।४०। २. हे० प्रा० व्या० ८।१।४१।

३. ४. हे० प्रा० व्या० ८।१।४२। ५. ज्ञां पानुं ११ नियम २.

६. ७. हे० तं० व्या० १।२।६।

સિહર+ઉવરિ=સિહરોવરિ
 પગ + ઝૂળ = પગોળ
 પાઝ+ઝૂળ=પાઝોળ (પોળું)

ગંગા + ઉવરિ = ગંગોવરિ ।
 વીસા + ઝૂળ = વીસોળ ।

૧૭ પદના છેડાના મૂનો અનુસ્વાર થાય છે:૧

જલમ્—જલં
 ફલમ્—ફલં
 ગિરિમ્—ગિરિં

અપવાદ:—
 વણમ્મિ—વણંમિ
 વણમ્મિ

૧૮ પદને છેડે આવેલા મૂ પછી સ્વર આવે તો તેનો વિકલ્પે અનુસ્વાર થાય છે:૨

ઉસભમ્ + અજિઝં = ઉસભં અજિઝં, ઉસભમજિઝં ।

નગરમ્ + આગચ્છદ્ = નગરં આગચ્છદ્, નગરમાગચ્છદ્ ।

૧૯ કેટલાક શબ્દોમાં છેડાના વ્યંજનનો અનુસ્વાર થઈ જાય છે:૩

સાક્ષાત્—સક્ષાં
 યત્—જં
 તત્—તં
 વિશ્વક્—વોશું

પૃથક્—પિઠં
 સમ્યક્—સમ્મં
 કથક્—કથં
 કથકક્—કથયં

૨૦ ક્ષ ઙ્ ણ્ અને ન્ પછી કોઈ પણ વ્યંજન આવે તો તેનો અનુસ્વાર થઈ જાય છે:૪

શક્ષ—સક્ષ—સંક્ષ

પશ્મુષ—ઘ્ષમુષ—ઘ્ષુષ ।

કચ્ચુક—કચ્ચુક—કચ્ચુક

સન્ધ્યા—સંધ્યા ।

૨૧ કેટલાક શબ્દોમાં અનુસ્વારનો લોપ થઈ જાય છે:૫

૧. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૧/૨૩ ૨. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૧/૨૪

૩. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૧/૨૫ ૪. હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૧/૨૬ ૫.

હેં પ્રાં વ્યાં ૮૧૧/૨૮

त्रिंशति—वींसा
 त्रिंशत्—तींसा
 संस्कृत—सकृय
 संस्कार—सकार
 मांस—मांस, मंस
 मांसल—मांसल, मंसल
 कांस्य—कास, कंस
 पांशु—पासु, पंसु
 कथम्—कथं-कह, कहं

पवम्—पवं-पव, एवं
 नूनम्—नूनं-नूण, नूणं
 इदानीम्—इआणि—
 इआणि, इआणि,
 दाणि, दाणि,
 किम्—किं-कि, किं
 संमुख—समुह, संमुह
 किंशुक—केसुअ, किंसुअ
 सिंह—सीह, सिघ्र

२१ अनुस्वार पछी वर्गनो कोई पण अक्षर आवतां अनुस्वारने बदले वर्गनो पांचमो अक्षर विकल्पे मुकाय छेः१

पंक—पङ्क, पंक
 संख—सङ्ख, संख
 अंगण—अङ्गण, अंगण
 लंघण—लङ्घण, लंघण
 कंचुअ—कङ्कुअ, कंचुअ
 लंछण—लङ्छण-लंछण
 अंजन—अङ्गण, अंजण
 संज्ञा—सङ्ज्ञा, संज्ञा
 कंटअ—कण्टअ, कंटअ
 कंठ—फण्ठ, कंठ

कंड—कण्ड, कंड
 संढ—सण्ड, संढ
 अंतर—अन्तर, अंतर
 पंथ—पन्थ, पंथ
 चंद—चन्द, चंद
 वंधु—वन्धु, वंधु
 कंप—कम्प, कंप
 गुफ—गुम्फ गुफ
 कलंब—कलम्ब, कलंब
 आरंभ—आरम्भ, आरंभ

२३ फेटलाक पदोमां वे पदनी बच्चे म् उमेराय छेः२

अन्न + अन्न = अन्नम् अन्न-अन्नमन्न ।

एग + एग = एगम् एग-एगमेग ।

ચિત્ત + આણંદિય = ચિત્તમ્આણંદિય-ચિત્તમાણંદિય ।

જહા + ઇસિ = જહામ્ ઇસિ-જહામિસિ ।

ઇહ + આગઅ = ઇહમ્ આગઅ-ઇહમાગઅ ।

હટ્ટતુટ્ટ + અલંકિય = હટ્ટતુટ્ટમ્ અલંકિય-હટ્ટતુટ્ટમલંકિય ।

અળેગછંદા + ઇહ = અળેગછંદામ્ ઇહ-અળેગછંદામિહ ।

જુઞ્વણ + અપ્ફુળ્ણ = જુઞ્વણમ્ અપ્ફુળ્ણ-જુઞ્વણમપ્ફુળ્ણ ।

૨૪ કેટલાક શબ્દોનો છેડાનો વ્યંજન લોપાતો નથી પરંતુ તે પાસેના સ્વરમાં ભઠ્ઠી જાય છે:૧

કિમ્ + ઇહં = કિમિહં
યદ્ + અસ્તિ = જદત્થિ
પુનર્ + અપિ = પુણરવિ

નિર + અંતર = નિરંતર
દુર + અતિક્રમ = દુર
અક્રમ = દુરઅક્રમ

૨૫ અહીં સંધિના જે જે નિયમો જણાવેલા છે તે વધાનો ઉપયોગ ત્રે પદો વચ્ચે જ કરવાનો છે અને જ્યાં એક કરતાં વધારે નિયમો લાગવાનો સંભવ જણાય ત્યાં પ્રયોગોને અનુસારે અને અર્થભ્રમ ન થાય એ રીતે જ સંધિ કરવી.૨

સમાસ૩

સમાસ એટલે સંજ્ઞેષ. વધારે અર્થને સૂચવવા સારુ ઓછા શબ્દો વાપરવાની શૈલીનું નામ સમાસ છે.

લગતું ઓતું પડે અને ચોલવાનું પણ ઓતું રહે છતાં અર્થને વિશેષપણે કઈ રીતે સૂચવી શકાય એ દષ્ટિમાંથી આ સમાસની શૈલીની શોધ થયેલી છે અને એ શોધ પંચિતાલ શૈલીમાં સવિશેષપણે વિકાસ પણ પામી છે.

૧. સ્વરહીને પરેણ સંયોજ્યમ્ । તથા હેં પ્રાં બ્યાં ૮૧૧૧૧, ૧૪૧ ૨. હેં પ્રાં બ્યાં ૮૧૧૫૧ ૩. હેં સં બ્યાં ૩૧૧ ૧ થી ૧૬૩૧

વોલચાલની લોકભાષામાં આ શૈલીનો પ્રચાર ઓછો જણાય છે. પરંતુ લોકભાષા જ ડ્યારે કેવળ સાહિત્યની ભાષા બની જાય છે ત્યારે તેમાં આ સમાસની શૈલીનો ઉપયોગ સારી રીતે થયેલો મળે છે.

‘ન્યાયનો અધીશ’ કહેવું હોય તો સમાસ વગરની શૈલીમાં ‘નાયસ્સ અધીસો’ કહેવાય અને સમાસવાળી શૈલીમાં ‘નાયાધીસો’ કહેવાય. અર્થાત્ જે અર્થને વતાવવા સારુ સમાસ વગરની શૈલીમાં છ અક્ષરોનો શ્વપ પડે છે તે જ અર્થને વતાવવા સમાસવાળી શૈલીમાં કેવળ ચાર અક્ષરોથી જ ચાલે છે.

એ જ રીતે ‘જે દેશમાં ઘણા વીરો છે તે દેશ’ કહેવું હોય તો સમાસ વગરની શૈલીમાં ‘જમ્મિ દેસે વહવો વીરા સંતિ સો દેસો’ એટલું લાંબું કહેવું પડે ત્યારે તે જ અર્થને વતાવવા સારુ સમાસવાળી શૈલીમાં ‘વહુવીરો દેસો’ એટલું ઓછું કહેવાથી જ પૂરું કામ સરી જાય અર્થાત્ જે અર્થને વતાવવા માટે સમાસ વગરની શૈલીમાં ચૌદ અક્ષરોની જરૂર રહે છે તે જ અર્થને સમાસવાળી શૈલી કેવળ છ અક્ષરોથી સંપૂર્ણપણે વતાવી શકે છે. આ રીતે સમાસવાળી અને સમાસ વગરની શૈલીની આ એક મોટી વિશેષતા છે.

આ ઉપરાંત સમાસવાળી શૈલીનો વીજી પણ અનેક વિશેષતાઓ છે. જેમકે, ‘અહિનકુલ’ (અહિનકુલમ્) એવો એકવચની દ્વન્દ્વ, તે વે વચ્ચેના એટલે સાપ અને નોઢીયા વચ્ચેના સ્વાભાવિક વર્તને વતાવે છે ત્યારે ‘દેવાસુર’ એવો એકવચની દ્વન્દ્વ, તે વે (એટલે દેવ અને અસુર) વચ્ચેના માત્ર વિરોધને સૂચવે છે.

ઉપરાંત જે સમાસમાં કેટલીક વાર પૂર્વપદની વિભક્તિ લોપાતી નથી તે પણ વિશેષ અર્થને વતાવે છે. ‘નેહેસૂરો’ સમાસ માનસની કાચરતાને સૂચિત કરે છે. ‘તિથે કાગો અત્થિ’ એવો સમાસ વગરની શૈલીવાળું વાક્ય ત્યાસ કોઈ વિશેષતા વતાવતું નથી ત્યારે ‘તિથવગ્ગાન’

(તીર્થકાક) એવી સમાસવાળી શૈલીનું વાક્ય તીર્થવાસી મનુષ્યની અધ-
મતા વતાવે છે.

કેટલીક વાર સમાસમાંનું મધ્યમ પદ જ લોપાઈ જાય છે છતાં
સમાસ દ્વારા તે લોપાયેલા મધ્યમ પદનો અર્થ વરાવર સૂચિત થતો રહે
છે, જેમકે; 'સસોદર' શબ્દ સમાસયુક્ત છે. તેનો અર્થ 'માછલાના
પેટની જેવું જેનું પેટ છે તે' એવો થાય છે. સરી રીતે આવો અર્થ
વતાવવા સસોદરોદર (સસ-માછલું, ઉદર-પેટ, ઉદર-પેટ) આવો શબ્દ
વપરાવો જોઈએ; ત્યારે એને વદલે કેવલ 'સસોદર' શબ્દ જ ઉક્ત
અર્થને પૂર્ણપણે વતાવે છે. એ આ સમાસનો જ એક ચમત્કાર છે. આવા
સમાસનું નામ 'મધ્યમપદલોપી' સમાસ કહેવાય છે. આ સિવાય પણ
સમાસવાળી શૈલીની વિશેષતા વતાવવા દંડાદંડી (દણ્ડાદણ્ડ) કેસા-
કેસિ (કેસાકેશિ) અનુરૂપ (અનુરૂપ) જહાસતિ (યથાશક્તિ) વગેરે
અનેક ઉદાહરણો આપી શકાય, પરંતુ એવાં વધાં અનેક ઉદાહરણો આપ-
વાનું આ સ્થાન નથી માટે એ વિશે વધારે ન જણાવતાં પ્રાકૃતમાં વપરાતા
કેટલાક સમાસો સંબંધે ચર્ચા કરવી ઉચિત છે.

અહીં એ સાસ યાદ રાખવું જોઈએ કે સમાસોની જે સ્ત્રી પંડિતાઝ
ભાષામાં છે તેવી સ્ત્રી એક સમયની લોકભાષારૂપ આ પ્રાકૃત ભાષામાં
નથી. પરંતુ જ્યારથી આ ભાષા પણ સાહિત્યની જ બની ગઈ ત્યારથી
આના ઝાર પણ એ પંડિતાઝ ભાષાના સમાસોની અસર શારી પેટે
થયેલી છે અને એમ છે માટે જ અહીં સમાસોની થોડી વિગતવાર ચર્ચા
વરાવર સમુચિત છે.

સમાસના પ્રસિદ્ધ ચાર પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે:

૧. દંદ (દ્વન્દ્વ). ૨. તપ્પુરિસ (તપ્પુરુપ). ૩. ચતુષ્વીદિ
(ચતુષ્વીદિ) ૪. અવ્યયીભાવ (અવ્યયીભાવ)

(જે શબ્દોનો સમાગ કરવો હોય તેમને છૂટા છૂટા વાતરી વતા-
વવા તેનું નામ 'વિપ્રદ' છે. વિપ્રદ એટલો છૂટું કરવું)

૧ દંદ સમાસ

દંદ એટલે જોડકું. દંદ સમાસના જોડકામાં વપરાતા વચ્ચે શબ્દોમાં જોડાણ વધારે શબ્દોમાં કોઈ, મુખ્ય કે ગૌણ નથી હોતાં. અર્થાત્ દંદ સમાસમાં વપરાતા તમામ શબ્દોની સમાન મર્યાદા છે. જેમકે ‘માનાવ’ ‘સગાવહાલા’ એ વચ્ચે ઉદાહરણો દંદ સમાસનાં છે તેમ પુણ્ણપાવાં, જીવાજીવા, સુહૃદુષ્ણાં, સુરાસુરા-વગેરે ઉદાહરણો પણ દંદ સમાસનાં છે, એ દંદ સમાસનો વિગ્રહ આ પ્રમાણે છે:

પુણ્ણં ચ પાવં ચ પુણ્ણપાવાં.

જીવા ચ અજીવા ચ જીવાજીવા.

સુહં ચ દુષ્ણં ચ સુહૃદુષ્ણાં.

સુરા ચ અસુરા ચ સુરાસુરા.

દંદ સમાસ દ્વારા તૈયાર થયેલું પદ ષણ્ કરીને बहुवचनમાં વપરાય છે. એ જ રીતે હસ્થપાયા (હસ્તપાદાઃ) લાહાલાહા (લામાલામાઃ) સારાસારં (સારાસારમ્) દેવદાણવગંધર્વા (દેવદાનવગાન્ધર્વાઃ) વગેરે.

દંદ સમાસના વિગ્રહમાં ‘ય’ ‘અ’ કે ‘ચ’ વપરાય છે.

૨ તત્પુરિસ સમાસ

જે સમાસનું પૂર્વપદ પોતાની વિભક્તિના સંબંધથી ઉત્તરપદ સાથે એટલે પાછલા પદ સાથે જોડાયેલું હોય તે તત્પુરિસ સમાસ. આ સમાસનું પૂર્વપદ ધીજી વિભક્તિથી માંડીને સાતમી વિભક્તિ સુધીની વિભક્તિવાળું હોય છે. જે જે વિભક્તિવાળું એ પૂર્વપદ હોય તે તે વિભક્તિના નામવાળો તત્પુરિસ સમાસ કહેવાય. જેમકે:

વિદ્યાતત્પુરિસ (દ્વિતીયાતત્પુરુષ) તદ્વિદ્યાતત્પુરિસ (તૃતીયાતત્પુરુષ)

ચતુર્થીતત્પુરિસ (ચતુર્થીતત્પુરુષ) પચ્ચમીતત્પુરિસ (પચ્ચમી

તત્પુરિસ (ષષ્ઠીતત્પુરુષ) અને સત્તમીતત્પુરિસ (સત્તમીત

તે દરેકનાં ક્રમવાર ઉદાહરણો આ પ્રમાણે છે:

विईया तप्पुरिस—

इंदियं अतीतो—इंदियातीतो

सुहं पत्तो—सुहपत्तो

दिवं गतो—दिवंगतो

तईया तप्पुरिस—

ईसरेण कडे—ईसरकडे

(ईश्वरकृतः)

दयाए जुत्तो—दयाजुत्तो

गुणेहिं संपन्नो—गुणसंपन्नो

रसेण पुण्णं—रसपुण्णं

चउत्थी तप्पुरिस—

लोगाय हितो—लोगहितो

लोगस्स सुहो—लोगसुहो

पंचमी तप्पुरिस—

दंसणाओ भट्टो—दंसणभट्टो

अन्नाणाओ भयं—अन्नाणभयं

संसाराओ भीओ—संसार-

भीओ

छट्ठी तप्पुरिस—

देवस्स मंदिरं—देवमंदिरं

कन्नाए सुहं—कन्नामुहं

नरस्स इंदो—नरिंदो

देवस्स इंदो—देविंदो

वीरं अस्सिओ—वीरस्सिओ

(वीराश्रितः)

खणं सुहा—खणसुहा

मायाए सरिसी—माउसरिसी

कुलेण गुणेण सरिसी—कुल-

गुणसरिसी

बहुजणस्स हितो—बहुजण-

हितो

थंभाय कट्टं—थंभकट्टं

वग्घाओ भयं—वग्घभयं

रिणाओ मुत्तो—रिणमुत्तो

(—गुक्तः)

लेहस्स साला—लेहसाला

विजाण टाणं—विजाटाणं

समाहिणो टाणं—समाहि-

टाणं

સત્તમી તપુરિસ—

કલાસુ કુસલો—કલા-
કુસલો
વંશનેસુ ઉત્તમો—વંશનોત્તમો

જિણેસુ ઉત્તમો—જિણોત્તમો
દિણસુ ઉત્તિમે—દિઓત્તિમે
નરેસુ સેટ્ટો—નરસેટ્ટો

તપુરિસ સમાસના પેટામાં ઉવવચ સમાસ (ઉપપદ સમાસ) આવી જાય છે. ઉવવચ સમાસમાં પાછલું પદ કૃદંતસાધિત હોય છે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.

ઉવવચ સમાસનાં કેટલાંક ઉદાહરણો:

કુંભગાર—(કુમ્ભકાર)
સવ્વણુ—(સર્વજ્ઞ)
પાયવ—(પાદપ)
કચ્છવ—(કચ્છપ)
અહિવ—(અધિપ)
ગિદ્દથ—(ગૃહસ્થ)
સુત્તગાર—(સૂત્રગાર)
બુત્તિગાર—(બુત્તિકાર)

ભાસગાર—(ભાષ્યકાર)
નિણયા—(નિન્નગા)
નીચગા—નીચગા)
નમ્મયા—(નર્મદા)
સગડધ્મિ—(સ્વકૃતભિત્)
પાવણાસગ—(પાપનાશક)
વગેરે

વિશેષણ અને વિશેષ્યનો સમાસ પણ તપુરિસના પેટામાં આવી જાય છે. તેનું બીજું નામ ‘કર્મધારય’ સમાસ છે: તેનાં ઉદાહરણો:

પીઠં ચ તં વત્થં ચ—પીઠવત્થં
રત્તો ચ સો ઘહો ચ—રત્તઘહો
ગોરો ચ સો ઘસમ્મો ચ—ગોરઘસમ્મો
મહંતો ચ સો વીરો ચ—મહાવીરો
વીરો ચ સો જિણો ચ—વીરજિણો
મહંતો ચ સો રાયો ચ—મહારાયો
કણ્ઠો ચ સો પક્કો ચ—કણ્ઠપક્કો

सुद्धो च सो पक्खो च—सुद्धपक्खो

वळी, आ समासमां घणी वार वने विशेषणो पण होय छे:

रक्तपीअं वत्थं—(रक्तपीतं वस्त्रम्)

सीउण्हं जलं—(शातोष्णं जलम्)

घणी वार पूर्वपद उपमासूचक होय छे:

चंदो इव मुहं—चंदमुहं

घणो इव सामो—घणसामो

वज्ज इव देहो—वज्जदेहो (वज्रदेहः)

घणी वार पाछलं पद उपमासूचक होय छे:

मुहं चंदो इव—मुहचंदो | जिणो इंदो इव—जिणेंदो

घणी वार पूर्वपद केवल निश्चयदर्शक होय छे:

संजमो एव धणं—संजमधणं

तवो च्चिअ धणं—तवोधणं

पुण्णं चेअ पाहेज्जं—पुण्णपाहेज्जं

कम्मधारय समासनो प्रथम शब्द संख्यासूचक होय तो तेंनुं नाम दिगु (द्विगु) समास कहेवाय छे:

नवण्हं तत्ताणं समाहारो—नवतत्तं

चउण्हं कसायाणं समूहो—चउक्कसायं

तिण्हं लोआणं समूहो—तिलोई

तिण्हं लोगाणं समूहो—तिलोगं

निषेधदर्शक 'अ' के 'अण'नो नाम साथे जे समास थाय तेंनुं नाम नतप्पुरिस समास. जेसके;

न लोगो—अलोगो

न देवो—अदेवो

न आयारो—अणायारो

न इट्ठं—अणिट्ठं

न दिट्ठं—अदिट्ठं

न इत्थो—अणित्थो

(જ્યાં નામની આદિમાં સ્વર હોય ત્યાં જ 'અળ' વપરાય છે.)

પ અહ અવ પરિ અને નિ વગેરે ઉપસર્ગોની સાથે પણ તત્પુરિસ સમાસ થાય છે. આનું નામ પાદિ તત્પુરિસ કહેવાય છે:

પગતો આયરિયો પાયરિયો
સંગતો અત્યો સમત્યો
અદ્વકતો પહ્લંકં અહપહ્લંકો

ઉગ્ગઓ વેલં ઉવ્વેલો
નિગ્ગઓ કાસીળ નિવ્વકાસિ

૧ જ રીતે પુણોપવુહ્લો, અંતઃસૂઓ વગેરે પણ સમજવા.

૩ વહુવ્વીહિ સમાસ—

આ સમાસમાં બે કે તેથી વધારે પદોનો ઉપયોગ થાય છે. 'વહુવ્વીહિ' છટ્ઠે વહુ છે વ્વીહિ (હાંગર) જેનો પાસે એવો જે કોઈ હોય તે 'વહુવ્વીહિ' કહેવાય. જેવો 'વહુવ્વીહિ' નો અર્થ છે તેવો જ આ સમાસ દ્વારા તૈયાર થયેલા તમામ શબ્દોનો અર્થ છે. તાત્પર્ય ૧ કે આ સમાસમાં પ્રથમ પદ ઘણું કરીને વિશેષણરૂપ હોય છે અથવા ઉપમાસૂચક હોય છે અને પ્રથમ પછીનું પદ વિશેષ્યરૂપ હોય છે અને સમાન થયા પછી જે એક આનું વિશિષ્ટ નામ તૈયાર થાય છે તે પણ વીજા કોઈનું વિશેષણ હોય છે. આ સમાસમાં વપરાતાં નામો પ્રધાન નથી પરંતુ તેમનાથી જુદું અન્ય તત્ત્વ પ્રધાન હોય છે માટે જ આ સમાસને અન્યપદાર્થ પ્રધાન કહેલો છે. ઉપર જણાવેલો 'વહુવ્વીહિ' પદનો અર્થ જ આ દ્વિપક્તને સ્પષ્ટ કરે છે.

જ્યારે આ સમાસમાં વપરાતાં નામો સમાન વિભક્તિવાળાં હોય છે ત્યારે આ સમાસને સમાનાધિઅરણ વહુવ્વીહિ કહેવામાં આવે છે અને જ્યારે ૧ નામો જુદી જુદી વિભક્તિવાળાં હોય છે ત્યારે વહિકરણ (વ્યધિકરણ) વહુવ્વીહિ કહેવામાં આવે છે.

સમાનાધિકરણ વહુવ્વીહિનાં ઉદાહરણો:

- *૨ આરૂઢો વાળરો જં રુચ્છં સો આરૂઢવાળરો રુચ્છો (વૃક્ષઃ)
- ૩ જિઆણિ ઇંદિયાણિ જેણ સો જિઈંદિયો મુળી
જિઓ કામો જેણ સો જિઅકામો મહાદેવો
જિઆ પરીસહા જેણ સો જિઅપરીસહો ગોયમો
- ૫ મટ્ટો આયારો જાઓ સો મટ્ટાયારો જળો
નટ્ટો મોહો જાઓ સો નટ્ટમોહો સાહુ
- ૬ ઘોરં વંમચેરં જસ્સ સો ઘોરવંમચેરો જંવૂ
સમં ચડરંસં સંઠાણં જસ્સ સો સમચડરંસસંઠાણો રામો
કઓ અત્યો જસ્સ સો કયત્યો કળહો
આસા ંવરં જેસિં તે આસંવરા
સેયં ંવરં જેસિં તે સેયંવરા
મહંતા વાહુળો જસ્સ સો મહાવાહુ
પંચ વત્તાણિ જસ્સ સો પંચવત્તો—સીહો
ચત્તારિ મુહાણિ જસ્સ સો ચડમ્મુહો—વમ્હા
પગો દંતો જસ્સ સો પગદંતો—ગણેસો
- ૭ વીરા નરા જમ્મિ ગામે સો ગામો વીરળરો
સુત્તો સિંધો જાપ સા સુત્તસિંહા ગુદ્દા

ચધિકરણ વહુવ્વીહિ

ચક્કં પાણિમ્મિ જસ્સ સો ચક્કપાણી
ગંઢીવ કરે જસ્સ સો ગંઢીવકરો અઙ્ગુળો
ઉપમાન જેમાં પ્રથમ પદ છે એવા વહુવ્વીહિનાં ઉદાહરણઃ
મિગનયણાઈં દ્રવ નયણાણિ જાપ સા મિગનયણા
ए ज प्रमाणे कमलनयणा, गजाण्यो, हंसगमगा, चंदमुखी वगैरे.

૦ ૨, ૩ વગેરે સંસ્કૃત, સમાસમાં ૪ પદાર્થોનાં નામોને ત્રિતીયે તે
તે વિભક્તિની સૂચક છે.

‘ન’ વહુવ્વીહિ—

ન કારસૂચક ‘અ’ કે ‘અણ’ સાથે પણ વહુવ્વીહિ સમાસ થાય છે, તે આ પ્રમાણે :

ન અત્થિ ભયં જસ્સ સો અભયો
 ન અત્થિ પુત્તો જસ્સ સો અપુત્તો.
 ન અત્થિ નાહો જસ્સ સો અણાહો.
 ન અત્થિ પચ્છિમો જસ્સ સો અપચ્છિમો.
 ન અત્થિ ડયરં જીણ સા અણુયરા

‘સ’વહુવ્વીહિ

ए ज प्रमाणे ‘सह’सूचक ‘स’ अव्यय साथे પણ વહુવ્વીહિ સમાસ થાય છે :

પુત્તેણ સહ સપુત્તો રાયા.	ફલેણ સહ સફલં.
સીસેણ સહ સસીસો આયરિઓ	મૂલેણ સહ સમૂલં
પુણ્ણેણ સહ સપુણ્ણો લોગો.	ચેલેણ સહ સચેલં ણ્ણાણં
પાવેણ સહ સપાવો રક્ખસો.	કલ્લત્તેણ સહ સકલત્તો નરો.
કમ્મણા સહ સકમ્મો નરો	

ए ज रीते प नि वि अव अइ परि वगेरे डसगों साथे વહુ-
 વ્વીહિ સમાસ થાય છે અને તેનું નામ પ્રાદિ વહુવ્વીહિ છે :

પ (પગિટ્ટં) પુણ્ણં જસ્સ સો પપુણ્ણો જણો
 નિ (નિગ્ગયા) લજ્ઞા જસ્સ સો નિહ્જ્ઞો.
 વિ (વિગતો) ઘવો જીય સા વિઘવા.
 અવ (અપગતં) રૂઘં જસ્સ સો અવરૂઘો.
 અइ (અइક્કંતો) મગ્ગો જેણ સો અइમગ્ગો રહો.
 પરિ (પરિગતં) જલં જાણ સા પરિજલા પરિહા

૪ અવ્વૈભાવ સમાસ—

જ્યારે યુદ્ધ એટલે લડાઈ વા શબ્દો વતાવવા સામસામી ક્રિયા વારંવાર વતાવવી હોય ત્યારે આ સમાસનો ઉપયોગ છે. ભાષામાં વપરાતા મારામારી, મુકામુકી વગેરે શબ્દો આ સમાસના ગણાય. પ્રસ્તુતમાં કેસા-કેસિ, દંડાદંડિ વગેરે શબ્દો છે. આ સમાસમાં જે વે નામનો સમાસ થાય તે વન્ને નામો તદ્દન એક સરસાં હોવાં જોઈએ એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે એટલે ‘હત્ય’ અને ‘પાય’ જેવા જુદા જુદા શબ્દોનો આ સમાસ ન થાય.

આ સમાસ અવ્યય સમાન ગણાય છે.

આ સિવાય વીજાં કેટલાંક અવ્યયો સાથે પણ આ સમાસ થાય છે:

ઉવ—ગુરુણો સમોવં ઉવગુરુ.

અણુ—ભોયણસ્સ પચ્છા અણુભોયણં.

અહિ—અપંસિ અંતો અજ્ઞાણં.

જહા—સત્તિ અણિક્કમિક્કુણ જહાસત્તિ.

જહા—વિહિં અણિક્કમિક્કુણ જહાવિહિં.

જહા—જુગ્ગયં અણિક્કમિક્કુણ જહારિહં.

પહ—પુરં પુરં પહ પહપુરં

જે શબ્દો સમાસમાં આવેલા હોય છે તેમાંના પ્રથમ શબ્દનો અંતિમ સ્વર હસ્ત્ર હોય તો સમાસમાં ઘણું કરીને લીધે કરવો અને એ જ રીતે લીધે સ્વર હોય તો હસ્ત્ર કરવો. ૧

હસ્ત્રનો લીધે—

અન્તર્વેદિ—અંતાવેદિ

સત્તવિંશતિ—સત્તાવીસા

વારિમતી—વારીમઈ, વારિમઈ

ભુજયન્ત્ર-ભુજાયંત, ભુમયંત

પતિગૃહ—પટ્ટર, પટ્ટર

વેણુવન—વેલૂવણ, વેલુવણ

દીર્ઘનો હ્રસ્વ—

યમુનાતટ—જંઝણયડ, જંઝણાયડ

નદીસ્રોતસ્—નદ્સ્રોત્ત, નદ્સ્રોત્ત

ગૌરીગૃહ—ગોરિદ્વર, ગોરીહર

વધૂમુખ—વહુમુહ, વહૂમુહ

આ સિવાય આ સમાસના ઘોઝા ઘણા પ્રયોગો પંડિતાં ભાષા સંસ્કૃતમાં મળે છે, પણ તે વધાનો અહીં વિશેષ ઉપયોગ નથી માટે તેમને નોંધ્યા નથી.

આ રીતે સમાસો વિશે ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ ઉદાહરણો સાથે અહીં જોડ્યાં તેટલી સ્પષ્ટતા થઈ ગઈ છે એટલે આથી અધિક લખવાની અપેક્ષા નથી.

(પાઠમાલા વિભાગ-વાક્યરચના વિભાગ)

અક્ષરપરિવર્તન-વ્યાકરણ-ના વિભાગમાં વર્ણવિજ્ઞાન, શબ્દના વિભાગ અને શબ્દના ફેરફારને લગતી તમામ હકીકતો સમજાવેલી છે. 'શબ્દના ફેરફાર' યાજ્ઞા ભાગમાં વ્યાકરણનો ઘણો સરો ભાગ 'સ્વરના ફેરફાર' અને 'વ્યંજનના ફેરફાર' ના મથાજા નીચે વતાવેલી છે. આ યુગ સુ યુગ સરજ જગાય માટે ં ફેરફારવાઝી હકીકત આગલા પ્રજ્ઞપમ અકારાદિ ક્રમે અને કકારાદિ ક્રમે ગોઠવેલી છે તથા ડદાહરણોમાં જે શબ્દો આપેલા છે તેમના અર્થો યયાંય યયાંય નોંધેલા છે. યઝી, તેમાંના કેટલાક શબ્દો તદ્દન સુગમ છે ંયી પળ ં વધાના અર્થો નથી આવ્યા; તેમના વધાના અર્થો છેવટના શબ્દકોશમાં તો આપવાના જ છે. ફેરફારવાઝા પ્રકરણમાં સંધિ અને સમાસની હકીકત યોગતથી ડમેરેલી છે અને વિદ્યાર્થીને સમજવી તે સુગમ પડે માટે ડદાહરણો વિશેષે કરીને સમજાવેલાં છે.

હવે આ ભાગમાં યુદા યુદા પાઠોમાં ક્રિયાપદોનાં સ્વો, ગમોનાં સ્વો તથા કદંતોનાં અને તદ્ધિતનાં સ્વો આપવાનાં છે તથા પ્રાજ્ઞતના વિશેષ અભ્યાસ માટે સુજરાતી વાક્યોનાં માપાંતરો અને પ્રાજ્ઞ વાક્યોનાં માપાંતરો પણ વિદ્યાર્થી કરે તે માટે ડડયોની પણ યોગ્ય ડોગ વાક્યો ગૂઢતાની યોજના કરવાની છે. વિદ્યાર્થી માટે પ્રશ્નોવાઝા પાઠો ડાઝી ડોરેને રાખ્યા નથી, ંને સારુ ંકાદ પાઠ ગૂઢેલ છે ંટટે ં માટે તો વિદ્યાર્થી યોગે જ યોજના કરી લેવાની છે અથવા સમજદાર વિદ્યાર્થી પાતાની ડાત્રે જ પ્રશ્નો ડપજાવી પોતાનો અભ્યાસ પાકો કરવાનો છે.

પાઠ ૧ લો

વર્તમાન કાલ

एक वचनना पुरुषबोधक प्रत्ययो

૧ પુરુષ એટલે (હું)	૨ પુરુષ એટલે (તુ)	૩ પુરુષ એટલે (તે)
પુરુષ	પ્રત્યય	સંસ્કૃત પ્રત્યય
૧	મિ	(મિ)
૨	સિ	(સિ)
૩	તિ	(તિ)
	દ્	

धातुओ

इरिस् (एरि) इरखुं	मरिस् (मर्) दिमासयुं- विचारयुं
चरिस् (चर्) चरखुं	धरिस् (धर्) धसयुं- सामा थयुं
फरिस् (फर्) फरयुं-फाढयुं- नैचयुं, खेडयुं	गरिस् (गर्) गरखुं- निदयुं

૧. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૩/૧૪૧/૧૪૦/૧૩૬/ ૨. સંસ્કૃતના 'સે' પ્રત્યયની પેઠે અહીં 'સિ' પ્રત્યય પણ વપરાય છે. તથા 'તે' પ્રત્યયની પેઠે અહીં 'તિ' અને 'દ્' પણ બે પ્રત્યય પણ વપરાય છે. અને ધાતુને છેડે ઉચારે 'અ' આવેલો હોય ત્યારે જ 'તે' 'દ્' અને 'સિ' પ્રત્યયનો ઉપયોગ કરવાનો છે. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૩/૧૪૫/ ૩. જુઓ પૃ० ૬૫ નિયમ ૧૯. ૪. ( ) આ નિશાનમાં મૂકેલાં તમામ ધાતુઓ કે નામો કોને સંસ્કૃત છે અને કોને સરસામળી પરવા નાદે તેમને અહીં અજાણેલાં છે.

મરિસ્ (મર્પ) સહવું-ક્ષમા
રાસ્રવી
ઘરિસ્ (ઘર્પ) ઘસવું
તુરિય (તૂર્ય) ત્વરા કરવી-
ઉતાવળ કરવી
અરિહ્ (અર્હ) પૂજવું
પુરિય (પૂર્ય) પૂરવું-વૂરવું-
ભરવું

જેમ્ (જેમ્) જમવું
દેક્ષ્ (દશ) દેસવું
પુચ્છ (પૃચ્છ) પૂછવું
પૂર (પૂર) પૂરવું
કર (કર) કરવું
વંદ્ (વન્દ્) વાંદવું
પદ્ (પત્) પડવું

૧ મિ તિ ન્તિ વગેરે પુરુષવોધક પ્રત્યયો લગાડતાં પહેલાં મૂળ ધાતુઓને છેડે વિકરણ 'અ' ઝમેરવામાં આવે છે. ૧ જેમકે;

વંદ્ + તિ = વંદ્ + અ + તિ = વંદતિ
પુચ્છ + તિ = પુચ્છ + અ + તિ = પુચ્છતિ

૨ પ્રથમ પુરુષના 'મ'થી શરુ થતા પ્રત્યયોની પૂર્વે આવેલા 'અ'નો વિકલ્પે 'આ' થાય છે. ૨ જેમકે;

વંદ્ + અ + મિ = વંદામિ, વંદમિ
પદ્ + અ + મિ = પડામિ, પડમિ

૩ પુરુષવોધક પ્રત્યયો લગાડ્યા પછી ધાતુના અંગના 'અ' નો વિકલ્પે 'પ' થાય છે. ૩ જેમકે;

વંદ્ + અ + હ = વંદેહ, વંદહ
જાણ્ + અ + સિ = જાણેસિ, જાણસિ
પુચ્છ + અ + મિ = પુચ્છેમિ, પુચ્છામિ, પુચ્છમિ

૧. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧/૨૩૧/ ૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧/૧૫૫/ ૩. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧/૧૫૫/

रूपाख्यान

१ पु०	देखामि, देखामि, देखेमि
२ पु०	देखसि, देखेसि १
३ पु०	देखइ, देखेइ १

भाषांतर—वाक्यो

चाहें छुं	घसुं छुं	(ते) जमे छे
धसुं छुं	पहं छुं	„ विचारे छे
फरं छुं	पृछुं छुं	पूरे छे
(तुं) चांदि छे	(ते) घसे छे	(तुं) उतावळ
„ जमे छे	„ जाणे छे	फरे छे
„ हरये छे	„ पडे छे	„ निंदे छे
(ते) देखे छे	(तुं) खेंचे छे	„ पूजे छे
„ फरे छे	„ घरसे छे	(तुं) सहं छुं
„ सहे छे	„ सहे छे	„ फरं छुं
		„ पहं छुं

१ पंक्षामि	अरिछेइ	हरिससि
फरिससे	पुच्छामि	मरिसामि
हरिसमि	घरिससि	गरिहसि
घरिसति	फरसे	जेमइ
देखसि	जाणेसि	धरिसेमि
गरिहामि	फरिससि	मरिसामि
तुरियर	पूरइ	तुरियेसि

१. लुञ्जी पु० ९९, टिप्पण २. २. प्रथम पुरुषना एकवचनमा

‘पदे’ रूप पण पराए छे : दन्द-अ+ए=दे (सं० दन्दे-तुं पाहें तुं)
 “तसमं अजिअं च दन्दे”

પાઠ ૨ જો

લોકવ્યાપક કોઈ પણ ભાષામાં દ્વિવચનને ચતાવવા માટે સાત્ત જુદા પ્રત્યયો જણાતા નથી. એ પ્રમાણે લોકવ્યાપક પ્રાકૃતભાષામાં પણ દ્વિવચનના દર્શક જુદા પ્રત્યયો નથી તેથી એકવચન પછી લાગલા જ વહુવચનના પ્રત્યયો આપવામાં આવ્યા છે. પરંતુ જ્યારે દ્વિવચનનો અર્થ સૂચવવો હોય ત્યારે ક્રિયાપદ કે નામ સાથે દ્વિવચનદર્શક 'દ્વિ' શબ્દનાં વહુવચનનાં પ્રાકૃતરૂપોનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. તે રૂપો આ પ્રમાણે છે:

પ્રથમા	{	૧દોણિ, દુણિ (દીનિ ?)
તથા		વેણિ, વિણિ
દ્વિતીયા	{	દો (દો)
		દુવે (દે)
		વે, વે (દે)
		અમે વે સીવીપ છીય

પ્રયોગ:

વે સિવ્વામો—

વર્તમાનકાલ (ચાલુ)

વહુવચનના પુરુષવોધક પ્રત્યયો

પુ૦

૧

૨

૩

પ્રત્યય

મોર

હૃ

નિત

સંસ્કૃત પ્રત્યય

(મઃ)

(થ)

(નિત)

૧. 'દુ' શબ્દનાં જે રૂપો ऊपर જણાવ્યાં છે તેમની સાથે ચરાચર શક્તિનાં સાથે એવાં રૂપો આજ પણ જુદી જુદી લોકભાષામાં પ્રચલિત છે. જેમકે:—

ગૂજરાતી—વે

વિણિ, વેણિ

વન્ને

હિંદી—

વો

૨. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૩/૧૪૪૧ 'મુ' અને 'મ' પ્રત્યયો તથા સંસ્કૃતના

'મહે'ની પેઠે 'મ્હ' પ્રત્યય પણ વપરાય છે: દેવતામુ, દેવતામ, દેવતામ્. ૩.

'ત્યા' પ્રત્યય પણ વપરાય છે: વોહિત્યા. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૩/૧૪૩૧ ૪. 'ન્તે'

ને 'રે' પ્રત્યયો પણ વપરાય છે: કરન્તે, કરિરે. હે૦ પ્રા૦ વ્યા૦ ૮૧૩/૧૪૩૧

धातुओ

शुब् (शुभ्य) शोभयुं-
शोभयुं-शोभ थवो,
गभरायुं

कुप् (कुप्य) कोपयुं
सिन्व् (सिन्ध्य) सीवयुं
लव् (लप्) लवयुं-लवारो
करवो

तप् (तप्) तपयुं-संताप
थवो, तप करवो

वेव् (वेप) वेपयुं-कंपयुं
सव् (शप्) शाप-शाप देवो

दीव् (दीप) दीपयुं
जव् (जप्) जपयुं-जाप
करवो

खिव् (क्षिप्) खेवयुं-
खेपयुं-फंकयुं

खिप् (क्षिप्य) खेपयुं-
खेवयुं-फंकयुं

लुट् (लुट्य) लोटयुं-
आलोटयुं

दिप् (दीप्य) दीपयुं
गच्छ् (गच्छ) जयुं

वाल्व् (वृ) वोलयुं

४ प्रथम पुरुषना 'म'धी दाक भता बहुवचनना प्रत्ययोनी पूर्व आग्या
'अ' 'नो' विवक्षे 'इ' धाय १ उ. जेमके;

वोल्+अ+मो=वोल्हमो, वोल्हामो, ४ वोल्हिमो, वोल्हलेमो

रूपाख्यान

१ पु० वोल्हमो, वोल्हामो, वोल्हिमो, वोल्हलेमो.

२ पु० वोल्हह वोल्हलेह

३ पु० वोल्हलति, ६ वोल्हलति

१. लुओ पु० ५१ नियम १ २. लुओ पु० ३५ नियम ९.
३. हे० शा० व्या० ८।३।१५५। ४. 'मो'नी पेट सु. म, अने न प्रत्य-
योनां क्यो पण आ रीते करवां. जेमके; वोल्हमु, वोल्हासु, वोल्हिमु,
वोल्हेमु. वोल्हम, वोल्हाम, वोल्हिम, वोल्हेम.

वोल्हम्ह, वोल्हाम्ह | वोल्हिम्ह, वोल्हेम्ह.
वोल्हम्ह

न प्रथम लमावतां लुओ पु० ११ नियम २ ५. वोल्ह+अ+इत्या=
वोल्हिया अथवा वोल्हस्था. लुओ पु० ८२ नियम ९ ६. वाल्व्+अ+न्ते=
वोल्हन्ते. वोल्ह+अ+१२=वोल्हरे क्यो पण समझी लेवां.

વાક્ય

અમે સીવિયે છિયે
 " વાંદિયે છિયે
 " આલોટિયે છિયે
 (તમે વે) વોલો છો
 " સીવો છો
 (અમે વે) ફેંકિયે છિયે
 " કંપિયે છિયે
 (તેઓ વે) શાપ દે છે
 " વાંદે છે
 " જપે છે
 (હું) જાહું છું
 (તે) દીપે છે

(તમે વે) વાંદો છો
 (તમે) જપો છો
 " કોપો છો
 " ગભરાઓ છો
 (અમે વે) દીપિયે છિયે
 (તે) સીવે છે
 (હું) કંપું છું
 (હું) ફેંકું છું
 (તું) આલોટે છે
 " સીવે છે
 " જપે છે

વંદામો
 સચિરે
 વંદહ
 ચોલ્લમો
 લવેમ
 હુદ્દહ હુણિ
 હિપ્પિત્યા વે

હુગ્મિત્યા દો
 કુપ્પેહ
 ગચ્છમ્હ
 વંદેતે
 ગચ્છંતિ
 જચિમો
 વંદેમ

વન્દંતે
 ચોલ્લામુ
 હુદ્દામ
 કુપ્પેહ
 હિવામિ
 ચોલ્લસિ
 વંદતિ

પાઠ ૩ જો વર્તમાનકાળ (ચાલુ)

સર્વ પુરુષ } જા
સર્વ વચન } જા

જા અને જા પ્રત્યયો લાગતાં તેમની પૂર્વે આવેલા અંગના અંત્ય 'અ' નો 'એ' ધાયર છે.

વંદ્ + અ + જા = વંદેજ્જા

વંદ્ + અ + જા = વંદેજ્જા

સ્વરાંત—છેટે સ્વરવાળા—ધાતુઓ

દા (દા) દેવું

વા (વા) વાવું

પા (પા) પીવું

ગા (ગા) ગાવું

જા (જા) જાવું-જખું

ઠા (સ્થા) સ્થિર રહેવું-

ઝમા રહેવું કે

વેસવું

ઙા (ધ્યા) ધ્યાવું-ધ્યાન

ફરવું

૧. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૩/૧૭૭ ૨. હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૩/૧૫૧

પુરુષવોષક પ્રત્યયો અને સ્વરાંત ધાતુઓની વચ્ચે જા અને જા એ બેમાંથી ગમે તે એક પ્રત્યય ડમેરીને પણ સ્થો ધરે શકે છે:

હો + દ્ = હો + ઝજ + દ્ = હોઝજ્જદ્ અથવા હોદ્

હો + દ્ = હો + ઝજા + દ્ = હોઝજાદ્ અથવા હોદ્ । હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૩/૧૭૮

વિકરણ લગાડવા પછી—

હો + અ + દ્ = હો + અ + ઝજ + દ્ = હોઝજ્જદ્, હોઝદ્

હો + અ + દ્ = હો + અ + જા + દ્ = હોઝજાદ્, હોઝદ્

હોઝજ્જદ્ અથવા હોઝજાદ્ સાથે સરસાવો હોજે, ધજે, ફરજે, ચાલજે, રેજે, ટેલે વગેરે શુદ્ધરસી ભાષાનાં કરવો.

घा (घाव्) धावुं-दोडवुं
 खा (खाद्) खावुं
 हा (हा) हीणा थवुं-तजवुं

वू (वू) वोल्वुं
 हो (भू) होवुं-थवुं
 णी } (नी) लई जवुं-
 ने } दोरवुं

अकारांत सिवायना स्वरांत धातुओने छेडे पुरुषबोधक प्रत्यय लगावतां
 पहेलां विकरण 'अ' विकल्पे लागे छे: (हे० प्रा० न्या० ८।४।२४०)

हो + इ = होइ.   हो + अ + इ = होअइ.
 खा + इ = खाइ.   खा + अ + इ = खाअइ.
 धा + इ = धाइ.   धा + अ + इ = धाअइ.

(अकारांत धातुने छेडे 'अ' छे ज माटे विकरण 'अ' फरीवार
 लगावानी जरूर नथी.)

अकारांत धातु—

चिइच्छ (चिकित्स) चिकित्सा करवी—शंका करवी
 अथवा उपाय करवी.

जुउच्छ (जुगुप्स) घृणा करवी अथवा दया करवी.
 अमराय (अमराय) देवनी जेम रहेवुं.

चिइच्छइ.   जुउच्छइ.   अमरायइ.

रूपाख्यान

विकरण विनानां

	एकवचन	बहुवचन
१ पु०	होमि	होमो
२ पु०	होसि	होह
३ पु०	होइ	होति, हुंति

વિકરણવાક્યાં

૧ પુ૦	હોઅમિ હોઆમિ હોપમિ	હોઅમો, હોઆમો. હોદમો હોપમો
-------	-------------------------	------------------------------

૨ પુ૦	હોઅસિ હોળસિ	હોઅદ્ હોળદ્
-------	----------------	----------------

૩ પુ૦	હોઅદ્ હોપદ્	હોઅંતિ હોળંતિ હોદંતિ
-------	----------------	----------------------------

સર્વ પુરુષ	{	હોહજ, હોહજા
સર્વ વચન		હોળહજ, હોળહજા (વિકરણવાક્યું)

વાક્યો

ગાદ્યે છિયે
 દોહો છો
 (તેઓ) વોલે છે
 તે વે ગ્લાય છે
 ઝમો રહું છું
 તું દોરી જાય છે
 અમે જઈય છીય
 તમે પીઓ છો
 તેઓ ગાય છે

અમે વે તજીય છીય
 તેઓ દે છે
 વાય છે
 અમે દોરીય છીય
 તેઓ દોરે છે
 તમો ઉપાય કરો છો
 હું પુણા ફરું છું
 અમે વેવની જેમ રહિયે છિયે

હુંતિ
હોંતિ
જંતિ
વૂમો
વિંતિ
વે જામો
જામો
નાપસિ

ધાહ
ગાહ
જાસિ
ઠામિ
વૂમ
જેમિ
દેંતિ
જાણમો

ગાહ
ઠાહ
ઠાહ્થા
હામિ
જેંતિ
પામો
વેમિ

પાઠ ૪ થો અસ્ વિદ્યમાન હોયું

અસ્ ધાતુનાં રૂપ અનિયમિત છે અને તે આ પ્રમાણે છે: (દે० પ્રા०
વ્યા० ૮૧૩/૧૪૬/૧૪૭/૧૪૮)

૧ પુ० અસ્મિ, મ્હિ, (અસ્મિ) મિ, અંસિ અતિથ	૨ પુ० સિ, અસિ (અસિ) અતિથ	૩ પુ० અતિથ
૧ મો, ૩ મુ (સ્મઃ)	૨ મો, ૩ મુ (સ્મઃ)	
અતિથ	અતિથ	
અતિથ	અતિથ	
અતિથ, સંતિ (મન્તિ)		

૧. વૂ + અ + ન્તિ = વૂ + એ + ન્તિ = વેંતિ તથા વિંતિ ૨.
વૂ + અ + મિ = વૂ + એ + મિ = વેમિ ૩. મ્હ, મ્હો અને મ્હુ રૂપો
પગ વગરાય છે. ૪. અતિથ—‘અતિથ રૂપ સર્વ પુરુષ અને સર્વ વચનામાં
વગરાય છે.

ઘાતુઓ

મજ્ઞ (મથ્ઞ) માચું-મદ
 કરવો, ચુશ થયું
 ચિજ્ઞ (ચિથ) ચીજું-
 ચેદ થવો
 સં+પજ્ઞ (સં+પથ) સંપ-
 જું-સાંપડું
 નિ+પજ્ઞ (નિપથ) નીપજું
 વિજ્ઞ (વિથ) વિથમાન હોયું

જોત્ } (ઘોત) જોત
 જોથ } થવી-પ્રકાશયું-
 જોયું
 સિજ્ઞ (સ્થિથ) સીજું-
 ચીકણું થયું
 દિઘ્ઞ (દીઘ્ય) રમયું-પૂન
 રમયું

વાક્યો

(તેઓ) થાય છે
 (તું) દે છે
 (તે) થાય છે
 ગાદ્ય છીય
 દોડો છો
 (તે ઘે) ચાય છે
 ઝમો રહું છું
 છો
 જાય છે
 ચુશ થાડું છું
 ચેદ કરે છે
 નીપજે છે
 સંપજે છે
 પ્રકાશિત થાય છીય

(તેઓ) જપે છે
 (અમે ઘે) ધ્યાન કરીય છીય
 પીઓ છો
 (તેઓ ઘે) રમે છે
 સીજે છે
 છીય
 વિથમાન છે
 (તમે ઘે) છો
 (તું) દોપે છે
 તજીય છીય
 જાડું છું
 છું
 પૂરું છું

हुंति	गाएसि	जासि	मज्जेते
जंति	जोतसि	ठामि	मह
वृम	जोआमु	मिह	सि
वाह	खिज्जेह	निप्पज्जह	थ
वे जाम	वेणिण संति	अंसि	असि
दो मो	धाह	अत्थि	अमिह
निप्पज्जसे	वूमि	दो मज्जह	वूमो
संति	संपज्जइ	दोणिण	वे सापमु
सिज्जंति	गाह	दिव्वामु	मज्जेसि

Prof. Pandurang

S. C. M. S.

पाठ ५ मो

पुज्ज (पूर्व१) पूरुवुं, पूगवुं
 विज्ज (विध्य२) वीववुं
 मिज्ज (गृध्य) गृद्ध थवुं-
 ललचावुं
 कुज्ज (क्रुध्य) क्रोध करवो
 सिज्ज (सिध्य) सीसवुं—
 सिद्ध थवुं
 नज्ज (नद्य२) नासवुं-चांधवुं
 जुज्ज (युध्य) जूझवुं-युद्ध
 करवुं

खाद् } (खाद्) खावुं
 खाय् }
 कद् (कथ२) कट्टेयं
 कुद् (कुथ) कोट्टवुं-सट्टवुं
 वाह (वाध२) वाधा करवी-
 अडचण करवी
 लिह (लिख२) लल्लवुं
 लह (लभ२) लेवुं-मेल्लवुं
 सिलाह (सलाध२) सराहवुं-
 चम्माणवुं

१. जूओ पृ० ५७ लि० ५ २. पृ० ५८ नियम ६ ३ पृ० ३३

ચોદ (ચોધ) ચોધ થવો-
જાણવું
વદ (વધ) વધ કરવો-
જાણવું
સોદ (શોભ) સોદવું-
શોભવું

સોદ (શોધ) શોધવું-શુદ્ધ
કરવું
સુદ્ધ (શુધ્ય) સોદવું-
સાફ કરવું
ધાય } (ધાવ) ધોડવું-
ધાય } ધાવું-દોટવું

વાચ્યો

વે ધ્યાન ધરીય છીય
(તે) વીધે છે
તલચાણે છિધે
વે મુંસાથો છો
સડો છો
વીધીય છીય
શોભો છો
શોધો છો
સોણો છો
વે તલચીય છીય
વેલો છો
સાંપડે છે
વે નિદા કરે છે
(તમે વે) ઘોડો છો
ગાડું છું
શાપ દે છે
પ્રકાશે છે

છો
તેઓ છે
હું
(તું) છે
છીય
(તે) છે
ધો છો
જાણે છે
માણું છું
વે જાય છે
કાંપો છો
વે વગાળે છે
ધાય છે
ધઈય છીય
વેદ કરીય છીય
(તે) કમો રહે છે
સિદ્ધ ધાડું છું

કુહંતિ
 સિલાહંતિ
 ગિજ્ઞમ
 મિ
 કહેમિ
 નજ્ઞસિ
 ઠાહ
 વે સોહામો
 મુજ્ઞિમુ
 વેન્નિ વિજ્ઞંતિ
 ઠાપહ
 વે વાહહ

જ્ઞામ
 હોંતિ
 ટુન્નિ ઘોહંતિ
 જુજ્ઞેમ
 સિ
 વિંતિ
 લિહેજ્ઞ
 સિજ્ઞંતિ
 દો લહેજ્ઞા
 કુજ્ઞેસિ
 અંસિ

ધાતુઓ

૧વીહ (મી) ઘોવું
 છજ્ઞ (સજ્ઞ) છાજવું-શોમવું
 વેહ (વેષ્ટ) વોંટ
 કર (કર) કરવું
 તર (તર) તરવું
 ચિળ (ચિનુ) ચણવું-ઞકટું
 કરવું
 હહ (દહ) } દહવું-દાહવું-
 હજ્ઞ (દહ) } વહવું-વાહવું

નમ્ } (નમ) નમ
 નવ્ }
 ચય્ (ત્યજ) તજવું-છાડવું
 જિળ્ (જિના) જિતવું
 છિદ્ (છિનદ્) છેદવું
 ચલ્ (ચલ) ચાલવું
 નિદ્ } (નિન્દ) નિંદવું
 નિન્દ્ } નિંદા કરવી
 સૂસ } ૨(શુષ્ય) શોષવું-
 સુસ્સ } સુકાવું
 સુળ્ } (શુળ) સુળવું-
 હળ્ } સાંભળવું

૧. સરસાવો યીહ અને મીઃ - વ + હ + ફ. 'વ' અને 'હ'
 મેળા મળી જતાં 'મ' અને તેમાં 'ફ' મળતાં મી. ૨. જુઓ પૃ. ૧ નિયમ ૧.

स्मर (स्मर) स्मरण करवुं-
याद करवुं
गच्छ (गच्छ) गति करवी-ज
नस्स { (नश्य) नाश
नास्स { धवो
नेण (गृहणा) ग्रहण करवुं

नच्च (नृत्य) नाचवुं
कुण् (कृणु) करवुं
रुस्स { (रुण्य) रुठवुं-रोष
रुस्स { करवो
हण् (हन्) हणवुं-मारवुं

सार अने प्रश्नो

एकवचन

बहुवचन

१ पु० चंदमि, चंदामि, चंदेमि

चंदमो, चंदामो, चंदिमो, चंदेमो
चंदमु, चंदामु, चंदिमु, चंदेमु
चंदम, चंदाम चंदिम, चंदेम.

२ पु० चंदसि, चंदेति
चंदसे, चंदेसे

चंदत्त, चंदत्त. चंदत्तथा.
चंदेत्तथा चंदित्था

३ पु० चंदइ, चंदेइ.
चंदण, चंदेण.
चंदन्ति, चंदेन्ति,
चंदन्ते, चंदेन्ते.

चंदन्ति, चंदेन्ति, चंदित्ति,
चंदन्ते, चंदेन्ते चंदित्ते
चंदइरे, चंदेइरे, चंदिरे

सर्व पुरुष { चंदेज्ज, चंदेज्जा
सर्व वचन {

स्वरांत धातुनां विकरण विनानां रुशो

१ पु० होमि
२ पु० होमि
३ पु० होइ, होति

होमो, होमु, होम
होत्त, होत्तथा
होन्ति, हुन्ति
होन्ति, हुन्ति
होन्ते, हुन्ते
होइरे

सर्व पुरुष, सर्व वचन—होज्ज, होज्जा

स्वरांत धातुनां विकरणवाळां रूपो

	एकवचन	बहुवचन
१ पु०	होअमि, होआमि होएमि	होअमो, होआमो होइमो, होएमो होअमु, होआमु, होइमु, होएमु होअम, होआम, होइम, होएम.
२ पु०	होअसि, होएसि. होअसे, होएसे	होअह, होएह, होअइत्था, होएइत्था
३ पु०	होअइ, होएइ होअर, होअए होअति, होएति	होअंति, होएंति होइंति, होअंते, होएंते होअइंरे, होएइंरे

सर्वे पुरुष
सर्वे वचन } होअज्ज, होएज्ज

१ प्राकृत भाषामां कया कया स्वरो नथी वपराता ? जे नथी वपराता तेमना बदलामां कया कया स्वरो वपराय छे ? ते उदाहरण माथे समजावो.

२ नीचेना शब्दोनां प्राकृत रूपो करी बतावो:

मृत्तिका. ताम्बूल. कीदृश. दैन्य. पौर.
कौमुदी. तमस्. तीर्थकर. गोष्ठी. नम्र. चन्द्र.

३ नीचेना शब्दोनां संस्कृत रूपो बतावो:

સમુદ્ર. ધંક. સાદા. પદ્મ. સાદુ. હલદા.
અંગાલ. સદ્. ચોદદ. છદ્. માયળ.

૪ નીચેના સંયુક્ત વ્યંજનોનો જે ફેરફાર થતો હોય તે સ્વરૂપ સાથે જણાવો:

ક્ષ. ત્વ. ઘ. પ્લ. ણ.

૫ નીચેના સંયુક્ત વ્યંજનચાકા શબ્દોનાં પ્રાકૃત સ્વરૂપ કહી લખાવો:

ગ્રીષ્મ. સ્તમ્ભ. પુષ્પ. પ્રશ્ન. મુષ્ટિ. ધ્યાન.
શૌણ્દીર્ય. ઊર્ધ્વ. તીર્થ. નિમ્ન. ફર્નરી.

૬ નીચેના શબ્દોની મંદિ છટ્ટી કરી લખાવો:

વાસંતિ દદામદં. વદ્દગં. પુદ્ગલો. પાદી.

૭ નીચેના શબ્દોના સમાસ સમજાવો:

દ્વેષદ્રાવણમંધવ્યા. પીતરાનો, તિથ્યયરો.
નરિંદો. મદાધીરો.

૮ લીપનો તત્ત્વ અને દૃશ્યનો લીપ વચ્ચે વચ્ચે આવે છે તે સ્વરૂપ સાથે સમજાવો.

૯ સ્વરૂપનાં પાત્રો અને વ્યંજનોનાં પાત્રોની સ્વરૂપનામાં જે ભેદ છે તે સમજાવો.

૧૦ પ્રાકૃતમાં લિપિવચન છે ! લિપિવચનો અને કઈ રીતે લખાયા છે ?

૧૧ પ્રાકૃત ભાષાનાં સ્વરૂપ સાથે આપણી ગુજરાતી ભાષાનાં સ્વરૂપોનો કેનો સંબંધ જણાવ છે ?

ઉવસર્ગ (ઉપસર્ગ)

ઉપસર્ગ ધાતુની પૂર્વે આવો ધ્રુવ કરીને ધાતુના મૂળ આંશો ન્યૂનાધિકતા કરી વિશેષ અર્થ-ન્યૂન અર્થ, અધિક અર્થ કે જુદો અર્થ-બતાવે છે. એવા ઉપસર્ગ નીચે મુજબ છે:

પ (પ્ર) આગળ. પ+જાઈ=પજાઈ=આગળ જાય છે.

પ+જોતતે=પજોતતે=વિશેષ પ્રકાશે છે.

પ+ઠરતિ=પઠરતિ=પ્રહાર કરે છે.

પરા-સામું. ઝલકું. પરા+જિગઈ=પરાજિગઈ=પરાજય કરે છે.

પરા+હોઈ=પરાહોઈ=પરામવ કરે છે-ઠરાવે છે.

ઓ	}	(અવ) હલકું, રહિત, નીચે, દૂર.	ઓ+સરઈ=ઓસરઈ	}	સરકે છે- સસે છે
અવ			અવ+સરઈ=અવસરઈ		
અપ			અપ+સરઈ=અપસરઈ		

અપ+અર્થકમ્=અવત્થયં=અપાર્થક-અમથું.

ઓ+માલ્યમ્=ઓમલું=નિર્માલ્ય.

સં (સમ્) એકટું. સાથે   સં + ગચ્છતિ = સંગચ્છતિ-સાથે જાય છે.

સં+ચિગઈ=સંચિગઈ-સંચય કરે છે-પકટું કરે છે.

અણુ	}	(અનુ) પાછળ, સરથું.	અણુ+જાઈ=અણુજાઈ-પાછળ જાય છે
અનુ			

અણુ+કરઈ=અણુકરઈ-અનુકરણ કરે છે

ઓ	}	(અવ) નીચે	ઓ+તરઈ=ઓતરઈ	}	અવતરે છે, ઝતરે છે. નીચે જાય છે.
અવ			અવ+તરઈ=અવતરઈ		

નિરૂ } (નિરૂ) નિરંતર, સતત, રહિત.
 નિ } નિરૂ+દક્ષણ=નિરિક્ષણ-નીરસો છે-નિરીક્ષણ
 ની } કરે છે.

નિ+જ્ઞરદ=નિજ્ઞરદ-જ્ઞર્થ કરે છે.

નિ+સરદ=નીસરદ-નીસરે છે-નિરંતર સરે છે.

નિરૂ+અંતરં=નિરંતરં-નિરંતર-સતત.

નિરૂ+ધન=નિરૂણો-નિર્ધનિયો-ધન વગરનો.

દુ } (દુર) દુષ્ટતા દુ+ગચ્છદ=દુગચ્છદ-દુર્ગતિ જાય છે.
 ૧દુ } દો+ગચ્છં=દોગચ્છં-દોર્ગત્ય-દુર્ગતિ.

દૂ+દયો=દૂદયો-દૂર્ભગ-વ્યવસ્થાથી વ.

અધિ } (અધિ) સામે. અધિ+ભાસદ=અધિભાસદ-સામે ઘોળે છે.
 અદિ } અદિ+મુદં=અદિમુદં=અધિમુદ-સામું.

વિ—વિશેષ, નદિ, વિપરીત. વિ + જાણદ = વિજાણદ-વિશેષ
 જાણે છે.

વિ + જુંજદ = વિજુંજદ-વિયોગ
 કરે છે.

વિ + કુલ્લદ = વિકુલ્લદ-વિદુત
 કરે છે.

અધિ } (અધિ) અધિક. અધિ+ગચ્છતિ=અધિગચ્છતિ-મેઝવે
 અદિ } છે, જાણે છે, ઉપર
 જાય છે.

અધિ+ગમો=અધિગમો-અધિગમ-ગાન.

૧સુ } (સુ) સારું. સુ+ભાસદ=સુભાસદ-સારું ઘોળે છે.

સુ } સૂ + દયો = સૂદયો-સુભગ-ભાગ્યવાન.

૧. 'દ' અને 'સુ'નો ઉપત્તિ કણ 'દવ'-(મગ) સ્વરૂપી

પૂર્વે આવે છે સૂત્રી પૃ. ૨૩ નિયમ ૫.

उ (उत्) ऊंचे उ+गच्छते=उगच्छते-उंचे जाय छे-ऊगे छे.
 अइ } अतिशय, हद बहार. अइ+सेइ=अइसेइ—अतिशय
 अति }

करे छे-हद बहार बघाजे छे.

अति+गच्छति=अतिगच्छति-

हद बहार जाय छे.

णि } (नि) निरंतर, नीचे. णि+पडइ=णिपडइ } निरंतर पडे छे,
 नि } नि+पडइ=निपडइ } नीचे पडे छे.

पडि } प्रति-सामुं, सरखुं, विपरीत.
 पति } पडि+भासप=पडिभासप-सामुं बोले छे.
 परि } पति+ट्टाइ=पतिट्टाइ-प्रतिष्ठित थाय छे.
 पति+ट्टाइ=परिट्टाइ-प्रतिष्ठा

पडि+मा=पडिमा-सरखी आहति.

पडि+कूलं=पडिकूलं-प्रतिकूल.

परि } (परि) चारे बाजु. परि+बुडो=परि+बुडो-परिवृत्त-चारे
 पलि } बाजुथी बौटाएली.

पलि+घो=पलिघो-परिव-घण.

(अपि) ऊलटुं, पण अपि+हेइ=अपिहेइ }
 अवि+हेइ=अविहेइ } ढांके
 पि+हेइ=पिहेइ } छे
 को+वि=कोवि } कोई पण
 को+इ=कोइ }

किन्+अवि=किमवि-कांइ पण

जे+पि=जंपि-जे पण

१. 'परि' ए 'पडि' नुं ज भिन्न उच्चारण छे, 'र' ओ
 'ड' नुं उच्चारणस्थान पण सरसुं छे: नुओ पृ० ४१ लि० १. २. नुओ
 ८३ नियम १२. ३. नुओ पृ० २१ लि० १ (क)

હ	}	(ઉપ) પાસે. ઉવ=ગચ્છદ-ઉવગચ્છદ-પાસે જાય છે.	}	ઉપાધ્યાય
ઓ		ઊ+જ્ઞાયો=ઊજ્ઞાયો		
ઉવ		ધો+જ્ઞાયો=ધોજ્ઞાયો		
		ઉવ+જ્ઞાયો=ઊવજ્ઞાયો		

આ—મર્યાદા, ઊલટું. આ + વસદ્ = આવસદ્-અમુક મર્યાદામાં રહે છે.

આ+ગચ્છદ્=આગચ્છદ્-આવે છે.

ઉપસર્ગના અર્થો નિયત નથી. કોઈ ઉપસર્ગ ધાતુના મૂળ અર્થ કરતાં વિપરીત અર્થ વતાવે છે. કોઈ ઇ મૂળ અર્થને અનુસરે છે, કોઈ ઇમાં થોડો ફેરારો દેવાડે છે અને કોઈ, માત્ર ગોમા માટે જ વપરાય છે— ધાતુના અર્થમાં ફેરફાર વતાવતો નથી. 'અપિ' ઉપસર્ગ છે અને 'વળ' અર્થમાં અન્યથા વળ છે એથી 'અપિ' સાથેના ઉગ્રહરણોમાં તેનો વળને જાતનો ઉપયોગ વતાવ્યો છે.

ધાતુ

પુણ્ (પુના) પવિત્ર કરવું	હિદ્ (હિનદ્) હેદવું
થુણ્ (સ્તુનુ) સ્તુતિ કરવી	સિચ્ (સિઞ્) સીંગવું
વચ્ચ્ (વજ્ઞ) વરતા રહેવું	મુંચ્ (મુઞ્) મૂકવું
ફુદ્ (ફુદ્) ફુદવું	લુણ્ (લુના) લળવું-ફાપવું
અચ્ચ્ (અર્ચ) અર્ચવું-પૂજવું	ગંદ્ (ગ્રન્ધ) ગંદવું-ગુંથવું
વટ્ (વર્ધ) વધવું	ગજ્ (ગર્જ) ગાજવું
ભમ્ (ભ્રમ) ભ્રમવું	મિલા (મિલા) મિલાન થવું- કરનારું
ભમ્મ (ભ્રામ્ય) ભ્રમવું	ગિલા (ગિલા) ગિલાન થવું
મિદ્ (મિનદ્) મેચ્વું- કટકા કરવા	ગલ્લવું-ક્ષીણ થવું.

चिद्बुद्ध (चिकित्स) चिकित्सा
करवी-रोगनो
उपचार करवो.
जग्ग् (जागृ) जागवुं

वीसरु (वि+स्मर) वीसरवुं
जम्म् (जन्मन्) जन्मवुं
रुव् (रुद्) रोवुं
तोल् (तोल) तोलवुं

पाठ ५ मो

अकारांत नामनां रूपाख्यानो (नरजाति)

वीर

एकवचन

बहुवचन

१ वीर+ओ=वीरा१ (वीरः)
वीर+प=वीरे

वीर+आ=वीरा१ (वीराः)

२ वीर+म्=वीरम्२ (वीरम्)

वीर+आ=वीरा (वीरान्)

वीर+य=वीरे३

३ वीर+ण=वीरेण४ (वीरेण)
वीरेणं

५ वीर+णहि, वीरेहि (वीरेभिः)

वीरेहिं, वीरेहिँ (वीरैः)

४ वीर+आय=वीराय६ (वीराय)

वीर+ण=वीराण० (वीराणाम्)

वीर+आव=वीराव

वीराणं

वीर+स्स=वीरस्स (वीरस्य)

१. हे० प्रा० व्या० ८।३।२। तथा ८।४।२। ८।३।१। २. हे० प्रा० व्या० ८।३।५। ३. हे० प्रा० व्या० ८।३।१। ४. हे० प्रा० व्या० ८।३।६। ८।३।१। ८।३।२। ५. हे० प्रा० व्या० ८।३।७। ८।३।१। ६. हे० प्रा० व्या० ८।४।४। ८।३।१। ७. हे० प्रा० व्या० ८।३।६। ८।३।१।

*વીર+આ=વીરા^૧ (વીરાન્) વીર+ઓ=વીરાઓ^૨

વીર+ઓ=વીરાઓ

વીર+હ=વીરાહ

વીર+હ=વીરાહ

વીર+હિતો=વીરાહિતો,

વીરેહિતો (વીરેભ્યઃ)

વીર+સુંતો=વીરાસુંતો

વીરેસુંતો

૬ વીર+સ્ત=વીરસ્ત^૩ (વીરસ્થ) વીર+ણ=વીરાણ^૪ (વીરાણામ્)
વીરાણ

૭ વીર+ળ=વીરે^૫ (વીરે) વીર+સુ=વીરેસુ^૬ (વીરેષુ)
વીરેસુ

વીર+અંસ્તિ=વીરંતિ (વીરસ્મિન્ ?)

વીર+મિમ=વીરમિમ^૭

સ્વં વીર ! (વીર !)

વીર+આ=વીરા^૭ (વીરાઃ !)

વીરા^૭ !

વીરો !

વીરે !

સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત રુપોનાં ઉપાગ્નોનાં નદિ જેવો ભેદ છે. એ
ભેદ, એ રુપો થોડાં જ સમજાય છે. માત્ર પાંચમી વિભક્તિમાં ત્યારે
અનિયમિત રુપો છે.

* પાંચમી વિભક્તિમાં નીચેનાં ત્યારે રુપો પણ ધાય છે :

પદ્યવચન

પદ્યવચન

વીર+તો=વીરાતો

વીરાતો

વીર+તુ=વીરાતુ

વીરાતુ

વીર+હિ=વીરાહિ

} વીરાહિ

વીર+હિતો=વીરાહિતો

} વીરેહિ

વીર+સો=વીરાસો

વીરાસો

૧. હેં પ્રાં વ્યાં વાશાવાશાવા ૨. હેં પ્રાં વ્યાં વા
શાવા ત્યા ૧૨૧૫ ૩. હેં પ્રાં વ્યાં વાશાવા ૪. હેં પ્રાં
વ્યાં વાશાવા ૫. હેં પ્રાં વ્યાં વાશાવા ૬. હેં
પ્રાં વ્યાં વાશાવા ૭. હેં પ્રાં વ્યાં વાશાવા ત્યા
૧૨૧

રૂપો વતાવતાં નામનું મૂળ અંગ અને પ્રત્યયનો અંશ-૯. એ સંજ્ઞા પાછીને જગાવેલાં છે. અને સાથે ૯ ઉપરથી સાધિત થતાં દરેક રૂપો પદ્ય જુદાં જુદાં દર્શાવેલાં છે. એથી આ સાધનપદ્ધતિ દ્વારા જ, વિદ્યાર્થી અક્ષરોમાં નામનાં રૂપોને સમજી લેશે.

સાધનપદ્ધતિની સમજણ

૧ પ્રથમા, દ્વિતીયા, તૃતીયા. ચતુર્થી અને સપ્તમી વિભક્તિના સ્વરોમાં પ્રત્યયો તથા પંચમીનો એક માત્ર 'આ' પ્રત્યય લગાડી અંગના અન્ત્ય 'અ'ના લોપ કરવાનો છે. (જૂઓ પૃ. ૮૨ નિયમ ૧)

જેમકે—

વીર + ઓ = વીરો.

વીર + ણ = વીરે.

૨ વીર + મ્ = વીરં. (જૂઓ પૃ. ૮૪ નિયમ ૧૭-૧૮)

વીરમ્ + અવિ = વીરં અવિ, વીરમવિ,

૩ તૃતીયા અને પટ્ટી વિભક્તિના 'જ' ઉપર તથા સપ્તમી વિભક્તિના 'યુ' ઉપર અનુસ્વાર વિકલ્પે થાય છે:

વીર + ણ = વીરેણ, વીરેણં.

વીર + ણ = વીરાણ, વીરાણં.

વીર + સુ = વીરેસુ, વીરેસું.

૪ તૃતીયા અને સપ્તમીનાં વહુવચનના પ્રત્યયોની પૂર્વના અક્ષરોમાં અંગના અન્ત્ય 'અ'નો 'ણ' થાય છે અને ઉચ્ચારમાં અંગનો તથા ઉચ્ચારમાં અંગનો અન્ત્ય 'હ' અને 'ડ' લોપ થાય છે:

વીર+હિ=વીરેહિ		રિસિ+હિ=રિસીહિ		માણુ+હિ=માણુહિ
વીર+સુ=વીરેસુ		રિસિ+સુ=રિસીસુ		માણુ+સુ=માણુસુ

૫. પંચમીના 'ઓ' 'હ' 'હિતો' પ્રયયોની પૂર્વના સ્વરાંત અંગનો અંત્ય સ્વર ઘીર્ષ થાય છે તથા પંચમીના ચતુષ્વચનના 'હિ' 'હિતો' અને 'મુંતો' પ્રયયોનો પૂર્વના અકારાંત અંગના અંત્ય 'અ' નો 'એ' પણ થાય છે:

एकवचन

चतुर्वचन

वीर+ओ=वीराओ

वीर+हि=वीराहि, वीरेहि

वीर+उ=वीराउ

वीर+हितो=वीराहितो, वीरेहितो

वीर+मुंतो=वीरामुंतो, वीरेमुंतो

रिसि+हि=रिसीहि

रिसि+ओ=रिसीओ

भाणु+हि=भाणूहि

भाणु+ओ=भाणूओ

रिसि+हितो=रिसीहितो

૬. ષષ્ઠીના ચતુષ્વચનનો 'ળ' ત્યાગતાં પૂર્વના અંગનો અંત્ય સ્વર ઘીર્ષ થાય છે: વીર + ણ = વીરાણ, વીરાળ.

रिसि + ण = रिसीण

૭. સુષોબનનાં સ્ત્રોતોની સાધના પ્રથમા પ્રમાણે છે. તથાસામાં મૂળ અંગ પણ લેખતું તેમ વપરાય છે: વીર ! વીરો ! વીરા ! વીરે !

૮. તૃતીયા વિભક્તિનો 'દિ' પ્રયય સાથે અનુસાર પણ છે છે અને તેનો માનુનામિક ઉત્તાર પણ થાય છે. આ રીતે તે એક 'દિ' નાં પણ વ્રજ રૂપો થાય છે: વીરેદિ, વીરેદિ વીરેદિ

૯. વીરાણ (નં. ૧૦) વીરસિ (નં. ૧૦) સ્ત્રોતો વ્યવહાર વિશેષ વરીને આર્ષપ્રાણ્યમાં લેવાય છે. પેટલેક સ્ત્રોતે ચતુર્થીના દ્વિવચનમાં

રૂપો વતાવતાં નામનું મૂળ અંગ અને પ્રત્યવનો અંશ-એ વલ્લે દૂટા પાઠીને જણાવેલાં છે. અને સાથે એ ઉપરથી સાધિત થતાં દરેક રૂપો વળ જુદાં જુદાં દર્શાવેલાં છે. ણી આ સાધનપદ્ધતિ દ્વારા જ, વિશર્થી અક્ષરાંત નામનાં રૂપોને સમજી લેશે.

સાધનપદ્ધતિની સમજણ

૧ પ્રથમા, દ્વિતીયા, તૃતીયા. ચતુર્થી અને સપ્તમી વિભક્તિના સ્વરાદિ પ્રત્યયો તથા પંચમીનો એક માત્ર ' આ ' પ્રત્યય લગાડી અંગના અન્ય 'અ'ના લોપ કરવાનો છે. (જૂઓ પૃ૦ ૮૨ નિયમ ૧)

જેમકે—

વીર + ઓ = વીરો.   વીર + ણ = વીરે.

૨ વીર + મ્ = વીરં. (જૂઓ પૃ૦ ૮૪ નિયમ ૧૭-૧૮)

વીરમ્ + અવિ = વીરં અવિ, વીરમત્તિ,

૩ તૃતીયા અને પઞ્ચો વિભક્તિના 'ળ' ઉપર તથા સપ્તમી વિભક્તિના 'સુ' ઉપર અનુસ્વાર વિકલ્પે થાય છે:

વીર + ણ = વીરેળ, વીરેળં.

વીર + ણ = વીરાળ, વીરાળં.

વીર + સુ = વીરેસુ, વીરેસું.

૪ તૃતીયા અને સપ્તમીના વહુવચનના પ્રત્યયોની પૂર્વના અક્ષરાંત અંગના અન્ય 'અ'નો 'એ' થાય છે અને ઇક્ષરાંત અંગનો તથા ઉક્ષરાંત અંગનો અન્ય 'ઇ' અને 'ઉ' લેવે થાય છે:

વીર+હિ=વીરોહિ		રિસિ+હિ=રિસીહિ		માણુ+હિ=માણૂહિ
વીર+સુ=વીરેસુ		રિસિ+સુ=રિસીસુ		માણુ+સુ=માણૂસુ

૫. પંચમીના 'ઓ' 'ઉ' 'હિતો' પ્રત્યયોની પૂર્વના સ્વરાંત અંગનો અત્ય સ્વર સીર્ષ થાય છે તથા પંચમીના ચતુષ્ચનના 'દિ' 'હિતો' અને 'મુંતો' પ્રત્યયોની પૂર્વના અકારાંત અંગના અત્ય 'અ' નો 'એ' પણ થાય છે:

એકચન

ચતુષ્ચન

ધીર+ઓ=ધીરાઓ

ધીર+દિ=ધીરાદિ, ધીરેદિ

ધીર+ઉ=ધીરાઉ

ધીર+હિતો=ધીરાહિતો, ધીરેહિતો

ધીર+મુંતો=ધીરામુંતો, ધીરેમુંતો

રિસિ+દિ=રિસીદિ

રિસિ+ઓ=રિસીઓ

માણુ+દિ=માણૂદિ

માણુ+ઓ=માણૂઓ

રિસિ+હિતો=રિસીહિતો

૬. ષષ્ઠીના ચતુષ્ચનનો 'ળ' જાગતાં પૂર્વના અંગનો અંત્ય સ્વર સીર્ષ થાય છે: ધીર + ણ = ધીરાળ, ધીરાળ.

રિસિ + ણ = રિસીળ

૭. મહોપગનો સ્વોનો માપના પ્રથમા પ્રમાણે છે. વધારામાં મૂઠ અંગ પણ લેવું તેમ વપરાય છે: ધીર ! ધીરો ! ધીરા ! ધીરે !

તુલીયા વિભક્તિનો 'દિ' પ્રત્યય માથે અનુવાદા પણ છે છે અને તેનો સાનુનાનિક ઉચ્ચાર પણ થાય છે. આ રીતે તે એક 'દિ' માં પણ દ્રવ્ય રૂપે થાય છે: ધીરેદિ, ધીરેદિ ધીરેદિ

ધીરાણ (નં. ૧૦) ધીરિ (નં. ૧૦) સ્વોનો વ્યવહાર વિશેષ ધીરો આદિપ્રાણમાં લેવાય છે. પેદાશ સ્વરો ચતુષ્ચના એકચનમાં

‘આઈ’ પ્રત્યયવાળું રૂપ પણ મળે છે: (હે० પ્રા० વ્યા० ૮।૩।૧૩૩।) વહાઈ (વધાય). ‘આય’ ‘આઈ’ અને ‘આઈ’ એ ત્રણેમાં સાત કશી વિષ-મતા નથી. ‘આઈ’ પ્રત્યયવાળું રૂપ વહુ પ્રચલિત નથી તેથી જ તે ઉપ-રનાં રૂપોમાં જણાવ્યું નથી, કેટલેક સ્થળે ‘આઈ’ને બદલે ‘આતે’ પ્રત્યય પણ વપરાયેલો છે એથી ‘વીરાઈ’નો પેઠે ‘વીરાતે’ રૂપ પણ આર્ષ પ્રાકૃતમાં વપરાયેલું છે પ્રાકૃત ભાષામાં ચતુર્થી વિભક્તિ સાત જુદી નથી પણ તે પછી વિભક્તિમાં સમાઈ ગયેલી છે તેથી તે ચારે વિભક્તિનાં રૂપો એક સરખાં થાય છે.

નામ [નરજાતિ]

અરિહંત (અર્હત)	વીતરામ	વાલ (વાલ)	વાઝ-વાલક
	દેવ	ઉચ્ચજ્ઞાય (ઉચ્ચાય)	ઉપા- ધ્યાય-અધ્યાપક-ગુરુ- ઓસા
હર (હર)	મહાદેવ.	આચરિય (આચાર્ય)	સદાચાર- વંત ગુરુ.
બુદ્ધ (બુદ્ધ)	બુદ્ધદેવ.	સિદ્ધ (સિદ્ધ)	અદેહી વીતરામ.
મર્ગ (માર્ગ)	માર્ગ-મારગ	નિચ (નૃપ)	નૃપ-રાજા
કલહ (કલહ)	કલહ-કઝો	બુદ્ધ (બુદ્ધ)	બુદ્ધિમાન-ટાણો પુરુષ
હસ્થ (હસ્ત)	હાથ.		
પાય (પાદ)	પાદ-પગ, પાયો		
ભાર (ભાર)	ભાર.		

૧. અજિનાઈ (અજિનાય) મંસાઈ (માંસાય) પુચ્છાઈ (પુચ્છાય)
વગેરે ‘આઈ’ પ્રત્યયવાળાં અને તોંગસિ (તોંગે) કંમિ (કરિમન)
અગારંસિ (અગારે) તુમાનેમિ (તુમાને) વગેરે ‘અંધિ’ પ્રત્યયવાળાં મળે
આર્ષ પણ આચારાંગાદિમુદ્રોમાં મળે છે.

પુરિષ (પુરુષ) પુરુષ
 આદિષ (આદિત્ય) આદિત્ય-સૂર્ય
 દ્વંદ્વ (દ્વંદ્વ) દ્વંદ્વ
 ચંદ્ર (ચંદ્ર) ચંદ્ર
 મેઘ (મેઘ) મેઘ-વરમાદ
 ભારવદ (ભારવદ) ભાર વદ-
 નાર-મજુર

સમુદ્ર } (સમુદ્ર) સમુદ્ર
 નયણ (નયન) નેણ-આન
 કણ (કર્ણ) કાન
 મહાવીર (મહાવીર) મહાવીર દેવ
 જિણ (જિન) જય પામનાર—
 વીતરાગ

મેઘ માર્ગને સિંચે છે
 દ્વંદ્વ યુદ્ધદેવને નમે છે
 હાથો પુરુષ પાલકને પૂછે છે
 આંતરવટે ચંદ્રને જોડે છે
 સમુદ્રને કાનવટે સાંભળે છે
 પાલકના હાથમાં ચંદ્ર છે
 કલ્પને છેદો છો
 સૂર્ય તપે છે
 રાજા માર્ગને જાણે છે

સિંહોને નમો
 મજૂરો માર્ગમાં દોડે છે
 સમુદ્રમાં ચંદ્રોને દેખીય છીય
 પાલકો ઉપાધ્યાયને પૂછે છે
 રાજાના પનોમાં રહે છે
 વીતરાગ દેવ ! નમું તું
 વે પાલક ચોલે છે
 સમુદ્રો ગાજે છે
 રાજા જામે છે

૧નમો અરિહંતાણ
 ભારવદો હરં દ્વંદ્વ
 મહાવીરો જિણો ભાગ્યદ
 કણેદિ સુણેમિ
 નયણેદિ દેવદામુ
 ભારવદા ભારં જિણંતિ
 નમો ઉવલ્લસ્યાણં
 સમુદ્રો મુદ્ધનર

મેહો સમુદ્રન્મિ પડદ
 વાલા દ્વંદ્વે ચરિસંતિ
 સમુદ્ર નરદ
 દ્વંદ્વેણ હરં ધન્યેમિ
 નમો આચરિયાય
 આચરિયાણ પાણ નમતમ
 વાલા કુદંતિ
 ચંદ્રો વડ્ડદ

पाठ ६ डो

अकारांत नामनां रूपाख्यानी [नान्यतर जाति]

एकवचन

बहुवचन

१ कमल+म्-कमलं (कमलम्) कमल+णि=कमलाणि
 कमल+इं=कमलाइं
 कमल+इँ=कमलाइँ

अ
म
ला
णि
इ
इँ

हे० प्रा० व्या० ८।३।२६।

२ " " " (") " " " " (")
 सं० कमल ! (कमल !) " " " " (")
 हे० प्रा० व्या० ८।३।३। " " " " (")

तृतीयाथी सप्तमी सुधीनां रूपो
 ' वोर ' नी जेवां जाणवां.

१० ' णि ' ' इं ' ' इँ ' प्रययोनी पूर्वना अंगना अंत्य ह्रस्व स्वरनो
 दीर्घ थाय छे: कमल + णि = कमलाणि.

वारि + इं = वारीइं.

महु + इँ = महुइँ

११ संयोधनना एकवचनमां मूळ अंग ज वपराय छे: कमल !

नाम [नान्यतर जाति]

नयण (नयन) नेग

मत्थय (मस्तक) माथुं

नाण (ज्ञान) ज्ञान

चंदण (चन्दन) चंदननु

झाट के लाकड़ें .

वेर (वर) वेर-वेर

वयण (वचन) वचन-वेग

वयण (वदन) वदन-गुप्त

नगर }
 नगर } (नगर) नगर-नहर
 नगर }
 नगर }

मुष्ट (मुष्ट) मुष्ट

पिस्त (पिस्त) पिस्त

मिग (मिग) मिग

फल (फल) फल

पण (पण) पण

भायण (भायण) भायण-

भाण (भाण) भाण-पाण

मंगल (मंगल) मंगल

पास (पास) पास-पल्लु

दिय (दिय) दिय-दिय

गल (गल) गल

पुच्छ (पुच्छ) पुच्छ-पुच्छ

पिच्छ (पिच्छ) पिच्छ

मंस (मंस) मंस

अजिण (अजिण) अजिण-चामट

भय (भय) भय-भो

चम्म (चम्म) चामट

नाम (नरजाति)

सीत (सीत) सीत

पण्य (पण्य) पण्य

सिगल (सिगल) सिगल

सीभाल (सीभाल) सीभाल

गय (गय) गय-गयी

पसह (पसह) पसह-पसह

ओट्ट (ओट्ट) ओट्ट

दंत (दंत) दंत

कुंभार (कुंभार) कुंभार

चम्मर (चम्मर) चम्मर

दध्यवाह (दध्यवाह) दध्यवाह-अमि

शोह (शोह) शोह

लोह (लोह) लोह

दोस (दोस) दोस

दोस (दोस) दोस

राग (राग) राग-आराग

पातुओ

घट (घट) घट-घट

जल (जल) जल-जल

करसो.

जाग (जाग) जाग

भय (भय) भय-भय

भय-भय

जाय (जाय) जाय-जाय

जाय-जाय

परि+कम् (परि=कम्) परि-
कमण करवु-परकमवुं
-प्रदक्षिणा फरवी

इच्छ (इच्छ) इच्छवुं
रक्ख (रक्ष) राक्खवुं पाळवुं
वह् (वह) वहेवुं-वावु

विशेषण

लंघ (लम्घ) लांघुं
लण्ह (श्लक्ष्ण) नानु

वज्झ (वाण) वत्तारवुं-वहार
देतावुं

अव्यय

न (न) न
१व (वा) वा-अथवा-के
२विणा | (विना) विना
सया | (सदा) सदा-हमेशा
सइ

सह३ (सह) | सह-साथे
सद्धि (सार्धम्) |
निच्चं | (नित्यम्) नित्य
णिच्चं

वैरथी वैर वधे छे
नगरनी पडखे चंदनवुं वन छे
सिंह के वाग्रथी शियाळ
वीष छे

मांसने माटे सिंहने हणो छो
दांतो माटे हाथीओने मारे छे
बुद्धनी साथे महावीर बोले छे

१. व नो उपयोग—बुद्धो व वीरो व कविलो (कपिलः) व सच्चणू.
२. 'विना' के 'विणा'नी साथे आवता नामने वीजी, श्रीजी के पांचमी विभक्ति लागे छे: मेहं विना, मेहेण विणा, मेहाउ विणा. ३. 'सद' के 'सद्धि'नी साथे आवता नामने श्रीजी विभक्ति लागे छे: बुद्धेण सह. महावीरेण सद्धि.

કુમાર શીઆલામાં પાત્રો
 વહે છે
 વાવને પીંછા નથી હોતાં
 અગ્નિ વનને ઘાળે છે
 જ્ઞાનમાં મંગલ છે
 મહાધોરને માથાવટે વંદન
 કરું છું
 રાજાને પાન નથી
 નિહાળા હૃદયમાં ભય નથી
 દાથી સુંઠ વટે વનમાં ફાળો
 ચાય છે

ચામડા માટે વાવને દળે છે
 દાથીઓ વલ્લદોથી ચોતા નથી
 સિંહનું પૂંછટું લાંબું હોય છે
 આંચમાં પ્રોથને જોડું છું
 સૂર્ય કે ચંદ્ર ભમતા નથી
 વલ્લદો શિંગડાથી શોમે છે
 ચમાર ચામડાને શુદ્ધ કરે છે
 મુગ્યવટે વચનો વોટું છું
 પુરુષ નાના હોટથી શોમે છે
 વરસાદ નિત્ય પડે છે
 વરસાદ વિના વનો સુકાય છે

અજિળાવ વંદંતિ વન્ધે
 ફલાઈં ભાયળમિત્ત સ્તોંતિ
 પુણ પુરિસ્તા દિયયે વેરં
 ન રખયંતિ
 નિયો વળેસુ સિંધે વા વન્ધે
 વા દળદ
 સિંધો ફાલં ન ગ્યાયદ
 ચંદળસ્સ વળંતિ જામિ
 કુંભારો નગરાઓ આગસ્તદ
 ચરમારો અજિળાવ નગરં જાઈ

નિવસ્સ મન્થયંતિ કમલાણિ
 હસ્તજતિ
 મન્થવળ વંદામિ મહાધોરં
 વળે નળ દેવવદ
 વગસ્સ વા સીતસ્સ વા
 સિંગે નત્થિ
 લોહાઓ લોહો વદ્દદ
 રાગા દોનો જાયદ
 ફોદેળ પિત્તં કુમ્પદ

पाठ ७ मो नर जाति

१घड (घट) घडो
 नड (नट) नट
 पडह (पटह) पडो-ढोल
 भड (भट) भड-शूरो
 मोह (मोह) मोह-मूढता
 काय (काय) काय-काया-शरीर
 सह (शब्द) शब्द-साद-अवाज
 हरिस (हर्ष) हरख-हर्ष
 मढ (मठ) मढी-मठ-संन्यासी-
 ओरुं रहेठाण
 सढ (शठ)-लुचो
 कुढार (कुठार) कुहाडो
 पाढ (पाठ) पाडो-आंकनो पाडो
 -पाठ
 समण (श्रमण) शुद्धि माटे श्रम
 करनार-संत पुरुष
 मोक्ख (मोक्ष) मोक्ष-छूटकारो

वेय (वेद) ऋग्वेद ऋगेरे चार वेद
 फास (स्पर्श) स्पर्श
 तलाय (तडाग) तलाव
 गरुल (गरुड) गरुड
 खार } (क्षार) सारो
 छार }
 खंध (स्कन्ध) कांध-सांध, भाग,
 मोटी डाळ
 पोक्खर (पुष्कर) तळाव
 खय (क्षय) क्षय
 कोस (कोश) पाणी काठवानो
 कोस, राजानो
 पाण (प्राण) प्राण-जीव
 गंध (गन्ध) गंध
 काम (काम) काम-तृप्णा-इच्छा
 अप्पाण (आत्मन्) आत्मा-
 पोते-आप

नान्यतर जाति

जल (जल) जल पाणी
 रयय (रजत) रजत-रूपु
 गीअ }
 गीत } गीत) गीत, गाणुं

मिच्च (मित्र) मित्र
 दुक्क (दुःख) दुःख
 सुक्ख (सुख) सुख
 चारिच्च (चारित्र्य) मचारित्र्य-
 गद्वन

सीस (शीष) शीष-माधुं
 गुत्त (गोत्र) गोत्र-वंश
 गाढ (घटण) घटण करवानुं
 माधन

पांजर (पथर) पांजरं
 सील (शील) सदाचार
 लावण्य | (लावण्य) लावण्य-
 लावण्य | कांति

रमायल (रमानल) रमायल-
 पाताल
 कुम्पल | (कुम्भल) कुम्भल-
 कुम्पल | पणगो
 रूप्प (रूपम) रूपु

जुम्म |
 जुग्ग | (जुग्ग) जुग्ग-जोहं
 पम्म (पम) पाम-कार्य-गारी
 नरसी प्रहसि

घाण (घाण) नाक-सुंघवानुं
 साधन

सयट (सकट) सकट-गाढ़-
 लकड़ी

पद | (पद) पद-पगल

पय |
 जुग (जुग) धौतकं

खीर | (धीर) धोर-खीर-दूध
 छीर |

लक्ष्मण | (लक्षण) लक्षण-
 लच्छण | चिह्न

छीथ (धुन) छीक

खेन | (क्षेत्र) खेतर-छेतर
 छेन |

खोध | (धोत्र) धोत्र-कान-
 नोत्त | सांभळवानुं माधन

पीरिय (पीरं) पीरं-पल-क्षिति

विशेषण

मूढ (मूढ) मूढ-मोहवालो-
 अभण-अज्ञानी

पुट्ट (पुष्ट) पुष्ट

संजय (सयत) संयमवालो

पुट्ट (पुष्ट) पुष्टाण्ड

पंडित | (पण्डित) पण्डित-भगवो,

पंडिज | पण्डितो, पोपट पण्डित

दुष्टद (दुर्लभ) दुर्लभ-दुर्लभ-दुर्लभ

अव्यय

तो (तो) तदि

न |
 अ | (अ) अने

यदिआ | (यदि) पटार
 यदिया |

जहासुत्त (जहासुत्त) नृपमां-
 शाहमां-बड़ा प्रमाणे

पुण | (पुनः) पुनः पुनः
 पुनो |
 उण | -दरी दार

વજ્ઞઓ (વાહ્યતઃ) વહારથી-
વહાર તરફ

તત્તો (તતઃ) તેથી
કિં (કિમ્) શું, શા માટે

ધાતુ

ગવેસ્ (ગવેષ) શોધવું
વસ્ (વત) વસવું-રહેવું
વય્ (વદ્) વદવું-બોલવું
પિવ્ (પિવ) પીવું
આ+પિવ્ } (આ+પિવ) થોડું
આ+પિય્ } પીવું-મર્યાદાથી
આ+વિય્ } પીવું-સામાને
નુકસાન ન થાય એ
રીતે ચૂસવું

જય્ (જય) જિતવું
હવ્ | (ભવ) હોવું-થવું
ભવ્ |
પઢ્ (પઠ) પઢવું-ભણવું
સોઅ | (શોચ) શોચવું-
સોચ્ | વિચારવું, શોક કરવો
ભણ્ (ભળ) ભણવું

ઘડામાં તઢાવવું પાણી છે
નટો ઢોલ સાથે માગેમાં
નાચે છે
ઘાઢકો કાંતિવડે શોભે છે
જિનો ઘીલને વઘાળે છે
ઘુઘાડાવડે ચન્દનને છેડું હું
ઘઠડું જોડું તઢાવમાં
પડે છે
ઘાઢકો ઢીંક કરે છે
ઘેતરમાં ઘાર છે તેથી ફ-
ળગા વઢી જાય છે
ઘન્દોનો કોશ કરું છું

તૃષ્ણાથી કલહ થાય છે
અને કલહથી ઢેપ
થાય છે
સંયમી ધ્રમણ સુસોથી
હરઘાતો નથી અને
દુઃસોથી કોપનો નથી
નટો ગીત ગાય છે અને
નાચે છે
સિંહો અને ઘાઘો તઢાવવું
પાણી પીય છે
ઘાઘ અને સિંહ પાંજરામાં
દોડે છે

કલ્પદ્રુથી ધર થાય છે
શ્રમણો મટમાં રહે છે
આંકના પાટાને મૂલી જઈને
છીવ

ચીર પીઓ છો
વલ્લડો પાણીનો કોસ
મેંચે છે

રાજાના મેહારમાં રૂપું છે
પંડિત પુરુષો મોક્ષને દ્રષ્ટે છે

વલ્લડના કાંધમાં ધોંસરું
ગોમે છે

પહિતો ચીલને શોષે છે
પણ ગોત્રને પૂછતા નથી

ચીલનો માર્ગ દુર્લભ છે
વાલ્લકાં ઉપાધ્યાય પાસેથી
પાઠ મળે છે

મટ પુરુષો દુઃખથી શોક
કરતા નથી

પાણં ગંધસ્ત્વ ગદ્ધણં વયંતિ
ત્રોતા મોહો જાયદ્

દુષ્કર્મસુંતો વેયા વિ ન
સ્વચ્ચતિ

સોત્તં સદ્ગત્ત્વ ગદ્ધણં વયંતિ
દુષ્કર્મેદિતો પાંદંતિ પંડિતા ?

પાપં પાપસ્ત્વ ગદ્ધણં વયંતિ
સુપલેસુ મિત્તં સુમિરતિ

સમણે મદાધારે જયતિ

મૂઠો પુણો પુણો વલ્લં દેવલદ્
પંડિતા ! સીરં પિચિત્થા

મૂઠા વામેસુ મુજ્જંતિ

ચન્દ્વણસ્ત્વ રમમાપિવતિ

અપ્પાણો અપ્પાણસ્ત્વ મિત્તં
વિં વદિયા મિત્તમિન્નહતિ

પુરિસે વીરિયં પુણ દુલ્લદ્

પુરિસસ્ત્વ વાયે પુણ દુલ્લદ્

અપ્પાણં જિણાસુ સંજયા !

પુટ્ટો પંડિતો જલ્લાસુત્તં વદતિ

પંડિતા પુટ્ટા ન હોંતિ

ગીઝસ્ત્વ સદં સુપાદ

પાઠ ૮ મો

અકારાંત સર્વાદિ (નરજાતિ અને નાન્યતર જાતિ)

સઽવ્ (સર્વ)

જ (યદ્)

ત (તદ્)

ક (કિમ્)

અકારાંત સર્વનામોનાં રૂપાણ્યાનો નરજાતિમાં ' વીર ' જેવાં અને નાન્યતરજાતિમાં ' કમલ ' જેવાં થાય છે. જે સાસ વિશેષતા છે તે, આ નીચે સમજુતી સાથે આપી છે :

૧ પ્રયમાનાં બહુવચનમાં માત્ર એકલું સઽવ્ (સર્વ), જે (ચે), તે (તે), કે (કે) થાય છે. અર્થાત્ પ્રથમાનાં બહુવચનમાં અકારાંત સર્વનામો, નરજાતિમાં કેવલ ' એ ' પ્રત્યય લે છે : હેઠ પ્રા० વ્યા० ૮૧૩।૫૮।

૬ પટ્ટોનાં બહુવચનમાં સઽવ્સિ (સર્વેષામ્), જેસિ (ચેષામ્), તેષિ (તેષામ્), કેષિ (કેષામ્) પણ થાય છે અર્થાત્ પટ્ટોનાં બહુવચનમાં અકારાંત સર્વનામો, નરજાતિમાં ઉક્ત ' ણ ' ઉપરાંત ' એસિ ' પ્રત્યય પણ લે છે - હેઠ પ્રા० વ્યા० ૮૧૩।૬૧।-સઽવ્+એસિ=સઽવ્સિ. સઽવ્ + ણ = સઽવાણ.

૭ સત્તમીનાં એકવચનમાં સઽવ્સિ, સઽવ્હિ (સર્વસ્મિન્) સઽવ્ચ (યસ્મિન્) જસિ, જહિ (યસ્મિન્) જત્થ (યત્ર) તસ્મિ, તદ્દિ (તસ્મિન્) તત્થ (તત્ર), કસિ, કહિ (કસ્મિન્) કત્થ (કત્ર) પણ થાય છે અર્થાત્ સત્તમીનાં એકવચનમાં અકારાંત માં-

नामोने नरजातिमां स्ति, हि अने त्य प्रत्ययो (हे० प्रा० व्या०
८।३।५९।) उपरांत पूर्वोक्त अंति अने म्मि प्रत्ययो पण लाने हे.
मात्र ' ए ' प्रत्यय प्रायः नष्टी नानतो.

रूपाख्यान (सव्व—नरजाति)

१ सव्वो, सव्वे (सर्वेः)	सव्वे (सर्वे)
२ सव्वं (सर्वम्)	सव्वे, सव्वा (सर्वान्)
३ सव्वेण, सव्वेण (सर्वेण)	सव्वेहि, सव्वेहि, (सर्वेभिः सव्वेहिँ सर्वैः)
४ सव्वस्स (सर्वस्य)	सव्वेस्सि (सर्वेषाम्) सव्वाण सव्वाणं (सर्वाणाम् !)
५ सव्वओ सव्वाउ सव्वम्हा (सर्वस्मात्)	सव्वाओ, सव्वाउ (सर्वतः) सव्वाहि, सव्वेहि सव्वाहितो, सव्वेहितो (सर्वेभ्यः) सव्वासुतो, सव्वेसुतो
६ सव्वस्स (सर्वस्य)	सव्वेस्मि (सर्वेषाम्) सव्वाण, सव्वाणं (सर्वाणाम् !)
७ सव्वंस्सि (सर्वस्मिन्)	सव्वेसु, सव्वेसुं (सर्वेषु)
सव्वस्सि, सव्वस्मि सव्वहि, सव्वन्ध (सर्वत्र)	

सव्व (नान्यतर जाति)

१ सव्वं (सर्वम्)	सव्वाणि, सव्वाहं (सर्वाणि)
२ " (")	सव्वाहँ " " " "

वाकीनां नरजाति-सव्य-प्रमाणे

ज (यद्) नरजाति

१ जो, जे (यः)	जे (ये)
२ जं (यम्)	जे, जा (यान्)
३ जेण, जेणं (येन)	जेहि, जेहिं, जेहिँ (येभिः, येः)
४ जस्स, जास (यस्य)	जेसि (येषाम्)
५ जम्हा (यस्मात्)	जाण, जाणं (यानाम् !)
जाओ, जाउ (यतः)	जाओ, जाउ (यतः)
	जाहि, जेहि
	जाहितो, जेहितो (येभ्यः)
	जासुंतो, जेसुंतो

६ चतुर्थी विभक्ति प्रमाणे

७ जंसि, जस्सि (यस्मिन्) जेसु जेसुं (येषु)

जहिं, जम्मि

जत्थ (यत्र)

जाहे, जाला, १ जईथा

(यदा)

ज (नान्यतर)

१ जं (यत्)

जाणि, जाइ जाई (यानि)

" "

" " " "

वाकीनां नरजाति-ज-प्रमाणे

१. आ त्रये रूपे ' यदा-उचारे '-ना ज अर्थमां वर्राय छे.
० प्रा० व्या० ८।३।६५।

૧ત, ણ, (તદ્) નરજાતિ

૧ સ, સો, સે (સઃ)	તે, ણે (તે)
૨ તં, ણં (તમ્)	તે, તા (તાન્) ણે, ણા
૩ તેણ, તેણં નિણા (તેન) ણેણ, ણેણં	તેહિ, તેહિ, તેહિં (તેમિઃ, તેઃ) ણેહિ, ણેહિ, ણેહિં
૪ તસ્મ, તામ (તસ્થ)	ત્મિ, તામ, તેસિ (તેપામ્) તાણ, તાણં, (તાનામ્ ?) તેસિ, ણાણ, ણાણં
૫ તો, તાઓ, તાડ (તતઃ) તસ્મા (તસ્માન્)	તાઓ, તાડ (તતઃ) તાહિ, તેહિ તાહિનો, તેહિનો (તંસ્થઃ) તાસુંનો, તેસુંનો તાઓ, તાડ તાહિ, તેહિ તાહિતા, તેહિતો તાસુંનો, તેસુંનો

૬ ચતુર્થી વિભક્તિ પ્રમાણે

૧. પ્રાચીન ભાષામાં 'ત' અને 'ણ' એ બન્ને 'તિ'ના કાર્મમાં વપરાય છે. જેમ પ્રા. ર્યા. ટાણણના નામે 'ત'નો કાર્મ 'ણ'નો કાર્મો જણાવી દીધો છે. 'તિ' અને 'ત'-'ણ' વપરાવામાં તદ્દન તરત્ત હે ભેદી જા 'ત' વિધિવિધને તીથે પ્રવર્તિત થયો હોય તો ના ન જોવાય, ત્યારે વરતે 'ત'નો પ્રયોગ ચોક્કસપણે પ્રવર્તિત જ છે.

७ तंसि तस्सि, तहिं,	तेसु, तेसुं (तेषु)
तम्मि (तस्मिन्)	
तत्थ (तत्र)	
ताहे, ताला, तइया (तदा) हे० प्र० व्या० ८।३।६५।	
णंसि, णस्सि, णहिं,	णेषु, णेषुं
णम्मि, णत्थ	

त (नान्यतर)

१ तं (तत्)	ताणि, ताइं, ताइँ (तानि)
णं	णाणि, णाइं, णाइँ
२ " " (,,)	" " " (,,)
वाकीनां नरजाति—त—प्रमाणे	

१ को (कः)	के (के)
२ कं (कम्)	के, का (कान्)
३ केण, केणं, किणा (केन)	केहि, केहिं, केहिँ (केभिः, कः)
किण्णा	
४ कस्स, कास (यस्य)	कास, केस्सि (केपाम्)
	काण, काणं, (कानाम् ?)
५ कम्हा (कम्मात्)	काओ, काउ
किणो, कीस	काहि, केहि
काओ, काउ	काहितो, केहितो
	कानुतो, केनुतो

१. आ वने कपो 'तदा-त्यारे'ना ज अर्धमां वपाय छे.

६ चतुर्थी विभक्ति प्रमाणे

७ कस्मि, कस्मिन्, कस्मिन्, कस्मिन्, कस्मिन् (केषु)

कस्मि (कस्मिन्)

कस्मि (कस्मिन्)

काहे, काला, १ कदा (कदा) हे० प्रा० घ्या० ८।३।६५।

क (नान्यतर)

१-२ कि (किम्)

काणि, काहं, काहं (कानि)

सर्वनाम

अण्ण { (अन्य) अन्य-वीजुं

अण्णयर { (अन्यतर) अनेक-
अण्णयर { वीजुं काहं

अंतर (अंतर) अंदरुं

अपर (अपर) अपर-वीजुं

अहर (अपर) नीहं, वीजुं

इम (इम) आ

इयर (इतर) इतर-वीजुं

उत्तर (उत्तर) उत्तरदिशा, उत्तरुं

एग { (एक) एक, वीजुं

इग { (एक) एक, वीजुं

एग { (एक) एक, वीजुं

एग { (एक) एक

तुम्ह (तुम्ह) तु

अम्ह (अम्ह) तु

क (किम्) कोण

कस्मि { (कस्मि) कस्मि,

कस्मि { (कस्मि) कस्मि,

कस्मि (कस्मि) कस्मि

अम्ह (अम्ह) तु

ज (जम्) जे

त. ज (जम्) जे

दाहिण { (दाहिण) दाहिण,

दक्षिण { (दक्षिण) दक्षिण

१ आ इति इति ' कदा-कदा' ना २ अनेक वीजुं हे.

पुरिम (पुरा+इम) पहेलानुं, पूर्व
 पुव्व (पूर्व) पूर्व, पूर्वुं
 वीस (विश्व) विश्व बहुं
 स.सुव (स्व) स्व-पोते, पोतानुं

सम (सम) बहुं
 सव्व (सवं) सर्व-सर्व-बहुं
 सिम (सिम) बहुं

सामान्य शब्दो [नरजाति]

भूअ (भूत) भूत-प्राण-जीव
 सीस (शिष्य) शिष्य, विद्यार्थी
 सिस्स
 कसिबल (कृषिवल) खेडवाळो-
 खेडुत

अंक (अङ्क) अंक-तोळो

वांधव (वान्धव) वांधव-भाई
 पासाय (प्रासाद) प्रासाद-महेल
 जीव (जीव) जीव

ताव (ताप) ताव, ताप-तण्को
 वंमण } ब्राह्मण) ब्रह्म विद्याने
 वम्हण } समजवार पुण
 माहण }
 कोड (क्रोड) गोद-गोळो

पास (पास) पाश-फांसो, पाशलो
 -फांसलो

दिणयर (दिनकर) दिनतो कर-
 नार-सूरज, दीकरो

संसार (संसार) संसार-जगत्

नान्यतर

शेगण (अज्ञान) आंगणुं
 सीअ (शीत) शीत-टाट
 शेम (क्षेम) क्षेम-कुशल
 महम्मय (महाभय) महाभय-
 मोटो भय
 वत्थ (वस्त्र) वस्त्र-वस्त्र-कपटुं
 तट्ट (काष्ठ) काष्ठ-काठ-
 काठी-काठुं

कम्मवीअ (कर्मबीज) कर्मबीज-
 तन्-अणन्-संस्कारानुं बीज
 भोयण (भोजन) भोजन-जपण
 धण (धन) धन
 ताण (प्राण) रक्षण शरण-आशरो
 वर (वृद्ध) पर
 आउय (आयुध) आयुध-भीरवी

विशेषण

पटुष्पन्न (प्रभुत्वपन्न) वर्तमान-
तात्तुं

प्रमत्त (प्रमत्त) प्रमत्त-प्रमादी

सम (सम) समान वृत्तिवाङ्-
मरसु

वीयराम { (वीतराम) जेमां राम
वीयराम { नधी ते

सुजट (सु+दान) सहेयादधी
तजी शकाय ते

जुम (जीर्ण) जीर्ण-जुं-जळी-
जरी-गनेलुं

प्रिय (प्रिय) प्रिय-वगलुं

आमत्त (आसक्त) आसक्त-मोही

हज (हज) हजानेलुं-हजेलुं

आगज }
आगन } (आगन) आगेवुं
आज }

पिआउय (प्रियादुःख) आयुष्यने
प्रिय नमजनार

उत्तम {
उत्तिम { (उत्तम) उत्तम

युद्ध (युद्ध) योध पामेल-तानी
यद्ध (यद्ध) यद्ध-योधिल-योधानिल

सीज (सीत) शीत-हंद

अधीर (अधीर) अधीर-धीरज
विनातुं-नयतुं

हंतव्य (हन्तव्य) हणता येतव्य

अप्य (अप्य) अप्य-पीतु

अणादन्न (अनादिक) आवि विनानुं

अव्यय

कत्तो {
कत्तो { (कृतः) कर्माधी, माधी,
कुओ { कर्ष माळुपी
कओ }

जाम {
जह { (जय) जेम
एव { (एवम्) एम-ए वीते
एए }

नव्यतो {
नव्यतो { (नव्यतः) नव प्रमाण-
नव्यओ { चारे माळुपी
नव्यओ }

तहा {
तह { (तथा) तेम
धंतो (अन्तर) अन्तर
नखटु (नखटु) निखट

ધાતુઓ

જાણ્ (જાના) જાણવું

પ+મથ્ (પ્ર+મથ્) મથવું-

નાશ કરવો

કીલ્ | (ક્રીડ્) ક્રીડા કરવી-

ક્રીડ્ |

खेलवું

રમ્ (રમ્) રમવું

णम् |

नम् | (नम्) नमवું

દહ | (दह्) दहवું-बलवું-

डह् |

वाळवું

સહ (सह्) सहવું-सहन करवું

પાસ્ (पश्य) જોવું

પરિ+યટ્ (परि+वर्त्त। परिवर्त्तवું-

फर्या करवું-बदलावું

આ+इक् (आ+चक्ष्)

आचखવું-कहेवું

વધાને સદા સુખ પ્રિય છે.

જેઓ શરીરમાં આસક્ત છે

તેઓ મૂઢ છે.

રાગ અને દ્વેષ સંસારમાં
અનાદિના છે

મેઘ, વધા ભાગોમાં ચારે

વાજુષ વરસે છે.

અમે વે, જેનાં કપડાં

સીવીર છીપ તે રાજા છે.

અગ્નિ જેમ લાકડાંને વાલે

છે તેમ બુદ્ધ પુરુષ પોતાના

દોષોને વાલે છે.

પ્રમત્ત પુરુષ ભયથી કંપે છે.

ઉત્તર, પૂર્વમાં શોત છે અને

દક્ષિણમાં તાપ છે.

પરુ પણ ભૂત હળવા યોગ્ય

નથી.

વધાં વાલકો ગાય છે.

વધા છેડુતો ટાઢ અને તાપ

સહે છે.

જે. કોઈ જીવને હળતો

નથી તેને અમે વ્રાહ્મણ

કહીપ છીપ.

કોણ ક્યાંથી આવેલો છે?

માણસો શરીરના ક્ષેમ માટે

તપે છે.

પંડિતો હર્ષવડે દુઃખ સહે છે.

સર્વ શિષ્યો માથાવડે

આચાર્યને નમે છે.

હું વધાઓને માટે ચંદન

ઘસું છું.

જે, તેનાથી ગમરાય છે તે

મંડ નથી

બદ્ધ અને આસક્ત પુરુષો

કર્મવીજવડે સંસારમાં
કર્તા કરે છે.

અમે વીજાઓનું મંગલ
દસ્તીય લીએ.

તે પોતાના દોષોને જુએ છે.

દાર્થીથી દુણાયેલો સંહુત

ભયથી ધ્રુજે છે

તેના આંગણમાં ધધાં

પાલકો રમે છે.

જે મૂઢ શિષ્યો, આચાર્યને
વાંદતા નથી તેઓ દુઃખ
સહે છે.

વીતરાગ પુણ્ય સર્વમાં ઉત્તમ
બ્રાહ્મણ છે.

વીતરાગ સર્વ ભૂતોને સરળાં
જુએ છે.

મહા જુલાઈ કદાઈ દુઃખ-

વાહો પમત્યતિ તદા

જુએ દોસે સમણો દહઈ

જસ્સ મોહો દહો તસ્સ

ન દોઈ દુકલ્લ

સવ્વેસિ પાણાણં ભૂત્રાણં

દુકલ્લં મહદ્ભયં તિ વેમિ

‘સવ્વે વિ પાણા ન દંત-

ધ્યા’ ઇવં જે પહુપ્પમા

જિણા તે સવ્વે રૂપિ

આરુપ્પંતિ.

જે પગં જાણઈ સે સવ્વં

જાણઈ.

પમત્તસ્સ સવ્વતો ભયં વિજ્ઞાઈ

૧૬૩ મહાવીરો ભાસતે

જસ્સ મોહો ન દોઈ તસ્સ

દુકલ્લં ઇવં

પમેસિ માણવાણં આરુપ્પં

અપ્પં ચત્તુ

અધોરેહિ પુરિસેહિ ઇમે કામા

ન સુજહા.

પુરિમાઓ, દાહિણાઓ, ઉ-

ત્તરાઓ વા કત્તો આનઓ

ત્તિ ન જાણઈ જીયો

જે સવ્વં જાણઈ ને પગં

જાણઈ

૧. જૂઓ પૃ. ૧૧ નિ. ૩ તથા પૃ. ૮૩ નિ. ૧૩-૧૪

૨. જૂઓ પૃ. ૮૩ નિ. ૧૨

समो य जो सव्वेसु भूएसु
स वीअरागो
जेहिं वद्धो जीवो संसारे
परियट्ठ ते रागा य
दोसा य कम्मवीअं

जेण मोहो हओ न सो
संसारे परियट्ठ
सव्वे पाणा पियाउअ
सुहमिच्छंति.

पाठ ९ मो

‘तुम्ह’, ‘अम्ह’, ‘इम’ अने ‘एअ’नां रूपाखानो
तुम्ह (युष्मद्) तुं (त्रणे जाति)

एकवचन

बहुवचन

१ तुं, १तुमं, तं (त्वम्)
२ ” ” ” तुमे, तुप
(त्वाम्)

तुम्हे, तुम्हे (यूयम्)
” ” (युष्मान्)
वो (वः)

३ ते, तइ, (त्वया)

तुम्हेहि, तुम्हेहि, तुम्हेहि
(युष्माभिः)

तुम्मेहि, तुम्मेहि तुम्मेहि
(युष्मेभिः ?)

४ तुह. तुज्झ, तुव, तुम,
ते, तुव, (तव, ते)
तुहं (तुभ्यम्)

तुमाण, तुमाण (युष्माकम्)
तुम्हाण, तुम्हाणं
तुज्झाण, तुज्झाणं
तुम्हाहं
वो (वः)

५ तुवत्तो, तुवाओ, तुवाउ, तुम्हत्तो, तुम्हाओ, तुम्हाउ,
(त्वत्) तुम्हाहिंत्तो, तुम्हेहिंत्तो
तुमत्तो, तुमाओ, तुमाउ, तुम्हासुत्तो, तुम्हेसुत्तो
तुज्झत्तो, तुज्झाओ, तुज्झाउ, (युष्मत्)

तुदत्तो, तुदायो, तुदाड,
तुम्हत्तो, तुम्हाओ, तुम्हाड

६ चतुर्थी विभक्ति प्रमाणे

७ तुयम्मि, तुवंसि, तुयस्सि, तुमेसु, तुयेसुं (इष्मासु)
तुमम्मि, तुमंसि, तुमस्सि तुमसु, तुयसुं
तुमे तुमेसु, तुमेसुं
तुम्हम्मि, तुम्हंसि, तुम्हस्सि तुमसु, तुमसुं
तुम्मि, तद्, तप्, (त्वयि) तुद्देसु, तुद्देसुं
तुद्देसु, तुद्देसुं
तुम्हेसु, तुम्हेसुं
तुम्हसु, तुम्हसुं
तुसु, तुसुं

अम्ह (अस्मद्) हुं [व्रणे जाति]

१ हां, अहं, अहयं (अहम्) मो, अम्हा, अम्हे, अम्हो (ययम्)

२ मिम, अम्मि, अम्ह, मं, " " " " " " (माम्) (अस्मान्)

३ मद्, मय (मया) अम्हेहि, अम्हाहि. (अस्माभिः)
अम्ह, अम्हे,
णे. ३-४

४ मम, मज्झ, मज्झं
(मल्लम्, मन्, मे) मज्झ, मज्झ, अम्हा, अम्हे,
अम्हो, अम्हाण, अम्हाणं,
णो (नः) (अस्माकम्)

अम्ह, अम्हं, महं,

५ ममत्तो, ममाओ, ममाउ, ममत्तो, ममाओ, ममाउ,
ममाहि, ममा, (मत्)

अम्हत्तो, अम्हाओ, अम्हाउ
(अस्मत्)

६ चतुर्थी विभक्ति प्रमाणे

७ मे, ममाह, मि, मए,

मइ अम्हेसु, अम्हेसुं
(मयि) अम्हसु, अम्हसुं

१इम (इदम्) आ-[नरजाति]

१ अयं, इमो, इमे (अयम्) इमे (इमे)

२ इमं, इणं, णं (इमम्) इमे, इमा (इमान्)
जे, णा

३ इमेण, इमेणं, इमिणा इमेहि, इमेहिं, इमेहिं
जेण जेणं (मनेन) एहि, एहिं, एहिं (एभिः)
जेहि, जेहि, जेहि

४ इमस्स, से, अस्स (अस्य) सिं, इमेसिं. (एषाम्)
इमाण, इमाण.

५ इमत्तो, इमाओ, इमाउ, इमत्तो, इमाओ, इमाउ
इमाहि, इमाहिं, इमा इमाहि. इमेहि, (एभ्यः)
(अस्मात्) इमाहिं, इमेहिं, इमासुं, इमेसुं.

६ चतुर्थी विभक्ति प्रमाणे,

७ इमसि, इमस्सि, इमस्मि इमेसु. इमेसुं, एसु, एसुं (एषु)
इह, अस्सि (अस्मिन्)

नान्यतरजाति

- १ इणं, १ इणमो, इदं (इवम्) इमाणि, इमाइं, इमाइँ (इमानि)
 " " " " " " " "
 पाप्मीनां नरजाति प्रमाणे.

२०७ (एतद्)-ए [नरजाति]

- १ पस्त, पस्तो, पस्ते (पयः) पय (पते)
 इणं, इणमो
 २ पयं (पयम्) पय, पया, (पयान्)
 ३ पयण, पयणं. (पतेन) पयहि, पयहि, (पतैः-पतेभिः ?)
 पयणा पयहि
 ४ ते, पयस्स (पतस्य) स्ति, पयस्ति (पतेषाम्)
 पयाण, पयाणं
 ५ पत्तो, पत्ताटे, पयत्तो, पयाओ, पयाउ,
 पयत्तो, पयाओ, पयाउ, पयाहि. पयहि. (पतेभ्यः)
 पयाहि पयाहितो. पयाहितो, पयहितो,
 (पतस्मात्) पयासुतो, पयसुतो.
 ६ चतुर्थी विभक्ति प्रमाणे.
 ७ पय, पयमि, पयमि पयत्तु, पयत्तुं, (पतेषु)
 पयमि, पयस्ति. (पतस्मिन्)
 पयमि

नान्यतरजाति

१ एस, एअं, इणं, इणमो एआणि, एआइं, एआइँ
(एतत्) (हे० प्रा० व्या० ८।३।८५) (एतानि)

२ " " " " " " "

वाकीनां नरजाति प्रमाणे.

सामान्य शब्दो

नरजाति

दुम (दुम) दुम-झाड
भमर (भ्रमर) भमरो
रस (रस) रस
जणय (जनक) जनक-पिता
साव (शाप) शाप-श्राप
भारहर (भारहर) भार लई जनार
-मजूर

लाह } (लाम) लाम-लावो
लाम }

अलाह } (अलाम) अलाम-
अलाम } अप्राप्ति

कयविक्रय (क्रयविक्रय) खरीदवुं
-बेचवुं-क्रय-विक्रय करवो

जम्म (जन्मन्) जन्म

उत्त (छात्र)-विद्यार्थी

वर्धमाण (वर्धमान) वर्धमान-
महावीरनुं नाम

एरावण (ऐरावण) ऐरावण-
मोटो हाथी

लोअ } (लोक) लोक-जगत्-
लोग } लोको

मुहुत्त (मुहूर्त) मुहुरत-वसत-
थोडो समय

नह (नभस्) नभ-आकाश

महादोस (महादोष) महादोष-
मोटो दोष

नास (नाश) नाश

नास (न्यास) न्यास-याग

खूर (शूकर)-भूँड

काल (काल) काल-समय

शक्तिअ (शक्ति) शक्ति

नमिराय (नमिराज) नमिराज

-ते नामनो मिथिलानो
एक रात्रि

प्रमाद (प्रमाद) प्रमाद-असाव-
 भानता-आळस
 संग (संग) संग-सोवत
 अश्रमण (अश्रमण) श्रमण नहि ते
 तेज (तेजस) तेज
 तस (तस) तस प्राणी गति
 करी दाके तेवां प्राणी
 थायर (स्थायर) स्थिर रहेनार-
 गति न करी दाके ते प्राणी
 -वनरपाते वगेरे

पचय (पचत) पचत
 तय (तपय) तप-तपयचा
 नह (नग) नग
 अय (अयम्) अयस्-मोह
 जायतेय (जातवेजम्) जेवां तेज
 ते ते-अग्नि
 पाय (पाद) पा-चोयो भाग
 उट्ट (उट्) ऊट

नान्यतरजाति

पाय (पाप) पाप
 पायग (पापक) पाप
 पांडण (रपन्दन) पांडपुं-परकपुं
 -पोहं पोहं एवमुं
 जुद्ध } (युद्ध) युद्ध-उपाई
 जुद्ध }
 कारण (कारण) कारण
 पय (पद) पद-पगलु
 स्वरथ (शस्त्र) एणवानुं
 एपीआर-तरवार वगेरे
 महाभय | (महाभय) मोठो
 महाभय | भय
 रय (रजम्) रज-वार, धूत, मेल
 अरविंद (अरविन्द) अरविन्द-
 उत्तम वसंत
 दाण (दान) दान

अभयप्पयाण (अभयप्रदान)
 अभयदान-प्राणीओ निर्भय
 रहे-वने-तेवी प्रवृत्ति
 असाय | (असात) साता नहि
 असात | -सुख नहि ते
 रज (राज्य) राज्य-राज
 नरण (शरण) शरण-आपारी
 पीरत्त(पीरत) पीरत-पीरपुं-पैर
 पुण्ण (पुण्य) पुण्य-फुल
 अरथ (अर) अर-पेंकवानुं
 एपीआर-बाण वगेरे
 स्वरथ (शास्त्र) शास्त्र
 चेइज (चैत्य) चित्त जयर
 चण्णुं सारथ चित्त-चोवतो,
 एपी, पगला, पद, पुं, नृति वगेरे

છત્ત (છત્ર) છત્ર-છત્રી
 વમ્હચેર | (વ્રહ્મચર્ય) વ્રહ્મચર્ય-
 વંમ્હચેર | સદાચારવાળી વૃત્તિ,
 વ્રહ્મમાં પરાયણ રહેવું તે
 સત્ત (સત્ય) સત્ય-સાત્તું

સાત | (સાત) શાતા-સુત
 ગુરુકુલ (ગુરુકુલ) સદાચારવાળા
 ગુરુઓ જ્યાં રહે છે તે સ્થાન
 સુત (સુત્ર) સુત્ર-સુતર, સુત્રરૂપ
 ટુંકું વાક્ય

અન્યથા

અલં ૧ (અલમ્) વસ-સર્વ્ય-થયું
 તઓ | (તતઃ) તેથી, ત્યાર પછી
 તત્તો |
 અવરિ | (ઉપરિ) ઉપર
 ઉવરિ |
 મુસં }
 મુસા } (મૃષા) મિથ્યા-સોટું
 મૂસા }
 મોસા }
 હુ }
 હુ } (સહ) નિશ્ચય
 છો }

અગયા (અગદા) અગવાર-અગ
 વસત
 ધુવં (ધ્રુવમ્) ધ્રુવ-ચોકસ
 અજ્ઞાત્યં | (અધ્યાત્મ) આત્માને
 અજ્ઞાપ્તં | લગતું-અંદરનું
 સતતં | (સતતમ્) સતત-
 સયયં | નિરંતર
 રહ્મ
 હા
 તિ } (ઈતિ) ઈતિ-અ પ્રમાણે,
 તિ } સમાપ્તિચૂંક
 ઈતિ }

વિશેષણ

અવજ્ઞ (અવચ) અવચ-ન વધી
 -ફઢી-શકાય તેવું કામ-
 પાપ-દોષ.

અણવજ્ઞ | (અનવચ) પાપરહિત
 અનવજ્ઞ | -નિર્દોષ
 દુરણુચર (દુરણુચર) જેનું આન-
 રણ કઠણ લાગે તે.

૧. 'અલં'ની સાથે આવતા નામને ત્રીત્રી વિભક્તિ લાગે છે : અલં
 સુદ્દેશ. અલં તવેશ. ૨. 'ઈતિ'ના ઉપયોગ માટે જૂઓ ૫૦ ૮૩
 નિયમ ૧૩-૧૪૧

सुत्त (सुत) सुतेलं
सुत्त (सुक्त) सुक्त-सारी उक्ति-
सुभाषित

चङ्गमाण (वर्धमान) वधतु
गढिय (गृध्र) अतिशय लालचु
अहम (अधम) अधम-दुलकु-नीच
जिह्दिय (जितेन्द्रिय) इन्द्रियो
उपर जय मेळवनार

निरट्टय (निरर्थक) निरर्थक-नकांसु
धीर (धीर) धीर-धीरजवालुं
अणारिय (अनार्य) अनार्य-
आर्य नहि ते-अनाली
पिय (प्रिय) प्रिय-वहालं

दुष्पूरिय (दुष्पूर्य) दुष्पूर्यधी
पूराय-भराय तेयुं
सयल (सकल) सकल-सफलं
कुसल (कुशल) कुशल-चतुर
दुरतिक्रम (दुरतिक्रम) न मटे तेयुं
मड | (मृत) मृत-मरेलुं
मय | (मृत) मृत-मरेलुं
सेट्ट (श्रेष्ठ) श्रेष्ठ-उत्तम
दंत (दान्त) जेणे तृणाने दमी
छे ते, दमेलुं-शांत,
पलोटायेल.

कड | (कृत) करेलुं
कय | (कृत) करेलुं
चिचिह (चिदिध) विविध-जात
जानुं

धातुओ

भास् (भाष्) भाग्यवुं-भाषण करवुं
पनमय् (प्र+माय) प्रमाद करवो
जूर (जृ) जूरवुं
तिप्प् (तिप्) टपयवुं-गळवुं
पिटट् (पिट) पीटवुं-मारवुं-पीडवुं
परि+तप्प् (परि+तप्) परिताप
पामवो-हु-नी धवुं
सम्+आ+यद् (सम्+आ+य) आचरण करवुं

अणु+तप्प् (अणु+तप्) अनुताप
करवो-पश्चात्ताप करवो.
प+यय् (प्र+यत्) प्रयत्न करवो
अभि+नि+पल्लम् (अभि+निप्+
लम्) इनेमाने माटे पादी
नीकयवुं-सोन्दात येले
परि+टट् (परि+टट्) पराटवुं-तज्जुं
तरट्ट (तट्ट) तटवुं-सोन्दात-
पावुं करवुं

કપ્પ ૧ (કપ્પ) સ્વપ્નું-ઉચિત હોવું
 વજ્જ (વર્જ) વર્જવું-છોડવું
 ચય્ (ત્યજ) તજવું
 ચર (ચર) ચરવું, ચાલવું
 સં+જલ (સં+જલ) જલવું-
 તપવું-ક્રોધ કરવો.

અભિ+પ્પ+ત્થુ (અભિ+પ્ર+અર્) (અભિ+પ્ર+અર્)
 અભિપત્થુ પ્રાર્થના કરતો
 અભિ+જાણ (અભિ+જાના)
 અહિનાણવું-લોકપાતું
 સ્વણ (સન્) સ્વણવું-મોડવું
 પરિ+ધ્વય (પરિ+ત્યજ) પરિ
 ત્યાગ કરતો

આચાર્યો કુશલ માટે નિરંતર
 પ્રયાસ કરે છે.

સંસારમાં પાપનો ભાર વધે છે.

જેમ જેમ વાસના વધે છે
 તેમ તેમ લોભ વધે છે.

યુદ્ધને વચ્ચે ધૈર્ય દુર્લભ
 હોય છે.

અમે નિર્થક યોલતા નથી.

મમરાઓ ફુલોમાં દોડે છે.

ઝાડો પાણી પીય છે અને
 તાપ સહે છે.

નમિરાજ યુદ્ધને તજે છે.

ક્ષત્રિયો શસ્ત્રો અને અશ્વો
 વડે નિર્દોષ મનુષ્યનાં માથાં
 કાપે છે.

જાત્રી હમેશાં શુભકુલમાં
 રહે છે.

તેના આંગણમાં સૂરજનું તેજ
 દીપે છે.

તેઓ તમને ચારંવાર યાદ
 કરે છે.

અમે મહેલની ઉપર છીય.

અમારામાં તે પદ્મ જિતેન્દ્રિય
 પંથિત છે.

તમે અને ચારંવાર વાંદો છો.

પશો, તમે અને અમે દૂધ
 પીય છીય.

પાપી બ્રાહ્મણ સર્વેમાં દલકો છે.

સંસારમાં કોઈ, કોઈનું
 શરણ નથી.

તમે અંદરનું જાણો છો તેથી
 પ્રમાદ કરતા નથી.

૧. 'સપત્તુ નદી' એવા અર્થમાં આ ધાતુ છે અને તેના ઉપસૌગ—
 'ભ્રમગોને ક્યદિક્ય સપત્તો નદી.'

અમે, તમે અને તેઓ બધા,
 સંસારના પાશને કાપીપ
 છીય.
 શ્રમણો પાણી વડે વસ્ત્રોને
 શુદ્ધ કરે છે.
 કુશલ પુરુષો નિર્દોષ વચનને
 ઉત્તમ કહે છે.
 તપોમાં બ્રહ્મચર્ય શ્રેષ્ઠ છે.
 ક્ષત્રિયોનું લક્ષણ ધૈર્ય અને
 વીર્ય છે.
 ચિત્તેન્દ્રિય પુરુષો બુદ્ધની અને
 મહાવીરની સેવા કરે છે.
 વધા જીવો લોભથી પાપને
 માર્ગે ચાલે છે.
 ધીર ક્ષત્રિયો મનુષ્યોનું
 કુશલ રુદ્ધે છે.
 તમે ધૈર્ય વડે લોભને
 જિતો છો.
 શાહો વધે છે અને કરમાય
 છે તેથી તેમાં જીવ છે.
 માચાર્યો જાને છે અને ધ્યાન
 ધરે છે.
 બ્રાહ્મણો અને શ્રમણો શાસ્ત્રો
 વડે લહે છે.
 ચૈત્યમાં મહાવીરનાં અને
 બુદ્ધનાં પગલાં છે.

મારો ભાઈ ટાઢથી ધૂજે છે.
 શા બ્રાહ્મણ પ લોકોને શાપ
 આપે છે.
 શા સાગર સ્વલ્પભે છે.
 તે અને હું લાકડાં છોલીપ
 છીય.
 કેટલાકો નિરર્થક કોપે છે.
 તમે, તેને, મને અને મને
 જિતો છો.
 સાચા બ્રાહ્મણ વિના વીરું
 કોણ ઉત્તમ છે !
 કોઈ બ્રાહ્મણ જન્મ પટે
 બ્રાહ્મણ થતો નથી.
 સંસારમાં સ્વામાં ધ્યાનાં
 શરણરૂપ છે.
 સંસારમાં ચારે વાજુ પ્રસ
 અને સ્વાવર જીવો છે.
 શ્રમણો પાપરૂપ કર્મોનાં
 ત્યાગ કરે છે.
 શ્રમણોમાં વર્ધમાન શ્રેષ્ઠ છે.
 દાનોમાં અભયદાન શ્રેષ્ઠ છે.
 પગથી અગ્નિને હળા હો.
 પવેતને તમે નસોથી સ્વણો છો.
 પુણ્યોમાં અરવિદ્ શ્રેષ્ઠ છે
 થોઈ પણ અસત્ય મતાભય-
 રૂપ છે.

तप बडे बधता बर्धमान
मनुष्योना क्षेम माटे संन्यास
ले छे.
दांतथी लोढाने खावो छो.

मजूरो रूपा माटे पहाडने
खोदे छे.
बापना खोलामां पुत्र
आळोटे छे.

एगो हं नत्थि मे को वि
नाहमन्नस्स कस्स वि
धीरो वा पंडितो मुहुत्तमवि
नो पमायए
इमे तसा पाणा, इमे थावरा
पाणा न हंतव्वा इति सव्वे
आयरिया भासंति
अणेगचित्ते खलु अयं पुरिसे
विविहेहिं दुक्खेहिं जूरइ
तओ से एगया पासेहिं
दिव्वइ
कोहेण, मोहेण, लोहेण वा
चित्तं खुब्भइ तत्तो अलं
तव एपहिं
अयं पुरिसे गढिण सोयइ,
जूरइ, तिण्णइ, पिट्ठइ,
परितण्णइ.
जे अज्झन्थ जाणन्ति ते
बहिया वि जाणन्ति
अलं बालस्स संगेणं
वीराणं मग्गो दुरणुचरो

बुद्धो कामे जहाइ
पावगेण कम्मेण पुणो पुणो
कलहो जायति
अलं पमादेण कुसलस्स
पंडिओ न हरिसेइ. न कुण्णइ
पाणाणं असातं महब्भयं
दुक्खं
नत्थि जीवस्स नासो त्ति
मूढाणं अप्पाणे दुप्परिण
अत्थि
समणाणं कयचिक्रयो महा-
दोसो न कण्णइ
तुमे सच्चं समणं तदा
सच्चं माहणं न गरिइह
'पुत्ता मे' 'धणं मे'
'भोयणं मे' त्ति गढिण
पुरिसे मुज्झइ
ते पुत्ता तव ताणाए नालं
तुमं पि तेहिं सरणाए
नालं होति

एस लोरो संसारंसि गिज्झइ
तं वयं वूम, माद्वणं जो
एगमचि पाण न हणेज्जा
पुरिसा ! तुममेव तुमं मित्तं
किं बहिया मित्तमिच्छसि ?
जहा अंतो तहा बार्हि एव
पासंति पंडिता

कामा खलु दुरतिक्कमा
असमणा सया सुत्ता, समणा
सया जागरंति

कडेहिं तो कम्मेहिं तो केसि-
मचि न मोक्खो अत्थि
मूढस्स पुरिसस्स संगेण अलं

लाभो त्ति न मज्जेज्जा,
अलाभो त्ति न सोणज्जा
सततं मूढे धम्मं नानभि-
जाणति
जिणा अलोमेण लोभं जयति
संसारे एगेसि माणवाण
अप्यं च खलु आउयं
जहा दुमस्स पुप्फेसु भमरो
आवियइ रत्तं
खत्तिया धम्मेणं जुज्झं जुज्झंति
जहा लाहो तहा लोहो
लाहा लोहो पयइदइ
समणा सव्वेसि पाणाणं
मुहमिच्छंति ?

१. जूओ संपि पृ० ८२ नियम ६ न+अभिजाणति=अभिजाणति

२. जुओ संपि पृ० ८४ नियम १८

પાઠ ૧૦ મો

ભૂતકાલ-પ્રત્યયો

સ્વરાંત ધાતુઓને લગાડવાના-		एकवचन—बहुवचन
}	૧ પુ०	સી, હી, હીઝ, (સીત્)
	૨ પુ०	" " " "
	૩ પુ०	" " " "

‘ પા ’ ધાતુનાં રૂપો

સર્વ પુરુષ	{	પાસી (પા + સી), પાઅસી (પા + અ + સી)
સર્વ વચન		પાહી (પા + હી), પાઅહી (પા + અ + હી)
		પાહીઝ (પા + હીઝ), પાઅહીઝ (પા + અ + હીઝ)

‘ હો ’ ધાતુનાં રૂપો

હોસી (હો + સી)	હોઅસી (હો + અ + સી)
હોહી (હો + હી)	હોઅહી (હો + અ + હી)
હોહીઝ (હો + હીઝ)	હોઅહીઝ (હો + અ + હીઝ)

૧. પ્રાકૃતમાં વપરાતો ભૂતકાલનો ‘ સી ’ પ્રત્યય અને સંસ્કૃતમાં વપરાતો ભૂતકાલનો ‘ સીત્ ’ પ્રત્યય બંને સમાન છે. ‘ અમાસીત્ ’ ‘ અગ્રાસીત્ ’ વગેરે સંસ્કૃત રૂપોમાં વપરાયેલો ‘ સીત્ ’ (તૃતીય પુ० પદ્મ) ભૂતકાલને દર્શાવે છે, પ્રાકૃતમાં તે વ્યાપક થઈ સર્વ પુરુષ અને માં વચનને દર્શાવે છે. ‘ હી ’ અને ‘ હીઝ ’ એ વર્ણ પણ ‘ મી ’ની સાથે સમાનતા ધરાવે છે.

ષકવચન - बहुवचन

વ્યંજનાંત ધાતુઓને લગાડવાના	} ઈઅ (ઈત્)
	૧ પુ૦ "
	૨ પુ૦ "
	૩ પુ૦ "

વંદ્-વંદીઅ (વંદ્ + ઈઅ)

હસ્-હસીઅ (હસ્ + ઈઅ)

કર્-કરીઅ (કર્ + ઈઅ)

જાસ કરીને આર્ષ પ્રાકૃતમાં વપરાયેલા પ્રત્યયો:

પ્રાયઃ તૃતીય પુરુષ	} તથા (ઇટ્)
અક વચન	
	ઇત્થા
	ઇત્થ

પ્રાયઃ તૃતીય પુરુષ-बहुवचन	} ઇત્થ (ઇટ્)
	ઇંસુ (ઇપુઃ)
	અંસુ

૧. 'ઈઅ' અને સંસ્કૃતનો ભૂતકાલ સૂચક 'ઈત્' વર્ણ સમાન છે. 'અમાણીત્' 'અવાણીત્' વગેરે સંસ્કૃત ક્રિયાપદોમાં આવેલો 'ઈત્' (તૃ૦ પુ૦ એક૦) ભૂતકાલને દર્શાવે છે, પ્રાકૃતમાં તે સર્વ પુરુષ અને સર્વ વચનમાં આવે છે. ૨. આ 'ઇત્થ' પ્રત્યય અને સંસ્કૃતનો 'ઇટ્' પ્રત્યય વર્ણ સમાન છે. ઇટ્-ઇટ્-ઇત્થ, તથા. અભવિટ્, અગ્રવિટ્, વગેરે સંસ્કૃત રૂપોમાં આવેલો 'ઇટ્' (તૃતીય પુ૦ એક૦) ભૂતકાલનો સૂચક છે. પ્રાકૃતમાં પણ તે, પ્રાયઃ તૃતીય પુરુષના એકવચનને સૂચવે છે. ૩. આ 'ઇંસુ' અને 'અંસુ' તથા સંસ્કૃતનો ભૂતકાલદર્શક 'ઇપુઃ' એ પણ સમાન છે. 'અવાદિપુઃ' 'અગ્રાદિપુઃ' વગેરે સંસ્કૃત ક્રિયાપદોમાં આવેલો ઇપુઃ (તૃતીય પુ- बहुवचन) ભૂતકાલનો સૂચક છે અને તે પ્રાકૃતમાં પણ પ્રાયઃ તે જ પાઠ, પુરુષ અને વચનને સૂચવે છે.

ઘાતુ- રૂપાખ્યાન

હો   હોત્યા (હો + ત્યા)
રી   રીઈત્યા (રી + ઇત્યા)

પ+હારૂ	પહારિત્ય } (પહારૂ + ઇત્ય)
	પહારેત્ય }
ભુંજૂ	ભુંજિત્યા (ભુંજૂ + ઇત્યા)
વિ+હરૂ	વિહરિત્યા (વિહરૂ + ઇત્યા)
સેવ્	સેવિત્યા (સેવ્ + ઇત્યા)
ગચ્છૂ	ગચ્છિસુ (ગચ્છૂ + ઇંસુ)
પુચ્છૂ	પુચ્છિસુ (પુચ્છૂ + ઇંસુ)
કરૂ	કરિંસુ (કરૂ + ઇંસુ)
નચ્ચૂ	નચ્ચિસુ (નચ્ચૂ + ઇંસુ)
આદ્	આદંસુ (આદ્ + અંસુ)

કેટલાંક અનિયમિત રૂપો

અસ્-તોવું

અત્યિ, અહેસિ, આસિ (સર્વ પુલ્લ સર્વ વચન)
આસિમો, આસિમુ (આસ્મ) રૂપ, પ્રથમ પુરુષના બહુવચનાર્થે
આર્થ પ્રાકૃતમાં ક્વચિત્ વપરાયેલું મળે છે.

‘વદ્’ ધાતુનું ‘વદીઅ’ રૂપ થવું યોગ્ય છે છતાં આર્થ
પ્રાકૃતમાં ‘વદીઅ’ને વદલે ‘વદાસી’ અને ‘વયાસી’
રૂપનો ઉપયોગ થયેલો છે અર્થાત્ ઉક્ત ‘સી’ પ્રત્યય સ્વરાંત

‘ધાતુને લગાડવાનો ક્રે તે, આર્પે પ્રાકૃતમાં ક્યચિત્ ધ્યંજનાંત
‘ધાતુને પળ લાગેલો ક્રે, વદ+સી=વદાસી. આર્પે પ્રાકૃત રોપાને
કારણે ‘વદ ‘તું ‘વદા’ થયું છે.

કર

ભૂતકાલમાં ‘કર’ને વદલે ‘કા’ પળ થાય છે.

કર + ફેઝ = કરીઝ

‘કર’નો } કા + સી = કાસી
‘કા’ થયો } કા + હી = કાહા
ત્યારે } કા + હી = કાહીઝ

આર્પે પ્રાકૃતમાં વપરાયેલાં સોજાં કેટલાંક અનિયમિત
રૂપો :

કરુ-અકરિસ્વં	(અકાર્પમ્)	૧ પુ૦	પદ૦
કારુ=ક-અકાસી	(અકાર્પીન્)	૨ પુ૦	..
કૂ-અધ્વયી	(અધ્વયીન્)	..	..
વચ્ચ-અધોચ	(અધોચત્)	..	..
અચ્-આસી, આસિ	(આસ્મીન્)	..	..
આસિશુ	(આસ્મ)	૧ પુ૦	વદ૦
કૂ-આદ	(આદ)	૨ પુ૦	પદ૦
.. આદુ	(આદુ)	..	..
વદ-અવપન્	(અવપાશુઃ)	..	..

મૂ. } અમૂ : અમૂન્ કે અમુચન) પદ૦ તથા વદ૦
દ. } વાદ

હવે આર્પણથી સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત વચ્ચે નિમિષ નિમિષ
ભાષાના અભિવ્યક્તો સ્પષ્ટ રીતે નિષેધ પડે છે. જ દર્શાવે તો
માત્ર હરજાણનેદના ગમ્ના છે.

नरजाति

आरिय (आर्य)-सज्जन, आर्य
 णातसुत } (ज्ञातसुत) ज्ञात-
 णायसुय } वंशानो पुत्र-महावीर
 छगलय (छाग) छाडुं-बकरं
 नातपुत्त } (ज्ञातपुत्र) ज्ञात-
 णातपुत्त } वंशानो पुत्र-
 नायपुत्त } महावीर
 देस (देश) देश
 मिलिच्छ (म्लेच्छ) म्लेच्छ
 रुसव (उत्सव) उत्सव
 मअ (मृग) पशु, मृग-हरण
 मयंक (मृगाङ्ग) मृगना निधान
 वाळो-चङ्ग
 पज्जुण्ण } (प्रयुग्मन्) प्रयुग्मन्
 पज्जुम्भ } नामनो कृष्णनो-पुत्र
 वच्छ } (वत्स२) वत्स-
 } वच्छुं-पुत्र
 उच्छाह (वत्साह) वत्साह
 रिच्छ (रत्ताक्ष) रीछ

गोतम | (४गौतम) गौतम
 गोयम | गोत्रनो मुनि
 पधेच्च (प्रपञ्च) प्रपञ्च
 संख (शङ्ख) शंखा
 कंटग (कण्टक) कांटो
 पंथ (पन्थ) पंथ-मार्ग
 कलंब (कदम्ब) कदम्बुं झाड
 सण्ण (उपे) साप
 मंजार (मार्जार) मणजर-
 थिलाडो
 दुक्काल (दुष्काल) दुक्काल
 वम्मह (५मन्मथ) मनने
 मधनार-कामदेव
 पण्ह (प्रपञ्च) प्रपञ्च
 कण्ह (कृष्ण) कृष्ण-कान
 पण्डुअ (प्रसूत) पानो
 पुच्चण्ह (पूर्वाह्ण) दिवसनो पूरे
 माग

१. जूओ पृ० ५९ नियम ९. २. जूओ पृ० ५६ नियम ४.
 ३. जूओ पृ० १३ नियम ९. ४. जूओ पृ० १४ नियम १२. ५.
 जूओ पृ० १५ नियम १३. ६. जूओ पृ० ५९ नियम ९ ३५ वनेरे
 नो पृ०

हेमंत (हिमन्तः) हेमंत ऋतु-
शियाळो

मूसअ } (मूषक) मूषक-उंदर
मूसय }

पल्हाअ } (प्रहाद) प्रहाद
पल्हाद } नामनो भक्त राजपुत्र

मोहनदास (मोहनदास) ए.
नामनो वीरपुरुष-मोहनदास
गांधी

रद्रुधम्म (राष्ट्रधर्म) राष्ट्रनो

धर्म-समप्र देशनु हित कर-
नारी प्रवृत्ति

गाम (ग्राम) ग्राम
देविद (देवेन्द्र) देवोनो इन्द्र-
देवोनो स्वामी

मोर } (मयूर) मोर
मयूर }

हरिपसवल (हरिकोमवल) मूल
चंटाळ कुळमां जन्मेळो एक
जैन गुनि

विछिअ (वृक्ष) वीछी

नान्यतर

गमण (गमन) गमन-जबुं
पाणीय | (पानीय) पाणी,
पाणीअ | पीवानुं

दुग्ध (दुग्ध) दूध

रायगिर (राजगिर) विद्यामां
आचेलुं रालनुं राजगिर-मंगल
देशानी राजधानी

कुसुमपुर (कुसुमपुर) राज-
रालनुं बीजं नाम

विज्ञाण | (विज्ञान) विज्ञान
विष्णाण |

भारतवास (भारतवर्ष) भारत-
देव-हिंदुस्थान

महाविज्ञान्य (महाविद्यालय)
मोद विद्यालय-कोलेज

पाडलिपुत्त (पाटलिपुत्र) पाट-
लिपुत्र-पटना नगर

चंटाळिय (चण्डालिय) चण्ड-
जनो स्वभाव-लोथ

नाण (नाम) नाम

पवण (प्रवाण) वातन, वरान
अण्ठेर (आधर) आधन-

अण्ठर

विशेषण

महद्दिठ्य | (महर्धिक) मोठी
 महिद्दिठ्य | श्रद्धिवाळुं-भनाड्य
 वाघायकर (व्याघातकर) व्याघात
 करनार-विष्ण करनार
 महर्घ्य (महार्घ) मोघुं
 सग्घ (स्वर्घ) सोंघुं
 केरिस (कीदण) केवुं
 नवीण | (नवीन) नवीन-
 णवीण नवुं
 अज्जयण | (अजयतन) आजनुं-
 अज्जतण ताजुं
 सरस (सरस) सरस
 पच्छ (पथ्य) पथ्य-रस्तामां
 हितकर

जुगुच्छ (जुगप्ता) जुगप्ता कर-
 नार-पृणा करनार
 सण्ह } (सूक्ष्म) सूक्ष्म-सूक्ष्म
 सुद्धम } नातुं सुनुं
 सुखुम }
 सहल (सफल) सल्ल
 विहल (विकल) विकल
 विलिअ (व्यलीक) विशेष अलीक
 -रोदुं
 वीलिअ (वीलित) वीली-वीली
 पुराण | (पुराण) पुराण-
 पुराअण जूत-पुराण
 निण्ण | (निम्न) निम्न-नीतुं
 नेण्ण नातुं-नेतुं

अव्यय

तेण (तेन) ते तरफ
 जेण (येन) जे तरफ
 अवस्सं (अवश्यम्) अवश्य
 एव | (एवम्) एव-ए प्रमाण
 एवं

सुद्धु (सुधु) सारी रीति
 दुद्धु (दुधु) दुध रीति
 खिणं (क्षिप्रम्) गैर-जल्दी
 पच्छा (पक्षात्) पक्षी
 ददेव (दौर्गत्य) भली न

१. जुआं पृ० ३५. नियम ८. २. 'नेतुं' ए प्रमाणिक उदाहरण
 हे. नेतुं = नातुं. ३. सरसायो—'गिर्य' उपराधी 'सोपरी-सोप
 करनारो—'सराधी' धानज पहोंचाकरनारो.

असृष्टं (असृष्टम्) नासृष्टम्
 नामाणुगामं (प्रामाणुगामम्)
 नामाणुगामं नामे नाम-द्वरेक
 नामदे

नमा । (१२३) नमस्कार
 णमो ।
 पने (पने) प्रमलनाये-प्रमलनाये
 मा (मा) मा-नदि

धातु

अकृत् (अकृ) अकृत्-पृष्ठम्
 उय+दिम् (उय+दिम्) उय
 उय+दिम्-उय+दिम् करयो.
 नकृत् (नकृ) नाकृत्
 प+हात् (प्र+हार) पार्यु-
 गकृत् करयो.
 ने } (नी) न्ने ज्यु-दोयुं
 णे }
 खानणे (खाननी) खाणुं-खाणुं

सेव् (सेव) सेव्युं
 दम् (दम्) दम्युं
 पृष्ट् (पृष्ट) पृष्ट् करयो-पृष्ट्युं
 पुष्ट् (पुष्ट) पुष्ट्युं
 भण् (भण) भण्युं
 रीय् (रीय) रीय्युं
 चि+हृत् (चि+हृत्) चिहृत्-चिहृत्
 अगु+भय् (अगु+भय) अनुभय्युं
 भोग्युं

पुं नाममां नयो धने नाने
 प्रफारने लट् नयो.
 आये पुण्योऽय मलपीरने
 अनेकवार पांथा.
 भोग्य परस्मै अने मोरो
 नायथा.
 मलपीरने नील धने लट्-
 एम मलपीर पुण्य.

नेमणे प्रजां नारां कामां
 कर्मा अने जीपनने
 नकृत् कर्युं.
 नापीर हेमन्त प्रकृत्यां
 नकृत् कर्युं.
 इयते तेने पुण्ये नारां
 नमे मोरो नीलया.
 धने नकृत् कर्युं.

१. प्रफारने लट् नयो धने 'ने' धार हे-
 नकृत् = नयो. लट् = लट्. मल = मल. पुण्य = पुण्य.

તેઓપ પાણી પીધું અને
અમોર દૂધ પીધું.
પાણી નીચું જાય છે એમ
કોણ નથી જાણતું ?
જ્ઞાન વડે હું ક્રોધને અવશ્ય
હણું છું.
તેણે દુષ્ટ રીતે સંકલ્પ કર્યો.
અમે ત્રેણ સારી રીતે સેવા
કરી.

આજનું દુધ સરસ હતું
સવારે અને પછી પણ ચાલકો
આંગણામાં રમ્યા.
શ્રમણો મોઢાં વચ્ચોને અડ-
કતા નથી.
લોકોપ જ્ઞાન માટે પંડિતોને
પૂજ્યા.
અમે સાચું બોલ્યા.
રાજા અને ઇંદ્ર ચિત્રવર્ણક
બોલ્યા.
હું અને તુ મહાવિશાલયમાં
ગયા અને રાષ્ટ્રધર્મને
ભણ્યા.

‘વધા પ્રાણીઓ હજવા લાયક
છે’ એમ અનાયોર કહ્યું.
‘કોઈ પણ પ્રાણી હજવા યોગ્ય
નથી’ એમ આયોર કહ્યું.
મોહનદાસ મહાપુરુષે ગામે
ગામ વિહાર કર્યો અને
રાષ્ટ્રધર્મને ઉપદેશ્યો.
પ્રયુક્તનો શિષ્ય પાટલિપુત્ર
ગયો.

દુકાલમાં દેશમાં માણસોર
દુઃખ ભોગવ્યું.
મોંઠા શિષ્યો હસતા નથી.
તમે શિષ્યોને શીઘ્ર પૂછ્યું.
તોટું વચ્ચન શા માટે બોલ્યો ?
પુરાણું ત્રાચું છે એમ નથી
અને નવું તોટું છે એમ
પણ નથી.

આર્યેનિ નમસ્કાર.
દિવસના આગલા ભાગમાં
સૂર્યને પૂજ્યો.
હિંદુસ્તાનના લોકો મોંઘું
અન્ન માગ્યું છે.

પલા થાવિસુ
૧ ય ચાંડલિયં કાસી

તંસિ દેસંસિ દુકકાલો દોસી
મિચ્છા ને પવમાસુ

૧ મસકવ્તુ ‘મા કાર્યાન’ (અગ્નિન મુ. ૧૦ ૧) એવ અને ૩
૨ કાર્યા’ કા. ૫ વર્ને એક માર્ગમાં છે.

नवम्न पात्रायकरं वयणं
 पयासी
 इमं पणं उदाहरित्वा
 गोयमो नमणं महावीरं
 पयं वयामी
 मीलं कलं नायमुनस्स
 आसी ?
 नमिरायो देविदमिणमन्वयी
 अंगणमि बाला गोरा य
 नञ्जिमु
 ते पुत्ता जणयं इणं पयणं
 कटिमु
 पद्धमाणो जिणो अभू
 मी दुल्लं पासी ?
 तुमं उगल्लय मामं नेही
 माणया एसीअ ?
 जिणा पयं कटिमु
 आसी अग्गे महिद्विद्या
 तेणं पात्तेणं नेणं समयेणं
 पाटलिपुत्ते नयरे एतेथा
 जेजेव समणे महावीरे तेजेय
 गोयमो गच्छीअ
 पुच्छिउसु णं समणा माहणा य

मी पुदिमो पाटलिपुत्ते
 नयं गमणाय पटारेण
 रायगिहे नयं होत्था
 अट्ट जिणा, अन्धि जिणा
 सव्वे वि जिणा धम्मम्मि
 सुत्तमुत्तमं आहंमु
 ते पाणीयं पाहीअ ?
 बालो एसीअ
 तुम्हे तत्थ टाहीअ
 आसिमु वंथया दोवि
 मी इमं पयणमन्वयी
 अन्धि इहेय भारद्वाजस्ते
 कुमग्गपुरं नाम नयं
 मीस्ते विणयेणं आयरिसे
 सेयित्था
 तंति हेमंते नायपुत्त महा-
 वीरे गीहत्था
 जे भारिया ते पयं वयामी
 समणे महावीरे नामागुणामं
 विहरित्था
 हग्गिस्सदलो नाम जिह्मिओ
 समणो नागि ?
 कि अग्गे जसत्तं आसीअ ?

१. हे० आ० प्या० ८१११११। पूजो पानु १५००। २. हे०
 आ० प्या० ८१११११। पूजो पानु १५००। ३. हे० आ० प्या०
 ८१११११। पूजो पानु १५००। अत-सं.

६. रिन्ति+रन्त=रिन्तिरन्त (कृपेः) रिन्ति+ण=रिन्तीण
 रिन्ति+णो=रिन्तिणो रिन्तीणं (कृतीणाम्)
 ७. रिन्ति+न्ति=रिन्तिन्ति रिन्ती+न्तु=रिन्तीन्तु, रिन्तीन्तुं
 (कृपिन्तिन्तु ? कृप्यो) (कृपिषु)
 रिन्ति+न्ति=रिन्तिन्ति
 ४०० रिन्ति=रिन्ति ! (कृपे !) रिन्ति+वड=रिन्तिवड ! (कृपयः)
 रिन्ती=रिन्ती ! रिन्ति+वओ=रिन्तिवओ ! ..
 रिन्ति+वयो=रिन्तिवयो ! ..
 रिन्ति+णो+रिन्तिणो !
 रिन्ति=रिन्ती !

भाणु (भानु)

१. भाणु = १भाणु (भानु.) भाणु+प्रयो=भाणुप्रो (भानुप्रः)
 हे० प्र० व्या० ८।१।२१।
 भाणु+अये=भाणुये (..)
 भाणु+अओ=भाणुओ (..)
 भाणु+अड=भाणुड (..)
 भाणु+णो=भाणुणो
 भाणु=भाणु
 २. भाणु+म्+भाणु (भानुम्) भाणु+णो=भाणुणो
 भाणु=भाणु (भानुन्)
 ३. भाणु+णा=भाणुणा(भानुना) भाणु+ति=भाणुति
 भाणुति, भाणुति
 (भानुभिः)

- ૨ માણુ+અવ્રે=માણવ્રે(માનવ્રે) માણુ+ળ=માણ્ણ (માનૂનામ્)
 માણુ+ળો=માણુળો
 માણુ+સ્સ=માણુસ્સ માણ્ણ
- ૫ માણુ+ત્તો=માણુત્તો માણ્થો
 માણુ+ઓ=માણ્ઓ માણ્ઠ
 માણુ+ઠ=માણ્ઠ (માનુતઃ, માનોઃ)
 માણુ+ળો=માણુળો માણુ+હિતો=માણ્હિતો
 માણુ+હિતો=માણ્હિતો (માનુભ્યઃ)
 માણુ+સુતો=માણ્સુતો
- ૬ માણુ+સ્સ=માણુસ્સ(માનોઃ) માણુ+ળ=માણ્ણ (માનૂનામ્)
 માણુ+ળો=માણુળો માણ્ણ
- ૭ માણુ+°સિ=માણુંસિ માણુ+સુ=માણ્સુ (માનુસુ)
 માણુ+મ્મિ=માણુમ્મિ માણ્સું
 (માનુસ્મિન્?, માનો)
- સં માણુ=માણુ (માનો!) માણુ+અવ્રો=માણવ્રો (માનવ્રઃ)
 માણુ=માણ્ માણુ+અઓ=માણઓ (,,)
 માણુ+અઠ=માણઠ (,,)
 માણુ+ળો=માણુળો
 માણુ=માણ્

અચાર્યાં નામની સ્ત્રોત્રી માધનામાં જે પ્રયયો વપરાયલા છે તે
 એ પ્રયયો ઉપરુક્ત સ્ત્રોત્રી માધનામાં વધારે પ્રમાણમાં વપરાયલા છે અને
 મદન નવાં સ્ત્રોત્રી બહુ યોગ્ય છે.

૧ પ્રથમાદ્યા અને મેયોષ્ઠના એક તથા બહુવચનમાં વધા દ્વિતીયાદ્યા
 બહુવચનમાં ટકાર્યાં અને ઉચાર્યાં નૂટ અંગ રક્ત લીન કરિને
 વાપરવાનું છે:—
 રિનિ = રિની માણુ=માણ્.

२. प्रथमाना, मयोधनना अने चतुर्थीना स्वरादि प्रत्यय लगादी पूर्व स्वरानो पठते अंगना अंत्य 'इ' के 'उ'नी लोप करवानो हो—

रिमि + अथो = रिम् + अथो = रिम्यथो

भाणु + अयो = भाण् + अयो = भाण्यो

रिमि + अये = रिम् + अये = रिम्ये

भाणु + अये = भाण् + अये = भाण्ये

३. सबो रूपोभा तृतीया एकवचन, 'णो' प्रत्ययवाळां यथा स्त्री अने चतुर्थीगु एकवचन हो. परंतु ते यथांती साधना जेकर उपायेना विभाग उपरकी समझाय नेवी ज हो.

सकृदाभा 'इन्' छेदावाळा (दण्डिन्, मालिन्) नामोनां प्रथमा-
द्वितीया बहुवचनमा अने पंचमी-षष्ठी एकवचनमा दण्डिनः, मालिनः
रूपो प्रसिद्ध हो. ए रूपेणु प्राकृत रूपान्तर दंडिणो, मालिणो भाव हो.
व्या जोकी खदी उपायेना रिमिणो, भाणुथो रूपोनी पठना साधनां
समग्री लपयत तेन हो. यही, ' इन् ' छेदावाळा नामोनां यथा स्त्री
लगभन इवाशान नामनी जेवो भाव हो.

इकारान्त उकारान्त नान्यतर

वारि (वारि)

१-२ वारि+म्=वारि (वारि).....वारि+णि=वारीणि
 वारि+ङ्=वारीङ्
 वारि+इ=वारीइ } वारीणि

सं० वारि ! (वारि !)

" " " (")
 (सूत्रो माटे जुओ पाठ छट्टानो प्रारंभ)

महु (मधु)

१-२ महु+म्=महुं (मधु)....महु+णि=महूणि
 महु+ङ्=महुङ्
 महु+इ=महुइ } (मधूनि)

सं० महु ! (मधु !)

" " " (")
 (सूत्रो माटे जुओ पाठ छट्टानो प्रारंभ)

चतुर्थीना एकवचनमां वारिणे, वारिस्त. महुणे, महूस्त रूपो सम-
 जयानां छे पण 'वारिणे' के 'महूवे' रूपो समजयानां नही.

इकारांत अने उकारांत नाम (नरजाति)

मुणि (मुनि) मुनि-मनन कर-
 नार-भौन रामनार सत

सउणि (शकुनि) शकुनि-पक्षी

पइ (पति) पति-स्वामी-पत्नी-

मालिक

वरवइ (वरपति) वरनो पति-
 माहवइ (माहपति) माहनो पति-

रेलि (रूपि) रूपि
 मि (मिपि) मिपि

भूवइ (भूपति) भू-भूषी-भो

पति-भूपति-भूप-राजा

गणवइ (गणपति) गणो-भो पति

-गणपति

अमुणि (अमुनि) मुनि नदि ते

-मउवइ कायना

कोहदंसि (कोहदंसि) कोहने

कोहने-कोहने

दुग्धदंस्त्रि (दुग्धदंस्त्रि) दुग्धदं

जोनार-दुग्ध पामनार

भोगि (भोगिन्) भोगी-

भोगि | भोगीने भोगयनार

उदधि (उदधि) उद-पाणी-ने

भारण करनार-गमुद

साधु (साधु) साधक-साधन

करनार, साधु पुरुष,

सज्जन, साधुनार

जंतु (जंतु) जंतु-प्राणी

स्त्रिस्तु (स्त्रिस्तु) स्त्रिस्तु-बाळक

मच्छु (मच्छु) मोन-मच्छु-

मिच्छु | मोत-मरण

दिष्ट (दिष्ट) दिष्ट-मीष्ट, टीष्ट

भाणु (भाणु) भाणु भाण-सूरज

पाउ (पाउ) पाउ-ग

पायु (पायु) पायु-ग

विण्णु (विण्णु) विण्णु

एत्थि (एत्थिन्) हादी

कुलपद (कुलपदि) कुलपदी पति

-आनर्थ

नरपद (नरपदि) नरपदी पति

नरपति-नरपद-राजा

इकारान्ते अने उकारान्ते (नान्यतर जाति)

अपिण्णु (अपिण्णु) अपिण्णु

अपिण्णु | अपिण्णु

अट्टि (अट्टि) अट्टि लाट्टि-लाट्ट

भूमिपद (भूमिपदि) भूमिपदी

पति-राजा

उवाटि (उवाटि) उवाटि

सेट्टि (सेट्टि) सेट्टि-सेट्ट-सेट्टी

गम्भदंस्त्रि (गम्भदंस्त्रि) गम्भदं

जोनार-गम्भ भारण करनार

अभोगि (अभोगिन्) अभोगी-

अभोगि | अभोगीने नटि भोगवनार

पदिण्णु (पदिण्णु) पदिण्णु-पदिण्णु

वान्णु

सोमिप्ति (सोमिप्ति) सुमिप्ति

पुत्र-लक्षण

मिक्खु (मिक्खु) मिक्खु

नक्खु (नक्खु) नक्खु-नक्खु

सयंभु (सयंभु) सयंभु-सयंभु

सयंभु, ते नामने सयंभु

संसारहेड (संसारहेड) संसारहेड

हेड-संसार सयंभु करण

गुरु (गुरु) गुरु-गुरु, गुरु

विष्णु वने

नर (नर) नर-नर-नर

वाहु (वाहु) वाहु-वाहु-वाहु

जड (जड) जड-जड

वट्टु (वट्टु) वट्टु

वट्टि (वट्टि) वट्टि

धणु (धनुष) धनुष
 जाणु (जानु) जान-डीचण-पुंठण
 वारि (वारि) वारि-पाणी

महु (मधु) मध
 खाणु (खाणु) खाणु-खीलो-

अकारांत (नरजाति)

वसह (वसभ) वसभ-वसह
 कोसिअ (कौशिक, कौशिक)
 गोत्रवाळो इद्र अजवा नंठ-
 कौशिक सर्प

आहार (आहार) आहार-आहार
 ण्हाविअ | (स्नायितृ) ननराव-
 नाविअ | नारी-नावी-हजाम

मअ (मृग) मृग-वनपणु-हरण
 भार (भार) भार

कुमारवर (कुमारवर) उत्तम कुमार

आहार (आहार) आधार

गहल (गहल) गहल

रणवास्त (अरण्यवास्त) अरण्यमां
 वगवुं-वनमां रडेवुं

अकारांत (नान्यतरजाति)

आभरण (आभरण) आभरण-परेणुं

वर (रह) पर

पंजर (पंजर) पांजर

उदग | (उदक) उदक-पाणी
 उदय |

हुअ (हुअ) होम

सव्वसंग (सर्वसंग) यं प्रता-
 रनो संग-संकोर-आसक्ति

महासव (महासव) मोटो
 आसव-पापोनो मोटो माण

महण्पसाय (महाप्रसाद) मोटा
 प्रसा :वाळो-मुप्रणय-हण्पाळु

मास (मास) मास-महोमां

पक्ष (पक्ष) पक्ष-पक्ष-पक्ष-
 पक्ष-पक्ष, पक्ष-पक्ष-पक्ष

वेसाह (वेसाह) वेसाह मास

उवासग (उपासक) उपासक-
 उपासना करणार

कोववर (कोववर) कोवसां ववर
 -कोपी-कोपी

सोवाग (श्वपाक) गोमाळ

रुय (रुय) रुय

कुल (कुल) कुल-कुल

वय (वय) वी

तण (तण) तण-तण

मिस्ततण (मिस्ततण) मिस्ततण-

मिस्ततण-भांडे रती

विशेषण

बुद्ध (बुद्ध) बोधवाला-जानी
 हुन (हुन) होमेलुं-हवन कराण्डुं
 सेट्टु (थेष्ट १ थेष्ट-गारं
 संभृश्र (सभृत) सभवेणो-सपुलो
 चउत्थ | (चतुर्थ) चीथ
 चतुत्थ | (चतुर्थ) चीथ
 निणण (नीर्ण) नी गण्डुं
 मुत्त (मत्त) मुमेणुं-आळसु

अपणिय (आत्मीय) आसु
 पासुग (पसंग-पसक ?) प्रथा
 समउकारी-विचारण
 परिसोमिय | (परिसोमिय)
 परिसोमिअ | (परिसोमिय-
 वदन सपुण्डुं
 विरउज (विगीज) चीत्तुं

अन्यथ

ताय | (ताय) ती, त्यां सुदी
 ता | (ताय) ती, त्यां सुदी
 पगथा (पगठा) पग कथन-
 एक पाग
 मथा (मठा) मठा-मंथना

जाय | (जाय) जो, ज्यां सुदी
 जा | (जाय) जो, ज्यां सुदी
 पन्थ (अन्त) अदी
 निरं (निरम्) निर-तोडा
 पाय सुदी

धातुओ

अपमन्न (अपमन्न) अप-
 मानवुं-अपमान करवुं
 आनया (आनया) आनयान
 वरवुं-पठेवुं
 जाय (जान) जानवुं-जानना
 कादी-जाणवुं
 पमपय (पमपय) पमवुं-पठेवुं

पूज | (पूज) पूजवुं
 पूज | (पूज) पूजवुं
 पय (पय) पयवुं-पठेवुं
 भण (भण) भणवुं-भणवुं, पठेवुं
 उन्न (उन्न) उन्नवुं-उन्न पठेवुं
 उन्न (उन्न) उन्नवुं-उन्न पठेवुं
 उन्न (उन्न) उन्नवुं-उन्न पठेवुं

१. उपयोग—जिहा पिय बदेवुं तिय हे नाम सुदी अने नामी
 विनोअता अने तिय 'पणोअ' सेउने पणोअ' अथवा 'पणोअ' सेउने पणोअ'
 एते पणोअ' मनुअ तिय हे.

વિ+રાજ | (વિ+રાજ) વિરા-
 વિ+રાજ્ | જીવું-શોભવું
 ઉ+ડ્ડી (ઉત્+ડી) ઝડવું
 નિ+મંત્ર (નિ+મન્ત્ર) નિમંત્રણ
 કરવું-નોતરવું

જાગર (જાગર) જાગવું
 તાલ્ | 'તાલ' તાલન કરવું
 તાઈ | -માણું
 વિ+ચર (વિ+ચર) વિચરવું-
 કરવું

એક વાર સાધુઓ બ્રાહ્મણને
 ઘરે ગયા.

મિહુઓ ઉપાધિઓને છોડે
 છે અને સ્વયંભૂતું ધ્યાન
 કરે છે.

તપથી સુકાયેલા મુનિને
 અનાયો હસે છે
 બ્રાહ્મણોએ મિહુઓનું અપ-
 માન કર્યું.

તે મુને! તું મંત્રારને
 તરેલો છે.

જમ્મ વડે ઉપાધિ થાય છે,
 મારે વધા મૂનોમાં મિત્ર-
 પદ્મ છે. કોઈની પણ
 સાથે વેર નથી.

અમુનિઓ હમેશા સુનેલા
 છે અને મુનિઓ હમેશા
 જાને છે.

શ્રમજ મહાવીરને સ્વપ્ન
 કાશિક સર્પ દેખ્યો.

કોઈ પણ પુરુષ કુલપતિના
 વલ્લદને અને મૃગને
 દુણતો નથી.

વલ્લદો અને મૃગો તુળ
 સાથે છે મને મુનિઓ
 ધી પીળ છે.

મહાવીરના ઉપાસક શેઠે
 વૈશાખ માસમાં તપ કર્યો.

વધ્યાં આમરણો માર છે
 કુલપતિપદ્મજ મહાવીરને
 કળાં: કુમારવર! ખર્ચી
 કાપિઓનો મટ છે.

સૌમિત્રિ રામને નમે છે.

મુનિઓ આવાર મારે વધ્યાં
 કુલ્યોમાં જાય છે.

ગ્રીષ્મને વીજે મારે અને
 ચોથે વર્ષે મહાવીર
 શુદ્ધ થયા

જે ક્રોધદર્શી છે ને ગમે-
દર્શી છે અને જે ગમે
દર્શી છે તે દુઃખદર્શી છે.
તે પેટિતો ! હું કયા પ્રકારે
ત્યોમને તર્જું છું.

ચંદ્રકૌશિક સર્પમાં અને
દેવેન્દ્રમાં મહાવીરે મિત્ર-
પણું રાખ્યું.

ચાતુ પહે પૃથ્વી કંપ્યા અને
પાણીનાં વિદુશો ડહવાં.

શું વિચારવાને ઉપાધિ
હોય છે ?

કૌશિક પેલેન્દ્રે ધ્રમણ
મહાવીરને પૂજ્યા.

સમુદ્રના દામીપ પાણી
પીધું

ત્યોમ સંતારનો હેતુ છે.

તુમનપ્ર મુનિઓ ક્રોધદર્શી
હોના નહી.

પ મિત્રુ એટના કુલનો
હતો.

દે મિત્રો ! મારા ગરમાં
દૂધ નથી, પી નથી પણ
પાણી છે.

પ ગૃહસ્થને વે વાલક હતાં.
નેઓપ દાધવદે પાંજરાને
કેંક્યું.

કોને ધાંલો નથી ?

પક્ષો પાંજરામાં કેળ્યું અને
દહ્યા ફળ્યું.

રોટ રાજાને નમ્યો અને
રાજા ગણપતિને નમ્યો.

નમે પાણી રજકો છો ?

મુનિઓના પતિ મહાવીર
રાજગૃહમાં પિતાવાં.

મુનિઓ સયા જાગરંતિ
સામૃપિણો સયા સુષા સંતિ
'સયં વિદ્યમિતિ સ્વાદુસ્મ
ણો મયસં

પવતીસુ પા હસમે ગચ્છે
વિરાજસ

પમે સિત્તુણો હચ્ચેણ
સોવણ પચ્ચંતિ

સહમી પ્રજગંતિ હચ્ચેણ
મે ઉપાસના સિત્તુણં સિગંત-
વન્તિ

પમં માધવહી સિત્તુણં વંદેતે

मच्छु नरं षोडशु अंतकाले
गहवई मुणिणो दुसं दिज्ज
भूवई, वरवई य दोवि
गुरुं वंदंति

महत्तिरी ! तं पूजयामु
न मुणी रणवासेण कितु
नाणेण मुणी होइ

नमो भूमिवई कयावि न
चटालियं कासी

भिक्षु धम्म आइप्पेज्जा
लोहेण जंतुणो दुक्खाणि
जायंति

सिमुणो किं किं न छिदिरे ?
जहा सयंभू उदहीण सेट्ठे
इसीण सेट्ठे तह चट्टमाणे

अग्ने मुणिणो हुण्ण मोक्खं
उदाहरंति

भिक्षु सच्चसंगे महासवे
परिजाणीअ

भोगिणो संसारे भमीअ
जभोगी चयइ रयं

हत्थोसु परावणमाहु सेहं
एगया पाडिलपुत्तस्स नर-

वई ण्हाविओ होत्था
महप्पसाया इप्पिणो हवंति

न ह मुणी कोववरा हवंति
महांसवं संसारहेउं वयंति

बुद्धा
बुद्धो भयं मच्छुं च तरीअ

गणवई हत्थिस्स गिरुं
रक्खीअ

पाठ १२ मो

भविष्यकाळ

प्रत्ययो

पुनर्वसन

पुनर्वसन

पु० १ अस्सामि (प्यामि)

अस्सामो. (प्यामो.)

अहमि

अहमो

अहिमि

अहिमो

अस्मि

१. हे० प्रा० व्या० ८१३१६७ २. हे० प्रा० व्या० ८१३१६८

३. हे० प्रा० व्या० ८१३१६९ ४. हे० प्रा० व्या० ८१३१७०

पु० २ भणिस्सत्ति, भणेस्सत्ति	भणिस्सह, भणेस्सह
भणिस्सत्ते, भणेस्सत्ते	भणिस्सथ, भणेस्सथ
भणिहिति, भणेहिति	भणिहित्था, भणेहित्था
भणिहित्ते, भणेहित्ते	भणिहित, भणेहित
पु० ३ भणिस्सइ, भणेस्सइ	भणिस्संति, भणेस्संति
भणिस्सत्ति, भणेस्सत्ति	भणिस्संते, भणेस्संते
भणिस्सण, भणेस्सण	भणिहित्ति, भणेहित्ति
भणिस्सत्ते, भणेस्सत्ते	भणिहित्ते, भणेहित्ते
भणिहित्ति, भणेहित्ति	भणिहित्तेरे, भणेहित्तेरे
भणिहित्ति, भणेहित्ति	
भणिहित्ति, भणेहित्ति	
भणिहित्ति, भणेहित्ति	
सर्वं पुरुष { भणिज्ज, भणिज्जा	
सर्वं वचन { भणेज्ज, भणेज्जा	

इकारांत अमे उकारांत शब्दो

अग्नि (अग्नि) आग
 गणि (गणिन्) गण-समूह-ने
 माचकनार-आनाय
 निहि (गृहिन्) गृहस्थ
 मणि (मणि) मणि
 सन्धण्णु (मण्ड) मण्ड आग्नार
 किसान्णु (इण्णु) आग्न
 जण्डु (जण्डु) ने नागनी नागपुत्र
 भिक्खु (भिक्खु) भिक्षु
 उच्छु (उच्छु) उच्छ-उच्छ
 महेत्ति (महेत्ति) महेत्ति
 व्याज पगेरे महेत्ति

गायरिन्नि (राज+गृहि=राजगृहि)
 राजगृहि
 जीवाड (जीवाड) जीवाड
 जीवाड
 कयि (कयि) कयि
 कयि (कयि) कयि-कयि
 चाइ (चाइ) चाइ
 नमि (नमि) ते नामनी एह
 गायरि-गयिगयि
 गयि (गयि) गयि-गयि
 गयि (गयि) गयि
 यंमयारि (यंमयारि) यंमयारि

मेघावि (मेघाविन) मेघावाली-
सुखिमान

पणपाट (पणपाटि) पणपाटि
पणपाट

पणपाट (पणपाटि) पणपाटि

पुंघु (पुंघु) पुंघु-पुंघु-पुंघु
जीमटा

विज्जमिध (विज्जमिन्) विज्जमि
अर्थी-विज्जमि

विह (विह) विह

कर्मल्लु (कर्मल्लु) कर्मल्लु

मंनु (मंनु) मंनु-मंनु-मंनु

तल (तल) तल-तल-तल

जंनु (जंनु) जंनु-जंनु-जंनु

विज्जमि (विज्जमिन्) विज्जमि

नाणु (नाणु) नाणु

पंघु (पंघु) पंघु-पंघु-पंघु

पीलु (पीलु) पीलु-पीलु-पीलु

ऊरु (ऊरु) ऊरु-ऊरु-ऊरु

पावालु (पावालिन्) पावाली

विशेषण

कथपणु (कथपणु) कथपणु-कथपणु

गुरु (गुरु) गुरु-गुरु-गुरु

लुहु (लुहु) लुहु-लुहु-लुहु

मिड (मिड) मिड-मिड-मिड

मुदि (मुदि) मुदि-मुदि-मुदि

मुगंघि (मुगंघिन्) मुगंघि

वाग (वाग) वाग-वाग-वाग

मुदि (मुदि) मुदि-मुदि-मुदि

माड (माड) माड-माड-माड

दिग्माड (दिग्माडिन्) दिग्माड

लुहु (लुहु) लुहु-लुहु-लुहु

मुदि (मुदि) मुदि-मुदि-मुदि

मुगंघि (मुगंघिन्) मुगंघि

वाग (वाग) वाग-वाग-वाग

मागंघि (मागंघिन्) मागंघि

मागंघि (मागंघिन्) मागंघि

पगारफव (पटकरध) पगारवा
-पगनु रक्षण करना

पग्न (पग) पग्न रक्षा

पट्टोळ (पट्टकळ) पट्टोळ

मेत्त } (क्षेत्र) क्षेत्र-मेत्त
मिच्छ } (क्षेत्र) क्षेत्र-मेत्त

मिदित्तालय (मिदित्तालय)
मिदित्ता

मरचोळ (मरचोळ) मरचोळ

मरुपट (मरुपट) मरु-पापण-
मेतु मीतु कापट-पगरी

सामान्य शब्द (विशेषण)

मट्ट (मट्ट) मट्ट-मट्ट-मट्ट
मट्ट

मट्ट (मट्ट) मट्ट-मट्ट

अंतिम (अंतिम) अंतिम-अंतिम

मट्ट (मट्ट) मट्ट-मट्ट

मट्ट (मट्ट) मट्ट-मट्ट
मट्ट

मिच्छ } (क्षेत्र) क्षेत्र-मेत्त
मेत्त } मेत्त-मेत्त

मरुपण (मरुपण) मरुपण

मरुप (मरुप) मरुप-मरुप

मरुप (मरुप) मरुप

मरुप (मरुप) मरुप

लोमपट्ट } (लोमपट्ट) लोमपट्ट-लोमपट्ट
लोमपट्ट } (लोमपट्ट) लोमपट्ट

मरुप (मरुप) मरुप

मेतु } (मेतु) मेतु-मेतु
मेतु } मेतु-मेतु

अप्यय

नाय (नाय) नाय-नाय

अमरारिख (अमरारिख) अमरारिख
मरुप-मरुप-मरुप

मरुप (मरुप) मरुप-मरुप
मरुप-मरुप-मरुप

अमरारिख (अमरारिख) अमरारिख
अमरारिख

मरुप (मरुप) मरुप-मरुप

मरुप (मरुप) मरुप-मरुप

मरुप (मरुप) मरुप-मरुप

मरुप (मरुप) मरुप-मरुप

मरुप (मरुप) मरुप-मरुप

मरुप (मरुप) मरुप-मरुप

मरुप (मरुप) मरुप-मरुप
मरुप-मरुप-मरुप

मरुप (मरुप) मरुप

अमरारिख (अमरारिख) अमरारिख
अमरारिख

अमरारिख (अमरारिख) अमरारिख

ઘાતુઓ

જુંજ્ (જુજ) યોજ્યું-જોજ્યું-
 અઘાજ્યું-સંબંધ કરવો
 સોઝ્ (જોધ) સોવું-ધોધવું
 સિવ્જ્ (ગીમ્ય) સોવવું
 હણ્ (હન) હણવું
 મન્ય્ (મન્ય) માનવું
 ઓખ્ (અર્પ) પાળી આપવું-
 પાળી ચલાવવું-આપવું
 પવસ્ (પ્ર+વસ) પ્રવાસ કરવો
 ઉપચિદ્ધે (ઉપ+તિષ્ઠ) ઉપસ્થિત
 રહેવું-સેવામાં ધાર રહેવું
 તાવ્ (તાપ) તપાવવું-તાવવું
 વેચકે (વિ+ચી) વેચવું-વેચવું
 અપ્ | (અર્પ) આપવું
 ઓપ |
 પીલ્ | પીડ) પીડ્યું-પીલવું
 પીડ |
 પાઝ્ (પાઝ) પાઝવું-પાઝ આપવાં

ચિત્ (ચિન્તા) નિતાવું
 વીસર્ (વિ+સ્મર) સીમાવું-
 મૂં જી
 સંસ્મર (સં+સ્મર) સમાવું-
 ચાદ કાવું
 સ્વણ (સ્વન) સળવું-ગોડવું
 પાઝ્ (પ્ર+આપ) પામવું-પ્રસ કવું
 ઘક્ષાણ્ (વિ+આ+સ્થાન)
 વસાવવું-વિસ્તારથી કરેવું
 -વસાવ કરવાં
 તચ્ઝ (તથ) તાસવું-છોલવું
 અણુસાસ (અનુ+શાસ) શિક્ષણ
 આપવું-સમજાવવું
 સંવુજ્ઝ (સં+વુજ્ઝ) મમજવું
 ઘણ્ (ઘન) ઘણવું-માન પાડીને
 ઘણવું
 ફૂજ્ | (ફૂઝ) ફૂફ કાવું-ફૂફ
 ફૂઝ | ફૂફ કાવું

ધુંગારવું ફૂલ પળ ઉત્તમ
 ધને
 વળગાવો ગામેગામ પ્રવાસ
 કરશે અને વસ્તુઓ
 દેવશે

લૂઠાર લોટાને વણશે
 નમિ, વિચારીઓને અને
 કૃષિકોને મધ આપશે
 સાઝથી પટોઝાં, મટીર
 અને ઘરવોઝાંને મેચશે

મૃતાર લાકડાંને ઢોલકે
અને પછી વઢકે
મૃતરથો, દ્રાવણો અને
વાધુઓને અગ્ર આપકે
શ્રમણ મહાવીર, પુંભારને
અને મોનીને ધર્મ
સમજાવશે

સરેયો સુગંધી વસ્તુને
વચ્ચાળશે
મોષી મારા માટે વગરનાં
સીવશે

કુશલ તરનારો તલાવને
પોતાના પે દાયે તરશે
વામણીયાના શરીર ઉપર
વામલ અને જોડકી
જોડશે

ડનાલાના દિવસોમાં કોચલ
શાંકા ઉપર ફાટ ફાટ
કરશે

મુઠ વિદ્યાર્થીઓને મેલનો
પાટ સમજાવશે

તેલી તલને પીચકે અને
તેલ પેચકે

મોની મોતનાં ધોરખનાં
ધરણાં વઢકે અને તેમને
તારકે

મારા હુમ્મી જીવનનું
ઔષધ ધર્મ યજ્ઞ

હું જાહના ઝિન્દે મંદ્રને
જોઈશ

વાંદનાઓ વાંચના જાહમાં
કાઢશે

ડનાલામાં મુરંબો પ્રચંદ
તાપ તપશે

તંદોલો તંદોલ પેચકે અને
અમે તંદોલ ચાઈશુ

વિદ્યાર્થીઓની તપને આચાર્યો
જોમશે

આ આંધો વિદ્યાલામાં ફાટશે
તમે પે વગાલુ અને ફાટ
થાશે

કાપિઓ કાંડકારી જોમશે
જેઓ પાંચાતા ઓળોને

જોડશે તેજાંને જોડશે
ચાણી કાઢશે

નામે જોડી વડેજાને જોડશે
લેટલીક વડેજાને મે ડના-

લામાં ફાટશે અને મેલને
નુ ચાઈશ

કાપડી છેતાને પાંચાતા જોડશે
તમે હું પાત ચાઈશ. મે

તેનો પાત ચાઈશ. મે
તમે પાઈશી જોડો

विज्जथी भिक्खू य सया
 गुरुं उवच्चिट्ठिस्सइ
 गुरुणमंतिप सीसो उरुणा
 सह उरुं न जुंजिस्सइ
 मिउं पि गुरुं सीसा चंडं
 पकरंति
 इत्थीसु परावणं नायमाहु
 मच्चू णरं णेइ हु अंतकाले
 रिती रायरिसि इमं वय-
 णमन्ययी
 सव्वे साहुणो. गुरुणो
 अणुसासनं कल्लाणं
 मभिसंति
 'अहं अचेलण सचेलण
 वा' इइ भिक्खू न
 यितिस्सइ
 सव्वे जणा अंयस्स नरुं
 वक्खणाणिसंति
 मज्जे मज्जे तुं बोद्धिस्ससि,
 तुमे नच्चिस्सइ, सो य
 गाइस्सति
 वाणिज्जारा अम्हे गामे
 गामे वाणिज्जं करेहामो
 वय्यं च विक्केहिमु

अम्हे लोहारा लोहं
 ताविस्सामु तस्स च
 सत्थाणि घडेहिमो
 माहणा पाणिणो पाणे न
 टणिसंति
 अह अम्हे समणं वा मा-
 हणं वा निमंतिस्सामो
 सो सक्खं मूढो किमपि
 न संबुद्धिहिइ
 तुमं वत्थं सिव्विस्ससि, अहं
 च पट्ठोलं वणिस्सं
 अहं सोवणिणओ सुवणं
 सोहिहामि तस्स च
 आभरणाइं वडिहिमि
 आत्ती भिक्खू जिहंदिगो
 दंडेहि विस्सेहि, कसेहि चैव
 भणारिया तं यिनि
 तालंति
 ताहे सो कुलवती समणं
 मदावीरं अणुसासति,
 भणति य कुमारवट!
 सउणी नाय वण्णाणय
 णेइ वक्खति
 रायरिसिस्मि नमिस्मि
 निक्खंते मिहत्थानयरे
 मव्वथ गोणो आमी

पाठ १३ मां

भविष्यकाक (चालु)

स्वर्गात् भावुना भविष्यकाकनां स्वीयां भावनां व्रीडा पात्रमां सख
 गत भावु माटे ते विविध माधनिका बलादी छे तेनो दयवीम
 बी.

अंगोनी समज

दिकः पदिमानं

दिकः पदिमानं

हो

होद्य

पा

पाद्य

ने

नेत्र

रूपान्वयान (उदाहरण)

- १ पु० लोन्सं, लोहन्सं, लोहन्सं
 " " पाहन्सं, पाहन्सं, पाहन्सं
 " " नेहन्सं, नेहन्सं, नेहन्सं

केटलांक अनियमित रूपान्वयानो

पाठः

भविष्यकाकनां 'दृष्टि' कर्तुं 'का' पाठ दयमान छे तयो तेनां
 कर्तुं कर्तो रगति भावुनी गगनां भाव ते कर्ता प्रथम पुरयमा कर्ता
 कर्तव्यता 'का' कर्ता कर्ता ते विमर्श;

१ पु० पाठिह. २ पु० पाठिह. ३ पु० पाठिह. पाठिह. कर्तो.

१. कर्तो पु० १८८. ३. हे० कर्ता कर्ता कर्ता ३. हे०
 प्रा. कर्ता १८११७७

દા

‘દા’ ધાતુનાં મહિષ્યકારક સંબંધી ચર્ચાં સ્વયં રાગાંત ધાતુની મર્યાદાં થાય છે, કલ્પ પ્રથમ પુરુષના એકવચનમાં ‘દાહં’ સ્વ ચર્ચારે થાય છે. જેમકે;

૩ પુ૦ દાહિહિ.	૨ પુ૦ દાહિસિ.	૧ પુ૦ દાહિમિ, દાહં કરે
૨સોચ્છ (શ્રોષ્ય) સાંભરવું		વેચ્છ (વેત્સ્ય) વેદવું-અનુભવું
રોચ્છ (ગોત્સ) રોવું		જામવું
મોચ્છ (મોક્ષ્ય) મુકાવું-મુકવું ચર્ચ		મેચ્છ (મેત્સ્ય) મેદવું-દુકા કરવા
મોચ્છ (મોક્ષ્ય) મોજન કરવું		છેચ્છ (છેત્સ્ય) છેદવું
મોગવું		દચ્છ (દ્રશ્ય) ડોવું-દેખવું
વોચ્છ (વશ્ય) વહેવું-વોલવું		ગચ્છ (ગશ્ય) ગવું, પામવું

માત્ર આ ઉપર્યુક્ત દસ ધાતુઓને ‘દિ’ આશિવાહા (દિમિ, દિમિ, દિમો. દિમ. દિદ કરે) પ્રત્યયો ચળાવતાં તેમની આશિના ‘દિ’ વિકલ્પે લોપાય છે. જેમકે:—

સોચ્છ + દિમિ = સોચ્છિમિ, સોચ્છંમિ, સોચ્છિદિમિ.
સોચ્છેદિમિ—ચર્ચારે.

વળી, માત્ર પ્રથમ પુરુષના એકવચનમાં જ એ દસ ધાતુઓનું અનુ ચારવાનું પણ એક સ્વ ચર્ચારે થાય છે. જેમકે:—

૧સોચ્છં	વેચ્છં	દચ્છં
સોચ્છિમ્યમં	વેચ્છિમ્યમં	દચ્છિમ્યમં ચર્ચારે

ચર્ચારી ચર્ચી ચાલવિચા ‘અન’ ધાતુની ગમત છે.

૧. દિ. પ્ર૦ ચ્ચા. ૮૧૩૧૭૦૧ ૨-૩. દિ. પ્ર૦ ચ્ચા. ૮૧૩

૪. દિ. પ્ર૦ ચ્ચા. ૮૧૩૧૭૧૧

रुपाख्यान [उदाहरण]

पञ्चमः—

- १ पु० सोच्छे सोच्छिमि, सोच्छिस्वामि
 सोच्छिस्वसि, सोच्छेसि, सोच्छेस्वामि
 सोच्छेस्व, सोच्छिहमि, सोच्छिहामि
 सोच्छेहिमि, सोच्छेहामि
 २ पु० सोच्छिमि, सोच्छेति, सोच्छति, सोच्छेहिमि
 सोच्छिसे, सोच्छेसे, सोच्छिदिसे, सोच्छेदिसे
 ३ पु० सोच्छिह, सोच्छेह, सोच्छिदिह, सोच्छेदिह
 सोच्छिह, सोच्छेह, सोच्छिदिह, सोच्छेदिह, इत्यादि.

आपं प्राकृतमा कथयन्ती यीजं कथयन्ती कथयन्तीमा मयोः

(भोक्ष्यामः) — भोक्ष्यामो

(भविष्यति) — भविष्यसि

(कथिष्यति) — कथिष्यसि

(चरिष्यति) — चरिष्यसि

(भविष्यामि) — भविष्यामि

(भू-भोक्ष्यामि) — भोक्ष्यामि

अमु (अमम्) वा [नरकानि]

१ अमम् (अमम्) (अमम्) अमम् (अमम्)

अमम् (अमम्) (अमम्) अमम् (अमम्)

१ अमम् (अमम्) (अमम्) अमम् (अमम्)

૩ અયસ્મિ } (અમુપ્સિન્) અમૃસુ } (અમીપુ)
 ૪ અસ્મિ }
 ૫ અમુસ્મિ }

ચાલી વ્યાં 'માણ'ની પ્રમાણે

અમુ (અન્) આ [નાન્યતરજાતિ]

૧ અહ (અદઃ) } (અમૂનિ)
 અમું }
 ૨ " " }
 " " " "

ચાલી વ્યાં 'અમુ'ની પ્રમાણે

इकारांत अने उकारांत शब्दो (नरजाति)

स्तारहि (स्तारयि) स्तारयि-रथ
 हांकनारो

वरदंति (वरदसिन्) उत्तम
 रति जेनार

माराभिखंकि (माराभिगद्विन्)
 मार-वृष्णा-दीक्षकित रोजनार-

द्व गेनार-वृष्णा-दी क्षनारो

याहि (व्याधि) व्याधि-गेय

महावदति (महावद्विन्) मोदी

-अचल-अद्वानाळी

वचसिन् (वचसिन्) वचसी

उवाहि (उवाधि) उवाधि-प्रवच

पनासि (प्रवाप्तिन्) प्रवाग
 कनार

पहु (प्रभु) प्रभु-प्रभावशाळी-
 समर्थ

तेनु (वन्तु) तांतनो

महानवसिन् (महातापसिन्)
 મોટો તપસ્વી

समनदंति (सम्यग्वादसिन्)
 સમ્યક્ ગોનાર-સમતવાર-

આવગનાર

पनु (पु) पुनु

विदु (विधु) विधु-वद

जंतु (जन्तु) जंतु-प्राणी-जीवजन्तु
 जोगि (योगिन) योगी-योगी
 जेसुरि (जेशुरि) जेसुरि-जेशुरि
 -जाजवालो-जित-जेमरी गिट
 मंनि (मन्त्रिन्) मन्त्री-पारभागी
 ज्यज्यति (ज्यज्यति) ज्यज्यति
 जेसुरि-ज्यज्यति गज

जन्तु (जन्तु) जन्तु-जन्तु, पतिप्र
 जन्तु
 जंशु (जंशु) जंशु-जंशु, जंशु
 -जंशु
 जंशु (जंशु) जंशु-जंशु

नामान्य शब्दो (नरजानि)

मगन (मगन)-मगन
 मार (मार) मार-मार-मार
 दुस्सीस (दुस्सीस) दुस्सीस-
 दुस्सीस
 पयहारिन् (पयहारिन्)
 पयहारिन्-पयहारिन्
 धेर (धेर) धेर-धेर-धेर
 पाकल-धेर-धेर
 नगम (नगम) नगम-नगम
 नामनी पय-धेर
 देसादिक्ष (देसादिक्ष) देसादिक्ष
 पयहार (पयहार) पयहार
 -पयहार

मुमिज
 निमिज
 मुमिज
 निमिज

(मुमिज, निमिज-मुमिज-
 निमिज)

गणहार
 गणधर

(गणधर) गणधर-गणधर
 गणधर-गणधर

गणधर-गणधर-गणधर

धनानगम
 अनागम

(धन+अनागम) न
 धनानगम-अनागम

कण्ठ (कण्ठ) कण्ठ-कण्ठ

दिरान (दिरान) दिरान-दिरान
 दिरान-दिरान

दिरान-दिरान (दिरान) दिरान-
 दिरान-दिरान

धनधार
 धनधार
 धनधारिन् (धनधारिन्) धनधारिन्-
 धनधारिन्
 धनधारिन् (धनधारिन्) धनधारिन्-
 धनधारिन्

धन (धन) धन-धन
 धन (धन) धन-धन
 -धन-धन

सामान्य शब्दो [नान्यतरजाति]

रूप (रूप)	रूप-वस्तु-पदार्थ
कर्म (कर्म)	कर्म-पुण्य पापनी
	प्रवृत्ति
कुंपल (कुंदमल)	कुंपल-फगुगो
जाण (यान)	यान-वाहन
मच्चुमुह (मृत्युमुह)	मृत्युमुह
	मुह-मोतनुं मोह
जुम्म (युम्म)	युम्म-जोड
जुग	-जोडी
छणपय (क्षणपद)	हिसा-
छणपअ	हिसानुं स्थान

मरण (मरण)	मरण-मोत
धम्मजाण (धर्मयान)	धर्मरूप
	वाहन-धर्मगु वाहन, धर्मस्थान
	उपर लइ जवानुं वाहन
महवभय (महाभय)	मोटी भय-
	मोटी बीक
पुच्छ (पुच्छ)	पूछरी
वयण (वचन)	वचन-वेण
वयण (वदन)	वदन-मुग

विशेषण

तिम्म (तिग्म)	तीक्ष्ण-
तिग्ग	तेजदार-तेग
पुण्ण (पुण्य)	पुण्य-पावित्र काम
पंत (प्रान्त)	अंतनुं-छेनटनुं
	वापरतां वंसेलुं
विहम्मल (विहल)	विहल-
विहल	मांभलो-गमगाणल
जोइअ (जोइत)	जोइतुं

उज्जसमाण (दाहमान)	गसनुं-कटनुं
पुण्ण (पूर्ण)	पूर्ण-भरेलो-
	सपत्तिवालो
तुच्छ (तुच्छ)	तुच्छ-रांक-अभुरो
पक्षत्त (प्रकात)	प्रकातेनुं-जगावेनुं
लक्षत्त (लक्ष)	लक्ष, आसक्ति
लक्ष	निदानुं
सीलभूअ (सीलभू)	सीलभू-
	गदाचारस्य

अन्यथ

दन्तं (दन्तम्) प प्रकारे

नु (नु) मो

दृष्ट (दृष्ट) अर्धो-आर्धो

दाणि
दाणि
दयाणि
दयाणि

(दयानीम्) दम्पती-
आज्जान

दृष्टि
दृष्टि

(दृष्टि) दृष्टि-मोद

दृष्टानामात्र

पञ्च (पञ्च) प

उत्पि

अपरि

उपरि

उपरि

(उपरि) उपरि

धातुओ

चिन्तय (चिन्तय) चिन्तयुं-चिन्तयुं-

दम् (दम्) दम्पुं-कम्पुं

पननम् (पननम्) प्रपन्न-पुं
दृष्टा भाव्यी

अमराय (अमराय) अमानी पेटे
अमरा गेयुं-योगानी जातने
अमर मानवी

अष्टमपात्र (अष्टमपात्र) अति-
पात्र पाली-दम्पुं

विन्तीत (विन्तीत) विपद
पामपी-मोद परवी

काम् (काम्) कामुं-कामुं, कामुं

कुल्ल (कुल्ल) कुल्लयुं-कुल्लयुं-
कुली मीलणुं

विन्विज (विन्विज) विन्विजुं

विष् (विष्) विष्पुं

उपपफुट (उपपफुट) उपपफुटुं
-उपपफुट उपपफुटुं

भञ्ज (भञ्ज) भञ्जयुं-भञ्जयुं
भञ्ज (भञ्ज) भञ्जयुं-भञ्जयुं

राघवतीत (राघवतीत) राघवाद्
राघवी-मोद परवी

लिप् (लिप्) लिपुं

संज्ञम (संज्ञम) संज्ञयुं-
संज्ञम संज्ञो

पठिन्पुल्ल (पठिन्पुल्ल) प्रपिन्पुल्ल
पुं-पठिन्पुल्ल पुं

नम् (नम्) नम्पुं-नम्पुं

पनसुम् (पनसुम्) पनसुम्-
पनसुम् पनसुं

सम् (सम्) सम्पुं

विज्ज (विज्ज) विज्जयुं

विम् (विम्) विम्पुं-विम्पुं

उपपफुट (उपपफुट) उपपफुटुं-
उपपफुट

પંહિતો હરલાશે નહિ અને
 કોપ કરશે નહિ
 શ્રમે લે, જ પ્રકારે આચાર્યને
 ચારંવાર કહીશું
 જ વિદ્યાર્થી બહાઈ મારશે
 નહિ પણ સંયમ રાખશે
 હું જ સાચું કહીશ
 સારથિ:વલ્લદોને સાચવશે
 અને વાહનમાં જોડશે
 તપસ્વી યોગી, વ્યાધિઓથી
 વીશે નહિ

ગાર્ગ્ય મુનિ ગણધર થશે
 વનનો કેસરી વનના હાથીને
 તેના માથામાં છેદશે
 આચાર્ય પૂર્ણ અને તુચ્છ
 ઘેનેને ધર્મ કહેશે
 'ચવાઓને જીવિત પ્રિય
 છે' જમ કોણ નહિ
 અનુભવશે ?
 દુષ્ટ શિષ્યો ભણશે નહિ
 પણ નિરંતર બહાઈ
 મારશે અને ક્રુદ્ધશે

સમળે મહાવીરે જહા
 પુણ્ણસ્સ કત્થિહિદ્ તહા
 તુચ્છસ્સ કત્થિહિદ્
 ધમ્મં લેચ્છં
 સુહં ભોચ્છં
 જગે હસદ્ પુચ્છમ્મિ, જગે
 વિધદ્ અભિક્ખણં
 દુક્ખં મહવગ્ગયં તિ લોચ્છં
 જિણસ્સ વયણાઈં કળ્લેહિં
 સોચ્છં
 દાણં દાદે, પુણ્ણં કાહેં તત્થો
 ય દુક્ખં લેચ્છં
 નલેસુ વિરાગં ગચ્છં
 ધમ્મેણ મરણાયા ભોચ્છં

વીરો ભડો જુદ્ધં કાહિદ્
 રાયગિહં ગચ્છં, મહાવીરં
 વંદિસ્સં
 ગુરુણો સચ્ચમાહંસુ
 અકમ્મસ્સ વવહારો ન
 વિજ્ઞદ્
 તુમં કિં કિં પાવં, પુણ્ણં
 ચ કાસી
 સદે ઉપ્પજુહિહિણ, પગ્ગમ્મિ-
 સ્સનિ ય
 તસ્સ મુદ્ધં લેચ્છં તેણ ય મુદ્ધં
 પાવિસં
 વીરે છળપરણં દ્વિવિમલિ ન
 લિપ્પિહિદ્

लेदि अं पितीएस्नामिनेदि
 कयाधि कृदिणेदि न रोच्छं
 र्नालभुशो मुणी जमे विर-
 दिस्वद
 आ नो पारसी विजिहंदिह

लं पोच्छं नं लोच्छिमे
 नाऽपानमो मन्त्रमुत्तरं
 मन्त्र
 तदेषां पापानां रोच्छं
 महासकटी भवतामप

पाठ १४ मो

कृकारान्त शब्दो

कृकारान्त शब्दो नो जात हेतुः—कृकारान्त शब्दो नो जात हेतुः
 युद्धक विरोधक हे. एते दोषाश्च कृकारान्तनाम नाम विरोधक हे.
 कृकारान्त शब्दो नो जात हेतुः—कृकारान्त नाम नाम विरोधक हे.
 नाम विरोधक—कृकारान्त, कृत्, कृत, कृते.
 नाम विरोधक—कृत्, कृत, कृते.

कृकारान्त—(संयोजक विरोधक)

१ कृकारान्त शब्दो नो जात हेतुः—कृकारान्त शब्दो नो जात हेतुः
 विरोधक शब्दो नो जात हेतुः—कृकारान्त शब्दो नो जात हेतुः
 (हेतु शब्दो नो जात हेतुः) विरोधक—
 कृकारान्त = कृत्, कृत, कृते.
 कृत् = कृत्, कृत, कृते.
 कृत = कृत, कृते.

૨ સંયંધસૂચક વિશેષ્યરૂપ શ્રદ્ધારાંત નામના અંત્ય 'શ્ર' નો મળી વિભક્તિઓમાં 'ચર' થાય છે. (હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૩૪૭૧) જેમકે—
પિતૃ = પિતર, પિયર. જામાતૃ = જામાતર, જામાયર.
ભ્રાતૃ = ભાતર, ભાયર.

૩ માત્ર પ્રથમાના એકવચનમાં ઉક્ત નામના અંત્ય 'શ્ર' નો 'આ' વિકલ્પે થાય છે. (હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૩૪૮૧) જેમકે—

પિતૃ = પિતા, પિયા. જામાતૃ = જામાતા, જામાયા. ભ્રાતૃ = ભાતા, ભાયા.

૪ ક્રક સંબોધનના એકવચનમાં એ નામોના અંત્ય 'શ્ર' નો 'અ' અને 'શરં' એ મન્ને વિકલ્પે થાય છે. (હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૩૧૬ તથા ૪૦) જેમકે—

પિતૃ = પિત ! પિતરં ! પિતરો ! પિતરા !

પિય ! પિયરં ! પિયરો ! પિયરા !

જામાતૃ = જામાત ! જામાતરં ! જામાતરો ! જામાતરા !

જામાય ! જામાયરં ! જામાયરો ! જામાયરા !

ભ્રાતૃ = ભાત ! ભાતરં ! ભાતરો ! ભાતરા !

ભાય ! ભાયરં ! ભાયરો ! ભાયરા !

શ્રદ્ધારાન્ત (વિશેષણસૂચક)

૧ રક્ત નિયમ પેલો અને શ્રીઘો-સંબંધસૂચક વિશેષ્યરૂપ શ્રદ્ધારાંત નામને નમતો છે તે, આ વિશેષણસૂચક શ્રદ્ધારાંત નામોને પણ લગાડવાનો છે. જેમકે—

દાદૃ=દાતૃ, દાડ. કર્તૃ=કર્તુ. મર્તૃ=મર્તુ ... નિયમ પેલા પ્રમાણે.

દાતા, દાયા. કર્તા. મર્તા ... નિયમ શ્રીઘો પ્રમાણે.

- ૨ વિશેષણરૂપ અક્ષરાંત નામના અંત્ય 'પ્ર' નો બંધી વિભક્તિઓમાં 'પ્રાર' થાય છે. (દે० પ્રા० ધ્વા० ૪૫) એમકે—

દાતૃ=દાનાર, દાયાર, વર્તૃ=વત્તાર, ભર્તૃ=ભત્તાર.

- ૩ પદ્ય સંબોધનના વ્યક્ત્યનમાં આ વિશેષણરૂપ અક્ષરાંત નામના અંત્ય 'પ્ર' નો 'પ' વિકલ્પે થાય છે. (દે० પ્રા० ધ્વા० ૮૧૧ ૨૧૧) એમકે—

દાતૃ=દાય ! દાયાર ! દાયારો ! દાયારા !

વર્તૃ=વત્ત ! વત્તાર ! વત્તારો ! વત્તારા !

ભર્તૃ=ભત્ત ! ભત્તાર ! ભત્તારો ! ભત્તારા !

ઉક્ત વચ્ચે પ્રચારનું અક્ષરાંત નામ ઉપર જણાવેલી સાધનિકા પ્રમાણે પ્રપમાદી રાગની મુખીની બંધી વિભક્તિઓમાં અક્ષરાંત અને ઉચ્ચારાંત અને તેથી તેના અક્ષરાંત અંગનાં રૂપાસ્થાનોની સાધનિકા 'ધીર' ની પેટે સમજી હેવી અને ઉચ્ચારાંત અંગનાં રૂપાસ્થાનોની સાધનિકા 'માણુ' ની પેટે સમજી હેરી.

રૂપાસ્થાનો

પિડ, પિઅર (પિતૃ)

એકવચન

બહુવચન

૧ પિત્રો, પિજા (પિતા)

પિતૃરા (પિતરઃ)

પિતૃનો, પિત્રવો, પિત્રમો

પિત્રહ, પિત્ર

૨ પિતરં (પિતરમ્)

પિતરે, પિત્રરા, પિત્રનો,

પિત્ર (પિતૃન્)

३ पिअरेण, पिअरेणं
पिउणा (पिन्ना, पितृणा?)

पिअरेहि, पिअरेहिं, पिअरेहिं
पिऊहि, पिऊहिं, पिऊहिं
(पितृभिः)

४ पिअरस्स
पिउणो, पिउस्स
(पितुः, पितृणः ?)

पिअराण, पिअराणं
पिऊण, पिऊणं (पितृणाम्)

५ पिअराओ
पिअराउ,
पिअरा

पियराओ, पिअराउ,
पिअराहि, पिअरेहि,
पिअराहितो, पिअरेहितो,
पिअरासुंतो, पिअरेसुंतो

पिउणो,
पिऊओ, पिऊउ
(पितृतः, पितुः, पितृणः !)

पिऊओ, पिऊउ, (पितृतः)
पिऊहितो (पितृभ्यः)
पिऊसुंतो

६ पिअरस्स
पिउणो, पिउस्स, (पितुः,
पितृणः ?)

पिअराण, पिअराणं
पिऊण, पिऊणं (पितृणाम्)

७ पिअरंसि, पिअरम्मि,
पिअरे, (पितरि)
पिउंसि, पिउम्मि

पिअरेसु, पिअरेसुं

पिऊसु, पिऊसुं (पितृषु)

सं० पिअरं ! पिअ ! (पितः)
पिअरो, पिअरा ! पिअर !

पिउणो ! पिअओ, पिअओ,
पिअउ, पिऊ

दाड, दायार (दाड)

- १ दायारी, दायार (दाना)   दायारा (दानारः) दाडणी
दायवी. दायवी, दायड, दाऊ
- २ दायारं (दानाग्म्)   दायारे. दायारा
दाडणी. दाऊ (दाईन)
- ३ दायारेण, दायारेणं
दाडणा, (दाया, दाकुणा) दाऊहि, दाऊहि, दाऊहि
(दाकुभिः)
- ४ दायारस्स
दाडणी, दाडस्स
(दातुः, दाकुणः)   दायाराण, दायाराणं
दाऊण, दाऊणं (दाईणाम्)
- ५ दायाराणी, दायाराड
दायारा   दायाराणी, दायाराड
दायाराहि, दायारेहि
दायाराहिणी, दायारेहिणी
दायाराहुणी, दायारेहुणी
दाऊणी, दाऊणी. दाऊड
(दाकुतः दातुः दाकुणः)   दाऊहिणी, दाऊहुणी. (दाकुप्रः)
- ६ दायारस्स
दाडणी, दाडस्स
(दातुः दाकुणः)   दायाराण, दायाराणं
दाऊण, दाऊणं. (दाईणाम्)
- ७ दायारंति, दायारंति
दायारे (दातरि)
दाडंति, दाडंति   दायारेहु, दायारेहु
दाऊहु, दाऊहु (दातुहु)

સં० દાયાર ! દાય ! (દાતઃ)

દાયારો ! દાયારા !

દાયારા ! (દાતારઃ)

દાડળો, દાયવો, દાયઓ,

દાયડ, દાડ

[યાદી-પિઆ, પિઅરં વગેરે રૂપોમાં ' આ ' કે ' અ ' ને સ્થાને ' યા ' કે ' જ ' સું પળ ચલણ છે. પિઆ, પિયા. પિઅરં, પિઅરં. પિઅરે, પિયરે વગેરે]

સંબંધવાચક ઋકારાંત (નરજાતિ) અંગો

ભાડ		(ભ્રાટૃ) ભાઈ	પિડ		(પિટૃ) પિતા
ભાયર			પિયર		
જામાડ		(જામાટૃ) જમાડ			
જામાયર					

વિશેષણવાચક ઋકારાંત (નરજાતિ) અંગો

દાડ		(દાટૃ) દાતાર	ભટ્ટ		(ભટૃ) ભર્તા-
દાયાર			ભત્તાર		ભરતાર-
					પોષણ કરનાર
કટ્ટ		(કર્તૃ) કરનાર			
કત્તાર					

ઋકારાંત (નાન્યતરજાતિ)

ઋકારાંતનાં ' કતાર ' વગેરે અકારાંત અંગનાં રૂપાસ્થાનો પેઠી જે વિમણિમાં ' કમલ ' ની જેમાં સમજવાનાં છે અને ' કટુ ' વગેરે ઉચારાંત અંગનાં રૂપાસ્થાનો માત્ર પેઠી જે વિમણિના વહુવચનમાં ' મહુ ' ની જેમાં સમજવાનાં છે તથા યાદી વધાં સંયોગમદ્વિત રૂપાસ્થાનો નરજાતિ રૂપાસ્થાનો પ્રમાણે સાચી ટેવાનાં છે. તેમકે—

आस (अध) अध-घोडो
 पाटिठय (पट्टिक) पीठ ऊपर वहन
 कानार पोठिओ महादेवनो पोठियो
 कवडु (कवर्द) कोडो-कोडी
 गडुह | (गदंभ) गधेडो
 गदुह | (गदंभ) गधेडो
 उट्ट (उट्ट) ऊँट
 वच्छ (वत्स) वच्छु-संतान, बाछटो
 वच्छयर (वत्सतर) बछेरो
 अंध | (अन्ध, आंधळो)
 अंधल | (अन्ध, आंधळो)
 देयर (देवर) देवर-देर-दियर
 जेड (जेष्ठ) मोटी, जेठ
 रुकण (रुक्) रुंन-झाट

सामान्य शब्दो (नान्यतरजाति)

अंसु (अश्रु) आंसु
 लोहिअ (लोहित) लोही
 सत्थिह | (सत्थि) साथर
 सत्थि | (सत्थि) साथर
 ताटु (ताड) ताडु
 दारु (दार) दारु-दाकटु
 बार | (दार) बार-बारुं
 दुवार | (दार) बार-बारुं
 पडाट (पडाट) निडाट लडाट
 भाल (भाट) भाल-कपाट-लडाट
 वरिस (वर्ष) वरन

मरहट्ट (महाराष्ट्र) मोटो देश
 महाराष्ट्र देश
 मरहट्टीअ (महाराष्ट्रीय) महाराष्ट्रीय
 वतनी-मराठी लोक
 मूज (मूक) मूंगो
 घोडअ (घोटक) घोडो
 तुरंगम (तुरंगम) तरत जनार-
 तुरंग-मोटो
 अक (अर्क) सूर्य, आकाशसुं साड
 नग्ग (नग्न) नागो, लुचो
 सुरह (सुराष्ट्र) सोरठ देश
 सुरहटीअ | (सुराष्ट्रीय)
 सोरहटीअ | सौराष्ट्रीय-गोरठना
 वतनी-सौरठी लोक

दिण (दिन) दिन-दन-दनिगुं-
 दिवस

जोवण (यौवन) जोवन-यौवन
 दीवेल | (दीपवेल) दीवल-
 दीवतल | दीपो वालवानुं तेल
 कोहल (कूपाष्ट) कोडुं
 दहण (दहन) देण-दहन-आग
 बळवु

धन (धान्य) धान्य
 तेह (तेज) तेज
 तंय (ताय) तांयुं
 कंजिय (कान्जिय) कांजी

ધાતુ

અચ્ચે (અતિ+૩) અતીત થવું-
 પાર પામવું
 પટ્ટિ+વજ્ઞ (પ્રતિ+પચ) પામવું
 -સ્તૈકારવું
 કોવ્ (કોપ) કોપ કરવો, કુપિત
 કરવું
 આ+ગમ્ (આ+ગમ્) આવવું
 અહિ+ટ્ટ (અધિ+હ્યા) અધિ-
 દ્વાન મેઝવવું-ઉપરિ થવું
 ઇસ (ઇષ) ઇષણ કરવી-શોધવું
 પરિ+વ્યય્ (પરિ+વ્રજ) પરિવ્રજ્યા
 લેવી-મંથન રહિત થઈ ચારે
 કોર કરવું

સં+પ+આડળ (સમ્+પ્ર+આર+ગુ)
 સારી રીતે પામવું
 આ+યય્ (આ+દય) આદાત કરવું-
 પ્રભુ કરવું
 પરિ+દેવ્ (પરિ+દિવ) શેદ કરશે
 વિ+દૃહ | (વિ+ઘટ) ભગડવું-
 વિ+ઘડ | નાશ પામવો
 પ+યસ્યાલ્ (પ્ર+શાલ) પતાવવું-
 કોતું
 સમ્+આ+સમા+રંભ્ (સમ્+અ
 +રમ્) સમારંભ કરવો-દગવું
 ણિ+દિવજ્ઞ (નિર્+વિણ) નિર્દેશ
 પામવો

તેઓનો એ ગણેડો રંગેલો છે
 ઘોડો, પોઢિયો અને ઝંટ
 ધાન્ય ધારો
 અમારા ઘનેવીનો પુત્ર વરસે
 વરસે ઘન પામશે
 તમારા ભાઈએ પોતાના
 જમાઈને સલાયુ આપ્યું
 અહીં વરસે, સાદા ગ્રણ માસે
 અને દોઢ દિવસે અને
 આવડું

તમારો જમાઈ દિવસે દિવસે
 નિયેંદ પામે છે તેથી તમારું
 કુટુંબ શેદ પામે છે
 પાંચમે કે આઠમે દિવસે
 તે જશે
 મુનિ મરણનો પાર પામ્યા
 અમે પિતાને કુપિત નહિ
 કરીયું
 ચોથાનો અંદર માસાગ્રણ છે
 અમે સાચો ચોલીયું
 આગની આંચમાં ધીમેલ પડશે
 પચવાર માત્રો વરસે તે
 દાતાને થવું ઘન આપ્યું

મુરદ્દટી આ કોતું ન કાઢિતિ
 તુમું સોમટીય ઘોટપ
 દશપાળેદ
 સોયપિણઓ દણેનિ તંયં
 મિદિલ્યા
 મૂઝો કેવલં કંજિયં પાહિર
 તુપારંનિ કોતલં પદિહિર
 મહુદો તુરંગમો ચ દોષિ
 માયરા સંતિ
 દિને દિને તુમં મામં ચ
 પક્ષાલિસ્મં
 તેણેણ દીવા દીપેદિતિ
 સો તુજા માયા તરન જા-
 માઝદિ મહ મહીમ

તસ્મ પિડળો માડળો ય
 જોગ્યણં પિદટીય
 મરદ્દટીયા તોદં ચયંનિ
 સત્તમંતિ ધરિસંનિ આગમિસ્સ
 મમ માડળો માલં દિમાલ-
 મતિય
 તસ્મ મદ્દટો માયમે ન પરિ-
 વ્યપિદિય
 નાદં પિદજે દિને દીપેદં
 પાપદિનિ
 મમ દિગીયઈ વનયા થળં
 મંપાડણિયા
 પિત્ર ! મમ કયણં ન નુનિ
 દિનિ ?

પાટ ૧૫ મો
 વિષય અને આશાય
 પ્રત્યયો

અવ્યયમ

૧ પુ ૧ મુ
 ૨ પુ ૧ મુ { (ન્ય)
 તિ { (દિ)
 રજ્જુઃ રજ્જુદિ રજ્જે
 ૨ પુ ૧ ટ { (તુ)
 તુ

શુદ્ધિ

૧ મો

૧ દ (ધ્યમ)

૧ મુ (જગતુ)

૧. મુદ્દટી - દેવ પ્રા. ગણા ૧૩૧૫ મે વર્ષ ૧૯૩૧ ૨. દેવ
 પ્રા. ગણા ૨૧૨/૧૭૫

પાત્તિભાષામાં વિશ્વર્યનું ઘીનું નામ સપ્તમી છે અને આશર્યનું ઘીનું નામ પંચમી છે. સંસ્કૃતમાં આચાર્ય હેમચંદ્રે પણ, એ જ નામ સ્તોત્રારેલ છે. પાશ્ચાત્ય વ્યાકરણમાં વિશ્વર્યનું નામ 'વિશ્વિલિષ્' છે અને આશર્યનું નામ 'લોદ્' છે.

૧. રૂચ્છાસૂચન, વિધિ, નિમંત્રણ, આમંત્રણ, અનીષ્ટ, સંપ્રદાન પ્રાર્થના, પ્રેમ, અનુસાર, અવસર અને અધીષ્ટિ આદિના અર્થોને સૂચવવા વિશ્વર્ય અને આશર્યના પ્રયયોનો પ્રયોગ થાય છે. તે પ્રત્યેક અર્થની માહિતી આ પ્રમાણે છે :

૧ રૂચ્છાસૂચન-‘હું રૂચ્છું છું’ તે મોજન કરે’ એવા અર્થની સૂચના તે રૂચ્છાસૂચન : ‘રૂચ્છામિ સ મુંજઝ’

૨ વિધિ-કોઈને પ્રેરણા કરવી : ‘સો વસ્તુ સિચ્ચઝ’-‘તે કપડાને સીને’

૩ નિમંત્રણ-પ્રેરણા કર્યા પછી પ્રવૃત્તિ ન કરનાર લોકનો ભાગીદાર થાય એવી પ્રેરણા : ‘દુવેલં સંસં કુણઝ’-‘બે વાર સંધ્યા કરો’

૪ આમંત્રણ-પ્રેરણા કર્યા પછી પ્રવૃત્તિ કરવી કે ન કરવી તે રૂચ્છા જાણ રહે એવી પ્રેરણા : ‘અથ ડવવિચઝ’-‘અહીં બેસો’

૫ અધીષ્ટિ-સાદર પ્રેરણા-‘વયં પાલઝ’-‘વ્રતને પાલો’

૬ સંપ્રદાન-પ્રદાન પ્રકારની ધારણા-‘કિ અહં યાગરણ પઢાનુ ડઝ આપનં પઢાનુ’-‘હું હું વ્યાકરણ મળું કે આગમ મળું?’

૭ પ્રાર્થના-માગની-‘વચ્ચણા મમ આગમં પઢાનુ’-‘મારી માગની છે-હું આગમ મળું’

૮ પ્રેમ-ધિકારપૂર્વકની પ્રેરણા-‘ઘટં કુણઝ’-‘ઘડાને કરો’

૧ ઉપર્યુક્ત યથા પ્રત્યયો લાગતાં ધાતુના અકારાંત અંગના અંત્ય 'અ' નો 'વ' વિકલ્પે થાય છે. જેમકે:—

હસ્ + ડ - હસ્ + અ + ડ = હસેડ, હસડ

હસ્ + મો - હસ્ + અ + મો = હસેમો, હસમો

['અ' વિકરણ માટે જુઓ પાઠ ૧ નિં ૧]

૨ પ્રથમ પુરુષના પ્રત્યયો લાગતાં ધાતુના અકારાંત અંગના અંત્ય 'અ' નો 'આ' તથા 'ઈ' વિકલ્પે થાય છે. જેમકે:—

હસ્ + મુ - હસ્ + અ + મુ = હસામુ, હસિમુ, હસમુ

૩ અકારાંત અંગને લાગતા 'હિ' પ્રત્યયનો પ્રાયઃ ૧લોપ થાય છે અને ક્યાંય ય અંગના અંત્ય 'અ'નો 'આ' પણ થાય છે.

હસ્ + અ + હિ = હસ.

ગચ્છ્ + અ + હિ = ગચ્છાહિ

૪ કોશક જ પ્રયોગમાં ત્રીજા પુરુષનો (એકવચનનો) 'ડ' કે 'તુ' પ્રત્યય લાગતાં પૂર્વના 'અ' નો 'આ' પણ થાય છે.

જેમકે:—સુણ્ + અ + ડ = સુણાડ, સુણડ, સુણેડ

રૂપાખ્યાન

એકવચન

ચતુરવચન

૧ પું હસમુ, હસામુ

હસમો, હસામો

હસિમુ, હસેમુ

હસિમો, હસેમો

૨ પું હસમુ, હસેમુ, હસેજ્જમુ

હસહ, હસેહ

હસાદિ, હસહિ, હસેજ્જદિ,

હસેજ્જે, હસ

૩ પું હસડ, હસેડ

હસંતુ, હસેંતુ, હસિતુ

હસતુ, હસેતુ

સર્વ પુરુષ | હસેજ્જ
સર્વ વચન | હસેજ્જા

[જ્ઞ, જ્ઞા માટે જુઓ પાઠ ૩]

૧૨ મા શાસ્ત્રી (જુઓ પાનાં ૧૦૬) હવાના પ્રયોગ પ્રયોગ
માથાથી વિદ્યાર્ણપાટી અને વિદ્યાર્ણ ચિનાની ભંગી રચાયેલી અને
વિદ્યાર્ણ પાટી ભંગી દ્વારા પ્રભુશ વિદ્યાર્ણ અને વ્યાખ્યાનની મળી જાય
હો (વિદ્યાર્ણ ચિના)

ਜੀ ਜੀ

हो प्रमो
 हो नामो
 हो रमो
 हो पमो
 हो भम
 हो यम.

२ पु० होयसु,
होपसु,
होयजसु,
होआदि
होबदि,
होपज्जदि,
होपज्जे
होम.

सामान्य शब्दो (नरजाति)

भारत (भारत) भारी
एरिण (एरिण) एरिण

दारिम (दाहिम) दारिम
 तिल (तिल) तिल
 तेल (तेल) तेल

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ (ਭਾਗ) ਪੰਨਾ ੧-੨

[illegible]

प्राप्त (१९८५, १९८६)

दस्तावेज (11/12) पाने-112

नान्यतरजाति

सावज्ज (सावय) पापप्ररति
 सागुसय (साहारय) सासवे-
 सासराय पर
 निघाण (निघान) नवान-नवानय
 विहाण (विभान) वहायुं-व्यायः
 काल-सवार
 अंदय (अण्डक) अंडु
 पहाण (पर्याण) पलाण

सह (सह्य) सह
 चउव्वट्टय (चउव्वट्ट) चीट्ट-
 चार चउव्वट्ट
 रोण (रोन) रोम-रोम
 छिदय (छिदय) छी
 मोत्तिअ (मोत्तिअ) मोती
 अमिअ (अमिअ) अमी-अमी
 वय (वय) वी

विशेषण

लण्ह (लण) नाहु
 पोअ (पोत) परोवु-परोवेळं
 पत्त (प्रात) परोवु-परोवेळु
 चउरस | (चउरस) चोरस
 चउरस |
 नेहालु (नेहाल) नेहाल-नेहाल
 -नेहालो
 छागिल | (छागल) छावाळ-
 छावाळु | छावाळु
 जहालु (जहाल) जहालु-जहालु

रसाल | (रसाल) रसाळ-
 रसालु | रसाळ
 रत्त (रत्त) रातु-रमेळं
 टहल (टहल) टापो-टापो-टहल
 जह-जमी मालु,
 टापो-जमी टहल
 तिण्ह (तीण) तीनु-तीनीदार
 अत्तिनव (अत्तिनव) अत्तिनु-अत्तिन
 उच्चिचट्ट (उच्चिचट्ट) उच्चि-अत्तिनु
 तंस (अत्त) तामु-अत्तिन

अव्यय

पवर वु-वेस
 पाणा (पाणा) अनेक प्रकारं
 वट्ठिजा (वट्ठिजा) वट्ठ

तहि (तव) तवा-तव
 जहि (जव) जवा-जव
 कहि (कव) कवा-कव

તું દરદાર ન દરણ
 કે પાપપ્રવૃત્તિને ન કરે
 તે ચિત્ર ! જા અને દરણને
 ગોધ
 મુનિ અમંજમને ધર્મે
 તું જોટામાં જા અને દાર-
 મને તાર

પોતે પોતાને ગોધ, જટાર
 ન મમ
 તેનાં રક્ષાં શૂન્યો જટો
 પ્રાણ ! પોકદાનો દોમ ન
 કર પણ તલનો દોમ કર
 તપે ભૂતોમાં પ્રેમ કરો
 પ્રાણીના પ્રાણ ન દો
 પોદા ઉપર પલ્લાજ રાત્ર

તારજં પજડ મુર્ખા
 જ કોવડ આચરિય
 ન દળ પ્રાણીનો પ્રાણ
 સંતિદિ ન પુજડ માદળો
 સંતુલો નિદુષ્ણાડ પાવરત
 રજે
 સદ્ય સંધ પલ્લાં ન પ્રિય-
 જટાદિ મિષ્ટા !
 શિ નામ હોરજ તે પદ્મવં
 જંજાદિ જાણા દુષ્ણે ન
 મદ્યોરજા
 મજ્જાદિ એ તુમં ચિન્તા !

પિત્રેણ તાણં ન તદદ પમને
 ઉત્તમદટ મધેવડ
 વસામુ મુજ્જકુલે નિષ્ણ
 અમંજમં જયર ન સેવેજા
 મિષ્ટા ન પદ્મવિ દિદેદ
 પાલ્લમ્ પાલ્લનં પદ્મ
 પાલ્લાન મદ્યં પદ્મં મધેજા
 તુવં અદિદિજા
 નોયમ ! સમરે મા પદ્માવડ
 સદિ પદ્મ વિપદમ્વડ પદ્મવાણં
 ન પદ્મ દાદામુ તુમં નિષેદા !

पाठ १६ मो

विध्यर्थ (चालु)

विध्यर्थना ज खास प्रत्ययो ला नीचे प्रमाणे हो :

१ पु०	जामि	जामो
२ पु०	जजासि जजसि	जजाह
३ पु०	जय य पय जज जजा	जज, जजा

सर्वपुठ्य
सर्ववचन } जजह

‘ज’ के ‘जा’ आदिवाक्य प्रत्ययो लगाइतो पहेला बाहुवा
अर्थ ‘ज’नो ‘इ’ अने ‘ए’ धाम छे. जेप्रकार:-

हस्

१ पु०	हसिज्जामि हसेज्जामि	हसिज्जामो हसेज्जामो
२ पु०	हसिज्जामि हसेज्जामि हमिज्जामि हसेज्जामि	हसिज्जामो हसेज्जामो

३ पु०	हमिउजय	हमिउज, हमेउज
	हमेउजय	हमिउजा, हमेउजा
	हमे	
	हमेय	
	हमिउज	
	हमेउज	
	हमिउजा	
	हमेउजा	

सर्व पुण्य } हमिउज
सर्व पाप } हमेउज

'हो'तु विकरणपाठ 'हो'तु' अंग धातु. तेनी रूपो 'हो' प्रमाणे जालया ओने ए गीते विकरण नपाहेनी तामा नदरति पाठुनी रूपे जाणही.

विकरण दिनागो 'हो'नी रूपो या प्रमाणे:

१ पु०	होजामि	होजामो
२ पु०	होजासि	होजाह
	होजसि	
३ पु०	होजप्र	होज
	होय	होजा
	होयय	
	होज	
	होजा	

सर्व पुण्य } होज
सर्व पाप } होजह
होजह | (विकरणपाठ)

आप्तं प्राकृतमां यपराएलां बीजां केटलांक अनियमित ह्योः

(कुर्यात्)		कुज्जा
(कुर्याः)		
(निदध्यात्)		निहे
(अभितापयेत्)		अभितावे
(अभिभाषेत)		अभिभासे
(स्यात्)		{ सिया सिआ
(आच्छिन्यात्)		अच्छे
(आभिन्ध्यात्)		अग्मे
(हन्यात्)		हणिया

क्रियापद साधे नीचे जगबेला शब्दोनी संबंध होय तो आ पाठमां जगबेला विषय प्रययोनी प्रयोग यद् शक्ये छे.

उअ | अव्यय — ' उअ कुज्जा ' — ' धारं हुं करे '
 अवि | अव्यय — ' अवि भुजिज्ज ' — ' खाय पण '

श्रद्धा के संभावना अर्थना धातुनी प्रयोगः

सहृद् (धातु) — ' सहृदामि सो पाठं पाठिज्ज ' — ' श्रद्धा राखुं हुं ते पाठने भणे '

' संभावयेमि तुमं न बुद्धिज्जसि ' — ' संभावना करं हुं तुं नही लहे '

' मे' साधे कालराचक कोड पण शब्द (काल, वेला, समय, अवसर, वसरे)

' कालो जं भणिज्जामि ' — ' यत्तव छे हुं भणुं '

' वेला जं गाणज्जसि ' — ' वेला के तुं गा '

घड़ी, उदारे एक क्रिया बीड़ी बिद्यानुं वाग्म होइ मी पण रू
पाठमां जणावेना विषय प्रत्ययो पण वराच ते:-

'जइ गुरुं उपासेय सत्यन्तं गच्छेय' — 'हो गुरुनी उपासना
करे तो शास्त्रनो छेटो पामे'

धातुओ

उप+णी (उप+नी) पासे लई जनुं
पञ्च+प्पिण् (प्रत्यर्पण-प्रति+अर्पण)

पाठुं सोपुं

पठि+नी | (प्रति+नी) पाठुं देवुं-
पठि+णी | गामुं देवुं-सदले देवुं

पर (१) परयुं-रानीकारयुं-परदान
देवुं

पाव् (पाप्) पावुं, पवरावुं

गृह् (गृह) गरा करवी-गपाठा-
संग जनुं

सं+दिस् (सम्+दिष्) संदेओ
सापयो-सुचन करयुं

उप+इम् (उप+इष्) देवारायुं-
पामे जंमे ब्यावयुं

अणु+जाण् | (अनु+जाना) अनुजा
अणु+जाणा | आसवी-संगति आपवी

सं+पठ् (सम्+पठ्) सदर्शन
कायुं पोपयुं-सपययुं

चिणा (चिनु) चययुं-एक
करयुं

क्रियालिपि

उदारे परस्पर साकेतवादां हे सावयोंत एव गुरुषु, वाग्म, सनेतुं
होइ मी तेमां जणावी धेजे विद्याओ बोरें धात्र गतिविधि क्रिया मीनी
सामय भासती होइ त्वारे क्रियालिपिनो प्रयोग दाम हे. क्रियालिपिनि
एते विद्यानी अलिपि-अनंमविद्या. विद्यानी स्यामविद्याने गुरुदाम
अ क्रियालिपिनो उपयोग दाम हे.

प्रत्ययो

सर्वपुरुष | —मत्तो, माणो, उज, उजा (हं प्राप् स्यात् दाता
सर्वपुरुष)

અકચન

મળ્—મળંતો, મળમાળો
હો—હોઅંતો, હોઅમાળો
હોંતો, હોમાળો

મળ્—મળેજ્જ, મળેજ્જા

હો—હોપ્જ્જ, હોપ્જ્જા. હોજ્જ, હોડજા

મહાન

મળંતા, મળમાળા
હોઅંતા, હોઅમાળા

[યાદો:-મારીજાતિમાં ન્તી, ન્તા તથા માળી અને માળા પ્રયોગ લગાડવાના છે. આવાં મારીજાતિનાં રૂપો તથા ક્રિયાક્રિયાતિઓ મહુતચની પ્રયોગ વાંચકામાં કે જોવામાં મળી આવ્યો છતાં અહીં બે આ વર્ગો રૂપો વતામ્યાં છે તે માત્ર સ્પષ્ટનારી સમજાવાનાં છે.]

મુનિ પાપમે વર્જે
ચાચાર્યને ક્રોધાવવા નહિ
જોતરમાં વી વાવ
ધર્મના કામ માટે ત્વરા કર
શુદ્ધું હું ધર્મ માટે ધન
વાપરે
પુત્ર મળે તો પંડિત થાય.
(ક્રિયાક્રિયાતિ.)

અહા રાગું હું તે સત્ય
વચનને ઘોળે
સમય છે હું ધન મેગું કરું
ધારું હું તે સારા કામ
માટે સંમતિ આપે
શિષ્યને ગુપ્તી પાસે લઈ જા
તને ઘન માટે સૂચન કરું

વિશેષ તાપે ન લમે પમતે
વસે ગુરુકુળે નિષ્ઠે
ઉત્તમદૃ મધેમર
મીયમા ! મમયે મા પમાયય

ચાલ્યાને મરણે અમદં મળે
સાવર્જ પવજય મુખી
દીવો હોંતો તથા અંચ-
યાનો નરમંતો

न कोषण आयरियं
 धनिर्दि न कुल्विन्ना
 खेपुटो निधुणे पायस्म
 मलं

सज्यं गंधं कल्लं च विष-
 जट्टेय निक्क्यू
 रायणो नीलं रक्खन्तो तथा
 रामो न रक्खन्तो

पाठ १७ मो

आकारांत, इकारांत, ईकारांत अंत उकारांत नामो [नारीजाति]

प्राकृतणी आकारांत नामो धे आत्तां ते-पेठ्याक आकारांत नामोसु मूळ रूप आकारांत होय ते अंत नारीजातिं मीधे तेचो आकारांत बनेला होय ते थारे दीर्घ पेठ्याक आकारांत नामोसु मूळ रूप तेसु आकारांत नदी होतु पण तेचो दीर्घ गीते म्हाकारणान निदमने मीधे आकारांत बनेला होय ते.

आ मीधे ए बधे आकारांत नामोना म्हा कारणां ते. जेजो मूळची आकारांत नदी तेमने मनीष्यसु एकरचन प्रथमा विभक्ति जेसु ए नाव ते थारे जेजो मूळची आकारांत ते तेमने मनीष्यसु एकरचन कारणां तेमना आस 'आ'नी विवले 'ए' वरवतां थारे ते- (हे० प्रा० भा० दाशरथ) ए देव नामोना म्हाणां दीर्घ वतां तेच नदी.

जमको-ननान्तु — नणंदा — हे नणदा !

अपतरम् — अपतरम्मा — हे अपतरम्मा !

नरित् — नरिया — हे नरिया !

नरिजा — हे नरिजा !

पाष् — पाया — हे पाया !

मूल अकारांत	माल	—	माला	—	हे माले !	हे माला !
	रम	—	रमा	—	हे रमे !	हे रमा !
	कान्त	—	कान्ता	—	हे कान्ते !	हे कान्ता !
	देवत	—	देवता	—	हे देवते !	हे देवता !
	मेघ	—	मेघा	—	हे मेहे !	हे मेघा !

रूपाख्यान

माला [मूल अकारांत]

एकवचन

बहुवचन

१ माला=माला (माला)

१माला+उ=मालाउ

माला+ओ=मालाओ

२ माला+म=२मालं (मालाम्)

१माला=माला (मालाः)

माला+उ=मालाउ

माला+ओ=मालाओ

३ १माला+अ=मालाअ (मालया)

माला=माला (मालाः)

माला+हि=मालाहि (मालाभिः)

माला+इ=मालाइ

माला+हि=मालाहि

माला+ए=मालाप

माला+हि=मालाहि

४ माला+अ=मालाअ

माला+ण=मालाण (मालानाम्)

माला+इ=मालाइ

माला+ण=मालाण

माला+ए=मालाप (मालार्ये)

५ ४माला+अ=मालाअ (मालायाः)

१. हे० प्र० व्या० ८।३।२७ २. हे० प्र० व्या० ८।३।२८ तदा

८।३।२९ ३. हे० प्र० व्या० ८।३।२९ ४. पञ्चमी विभक्तिमा अकारांत

मासने लयात् 'उ', 'ओ', 'हे' अने 'लो' प्रत्यये पर अट्टी अणनेलं

तस्मात् लयात् अने छे: लेमके—मालाउ, मालाओ, मालाये, मालाए.

मान्वा+इ=मान्वाइ

मान्वा+ए=मान्वाए

मान्वा+हितो=मान्वाहितो

मान्वा+हितो=मान्वाहितो

(मान्वाभ्यः)

मान्वा+सुंतो=मान्वासुंतो

६ मान्वा+अ=मान्वाअ

मान्वा+ण=मान्वाण (मान्वाणाम्)

मान्वा+इ=मान्वाइ (मान्वायाः)

मान्वा+णं=मान्वाण

मान्वा+ए=मान्वाए

७ मान्वा+अ=मान्वाअ (मान्वायाम्)

मान्वा+सु=मान्वासु (मान्वासु)

मान्वा+इ=मान्वाइ

मान्वा+सुं=मान्वासुं

मान्वा+अ=मान्वाए

सं० मान्वा=मान्वा ! (हे मान्वा !) मान्वा+उ=मान्वाउ

मान्वा=मान्वा !

मान्वा+ओ=मान्वाओ

मान्वा+मान्वा (मान्वाः)

वाया (वाक्) [मूल अकारान्त नहि]

'वाया'वां वार्ता ह्यो 'वाया' लेशो न वावायां से. दिशिप्य वाक्
संशोधनमां से: 'हे वाया!' ए एव न रूप वाक्, एव 'वाये' 'वाया'
एवां से ह्यो न वाक्.

इकारान्त

पुलि

१ पुली ((पुलि.))

पुलि-उ=पुलीउ

पुलि-यो=पुलीओ (पुलि.)

पुलि+पुलि

२ बुद्धिः (बुद्धिम्)

२ बुद्धि+उ=बुद्धीउ

बुद्धि+ओ=बुद्धीओ

बुद्धि=बुद्धी (बुद्धीः)

बुद्धीहि

बुद्धीहि (बुद्धिमिः)

बुद्धीहि

३ बुद्धीम

बुद्धि+भा=बुद्धीभा (बुद्ध्या)

बुद्धीह

बुद्धीप

४ बुद्धीम

बुद्धीमा

बुद्धीह (बुद्धये)

बुद्धीप (बुद्धये)

बुद्धीण (बुद्धीनाम्)

बुद्धीणं

५ बुद्धीम

बुद्धीभा (बुद्ध्याः)

बुद्धीह

बुद्धीप (बुद्धेः)

बुद्धीहितो

बुद्धीहितो (बुद्धिभ्यः)

बुद्धीसुतो

६ बुद्धीम

बुद्धीभा (बुद्ध्याः)

बुद्धीह

बुद्धीप (बुद्धेः)

बुद्धीण (बुद्धीनाम्)

बुद्धीणं

७ बुद्धीम

बुद्धीभा (बुद्ध्याम् , बुद्धौ)

बुद्धीह

बुद्धीप

बुद्धीसु (बुद्धिषु)

बुद्धीसुं

सं० बुद्धी, बुद्धि (बुद्धे !)

बुद्धीउ, बुद्धीओ, बुद्धी (बुद्धयः)

१. हे० आ० व्या० ८।३।१। २. हे० आ० व्या० ८।३।२।

३. हे० आ० व्या० ८।३।३। ४. लूओ पृ० २१६ विषय ८-बुद्धी, बुद्धीओ, बुद्धिः.

ईकारान्त

नदी

१ नदी (नदी)	नदी+आ=नदीआ नदीउ नदीओ (नपः) नदी
२ नदि१ (नदीम्)	नदीआ नदीउ नदीओ नदी (नदीः) नदीहि (नदीभिः) नदीहिं नदीहिं
३ नदीअ नदीआ (नपा) नदीइ नदीए	
४ नदीअ नदीआ नदीइ नदीए (नपं)	नदीण (नदीनाम्) नदीणं
५ नदीअ नदीआ (नपः) नदीइ नदीए नदीहितो	नदीहितो (नदीनपः) नदीहितो

१. हे० आ० ब्या० दा० १२८४ २. हे० आ० ब्या० दा० १२८४ ३. हे०
आ० ब्या० दा० १२८४ ४. हे० आ० ब्या० दा० १२८४ ५. हे० आ० ब्या० दा० १२८४
६. इति १० १२८४ विष्णु-१ नदी, नदीओ नदिओ.

६ नदीव	नदीण (नदीनाम्)
नदीआ (नद्याः)	नदीणं
नदीइ	
नदीप	
७ नदीअ	नदीसु (नदीषु)
नदीआ (नद्याम्)	नदीसुं
नदीइ	
नदीप	
सं० नदि ! (नदि !)	नदीआ
	नदीउ
	नदीओ (नद्यः)
	नदी

उकारांत

धेणु (धेनु)

१ धेणु (धेणुः)	धेणूउ
	धेणूओ (धेनवः)
	धेणू
२ धेणुं (धेनुम्)	धेणूउर
	धेणूओ
	धेणू (धेनूः)
३ धेणुअ	धेणूहि
धेणूआ (धेन्या)	धेणूहि (धेनुभिः)
धेणूइ	धेणूहिं
धेणूप	

१. हे० प्रा० व्या० ८।१।४० २. हे० प्रा० व्या० ८।१।४०
 ३. हे० प्रा० व्या० ८।१।४० ४. हे० प्रा० व्या० ८।१।४०

२ बहु (बधूम्) (हि० प्रा० स्या० ८।३।३६ तथा ५)	बहुत, बहुओ बहु (हि० प्रा० स्या० ८।३।५०) (बहु)
३ बहुभ (हि० प्रा० स्या० ८।३।२९०)	बहुभि (बधूभिः)
बहुभा (बध्वा)	बहुहि
बहू	बहुहि
बहुण	
४ बहुभ	बहुण (बधूनाम्)
बहुभा	बहुणं
बहू	
बहुण (बध्वे)	
५ बहुभ	
बहुभा (बध्वाः)	
बहू	
बहुण	
बहुत	
बहुओ	
बहुनो	
बहुदितो	बहुदितो (बधूभ्यः)
	बहुसंतो
६ बहुभ	बहुण (बधूनाम्)
बहुभा (बध्वाः)	बहुणं
बहू	
बहुण	
७ बहुभ	बहुसु (बधूष)
बहुभा (बध्वाम्)	बहुसु
बहू	
बहुण	
सं० बहु (बधु !)	बहुओ, बहुत (बध्वः)
(हि० प्रा० स्या० ८।३।४३०)	बहू

મામનું ઓળ અને પ્રયયોનો ઓળ એ બંને હુટા વાળીને જ મળા-
વેલાં છે અને મામે એ હાથથી સાબિત થતાં દરેક કામે પણ હુટા મુટા
જાણેલાં છે.

આકારાંત, રજારાંત, ફેકારાંત, ડહારાંત અને ઝહારાંત—આવીઆંતિ—
મામોનાં કામ કર્યો મૂલ્ય મર્યાદા છે, જે ધેર છે તે નહિ બેસે છે. પછી
મૂક ઓળ અને પ્રયયોનો વિભાગ—એ પદ્ધતિ એક જ જગ્યાે મુટી એ કામી
સાબિતકા મળજાવેલી છે.

દીર્ઘ ફેકારાંત મામોને પ્રથમા અને દ્વિતીયાના અનુદત્તમાં એક 'આ'
પ્રયય મળે છે તથા આકારાંત વિધાય હજી કામી મામોને મૂલીઆ-
થી મામી મુર્લીઆ એકાદત્તમાં પણ 'આ' પ્રયય મધ્યારે મળે છે—આપેનાં
કર્યો જ આ ફેરપાઝ જનાવી આપે છે.

એ જારે પ્રકારનાં મામોનાં કામ કર્યો મૂલ્ય મર્યાદા છે તથા મંદાન
કામીની સામ્ભામણી જાગવદા અને વિશેષ રસદ કામી છે દરેકનાં હાથ
કર્યો જાણેલાં છે તથા એ કર્યો દ્વારા મામોનાં પ્રચલિત કર્યોની રા-
ખામણીનું પણ માન થાય એમ છે.

૧ 'ભો' અને 'મૂ' પ્રયય વિધાયતા લીજા કામ પ્રયયો જાણનાં પૂરેનો
સ્વાર દીર્ઘ થાય છે: 'હુહીઓ', 'પેહુઓ'.

૨ 'મૂ' પ્રયય જાગતા પૂરેનો સ્વાર હજી થાય છે: 'મરિ', 'મટુ'.

૩ પછી મૂલ ઓળ જ જાગજાટ છે પછી હેને દીર્ઘ કરીને જાગજાટ છે:
'હુહી', 'પેહુ'.

૪ ફેકારાંત ડહારાંતનું સંબોધનનું એકાદત્ત વિધાયો દીર્ઘ થાય છે.
'હુહિ !' 'હુહી !', 'પેહુ !' 'પેહુ'.

૫ ફેકારાંત ડહારાંતનું સંબોધનનું એકાદત્ત હજી થાય છે: 'મરિ !'
'મટુ !'

शब्दो

सन्ध्या (सन्धा) सन्धा

मेधा (मेधा) मेधा-मुदि

पञ्चना (पञ्चा) पञ्चा

सञ्चना (सञ्चा) सञ्चा-साग-समञ्च

संज्ञा (संज्ञा) संज्ञा

संज्ञा (संज्ञा) संज्ञा-संज्ञा

भुषणा (भुषणा) भूषण

तिसा (तिसा) तिसा-नामच

तृणा (तृणा) तृणा

मुष्ठा } (मुष्ठा) मुष्ठा-पुष्पवृक्ष

पुष्ठा (पुष्ठा) पुष्ठा

पिता (पिता) पिता

आणा (आणा) आणा-आय

भुषा (भुषा) भूषण

दृष्टा (दृष्टा) दृष्टा

निष्ठा (निष्ठा) निष्ठा-गन्धी

दिग्गता (दिग्गता) दिग्गता-दश

नामा (नामा) नाम

माता (माता) माता

सलाया (सलाया) सली

महिषा (महिषा) माहि

महिषा } (महिषा) माहि

महिषा } (महिषा) माहि

कलिआ (कलिआ) कली

विज्जुला (विज्जुला) विज्जुली

जिम्मा } (जिम्मा) जीम

जीम्मा } (जिम्मा) जीम

अजलरसा (अजलरसा) अजलर

आसिस्ता (आसिस्ता) आसिस्ता

-आसीस्ता

धुआ (धुआ) धुआ

नणया (नणया) नणय

पिउच्छा } (पिउच्छा) पिउच्छा

पिउच्छा } (पिउच्छा) पिउच्छा

माउसिआ } (माउसिआ) माउसिआ

माउच्छा } (माउच्छा) माउच्छा

माता (माता) माता-माता

माता (माता) माता-माता

माता (माता) माता-माता

माता (माता) माता-माता

१. हे० प्र० अ० ८१११० २. हे० प्र० अ० ८११११

३. हे० प्र० अ० ८१११२ ४. हे० प्र० अ० ८१११३ ५. हे० प्र० अ० ८१११४

६. हे० प्र० अ० ८१११५ ७. हे० प्र० अ० ८१११६ ८. हे० प्र० अ० ८१११७

९. हे० प्र० अ० ८१११८ १०. हे० प्र० अ० ८१११९ ११. हे० प्र० अ० ८११२०

१२. हे० प्र० अ० ८११२१ १३. हे० प्र० अ० ८११२२ १४. हे० प्र० अ० ८११२३

કચલી (કચલી) કેટ
 નારી (નારી) નારી-નાર
 રચળી (રચળી) રચળી-રેણ
 નાઈ (નાઈ) રાત
 આઈ (આઈ, ઘાઈ-પવસાનારી માણ
 કુમારી (કુમારી) વાણી
 તરળી (તરળી) તરળ ધી
 સમળી (સમળી) સાળી
 સાદુલી | (સાળી) ..
 નળુલી (નળી) વાલડી-ધો
 રૂંધી | (ધું)-ધો-ભિરિયા
 થી

યદિળી (મગિળી) વહેન
 વારાજમી | (વારાજમી) વારાજ
 વાણારસી | -વણારસ
 પિન્ગી (પૂર્ણી) પૂર્ણી
 પુરવી (પૂર્ણી) ..
 સાડી (સાડી) સાડી
 મિતી (મિતી) મિત્રા-મિત્રી
 અજ્ઞુ (આજી) માનુ-આજી
 કળેરુ (કળેરુ) દાવળી
 વાલકંધુ (વાલકંધુ) વોલી
 અલાક | (અલાક) લુલકી-
 લાક | માણી
 વદ (વદ) વદ

તેની જીમ ઉપર અમૃત છે
 અને તારી જીમ ઉપર
 ફેર છે
 મેંનો માનુ મને આશિષ
 આપશે કે તારા કલ્યાણ
 થાઓ
 માય અને દાવળી પૂર્ણી
 માણા વડે ગોળશે
 કોઈ અને કાવળી મિત્ર
 મટે પ્રવળ કરો

જેને વિવેકની સમજ નથી
 તે પશુ છે
 દે .વેન ! તારી નળુલી
 માંગને સુઝી ન ખે
 તેમ પું ચેત.
 આજે પડ્યો છે મેંથી પ્રાણનો
 નહિ મને
 પુત્ર મળે તો પદ્મિત થાય.
 [કિયાવિત]
 વાકાશમાં ચીતર્યા દમણી
 હાથકડો વમ ગોળીય વડે

अचन्द्रे कालो नरंति राहो
 परेहि परं
 हे भूआ ! जहेय देवम्भ
 पट्टिज्जामि नहेय पदणो
 पट्टिज्जामि
 कामा अ मय अयरत्तं
 दीपो हंतो नया धंभयारो
 नरुंभतो
 पज्ज, देहि मे संदेसं, मा
 कया
 गच्छाणं तुम्हे देवाणुप्पिया !
 आहारमिच्छे भियमेनपिज्जं

समजो गिह्वां न कुव्विज्जा
 खंति मेवेज्ज पंढिय
 मिथं कालेण भयम्भ
 तुम्हे गच्छंती नया अग्गे
 गच्छनाणा
 नयो नम्भ मा भादि
 उट्ठेह, यज्जामो
 आहामुहं देवाणुप्पिया ! मा
 पालिंभं कंरुह
 पयणं ज्ञत्तमेव उदयेहि
 संदिमत्तु णं देवाणुप्पिया !
 जं अग्गाणं पज्जं

पाठ १८ को

प्रेरकमेद

प्रेरकः प्रत्ययः

ख | (अय) (हे० प्र० म्या० ८०२१४११)

खाय | (आपय)

यत् प्रत्यये 'अ' 'ए' 'आ' अर्धे 'अय' प्रत्ययः प्रत्ययः प्रत्ययः प्रत्ययः
 प्रेरकः अय विद्यते अयः प्रेरकः

खाय + अ = खाय

खाय + ए = खाये

खाय + आय = खायाय

खाय + आये = खायाये

- ૧ મૂળ ધાતુના ઉપાંત્યમાં રહેલા 'ઈ'નો પ્રાયઃ 'એ' થાય છે અને 'ઉ'નો પ્રાયઃ 'ઓ' થાય છે: (હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૪૨૩૭)

વિસ્ + વેસ્ - વેસઈ, વેસેઈ, વેસાવઈ, વેસાવેઈ.
દુહ્ + દોહ્ - દોહઈ, દોહેઈ, દોહાવઈ, દોહાવેઈ.

- ૨ ઉપાંત્યમાં લઘ્વસ્વરવાળા ધાતુમાત્રને 'અવિ' પ્રત્યય પણ લગાડે છે: (હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૩૧૫૦૧)

ચૂસ્ + અ - ચૂસઈ, ચૂસેઈ
ચૂસાવઈ, ચૂસાવેઈ
ચૂસાવિઈ

- ૩ 'અ' અને 'એ' પ્રત્યય લાગતાં ધાતુના ઉપાંત્ય 'અ'નો 'આ' થાય છે: (હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૩૧૫૩૧)

સ્વમ્ — સ્વામ — સ્વામઈ
સ્વમ્ — સ્વામે — સ્વામેઈ

- ૪ એકમાત્ર 'ભમ' ધાતુનું પ્રેરક અંગ 'ભમાડ' (ભમ્+આડ) પણ લાગે છે: (હે० પ્રા० વ્યા० ૮૧૩૧૫૧૧)

ભમ્ + અ - ભામઈ. ભમ્ + ષ - ભામેઈ.
ભમ્ + આવ - ભમાવઈ. ભમ્ + આવે - ભમાવેઈ.
ભમ્ + અડ - ભમાડઈ, ભમાડેઈ.

- ૫ આર્યપ્રાકૃતમાં કોઈ કોઈ પ્રયોગોમાં પ્રેરણામૂલક 'અથે' પ્રત્યય પણ

૧. ગુજરાતી ભાષામાં પણ 'આડ' પ્રત્યયવાળાં પ્રેરક ધાતુઓનો પ્રચાર કોઈ કોઈ નર્તી: ચાડયું-ચડાડયું, નંધયું-ડંધાડયું, જાગયું-જાગાડયું, જીવયું-જીવાડયું, જમયું-જમાડયું, વગેરે.

भविष्यकाल एकव०

खाम— खामिस्सं, खामेस्सं
 खामिस्सामि, खामेस्सामि
 खामिहामि, खामेहामि

१. खामे— खामेस्सं, खामेस्सामि, खामेहामि, खामेहिमि

खमाव— खमाविस्सं, खमावेस्सं.
 खमाविस्सामि, खमावेस्सामि
 खमाविहामि, खमावेहामि
 खमाविहिमि, खमावेहिमि

खमावे— खमावेस्सं, खमावेस्सामि
 खमावेहामि, खमावेहिमि

खाम— खामेज्ज, खामेज्जा | सर्वपुण्य
 खमाव— खमावेज्ज, खमावेज्जा | सर्ववचन

आज्ञार्थ

खाम— खाममु, खामामु, खामिमु, खामेमु

खामे— खामेमु, खामेहि, खामे

खमाव— खमावउ, खमावतु

खमावे— खमावेउ, खमावेतु

विध्यर्थ

खाम— खामिज्जामि, खामेज्जामि

खामे— खामेज्जमि, खामिज्जमि

खमाव— खमाविज्जइ, खमावेज्जइ

खमावे— खमावेज्जइ, खमाविज्जइ

खाम— खामिज्जइ, खामेज्जइ | सर्वपुण्य
 सर्ववचन

ક્રિયાતિપત્તિ

સ્વામ— સ્વામંતો, સ્વામંતો, સ્વામિતો।

સ્વામમાણો, સ્વામેમાણો

સ્વામે— સ્વામંતો, સ્વામિતો, સ્વામેમાણો

સ્વામાય— સ્વામાયંતો, સ્વામાયંતો, સ્વામાયિતો

સ્વામાયમાણો, સ્વામાયેમાણો

સ્વામાયે— સ્વામાયંતો, સ્વામાયિતો, સ્વામાયેમાણો

આ પ્રસારે પ્રત્યેક પ્રત્યેક અંગે સર્વી જાણના પુરવઠોબદ પ્રસારી
સમાધી લેવાની સર્વી સાર્વી લેવાની છે.

પ્રત્યેક સમયેટ અને સર્વી જાણના પ્રત્યેક સમયેટ સમાવર્તી હોય સ્વામે
પણ પ્રત્યેક અંગે જ તે તે સમયેટી અને સમયેટના પ્રસારી જોડી સ્વા-
મ્યમાયે સાધવાના છે સમયેટ સમયેટના પ્રસારીની સમજ હોય પતોના
પાટોમાં જાણવાની છે.

ધ્યાતુ

कील (क्रीड) क्रीडा करवी-
रमत रमवी

छोल्ल-छोल्लुं

ताव (तापय) तावुं-तपावुं

झाम-याळुं

क्रिण (क्रीणा) शरीदुं-बेचावुं
लेवुं

आ+ढा (आ+ट) आदर करवो

प+झव् (प्र+ज्ञापय) जणावुं

सं+ध् (स+ख्या) कहेवुं

पज्जर (प्र+उत्+चर्-प्रोचर)
कहेवुं

वज्जर (वि+उत्+चर्-व्युचर) ,,

चव् (वच्) ,,

जंप् (जल्) ,,

पितुण् (पिशुनय) कहेवु, चाडी करवी

मुण् (मन्) जाणवुं

पिज्ज् (पीय पीवुं

ध् - डंघवुं

अध्भुत्त (अध्मृथ) अधोयुं-
आभयुं-नहावुं

उ+ट्ट (उन्+स्था) उठवु

छाय { छाद्) छावुं-ढांघुं,
छात्र { चांघुं

मेळव् (मेळय) मेळवुं-मेळवुं
-एकमेक करवुं

दक्षस्व (दक्ष) दाखवुं-देशा-
खुं-कही खावुं

प+णाम् (प्र+णाम) आपवुं-
सेवामां रज्जु करवुं

ओ+ग्गाल् (उद्+गार) ओगावुं

आ+रोव् (आ+रोप) आगेवुं

भरु } (स्मर) स्मरण करवुं
भल् }

चय् (शक्) शकवुं

जीह (जिही) लाजवुं

अण्ह (अश्ना) अशन करवुं-
जमवुं-मावुं

आ+ढव् (आ+रभ) आरभवुं
शरु करवुं

चुक्क (चुत्तक) चुक्कवुं-भट यवुं

पुलोअ { (प्र+लोक) प्रयो-
पुलअ { कवुं-ओवुं

पुलआअ (पुलकाय) पुलछिा
यवुं-उद्ययवुं

वलग्ग (वि+लम्) वळगवुं-नयुं

प+ङ्खाल् (प्र+शाख) पखाळुं
-पावुं

सिह (स्पृह) स्पृहा करवी

प+ट्टव् (प्र+स्थाप) पाठवुं

वि+ण्णव् (वि+शर) वीळवुं
अहिव् - आळवुं

ओम्बाल (वृक्षशाल) शक्ति
 कर्तुं
 वगोत्त (वि+उत्+गार-लुट्प्रत्यय)
 वागोत्तुं
 परि+वाल् (परि+गार) परिगार
 कर्तुं-वीत्तुं
 पयल्त (प्र+यत्) पयत्तुं
 मी+हृत् (मि+हृत्) मीहृत्तुं
 मीहृत्तुं
 लमात् (लम्+आ+हृत्) लमात्तुं
 मद् (मृ) मृत्तुं-नाश
 करु (कृ) कृत्तुं-कर्म

गद् (गृ) गृत्तुं
 जम्मा (जम्) जम्मात्तुं
 लुयद् (लुट्) लुयत्तुं
 पेल्त (प्र+हृत्) पेत्तुं
 चोप्पद् - चोप्पत्तुं
 अदि+ल्येत् (अदि+ल्येत्) अदि-
 ल्येत्तुं-अदि-ल्येत्तुं
 चद् (चृ) चृत्तुं
 नि-कल्पात् (नि+कल्पात्) नि-
 कल्पात्तुं-कल्पात्तुं
 वि-ज्जल्त (वि+ज्जल्त) वि-ज्जल्तुं-
 ज्जल्तुं

मामान्य जब्दो [नग्नानि]

क्काल (कर्त्तु) कर्त्तु-कर्त्तु
 उप्पाल (उप्पाल) उप्पाल-
 उप्पाल
 रत्तिल (रत्तिल) रत्तिल-रत्तिल
 के पात्तिली रत्तिल
 मृत्तु (मृत्तु) मृत्तु
 मिर्म्म (मिर्म्म) मिर्म्म
 विष्णु (विष्णु) विष्णु
 मिग (मिग) मिग-मिग
 विम्मार (विम्मार) विम्मार-विम्मार
 निव (निव) निव-निव
 लप्पाल (लप्पाल) लप्पाल-
 लप्पाल

लज्ज (लज्ज) लज्ज-लज्ज
 रत्तिल (रत्तिल) रत्तिल
 लव (लव) लव-लव
 नेट (नेट) नेट-नेट
 मद् (मद्) मद्-मद्
 पात्तिल (पात्तिल) पात्तिल-पात्तिल
 लुत्तिल (लुत्तिल) लुत्तिल-
 लुत्तिल
 लज्ज (लज्ज) लज्ज-लज्ज
 लज्ज (लज्ज) लज्ज-लज्ज
 लज्ज (लज्ज) लज्ज-लज्ज

जामाउस (जामातृक) जमाइ
मग्गु (मद्गु) एक प्रकारनी
माछली

कंद (स्कन्द) स्कन्द-गणपति
हरिअंद (हरिश्चन्द) हरिचर
राज

(नान्यतरजाति)

दुद्ध (दुग्ध) दूध
सित्थ (सिक्थ) सीथ-एक
कण मात्र
आमलय (आमलक) आमलुं-
आंवलुं
बियय (बिम्बक) बिब-प्रति-
बिब-बीवुं

कुंडलय (कुण्डलक) कुंडल-
कुंडलुं
उत्पल (उत्पल) उत्पल-कमल
समाण (श्मशान) मसान
अदिनाण (अभिज्ञान) एंमाण
चम्म (चर्मन्) चाम-चामन्
पुठ्ठय (पृष्ठक)

[नारीजाति]

गोट्टो (गोट्टो) गोठ-गोटली
विट्ठि | (विष्टि) वेठ
वेठि |
घत्ती (घात्री) घात्री
फिवा (रुमा) रुपा
घिणा (घृणा) घिन-घृणा
सामा (श्यामा) युवति-ग्री

गोरी (गोरी) गौरी-पारंगती,
गौरी श्री
रेखा } (रेता) रेता-लीछ-
रेहा } लीछो
लेहा }
क्रिया (क्रिया) क्रिया-विधि-
निधान

किसरा (कसरा) नीनरी
समिद्धि (समृद्धि) समृद्ध

विशेषण

मुक्त (मुक्त) मुक्त-इद्ध
सक्त (सक्त) सक्त-शक्तिमान
भुक्त (भुक्त) भुक्त-भोगवेद्ध
नग्ग (नग) नाग

सक्त (सक्त) आशक्त
किल्मिन्न (किल्मिन्न) गीठुं-भीनुं-
भीनाम्ल
निधल (निधल) निधल

નિદ્ર (નિદ્ર) નોર
છટ (૫૪) છટ

ગુન (૫૫) ગુન-ગોવિન્દ-ગુણિત
ગુન (૫૫) ગુણ
મુન (૫૫) મુન

પુન્ય સ્ત્રીને પુત્રાચે છે
માતાપ પાલકને પમાનાણું
મોકરો છોકરાંને સ્મારણે
મતાર તાકાણે છોળાયત
નો મંવાળું ધાન
રાજાપ પીને સ્વીદાણું
ગોવાળો પશુને પાણી
પીવડાયે

માઈ પોતને સાસરાને મને
પાટયે છે
નાના પુત્રાને માટે વરણાં
વહાવશે
તે સારાં કાર્યો વટે પીતિને
કોળાયે છે
નેટ ચોમાસા પોત્તાં વરને
મમતાયશે

સેટ્ટી સરીરમિ નેત્રં
જોવ્યહાયદ
નિયં કુમારં દર્શિમિત
મહાધિદિદ
મિલો મિત્રમુણ દાણં
જાતિમાત્રી
સ્ત્રીનો મહામય સરીરં
દેવતાધિન
માથા પુત્રં નિદ્રં વિત્રં
સપ્તાધિદ

નવંદા પુતિ હેવાધિની
તયા પુત્રી ન મધંતી
વિરજાધી અંતે વિરજાધિ
વિજાલમિત વરહાધિદ
મુન મીત્રં પમાનાણ
મતાધિને મોવમં મતાધ
મોવમો મોને ધમન મુળાધ

પાઠ ૧૯ મો

ભાવે પ્રયોગ

અને

કર્મણિ પ્રયોગ

પ્રત્યયો

ેઁઅ
 ેઁય
 ેઁજ્ઞ

} (ય) (હેઁ પ્રા૦ ન્યા૦ ૮૧૩૧૧૦૧)

કોઈ પણ ધાતુનું ભાવપ્રધાન કે કર્મપ્રધાન અંગ બનાવવું હોય ત્યારે તેને ' ેઁઅ ' ' ેઁય ' અથવા ' ેઁજ્ઞ '—એ વ્રણમાંથી ગમે તે એક પ્રત્યય લગાડવાનો છે.

એ વ્રણે પ્રત્યયો ફક્ત વર્તમાનકાલ, વિધ્યર્થ આશર્થ કે ભૂતકાલમાં જ વાપરી શકાય છે તેથી ભવિષ્યકાલ, ક્રિયાતિત્તિ વગેરે અર્થમાં ભાવેપ્રયોગ અને કર્મણિપ્રયોગ, કર્તરિપ્રયોગની જેમ સમજવાનો છે.

માત્ર એટલે ક્રિયા. જે પ્રયોગ મુખ્યપણે ક્રિયાને જ ચતાવે તે ભાવેપ્રયોગ.

અકર્મક ધાતુઓનો ભાવેપ્રયોગ થાય છે. ગૂજરાતી વ્યાકરણમાં રોવું, જગવું, મૂવું, ટપવું, લાગવું વગેરે ધાતુઓ જ અકર્મક તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. ત્યારે અહીં તો જે ધાતુઓ સકર્મક હોય છતાં પ્રયોગમાં તેમનું કર્મ ન કહેવાયું હોય—અધ્યાહારમાં હોય તેઓ પણ અકર્મક ગણાય છે. તેથી જ શાવું, પીવું, જોવું, ચટવું, કરવું વગેરે સકર્મક

ધાતુઓ પણ તેમના કર્મની અધિક્ષાની અપેક્ષા અકર્મક નથીકે તેમનાદ
છે. એ અને પ્રકારના અકર્મક ધાતુઓનો ભાવેપ્રયોગ થાય છે.

વર્ત્તા, ક્રિયા દ્વારા જેને વિશેષરૂપે જાણે તે કર્મ-નાની સોટી
જાણી ક્રિયાઓનું પદ. જે પ્રયોગ કર્મને જ સૂચિત કરે તે કર્મણિપ્રયોગ.
ભાવે અને કર્મણિપ્રયોગની અંગો

માન્યૂચક અંગો

પીટ-પીટીઅ
પીટિજ
ઉંપ-ઉંપીઅ
લપિજ
પાટ-પાટીઅ
પાટિજ

ગા - ગાઈઅ
ગાઈજ
લજ્જ-લજ્જીઅ
લજિજ
પુર - પુરીઅ
પુરિજ

પોહ-પોહીઅ
પોહિજ

પો - પોઈઅ
પોઈજ

કર્મયૂચક અંગો

પા - પાઈઅ
પાઈજ
દા- દાઈઅ
દાઈજ
જા- જાઈઅ
જાઈજ
લા- લાઈઅ
લાઈજ

પટ - પટીઅ
પટિજ
પાટ-પાટીઅ
પાટિજ
પટ - પટીઅ
પટિજ
પા - પાઈઅ
પાઈજ

પાટ - પાટીઅ
પાટિજ

પોહ-પોહીઅ
પોહિજ

એ રીતે ધાતુમાત્રની ભાવરૂપી અને કર્મરૂપી અને કર્મણી રૂપરૂપી

છે અને તૈયાર થઈલાં અંગને તે તે કાઠના પુરુષોધક પ્રત્યયો લગાવી તેમનાં રૂપો સાધી ટેવાનાં છે:

વર્તમાનકાલ

ભાવપ્રધાન

વીહીઅદ, વીહિજ્જઈ (ભીયતે)

વીહ્+ઈઅ+ઈ-વીહી-અદ,-પદ્-અપ,-પપ,

વીહ્+ઈજ્જ+ઈ-વીહિ-જ્જઈ,-જ્જેઈ,-જ્જપ,-જ્જેપ

સર્વપુરુષ } વીહીપજ્જ, વીહીપ્પજ્જા
સર્વવચન } વીહિજ્જેજ્જ, વીહિજ્જેજ્જા

ભાવપ્રધાન પ્રયોગોમાં ભાવ-ક્રિયા-જ મુખ્ય હોય છે. પ્રથમ કે દ્વિતીય પુરુષ એમાં સંભવતો નથી તેમ વે ગ્રણ વા તેથી અધિક સંખ્યા પણ સંભવી શકતી નથી માટે તે દ્વારા તે તે પુરુષોનું વા એકથી અધિક સંખ્યાનું સૂચન થઈ શકતું નથી. સાધારણ રીતે ભાવેપ્રયોગ, ત્રીજા પુરુષના એકવચનદ્વારા વ્યવહારમાં આવે છે.

કર્મપ્રધાન

મળીયઈ, મળિજ્જઈ ગંથો (મળ્યતે ગ્રન્થઃ)

મળ્+ઈઅ+ઈ-મળી-અદ,-પદ્-અપ, પપ

મળ્+ઈજ્જ+ઈ-મળિ-જ્જઈ, જ્જપ, જ્જેપ

મળીયંતિ ગંથા (મળ્યન્તે ગ્રન્થાઃ)

મળિજ્જંતિ

મળ્+ઈઅ+ન્તિ-મળી-યંતિ,-યંતિ,-યંતે,-યંતે,-યદ્યે,-યેદ્યે

મળ્+ઈજ્જ+ન્તિ-મળિ-જ્જંતિ, જ્જંતિ,-જ્જંતે,-જ્જંતે,જ્જંત્યે,જ્જંત્યે

सर्वपुण्य | भणीपञ्ज,
सर्ववचन | भणिज्जेज्ज,

पुच्छीयसि तुमं (पुच्छपन्ने न्यम
पुच्छिज्जसि

पुच्छ+इय+सि+पुच्छी-यसि,-येसि,-यसे,-येसे
पुच्छ+इज्ज+सि-पुच्छि-ज्जसि, ज्जेसि, ज्जेसे

पुच्छीयामि

पुच्छिज्जामि अहं (पुच्छपे अहम्)

पुच्छ+इय+मि-पुच्छी-यमि,-यामि,-येमि

पुच्छ+इज्ज+मि-पुच्छि-ज्जमि, ज्जामि, ज्जेमि

सर्वपुण्य | पुच्छीयेज्ज, पुच्छीयेज्जा
सर्ववचन | पुच्छिज्जेज्ज, पुच्छिज्जेज्जा

आज्ञार्थ

पुच्छी-यउ,-येउ, पुच्छिज्जउ, ज्जेउ

पुच्छी-यंतु,-येतु, पुच्छि-ज्जेतु, ज्जेतु

विधयर्थ

पुच्छ+इय=पुच्छीयिज्जामि, पुच्छीयिज्जामि
(अहं पुच्छपेय)

पुच्छीयिज्जामो, पुच्छीयिज्जामो

(सर्व पुच्छपेयमि)

द्वयन भूतवाच

अण्—भणीअसी, भणीअसी, भणीअसीय,

भणीअसीया, भणीअसीय.

भणींस्तु, भणींस्तु-
 भणिज्जस्ती, भणिज्जही, भणिज्जहीप्र
 भणिज्जइत्था, भणिज्जइत्थ, भणिज्जित्तु.
 भणिज्जंस्तु

अद्यतन भूतकाल

भणीय, भणित्था, भणित्थ, भणित्तु, भणंस्तु.

भविष्यकाल

भणिस्सं, भणेस्सं, भणिस्सामि, भणेस्सामि,

भणिहामि, भणेहामि

भणिहिमि, भणेहिमि

वगेरे वधां रूपो कर्तारि प्रमाणे (जुओ पाठ १२)

क्रियातिपत्ति

भणंतो, भणमाणो, भणेज्ज, भणेज्जा.

भणंती, भणमाणो (नारीजाति)

भणंता, भणमाणा („)

प्रेरक भावेप्रयोग

अने

कर्मणिप्रयोग

१ पाठानु प्रेरक भावेप्रयोगी के कर्मणिप्रयोगी रूप कर्मणि होने
 त्पारे मूळ पाठाने प्रेरणासूचक एक मात्र ' आशि ' प्रत्यय लगानेकी अने
 ' आशि ' प्रत्यय लगानेवा से तैयार भएल अंगने भावे अने कर्मणि
 प्रयोगवा सूचक लक्ष ' ईअ ', ' ईअ ' अथवा ' इअ ' प्रत्यय पूर्वक
 साधनिकाने अनुगारे लगानेवा.

અથવા

૨ પ્રેરણાચૂલક યોદ પણ પ્રત્યય ન સમાવી માત્ર મૂળ શબ્દના સ્વામ્ય 'અ'નો 'આ' કરતો અને એ 'આ' કાઢી એમને હજા, હંજા, હંજા કે હજા પ્રત્યય પૂર્વ પ્રવાળે સમાવ્યા. એ રીતે પણ પ્રેરક ભાવેપ્રયોગના અને પ્રેરક વર્ણણિપ્રયોગનાં મધ્યે સમાવી શકાય છે.

[ચાલી: આ સિવાય લીલી યોદ રીતે પ્રેરક ભાવેપ્રયોગ કે પ્રેરક વર્ણણિપ્રયોગનાં સંખ્યા સની શકતી નથી.]

શ્રંગના સ્વામ્યના—

કરાચીઅટ (કારાપ્યતે)

અંગ—

કારુ+આયિ-કરાયિ+ઈઅ-કરાયોન—કરાચી-અટ, -અજ, અસિ,
અને હજાદિ

કારુ—કારુ+ઈઅ-કારીઅ—કારી-અટ, -અજ (કાર્યતે)

કારી-અસિ, કારી-અસે (કાર્યસે)

કારુ+આયિ-કરાયિ-હજા-કરાયિહજા—કરાયિ-હજાટ, -હજાજ
(કારાપ્યતે)

કારુ-કારુ-હજા-કારિહજા—કારિ-હજાટ, -હજાજ (કાર્યતે)

કારિ-હજાસિ, -હજાસે (કાર્યસે)

એ રીતે શાબ્દમાત્રનાં પ્રેરકભાવે અને પ્રેરકવર્ણણનાં અર્થો નિર્ધાર કરી શકેલાં મધ્યે હજા સ્વામ્યના પ્રવાળે સમાવી શકી શકાય.

મર્યાદાકાલ

કરાયિહિટ, કરાયિટિય કારાવિસ્મતે (કારાવિસ્મતે)

અહીં કારુ ૨- મો

કરાયિટિસિ, કરાયિટિસે (કારાવિસ્મતે)

કરાયિસ્મતિસિ, કરાયિસ્મતિસિ, કરાયિસ્મતે (કારાવિસ્મતે)

कारिस्सते, कारिहिण

(कारयिष्यते)

इत्यादि

केटलांक अनिर्दिष्ट अंगो अने तेना उदाहरणो

रूपाख्यान

गूळ पातु— भा० क० नुं अंग

रूपाख्यान—

हरित्त— १ दीस्-

दीसइ (दृश्यते) दीसउ, दीसती

दीसिउजइ, दीसिउजउ

घग्—बुच्च-बुच्चइ (उच्यते) बुच्चउ, बुच्चसी. बुच्चिउजइ,

बुच्चिउजउ

चिण्— } १ चिच्च-चिच्चइ (चीयते) प्रे० चिच्चाधिइ, चिच्चाधिहिइ
चिम्म-चिम्मइ प्रे० चिच्माधिइ, चिच्माधिहिइ

३ हण्—हम्म-हम्मइ (हन्यते) हम्माधिइ, हम्माधिहिइ

खण्—खम्म-खम्मण (खन्यते) खम्माधिइ, खम्माधिहिइ

४ दुह्—दुग्भ-दुग्भते (दुह्यते) दुग्भाधिइ, दुग्भाधिहिइ

५ लिह्—लिग्भ-लिग्भण (लिह्यते) लिग्भाधिइ, लिग्भाधिहिइ

६ वह्—वुग्भ-वुग्भण (उह्यते) वुग्भाधिइ, वुग्भाधिहिइ

७ रुग्—रुग्भ-रुग्भण (रुह्यते) रुग्भाधिइ, रुग्भाधिहिइ

८ ङह्—ङग्भ-ङग्भण (ङह्यते) ङग्भाधिइ, ङग्भाधिहिइ

९ ञ्—ञग्भ-ञग्भण (ञह्यते) ञग्भाधिइ, ञग्भाधिहिइ

१० सं+रुग्—संरुग्भ-संरुग्भण (संरुह्यते) संरुग्भाधिइ.

संरुग्भाधिहिइ

१. हे० प्र० प्या० ८४३/१६३१ दी० अने तुय-आ ये अंगे मय
गणगा, विष्णवे, आजाय अने मय-मभूतां ज रागाय के. २. हे० प्र०
प्या० ८४३/१६३२ दी० 'चिण्' सी मारुने 'चि' मारीयां 'ण' मारी
मियाय मयय मयगां मरी. ३. हे० प्र० प्या० ८४३/१६३३ दी०
प्र० प्या० ८४३/१६३४ दी० हे० प्र० प्या० ८४३/१६३५ दी० प्र०
प्या० ८४३/१६३६ दी० ४. हे० प्र० प्या० ८४३/१६३७ दी०

- ૧ છિવ્—છિપ્-છિપ્પતે (સ્પૃશ્યતે) છિપ્પાવિહ, છિપ્પાવિહિ
 ૨ સિચ્—| સિપ્-સિપ્પતે (સિચ્યતે) સિપ્પાવિહ, સિપ્પાવિહિ
   નિહ (સ્નિહ્યતે)
 ૩ આ+રમ્—આઢપ્-આઢપ્પતે (આરમ્યતે) આઢપ્પાવિહ,
   આઢપ્પાવિહિ
 ૪ જિવ્—જિવ્-જિવ્વતે (જીયતે) જિવ્વાવિહ, જિવ્વાવિહિ
 સુળ્—સુવ્-સુવ્વતે (શ્રૂયતે) સુવ્વાવિહ, સુવ્વાવિહિ
 હુળ્—હુવ્-હુવ્વતે (હ્રૂયતે) હુવ્વાવિહ, હુવ્વાવિહિ
 ધુળ્—ધુવ્-ધુવ્વતે (સ્તૂયતે) ધુવ્વાવિહ, ધુવ્વાવિહિ
 લુળ્—લુવ્-લુવ્વતે (લૂયતે) લુવ્વાવિહ, લુવ્વાવિહિ
 ધુળ્—ધુવ્-ધુવ્વતે (ધૂયતે) ધુવ્વાવિહિ, ધુવ્વાવિહિ
 પુળ્—પુવ્-પુવ્વતે (પૂયતે) પુવ્વાવિહ, પુવ્વાવિહિ

સ્ત્રીલિંગી સર્વાદિ

‘સન્નો’ ‘સન્વા’ ‘તી’ ‘તા’ ‘જો’ ‘જા’ ‘કો’ ‘કા’ ‘શ્મી’
 ‘શ્મા’ ‘ઈં’ ‘આ’ અને ‘અમુ’ વગેરે સ્ત્રીલિંગી સર્વાદિ શબ્દોનાં ફો
 ‘માલા’ ‘નદી’ અને ‘ધેનુ’ ની જેવાં યોજી લેવાનાં છે.

વિશેષતા આ પ્રમાણે છે :

તી, તા | (તત્તું સ્ત્રી. તા)
 ણી, ણા

૧. સ્તા (સ્તા)	તીઆ, તીડ, તીઓ, તી
	તાડ, નાઓ, તા (તાઃ)
૨. નં (તામ્)	તીઆ, તીડ, તીઓ, તી
લં	તાડ, નાઓ, તા (તાઃ)
૩. તીઅ, તીઆ, તીઈ, તીવ	તીહિ, તીહિ, તીહિ
તાઅ, નાઈ, તામ (તયા)	નાહિ, નાહિ, નાહિ

૧. હેં પ્રા. વ્યા. ૮.૧૩.૫.૩ ૨. હેં પ્રા. વ્યા. ૮.૧૩.૫.૩

૩. હેં પ્રા. વ્યા. ૮.૧૩.૫.૩ ૪. હેં પ્રા. વ્યા. ૮.૧૩.૫.૩

૫. હેં પ્રા. વ્યા. ૮.૧૩.૫.૩

૪	શે	સિર
બને	નામ, નિરુતા, તીસે	
૬	(તસ્ય, તસ્યાઃ)	
	તીઅ, તીઆ, તીર, તીપ	તેનિ (તામ્યામ્)
	તાઅ, તાદ, તાપ	તાણ, તાણં (નાનામ્ ?)
૭	નાટિ (તસ્યામ્)	નાનુ, તાનું (નાનુ)
	તોઅ, તોઆ, તોર, તોપ	
	તાઅ તાદ, તાપ	
	'ળી' અને 'ળા'ની રૂપો પણ 'તી' અને 'તા' પ્રમાણે સમજવાની છે.	

જી, જા (યન્ તું સીં યા)

૧	જા (યા)	જીઆ, જીડ, જીઓ. જી
		જાડ, જાઓ. જા (યાઃ)
૨	જં (યામ્)	" " " "
૪	જિગતા, જીસે	જાણ, જાણં (યામ્યામ્)
બને	(યમ્ય, યમ્યાઃ)	(યાનામ્ !)
૬		
	જીઅ, જીઆ, જીર, જીપ	
	જાઅ, જાર, જાપ	
૭	જાટિ (યસ્યામ્)	જાનુ (યાનુ)
	જીઅ, જીઆ, જીર, જીપ	જાનું
	જાઅ, જાર, જાપ	

૧. દેવ બ્રહ્મ વ્યાસ સમીક્ષા ૨. દેવ બ્રહ્મ વ્યાસ સમીક્ષા

૩. દેવ બ્રહ્મ વ્યાસ સમીક્ષા

की, का (किम् नुं स्त्री० का)

१ का (का)

कीआ, कीउ, कीओ, की

३ कं (काम्)

काउ, काओ, का (काः)

" " " "

" " " "

४ अने } किस्सा, कीसे, कास
६ } (कस्यै, कस्याः)

(कासाम्)

काण, काणं (कानाम् ?)

कीअ, कीआ, कीइ, कीए

काअ, काइ, काए

७ काहिं (कस्याम्)

कीसु, कीसुं (कासु)

कीअ, कीआ, कीइ, कीए

कासु, कासुं

काअ, काइ, काए (कायाम् !)

इमा, इमी (इदम् नुं स्त्री० इमा)

१ इमिआ, इमा, इमी (इयम्)

इमीका, इमीउ, इमीओ

इमाउ इमाओ, इमा (इमाः)

३ इमीअ, इमीआ, इमीइ, इमीए

इमीहि, इमीहिं, इमीहिं

इमाअ, इमाइ, इमाए

(इमया ? अनया)

इमाहि, इमाहिं, इमाहिं

आहि, आहिं, आहिं (अभिः)

४ अने } १ से,
इमीअ, इमीआ, इमीइ, इमीए

सिं (आयाम्)

इमीण, इमीणं

इमाण, इमाणं (इमानाम् ?)

इमाअ, इमाइ, इमाए

(अस्यै, इमायै ?)

पञ्चा, पट्टं (पतन् तुं मी० पता)

१ पञ्चा, पञ्च, पञ्च, पञ्चमो पट्टं, पट्टं, पट्टं, पट्टं
(पञ्चा) पञ्चाट, पञ्चाओ, पञ्चा (पञ्चाः)

५ पञ्च पञ्चि (पञ्चामान)

अने पट्टं, पट्टं, पट्टं, पट्टं, पट्टं, पट्टं

६ पञ्चाट, पञ्चाट, पञ्चाट पञ्चाण, पञ्चाण

(पतन्त्यं पतन्त्याः पतन्त्यं ?) (पतानाम् !)

[यादीः उपा मयीना ईकारान् अने आकारान् अमना मयी मयी
मयी आपेली पण ते मयीय ममयी नेमनी छे.]

अम् (अद्म्)

१ अद्म्, अम् अम्, अम्, अम्
(अम्.)

यादीनी ' अम् ' अम्.

मामान्य मन्त्री

पेवट्ट (पेवट्ट) पेवट्ट पेवट्ट— पेवट्ट पेवट्ट	पञ्चाट (पञ्चाट) पञ्चाट—पञ्चाट पञ्चाट (पञ्चाट) पञ्चाट—पञ्चाट
पट्ट (पट्ट) (पट्ट) पट्ट— पट्ट पट्ट	पट्ट (पट्ट) पट्ट—पट्ट— पट्ट
पञ्चा (पञ्चा) पञ्चा—पञ्चा पञ्चा पञ्चा पञ्चा पञ्चा	पञ्चाट (पञ्चाट) पञ्चाट—पञ्चाट पञ्चाट पञ्चाट
पञ्चाट (पञ्चाट) पञ्चाट— पञ्चाट पञ्चाट	पञ्चाट (पञ्चाट) पञ्चाट—पञ्चाट पञ्चाट पञ्चाट
पञ्चाट (पञ्चाट) पञ्चाट— पञ्चाट पञ्चाट	पञ्चाट (पञ्चाट) पञ्चाट—पञ्चाट पञ्चाट पञ्चाट

सव्यञ्ज (सवञ्ज) सर्वज्ञ-सर्व
जाणनार

देवञ्ज (दैवज्ञ) देवने जाणनार
किलेस (कलेश) कलेश-कलेश
पिलोस (पिलोस) लोप-दाह

सिलोभ } (श्लोक) श्लोभ
सिलोग } श्लोभ
सिलिम्ह (श्लेष्मन्) श्लेष्म
कासव (कासप) कासप गोत्र
नो श्लपि-कलभदेव अपका
महावीर रामी
कविल (कपिल) कपिल कवि

केचटवडे दरियो तराय छे
पितावडे प्रहाद वधाय छे
काश्यपवडे चडाल रूप-
शाय छे
राजावडे कीर्ति मेगी
कराय छे

कपिलवडे तत्त्व कहैयाय छे
कलभदेववडे धर्म कहैयायो
सर्वज्ञवडे कलेशो जिताय छे
तेणीवडे शाखो संभळाय छे
जेणीवडे बकरो होमाय छे
एणीवडे धर्म जणातो नथी

नियेण सत्तणो जियंति
गोशलेण गउद्यो दुग्धते
भारवहेहि भारो बुब्भप
दायारेण दाणेण पुण्णाइ
सुणिणा संजमो घेस्पते

मालाभारेण जलेण उज्जा-
णाणि सिण्णंते
कसिवलेण तणाइं बुब्भंति
सोयारेहि मत्थयाइं धुव्वंते
बद्धमाणेण मम घरं पुव्वंते
वालेण गामो गम्मइ
बालेहि हस्सइ

भगवत्

प्र० ए० भगवं	(हे० प्रा० व्या० ८।४।२६५।)	(भगवान्)
प्र० य० भगवंतो		(भगवन्तः)
तृ० ए० भगवया		(भगवता)
प० ए० भगवओ		(भगवतः)
सं० ए० भगवं ! भयवं ! भयव !	(हे० प्रा० व्या० ८।४।२६४।)	(हे भगवन् !)

भवत्

प्र० ए० भव	(भवान्)	(हे० प्रा० व्या० ८।४।२६५।)
प्र० व० भवंतो	(भवन्तः)	
द्वि० ए० भवंतं	(भवन्तम्)	
द्वि० व० भवतो	(भवतः)	
भवओ		
तृ० ए० भवता	(भवता)	
भवया		
प० ए० भवतो	(भवतः)	
भवओ	(")	
प० व० भवयाण	(भवताम्)	

'अन्' शब्दावाल्यां नकारात् नामानां 'अन्'नां विरुद्धे 'आण' (हे० प्रा० व्या० ८।४।२६५।) भाव्य हे:-

अभ्यन्-	अभ्य+अन्=अभ्य+आण-अज्ञाण] अज्ञाण, अज्ञ.
आत्मन-	अस्वाण, अस्थ.
उक्षन्-	उच्छाण, उच्छ
	उक्ष्माण, उक्ष्म
प्रावन्-	गावाण, गाव
युयन्-	बुवाण, बुव
	प्रवन्-यम्नाण, यम्न
	मववन्-मववाण, मवव
	मूर्धन्-मूर्धाण, मूर्ध
	राजन्-रायाण, राय

नक्षन्-	तच्छाण, तच्छ तप्पशाण, तप्प	श्वन्-श्वान, श्व
पृथन्-	पृथाण, पृथ	सुकर्मन्-सुकर्ममाण, सुकर्मन्

ए कर्षा नामोनां कृषी अकारान्त नामनी जेम कर्षी केशानां केशः

अझाणो, अझाणं, अझाणेण
अज्जो, अज्जं, अज्जेण

खाणो, खाणं, खाणेण
खो, खं, खेण

रायाणो, रायाणं, रायाणेण
रायो, रायं, रायेण

द्वारे

पेयाना 'अन्'नो 'आण' न भाव्य द्वारे ए आदनी नामोनां कर्षा-
शानां केशानां कृषी सुदी रीते भाव्य छे:

राय (राजन्)

- १ राया (राजा) २ राहणो, रायाणो (राजानः)
- २ राहणं (राजानम्) " " राहणो (राजः)
- ३ राहणा, रण्णा (राजा) ३ राहंति राहंति, राहंति
(राजभिः)
- ४ राहणो, रण्णो (राजः) ४ राहंण, राहंणं (राजानम्)
राहणं
- ५ राहणो, रण्णो (राजः) ५ राहंत्तो, राहंत्तो, राहंत्तो,
राहंत्त (राजनः)
राहंति, राहंति (राजभ्यः)
- ६ राहणो, रण्णो (राजः) ६ राहंण, राहंणं (राजानम्)
राहणं

७ १राइंसि, राइस्मि, (राश्चि) २राइंसु, राइंसुं (राजसु)
सं० हे राया ! (राजन्) राइणो, रायाणो (राजानः)

अप्प (आत्मन्)

- १ ३अप्पा (आत्मा) अप्पाणो (आत्मानः)
२ ४अप्पिणं (आत्मानम्) " "
३ ५अप्पणिआ, अप्पणइआ अप्पेहि, अप्पेहिं, अप्पेहिं
अप्पणा (आत्मना) (आत्मभिः)
४-६ अप्पाणो (आत्मनः) अप्पिणं (आत्मनाम्)
५ अप्पाणो (आत्मनः) अप्पत्तो, अप्पतो (आत्मतः)
चगेरे

पूसा (पूषन्)-इंद्र, सूर्य

- १ पूसा (पूषा) पूसाणो (पूषणः)
२ पूसिणं (पूषणम्) " (पूषणः)
३ पूसणा (पूषणा) पूसहि, पूसहिं पूसहिं (पूषभिः)
४-६ पूसाणो (पूषणः) पूसिणं (पूषणाम्)
५ " " पूसत्तो, पूसतो (पूषतः) चगेरे

मघव

महव

मघवन्

- १ १मघवं, मघवा (मघवा) मघवाणो (मघवानः)
चगेरे 'पूसा'नी पेटे.

साधनिकानी समज

ग्रन्थयो

एकवचन

बहुवचन

१

+

णो

२

इणं

१. हे० प्रा० व्या० टी० १२१ २. हे० प्रा० व्या० टी० १२१

३. हे० प्रा० व्या० टी० १२१ ४. हे० प्रा० व्या० टी० १२१ ५. हे०

प्रा० व्या० टी० १२१ ६. हे० प्रा० व्या० टी० १२१

૩	ળા	
૪-૬	ળો	દળં
૫	ળો	
૪૦	+	ળો

+ આ નિધાન છે ત્યાં અર્ધાન્ પ્રથમા અને મધ્યોધનના અવ્યયવદમાં રાય, પૂમ, મપત યનેરે નામોનો અંત્ય સ્વર લીધે થાય છે:

રાય=રાયા. મપત=મપયા. પૂમ=પૂતા.

‘ળા’ પ્રથમ મિથાસના ‘ળ’ કારાદિ પ્રથમો લાગતાં પૂમ યનેરે અવ્યયવદમાં અંત્ય સ્વર લીધે થાય છે:

પૂમ + ળો = પૂતાળો રાય + ળો = રાયાળો

અવવાદ

પ્રથમા અને મધ્યોધન મિથાસના ‘ળ’કારાદિ પ્રથમો લાગતાં ‘રાય’ને કદને ‘રાદ’ અને ‘રણ’નો ઉપયોગ થાય છે:-

રાય + ળા + રાદળા, રણળા

રાય + ળો = રાદળો, રણળો

પ્રથમા અને મધ્યોધનના અવ્યયવદમાં ‘ળો’ લાગતાં તો ‘રાદ’ ને ત્યાંને એક માત્ર ‘રાદ’ વપરાય છે.

‘દળં’ પ્રથમ લાગતાં ‘રાય’નો ‘દ’ લીધે થાય છે:

રાય + દળં = રાદળં (રાજાનન્)

રાય + દળં = રાદળં (રાજાનન્)

'અન્' ઉજવાઝા કોઈ કોઈ શબ્દને તૃતીયાના એકવચનમાં 'ઉળ' અને પંચમી તથા પટ્ટોના એકવચનમાં 'ઉળો' પ્રયોગ લાગે છે. એમને:

કર્મ (કર્મન્)

કર્મ + ઉળા = કર્મુળા (કર્મણા)

કર્મ + ઉળો = કર્મુળો (કર્મણઃ)

કેટલાંક અનિયમિત રૂપો

મળસા (મનસા)

મળસો (મનસઃ)

મળસિ (મનસિ)

વચસા (વચસા)

સિરસા (શિરસા)

કાયસા (કાયેન)

કાલધર્મુળા (કાલધર્મેણ)

કેટલાક તદ્વિત પ્રત્યયોની રામજ

૧. 'તિન્' આ' એ અર્થમાં 'કિર' પ્રયોગ લાગે છે:

અસ્મા+કિરે=અસ્મકિરે (અસ્માકમ્ દ્વન્-અસ્મદીયમ) અમાને

તુસ્મા+કિરે=તુસ્મકિરે (તુસ્માકમ્ દ્વન્-તુસ્મદીયમ) તમાને

પરસ્મા+કિરે=પરસ્મકિરે (પરસ્માકમ્ દ્વન્-પરસ્માદીયમ) પારસુ

સાત્+કિરે=સાત્કિરે (સાત્+દ્વન્-સાત્દીયમ) મારાતું

૨. 'અર્' અને 'અર્' પ્રયોગ 'તિમાં' અર્થમાં જોઈ શકાય છે:

મામ+અર્=માર્માર્ (મામી મામમ) મામામાં પાંચ

પરમ+અર્=પર્માર્ (પર્મી પરમમ) પરમ્-પરમી પરમ્

अण्+उङ्-अणुङ् (आत्मनि भवम्) आणुङ्-आण्णामां भण्णु
नण्+उङ्-नण्णुङ् (नगरे भवम्) नण्णामां भण्णु

३. 'तेनी तेनु' एवो भाव सूचयता 'न' प्रत्ययस्य प्रयोग कश्चोः

महुर व्य पाटलिपुत्तं पाताया (मधुनायन् पाटलिपुत्तं प्राप्तायाः)

४. 'रूपा' 'रा' अने 'रा' प्रत्यय 'रु'ना भावने कर्तव्ये तेः

पीणा+इमा-पीणिमा (पीनिमा-पीनयन्) पीनणुं-पुष्टा

देय+त्त=देयत्तं (देययन्) देयणुं

पाल+त्तण=पालत्तणं (पालयन्) पालणुं

५. 'वार' भावने कर्तव्यता 'रूपा' अने 'रु'ना प्रत्ययस्य उपयोग कश्चोः

एग+हुत्तं=एगहुत्तं (एकहृत्य-एकवारम्) एक वार

ति+हुत्तं=तिहुत्तं (प्रिहृत्य-प्रिवारम्) एक वार

ति+हुत्तो=तिहुत्तो (प्रिहृत्य- ") "

तिहुत्तो

६. आल, व, शाळ, इण, इर, इण्ण, उण्ण, मण, मण इने 'वा' वृत्त्या प्रत्ययो 'हा' भावने कर्तव्ये तेः

आल- एव+आल-एतालो (एववान्) एताल-एतालु

जटा+आल-जटालो (जटायान्) जटायानु

शालु- इवा+आलु-इवालु (इवान्) इवालु-इवावालु

लज्जा+आलु-लज्जालु (लज्जयान्) लज्जाल-लज्जालु

इत्त- मान+इत्त=माणइत्तो (मानयान्) मानयान

इर- रेता+इर-रेटिनी (रेतायान्) रेतायान

मण+इर-मणियनी (मणयान्) मणयान

उण्ण- पोसा+उण्ण-पोसिनी (पोसायान्) पोसायान

मण- मण+इर-मणियनी (मणयान्) मणयान

મળ- ધળ+મળ=ધળમળો (ધનધાન્) ધનધાન
 સોહા+મળ=સોહામળો (શોભાવાન્) સોહામળો
 વીહા+મળ=વીહામળો (ભયવાન્) વીહામળો
 મંત- ધી+મંત=ધીમંતો (ધીમાન્) ધીમંત
 વંત- ભત્તિ+વંત=ભત્તિવંતો (ભક્તિમાન્) ભક્તિવંત

૭ ૧ 'તો' પ્રત્યય પંચમી વિભક્તિના અર્થને સૂચવે છે:

સવ્ય+તો=સવ્યત્તો	(સર્વતઃ)	સર્વેથી, સર્વ પ્રકારે
ક+તો=કત્તો	(કુતઃ)	ક્યાંથી, શાથી
જ+તો=જત્તો	(યતઃ)	જ્યાંથી, જેથી
ત+તો=તત્તો	(તતઃ)	ત્યાંથી, તેથી
ઇ+તો=ઇત્તો	(ઇતઃ)	અહીંથી, આથી

૮ ૨ 'હિ' 'હ' અને 'ત્ય' પ્રત્યય સપ્તમીના અર્થને સૂચવે છે:

જ+હિ=જહિ	(યત્ર)	જહિ-જ્યાં
જ+હ=જહ	"	" "
જ+ત્ય=જત્ય	(યત્ર)	" "
ત+હિ=તહિ	(તત્ર)	તહિ-ત્યાં
ત+હ=તહ	"	" "
ક+હિ=કહિ	(કુત્ર)	કહિ-ક્યાં
ક+હ=કહ	"	" "
ક+ત્ય=કત્ય	(કુત્ર)	" "

૯ ૩ 'તેનું તેલ' એવા અર્થને સૂચવવા 'એત્લ' (તેલ) પ્રત્યય વાપરાય છે:

૧. દે. પ્રા. વ્યા. ૮૧૨.૧૬૦૧ ૨. દે. પ્રા. વ્યા. ૮૧૨.૧૬૧૧
 ૩. દે. પ્રા. વ્યા. ૮૧૨.૧૪૫૧ ૪. વીપસ્ય તૈલમ્-વીપતૈલમ્ એ શબ્દમાંનો
 'તૈલ' શબ્દ જ કોઈ કાઢે પોતાનું બ્યક્તિત્વ તોરે પ્રત્યક્ષરૂપે થયેલો
 છે. માટે જ આપામાં 'ધૂપેલ' માં 'તૈલ' શબ્દ ગમાડે મયો છે તો પણ
 'ધૂપેલ તેલ' શબ્દનો વ્યવહાર પ્રચલિત છે.

કહુચ+પહ=કહુપહ (વટુકમ્ય નૈલમ-વટુકનૈલમ)

કહુપહ નેલ

દીચ+પહ=દીપેહ (દીપમ્ય નૈલમ-દીપનૈલમ) દીપેલ દીપાનુ નેલ

પરંચ+પહ=પરંટેહ (પરંચય નૈલમ-પરંચનૈલમ)

પરંટેલ પરંચાનું નેલ

ધૂચ+પહ=ધૂપેહ (ધૂચમ્ય નૈલમ-ધૂપનૈલમ) ધૂપેલ-

ધૂપનુલ નેલ

૧૦ ૧૨વાંચને મુજબથી 'અ' 'દન્ત' અને 'દન્ત' પ્રત્યયનો સ્વરૂપ

વિશ્લેષાય છે:

ચંદ્ર+અ=ચંદ્રઓ ચંદ્રો (ચન્દ્રકઃ) ચાંદો

પહ્લવ+હ=પહ્લવિહ્લ, પહ્લવો (પહ્લવકઃ) પાલવહો-

પાલવ, પેહો

દાચ+હ=દાધુહો, દાધો (દન્તકઃ) દાધો, દાધલો

૧૧ પેદલીક અભિયામન તદ્વિધો

૧ પદ+સિ=પદસિ

પદ+સિઅ=પદસિઅં

પદ+રથા=પદરથા

} (પદકા) પદ પદન

૧૨ અ+મયા મુમયા

૨ અ+મયા મમયા

} (અઃ) અઓ

૧૩ ચ+અ=ચાચિઓ (ચાચે) ધીમે ધીમે

૧૪ ય+અ=યાચિઓ (યાચે) યાચુ-યાચુ

(યાચિઅઃ) યાચા

અ+અસિઅ=અસિઅં

અ+અહ=અહ

} (યાચન) યાચી

અપ્પગા અપ્પા લબ્ધઈ
 રપ્પગા રજ્જં મુજ્જઈ
 રાઈહિ પપ્પાણ દુગ્ગાણિ
 લુબ્ધંતિ
 સીય પપ્પાણ સહ સિપ્પત્તે
 મવવાણો વંખણેહિ ધુવંતિ
 આત્થરણ અત્થો ચિસ્મઈ

આરિસાણિ વયણાણિ કથિ-
 લેણ વુચ્ચંતિ
 રાઈણા સહાપ કોસેયં
 પરિહિજ્ઞઈ
 દ્વત્થીર મત્થયમ્મિધૂપેલ્લ દોસઈ
 સક્કજં સુ દોમઈ તવવિસેમો
 ન દોસઈ જાઈવિંસસો કો વિ

પાઠ ૨૧ માં

કેટલાંક નામધાતુઓ

સંસ્કૃતમાં પ્રેરક પ્રક્રિયા ઉપરાંત ઘીઝી પણ અનેક પ્રક્રિયાઓ છે, જેવી કે સન્નંત, ચંદંત, ચદ્ભવંત અને નામધાતુપ્રકરણ. પરંતુ પ્રાકૃતમાં એ માટે જાણ કાંઈ વિશેષ વિધાન નથી. આપણાકૃત્તમાં એ પ્રક્રિયાઓનાં રૂપાણ્યોનો વપરાણો મળે છે. તે વધાને વર્ણાંતકાર ધા ઉચારણભેદના નિયમોદ્ધારા સાધિત કરવાનાં છે.

સમત — સુસ્સુસઈ (શુદ્ધપતિ) નાંખલવાને ઇચ્છે છે, શુદ્ધા-
 સેવા-કરે છે.

ઘીમંમા (મીમાંમા) વિચર કરો

ચલ્લંત — લાલપ્પઈ (લાલપ્યતે) લાલપ કરે છે-ચોલ ચોલ
 કરે છે.

ચલ્લુવંત-ચંકમઈ (ચલ્કમીતિ) ચક્રમણ કરે છે-કર્ણ
 કરે છે.

ચંકમણં (ચલ્કમણમ્) ચક્રમણ-ફર ફર ફરવું

['આદરિણ' મેં થયેલે 'આદરિણ' વગર મળવાય છે અને

'દદ+ત્તણ'માં 'અદ' હમેશાં છે.]

દો+ત્તણ-દોદત્તણ, દોવત્તણ (મયિતવે-મયિતુમ્) મયા માટે

દો+ત્તણ-દોત્તણ (મયિતવે-મયિતુમ્) મયા માટે

શુસ્તુમ+ત્તણ-શુસ્તુતિત્તણ, શુસ્તુતેત્તણ (શુશ્પિતવે-

શુશ્પિતુમ્) શુશ્પિત કરવા માટે

ચંકમ+ત્તણ-ચંકમિત્તણ (ચક્કમિતવે-ચક્કમિતુમ્) ચંકમન

ચકમેત્તણ કરવા માટે

મળ્-મળાવિ+ત્તણ-મળાવિત્તણ (મળાપયિતવે-મળાપયિતુમ્)

મળાવવા માટે

અનિયમિત હેતુર્થ કૃદન્ત

કઠ્ + તું- { કાતું, (કર્તુમ્) કરવા માટે
કાઠું
કઠ્ઠ, કઠ્ઠુ

ગે+તું-ગેતું (ગ્રહીતુમ્) ગ્રહણ કરવા માટે

દ્રાહ્ + તું-દ્રાહું (દ્રાહૃ) દેવવા માટે-સોવા માટે

મોહ્ + તું-મોહું (મોહીતુમ્) તણવા માટે, મોંઘવવા માટે

મોચ્ + તું-મોચું (મોચતું) છુટવા માટે-છૂટા થવા માટે

ગેદ્ + તું-ગેદું (ગેદિતુમ્) ગેંગા માટે

ચન્ + તું-ચોણું (ચન્તુમ્) ચોંટવા માટે

તણ્ + તું-તણ્ (તણ્તુમ્) તેવા માટે

ગેદ્ + તું-ગેદું (ગેદીતુમ્) ગેંગા દરવા માટે-ગેંગવા માટે

યુષ્ + તું - | જોડું | (યોડુમ્) જૂઝવા માટે યુષ્ વ
માટે

સંવચક ભૂતકૃદન્ત

મૂળ ધાતુને ૧તુ. તૂળ. તુખાળ, અ. રૂતા રૂતાળ, ગાય
આટ (એમ આઠ પ્રત્યયોનાથી ગમે તે એક) પ્રત્યય લગાડાથી
સંવચક ભૂતકૃદન્ત થને છે.

‘તુ’ વગેરે શરૂઆતના ચાર પ્રત્યયો લગાડતાં પૂર્ના ‘અ’નો
ધને ‘એ’ વિકલ્પે થાય છે.

તૂળ. તુખાળ અને રૂતાળ પ્રત્યયનો ‘ળ’ અનુસ્વારવાકો થઈ
પગ વગરાયર છે: તૂળ, તૂળં. તુખાળ, તુખાળં. રૂતાળ, રૂતાળં
તું—

દસ + તું - | દસિતું, દસેતું | (દસિત્વા) દસીને

દો+અ+તું- | દોડતું, દોડતું | (ભૂત્વા) થઈને

દો + તું - દોડતું, દોડતું (ભૂત્વા) થઈને

તૂળ—

દસ + તૂળ - | દસિતૂળ, દસેતૂળ | (દસિત્વા) દસીને

દો+અ+તૂળ - | દોડતૂળ, દોડતૂળ | (ભૂત્વા) થઈને

દો + તૂળ | દોડતૂળ, દોડતૂળ | (ભૂત્વા) થઈને

તુઞાણ—

દમ્+તુઞાણ— | દમિતુઞાણ, દમ્તેતુઞાણ | (દમિત્વા) દમ્તીને
દમિતુઞાણ, દમ્તેતુઞાણ

દો+અ+તુઞાણ— | દોદતુઞાણ, દોપતુઞાણ | (ભૂત્વા) ધર્ત્તેને
દોદતુઞાણ, દોપતુઞાણ

દો+તુઞાણ— દોતુઞાણ, દોતુઞાણ (ભૂત્વા) ધર્ત્તેને

અ—

દમ્+અ— દમિઅ, દમ્તેઅ (દમિત્વા) દમ્તીને

દો+અ+અ— દોદઅ, દોપઅ (ભૂત્વા) ધર્ત્તેને

દો+અ— દોઅ (ભૂત્વા) ધર્ત્તેને

ઈત્તા—

દમ્+ઈત્તા— દમિત્તા, દમ્તેત્તા (દમિત્વા) દમ્તીને

ઈત્તાણ—

દમ્+ઈત્તાણ—દમિત્તાણ, દમ્તેત્તાણ (દમિત્વા) "

આય—

મદ્+આય— મદાય (મૃદીત્વા) પ્રદાય પદીને

આપ—

માય+માપ—માયાપ (માદાય) "

સંપેદ્+માપ—સંપેદાર (સંપેદાય) મૃદ દિવાતીને

['આય' અને 'આપ' પ્રત્યયોની રચનાએ અને આચાર્યની આય પદો આપે છે]

૧૪ પ્રમાણે દમ્+મિત્તુ, દમ્+મિત્તા, દમ્+મિત્તુઞાણ, દમ્+મિત્ત, દમ્+મિત્તા, દમ્+મિત્તાણ [દમ્+મિત્તા-દમ્+મિત્તા પદો] પદો દમ્+મિત્તાણ પદો

चंकर्म-तुं.-मितृण.-मितृभाण,-मित्र, मित्रा, मित्राण.
(चङ्कर्मित्वा) चक्रमण करीने

प्रेरकमंत्रधक भूतकृदन्त

भणावि-तुं.-दितृण,-दितृभाण. विअ,-दित्ता - दित्ताण
(भणापयित्वा) भणावीने

ह्रासि-तुं -सितृण,-सितृभाण,-सिअ,-सित्ता.-सित्ताण
(ह्रासयित्वा) ह्रासावीने

अनियमित संबंधकभूतकृदन्त

कट्+तुं-कातुं काउं. कट्टु

कट्+तृण-कातृण काऊण

कट्+तुभाण-काउभाण, कातुभाण

} (कृत्वा) करीने

गह्=तु-घेत्तुः

" तृण-घेत्तृण घेत्तृणं

" तुभाण-घेतृभाण, घेत्तृभाणं

} (गृहीत्वा) ग्रहण करीने

दरेस्=तु-ददृह् ददृह्

" तृण-ददृह्ण, ददृह्णं

" तुभाण-ददृह्भाण, ददृह्भाणं

} (दृष्ट्वा) देखीने

भुंज+तुं-भोत्तुं

" तृण-भोत्तृण, भोत्तृणं

" तुभाण भोत्तृभाण, भोत्तृभाणं

} (भुक्त्वा) भोजन करीने,
भोगवीने

मुञ्च=तुं मञ्चुं

मञ्चुण, मोत्तृण

मोत्तृभाण, मोत्तृभाणं

} (मुक्त्वा) मूर्तिने-
तजीने

ए न प्रम ले

कट् उभाषी गत-गेतुं, गेत्तृण, गेत्तृभाण (कटिम्) रोहिणे, गह्
उभाषी वंत्तु-वंत्तुं वंत्तृण वंत्तृभाण (उक्ता) रोहिणे

१. हे० प्रा० व्या० ८१४२. ४। २. हे० प्रा० व्या० ८१२१०।

२. हे० प्रा० व्या० ८१४२१३। ४. हे० प्रा० व्या० ८१२११३।

૬૬ ટપકી વંદિષુ, વંદિષુ (વન્દિત્વા) વાંદીને

૬૭ ,, ઘટટું, ઘટટું (ઘટ્ત્વા) ઘટીને

['વંદિષુ' અને ઘટટુંમાં 'તુ'નો અનુસ્વાર લોપાય પણ છે.]

આયાય (આદાય) અદાણ કરીને

ગમ્યા, ગમ્યા (ગમ્ત્વા) ગમીને

કિષ્યા, કિષ્યાણ (કૃત્ત્વા) કરીને

નચ્યા | (જ્ઞાત્વા) જાણીને

નમ્યા (નમ્ત્વા) નમીને

પુચ્યા (બુદ્ધ્યા) બુદ્ધીને, જાણીને

ભોગ્યા (ભુવત્ત્વા) ભોગવીને, खाईને

મત્યા, મત્યા (મત્ત્વા) માનીને

વંદિતા (વન્દિત્વા) વાંદીને

વિપ્રજહાય | વિપ્રજહાય ? | ત્યાગ કરીને

સોચ્યા (શ્રત્ત્વા) સાંભળીને

સુષ્ટ્યા (સુપ્ત્વા) સૂઈને

આદન્ય (આદન્ય) આદાન કરીને-પછાલીને

વાદન્ય (વાદન્ય સંદાર કરીને, લઈ જઈને, વલાત્કાર કરીને

દન્યા (દન્ત્વા) દળીને

ધાદન્ય (આદન્ય) આદાર કરીને

પરિણાય (પરિણાય) પરણવર સમજીને

ચિન્ત્યા, ચેન્ત્યા, ચૈન્ત્યા (ચિન્ત્ત્વા) ત્યાગ કરીને

નિધાય (નિધાય) નિધાણને, પ્રવર્તાવીને

પિધાય (પિધાય) પાંચીને

પરિચ્છા (પરિચ્છા) પરિચ્છાન કરીને

અમિભૂય (અમિભૂય) અમિભવ કરી
પડિવુક્ષ (પનિવુક્ષ) સમર્જીને

તથાપણ મેઝી નીચેનાં આ વર્ગો અનિયમિત રહેતી માનવામાં
સાને જગાવેલાં સહજ રૂપે દ્વારા જ મમજી શકાય એમ છે. આ વર્ગો
ધીજાં વર્ગો અનિયમિત રૂપે છે તેમની પણ સાધારણ, આ રૂપો
પેટે જ છે માટે એ વર્ગો રૂપે નથી જગાવ્યાં.

પાઠ ૨૨ મો

વિધ્યર્થ કૃદન્ત

મૂઠ ધાતુને તથા, અણીઅ કે અણિઅ પ્રત્યય લગાડવાથી વિધ્યર્થ
કૃદન્ત બને છે.

‘તલ’ની પૂર્તિ ‘અ’નો ‘ઈ’ કે ‘એ’ થાય છે.

તથા—

દસ+તવ્ય—	<table border="0"> <tr> <td>દમિતવ્યં, દસેતવ્યં</td> <td rowspan="2"> <table border="0"> <tr> <td>(દમિતવ્યમ્)</td> </tr> <tr> <td>દસવા લેવું, દસવું</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td>દસિતવ્યં, દસેતવ્યં</td> <td>જોઈવ</td> </tr> </table>	દમિતવ્યં, દસેતવ્યં	<table border="0"> <tr> <td>(દમિતવ્યમ્)</td> </tr> <tr> <td>દસવા લેવું, દસવું</td> </tr> </table>	(દમિતવ્યમ્)	દસવા લેવું, દસવું	દસિતવ્યં, દસેતવ્યં	જોઈવ
દમિતવ્યં, દસેતવ્યં	<table border="0"> <tr> <td>(દમિતવ્યમ્)</td> </tr> <tr> <td>દસવા લેવું, દસવું</td> </tr> </table>	(દમિતવ્યમ્)		દસવા લેવું, દસવું			
(દમિતવ્યમ્)							
દસવા લેવું, દસવું							
દસિતવ્યં, દસેતવ્યં	જોઈવ						

હો+તવ્ય—	<table border="0"> <tr> <td>હોદતવ્યં, હોવતવ્યં</td> <td rowspan="4"> <table border="0"> <tr> <td>(ધવિતવ્યમ્) થતા</td> </tr> <tr> <td>યોગ્ય, થવું જોઈવ</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td>હોદતવ્યં, હોવતવ્યં</td> <td rowspan="3"> <table border="0"> <tr> <td>(ધવિતવ્યમ્) થતા</td> </tr> <tr> <td>યોગ્ય, થવું જોઈવ</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td>હોતવ્યં, હોયવ્યં</td> <td></td> </tr> <tr> <td>હોતવ્યં, હોયવ્યં</td> <td>હોતવ્યં</td> <td></td> </tr> </table>	હોદતવ્યં, હોવતવ્યં	<table border="0"> <tr> <td>(ધવિતવ્યમ્) થતા</td> </tr> <tr> <td>યોગ્ય, થવું જોઈવ</td> </tr> </table>	(ધવિતવ્યમ્) થતા	યોગ્ય, થવું જોઈવ	હોદતવ્યં, હોવતવ્યં	<table border="0"> <tr> <td>(ધવિતવ્યમ્) થતા</td> </tr> <tr> <td>યોગ્ય, થવું જોઈવ</td> </tr> </table>	(ધવિતવ્યમ્) થતા	યોગ્ય, થવું જોઈવ	હોતવ્યં, હોયવ્યં		હોતવ્યં, હોયવ્યં	હોતવ્યં	
હોદતવ્યં, હોવતવ્યં	<table border="0"> <tr> <td>(ધવિતવ્યમ્) થતા</td> </tr> <tr> <td>યોગ્ય, થવું જોઈવ</td> </tr> </table>	(ધવિતવ્યમ્) થતા		યોગ્ય, થવું જોઈવ										
(ધવિતવ્યમ્) થતા														
યોગ્ય, થવું જોઈવ														
હોદતવ્યં, હોવતવ્યં		<table border="0"> <tr> <td>(ધવિતવ્યમ્) થતા</td> </tr> <tr> <td>યોગ્ય, થવું જોઈવ</td> </tr> </table>	(ધવિતવ્યમ્) થતા	યોગ્ય, થવું જોઈવ										
(ધવિતવ્યમ્) થતા														
યોગ્ય, થવું જોઈવ														
હોતવ્યં, હોયવ્યં														
હોતવ્યં, હોયવ્યં	હોતવ્યં													

ના+તવ્ય - નાતવ્યં નાયવ્યં (નાતવ્યમ્) જાણવા યોગ્ય,
જાણવું જોઈવ

ચિવ્ય + તવ્ય	<table border="0"> <tr> <td>ચિદિતવ્યં, ચિદ્વેતવ્યં</td> <td rowspan="2"> <table border="0"> <tr> <td>(ચે વાત)</td> </tr> <tr> <td>પૂછવું કાવા</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td>ચિદિતવ્યં, ચિદ્વેતવ્યં</td> <td>યોગ્ય, પૂછવું</td> </tr> </table>	ચિદિતવ્યં, ચિદ્વેતવ્યં	<table border="0"> <tr> <td>(ચે વાત)</td> </tr> <tr> <td>પૂછવું કાવા</td> </tr> </table>	(ચે વાત)	પૂછવું કાવા	ચિદિતવ્યં, ચિદ્વેતવ્યં	યોગ્ય, પૂછવું
ચિદિતવ્યં, ચિદ્વેતવ્યં	<table border="0"> <tr> <td>(ચે વાત)</td> </tr> <tr> <td>પૂછવું કાવા</td> </tr> </table>	(ચે વાત)		પૂછવું કાવા			
(ચે વાત)							
પૂછવું કાવા							
ચિદિતવ્યં, ચિદ્વેતવ્યં	યોગ્ય, પૂછવું						

કાર્ય જોઈવ

अणीअ, अणिल्ल—

हस+अणीअ— | हसणीअं, हसणीअं (हसनीयम्) हसना
हस+अणिल्ल— | हसणिल्लं जेवु, हसवु जोईअ

प्रत्येक विधार्थ कृदन्त

हसावि+तअ— { हसावि+तअ
हसावि+अअअ { (हसावि+तअ) हसा
हसावि+तअ { यवा जेवु, हसावु जोईअ

हसावि+अणीअ— | हसावणीअं, हसावणीअं | (हसावनीयम्)
हसावि+अणिल्ल— | हसावणिल्लं

ए अ प्रमाणे वयणीअं वयणिल्लं, वयणीअ वयणिल्लं, हसु-
पिल्लं, चंरमितअं, सुसुसणिल्लं, सुसुसणीअ वयरे हस वयरी
वेदानी छे.

अनियमित विध्य कृदन्त

बाज्जं (कार्यम्) कावा योअ
किन्नं (कर्मम्) कुरा
गेज्ज (माहम्) प्रहण कावा
योअ

सुत्तां (कृतम्) सुतावना योअ,
सुत्तु

पट्ठां (कर्मम्) पट्ठां योअ
पट्ठां (कर्मम्) पट्ठां योअ
पट्ठां (कर्मम्) पट्ठां योअ
पट्ठां (कर्मम्) पट्ठां योअ

पट्ठां (कर्मम्) पट्ठां योअ
पट्ठां (कर्मम्) पट्ठां योअ
पट्ठां (कर्मम्) पट्ठां योअ

जअ (कर्मम्) जअ योअ
मिच्छो (कर्मम्) मिच्छो योअ
मिच्छो (कर्मम्) मिच्छो योअ

अलो (कर्मम्) अलो योअ
अलो (कर्मम्) अलो योअ

पट्ठां (कर्मम्) पट्ठां योअ
पट्ठां (कर्मम्) पट्ठां योअ
पट्ठां (कर्मम्) पट्ठां योअ

पट्ठां (कर्मम्) पट्ठां योअ
पट्ठां (कर्मम्) पट्ठां योअ
पट्ठां (कर्मम्) पट्ठां योअ

-કાતવ્યં } (કર્તવ્યમ્) કર્તવ્ય-
 -કાયવ્યં } કરવા જેવું
 -કાથવ્યં }

મોત્તવ્યં (મોક્તવ્યમ્) મો-
 કરવા જેવું. મોચાના જે
 મોત્તવ્ય (મોક્તવ્યમ્) મૂચાના
 જેવા જે
 દટ્ટવ્યં (દટ્ટવ્યમ્) દેવતા જે

પાઠ ૨૩ મો

વર્તમાન કૃદન્ત

મૂઠ ધાતુને '૧' ન્ત ' માણ ' અને 'ઈ' પ્રત્યય લગાડનારી હેતું
વર્તમાન કૃદન્ત થને છે.

'ઈ' પ્રત્યય નો ફક્ત સ્ત્રીલિંગમાં જ વપરાય છે.

૨'ન્ત' 'માણ' અને 'ઈ' પ્રત્યય લગતો પૂર્વના 'અ'નો વિકલ્પે '૬' થાય છે.

ન્ત-

ભણ્ + ન્ત—ભણંતો, ભણેંતો, ભણિતો (ભણન્) ભણતો
 ભણંત, ભણેંતં ભણિતં (ભણત્) ભણતું
 ભણંતીઃ ભણેંતી, ભણિતી, (ભણન્તી) ભણતી
 ભણંતા, ભણેંતા, ભણિતાઃ (ભણન્તી) „
 હો+અ+ન્ત—હોઅંતો, હોઅંતો, હોઈંતો, (ભવન્) થતો
 હોંતો હુંતો

૧. હે० પ્રા० ધ્વા० ટા૩૧૮૧૧ તથા ૧૮૨૧ ૨. હે० પ્રા० ધ્વા०
 ટા૩૧૧૮૮ ૩. હે० પ્રા० ધ્વા० ટા૩૧૧૧ તથા ૩૨૧ કોઠ ૧૧ વિશેષ-
 સ્પર્શક નામના અંશ 'અ' નો વારાકરતી 'ઈ' અને 'આ' કરવાથી હે
 નામ સ્ત્રીલિંગી થાય છે—

ભવન્— ભવંત— ભવંતા, ભવંતી

ગીવન્— ગીવંત— ગીવંતા, ગીવંતી

મર્દન્— મર્દન્ત— મર્દન્તા, મર્દન્તી

સુખવન્— સુખવન્ત—સુખવન્તા, સુખવન્તી

સાધન્— સાધન્ત— સાધન્તા, સાધન્તી

होअंतं, होअंतं, होइंतं (भयन्) भयुं
 होतं हुं
 होअंती, होअंती, होअंती (भयन्ती) भयती
 होअंता, होअंता, होइता (भयन्ती) ..
 होती, होता
 हुती, हुता

माण-

भण्=माण—भणमाणो, भणमाणो (भणमानः) भणतो
 भणमाणं, भणमाणं (भणमानम्) भणति
 भणमाणी भणमाणी (भणमाना) भणती
 भणमाणा, भणमाणा

हो=अ=माण—होअमाणो, होअमाणो (भयमानः) भयतो
 होमाणो
 होअमाणं होअमाणं (भयमानम्) भयति
 होमाणं
 होअमाणी होअमाणी (भयमाना) भयती
 होअमाणा, होअमाणा
 होमाणी, होमाणा

ई-

भण् + ई—भणई, भणई (भणन्ती) भणती
 हो + अ + ई होई, होई (भयन्ती) भयती
 होई

कर्तरि प्रेरक वर्तमान कृदन्त—

करावि+अ+न्त—करावतो, करावेतो (कारापयन्) करावतो

कार +न्त— कारंतो, कारेतो (कारयन्) „

करावि+अ+माण-करावमाणो, करावमाणो (कारापयमाणः) „

कार + माण— कारमाणो, कारमाणो (कारयमाणः) „

सादुं भावे वर्तमान कृदन्त—

भण्-इज्ज+न्त—भणिज्जंतं

„ + „ +माण-भणिज्जमाणं

भण्-इअ+न्त—भणीअंतं

„ + „ +माण-भणाअमाणं

} भण्यमानम्) भणानु-
भणवामां भावो

सादुं कर्मणि वर्तमान कृदन्त—

भणीअंतो भणिज्जंतो गंधो (भण्यमानः ग्रन्थः) भणानो ग्रंथ

भणाअमाणो भणिज्जमाणो सिलो गो भण्यमानः श्लोकः) श्लोक

भणिज्जंतो, भणीअंतो गाथा (भण्यमाना गाथा भणानो गाथा

भणिज्जमाणी, भणाअमाणी पंती (भण्यमाना पंक्तिः) „ पंक्ति

भणिज्जई, भणीअई

प्रेरक भावे

भणाविज्जंतं (भणाप्यमानम्) भणानावुं—

भणाववामां भावो

भणावीअंतं वनेरे

प्रेरक कर्मणि—

भणाविज्जंतो मुग्धी (भणाप्यमानः मुग्धिः)

भणाववामां भावो

भणाविज्जमाणो

भणावीअंता

ધનાધીશમાણો
 ધનાવિજતી સાદુણી (ધનાધ્યમાના સાધવી)
 ધનાવિજ્ઞમાણા   ધનાશાની સાધવી
 ધનાધીશંતો
 ધનાધીશમાણા
 ધનાવિજ્ઞે
 ધનાધીશં   રત્યાદિ

૧ જ પ્રમાણે—

સુસ્મૃસંતો (શુશ્રૂષન્)	ચંક્રમંતો (ચક્રકમન્)	
સુસ્મૃતમાણો (શુશ્રૂષમાણઃ)	ચંક્રમમાણો (ચક્રકમમાણઃ)	
સુસ્મૃતિજતો	ચંક્રમિજતો	
સુસ્મૃતિજમાણો	ચંક્રમિજમાણો	(ચક્રકમ- માણ.)
સુસ્મૃતીશનો	ચંક્રમીશનો	
સુસ્મૃતીશમાણો	ચક્રમીશમાણો	

આ વર્ણા રૂપો જાણી લેવો.

પાઠ ૨૪ મો

સંખ્યાવાચક શબ્દો

વિશેષતા

એ શબ્દો દ્વારા સંખ્યાનો સ્વરૂપ જાણી લેવાનો છે. આ શબ્દો અક્ષરમાં પણ હોય છે અને આવામાં, દશમાં, અને વચ્ચેમાં પણ હોય છે. આવા શબ્દો વિશેષરૂપે હોવાથી એમનું વિશેષ વિધિ મળી છે. આ શબ્દો વિશેષરૂપે વિધિ અને રૂપને એ વિશેષરૂપે જાણી છે. એ શબ્દો અક્ષરમાં, દશમાં અને વચ્ચેમાં છે તેમજ આવા શબ્દોની રીત પ્રમાણે સમજવાની છે, તેમજ એ શબ્દો વિશેષરૂપે છે તે જાણવાની છે.

‘પક’ની માંડીને અઢારમ (અઢારમ) સુધીના સંખ્યાસંખ્યક
શબ્દોને પછીના ચટ્ટાચતુર્થમાં ૧૫ અને ૧૬ એમ બે પ્રથમ વાચકરસી સામે છે:

પમ + પદ-પમપદ.

પમ + પદ-પમપદ.

અમય-પદ-અમયપદ.

અમય+પદ-અમયપદ.

તિ + પદ-તિપદ.

તિ + પદ તિપદ.

હુ + પદ હુપદ.

હુ + પદ હુપદ.

કતિ+પદ-કતિપદ.

કતિ+પદ-કતિપદ.

ફકક. પકક. પમ, પમ (પક)

આ શબ્દોની ટુંકિયી રુપો ‘સમ’ની ડેમાં સમગ્રતાનાં છે તરીકેનો
રુપો ‘સમ’ની ડેમાં અને નપુંસકલિંગી રુપો નપુંસકલિંગી ‘સમ’ની ડેમાં
જાણતાનાં છે.

‘સમ’ની પછીના ચટ્ટાચતુર્થની પેઠે આ શબ્દો ‘સમ’ પ્રથમ
પદ સામે છે:

પમ+સતિ-પમેસિ । વગેરે. (જુઓ પાનું ૧૧૪ નિશા ૨ ની)

અમ. અહ. (અમ)

આ શબ્દોની રુપો ચટ્ટાચતુર્થમાં થાય છે અને તે મળી ‘મમ’ની
પેઠે સમગ્રતાનાં છે:

પ૦— અમે

ધ૦— અમે, અમા

ત૦— અમેઠિ, અમેઠિ, અમેઠિ ।

જ૦—

નમા } અમપદ, અમપદ ।

હ૦—

પ૦— અમાઓ અમાઓ, અમાઓ.

ઉમાહિ, ઉમેતિ,
 ઉમાહિતો, ઉમેહિતો,
 ઉમામુંતો, ઉમેમુંતો.

૪૦— ઉમેમું, ઉમેમું ।
 ટુ (દ્વિ) વ્રણે લિંગનાં ન્વયો

આ શબ્દનાં ન્વયો બહુવચનનાં ધારક છે :

૫૦— } ટુરે, દોષિગ, દુષિગ ।
 ૬૦— } દેષિગ, વિષિગ ।
           } દો, દે અથવા વે ।

૭૦— દોદિ, દોદિ, દોદિં ।
           } વેદિ, વેદિ વેદિં અથવા
           } વેદિ, વેદિ વેદિં

૮૦— } દોષદ, દોષદ, દુષદ, દુષદં
 ૯૦— } ૧દેષદ, ૧ેષદં, દિષદ, દિષદં

૧૦— } દોતો, દોતો, દોડ, દોદિતો, દોમુંતો
           } ૧વિતો, વેતો, વેડ, વેદિતો, વેમુંતો

૧૧— દોમું, દોમું, વેમું વેમું

તિ (ત્રિ) વ્રણે લિંગનાં ન્વયો

૧૦— } તિણિ

૨૦— } તિણિ
 ૩૦— } તિણિ, તિણિ,
 ૪૦— }

૧. આ શબ્દનાં ન્વયો બહુવચનનાં ધારક છે.

શાકીનાં રૂપો ભાગલ જણાવેલા 'રિસિ' શબ્દનાં બહુવચનનાં રૂપોની
જેમ જાણવાં, (જુઓ પાનું ૧૬૬)

ચત (ચતુર) વ્રણે લિંગનાં રૂપો

પ૦ — { ચત્તારો, (ચત્તારઃ) ચતરો (ચતુરઃ), ચત્તારિ
શી૦ — { (ચત્તારિ)
ત૦ — ૧ચઝહિ, ચઝહિ, ચઝહિં
ચઝહિ, ચઝહિં, ચઝહિં

ચ૦ — {
તથા { ચઝણહ, ચઝણહં।
હ૦ — }

શાકીનાં વર્ણાં 'ભાણુ'ની જેમ સમજવાં (જુઓ પાનું ૧૬૭)

પંચ (પંચ) વ્રણે લિંગનાં રૂપો

પ૦ — { પંચ
શી૦ — }

મ૦ — પંચેહિ, પંચેહિં, પંચેહિં
પંચહિ, પંચહિં પંચહિં

ચ૦ — { પંચણહ, પંચણહં
તથા {
હ૦ — }

શાકીનાં વર્ણાં 'વીર'નાં બહુવચનાંત રૂપો જેવાં છે (જુઓ પાનું ૧૨૦)

આ રીતે 'પંચ'ની પેઠે નીચે આપેલા તમામ શબ્દોનાં રૂપો
સમજી લેવાનાં છે.

સ (પદ) છ	તેરસ } (ત્રયોચ્ચ) છે
સત્ત (સાત) સાત	તેરદ }
ચઠ (અઠન) આઠ	ચોદસ }
નવ (નવન) નવ	ચોદદ }
દશ } (દશન) દશ	ચોદદસ }
દસ }	પચ્ચદસ } (પચ્ચદશ) પચ્ચ
	પચ્ચદસ }
પચ્ચદસ }	સોલસ } (સોલશ) સોલ
પચ્ચદસ }	સોલદ }
પચ્ચદસ }	સત્તસત્ત }
પચ્ચદસ }	સત્તસદ }
પચ્ચદસ }	અઠારસ }
પચ્ચદસ }	અઠારદસ }

પદ (પાતિ) ફેટલાં

પદ —	પદ, પદનો પગેરે.
પદ —	
પદ —	
પદ —	

પાતિની રૂપો 'પિતિ'નાં પદુચ્ચર્યાત રૂપો જેવો છે.

પીચે બપોરેલાં છે રાત્રી અંકારાંત છે તેનાં રૂપો 'પાતિ'ની જેવાં
પાત છે અને છે રાત્રી અંકારાંત છે તેનાં રૂપો 'પિતિ'ની જેવાં પાત છે
(૨૧૫ પાન ૨૧૬ તથા ૨૧૭)

પાતિની રૂપો (પાતિની રૂપો)	પાતિની રૂપો
પાતિની રૂપો	પાતિની રૂપો
પાતિની રૂપો	પાતિની રૂપો

घावीसा (द्वाविंशति)	घावीश
तेवीसा (त्रयोविंशति)	तेवीश
चउवीसा (चतुर्विंशति)	चोवीश
पणवीसा (पञ्चविंशति)	पचीश
छवीसा (षड्विंशति)	छवीश
सत्तावीसा (सप्तविंशति)	सत्तावीश
अट्टावीसा } (अष्टविंशति)	अट्टावीश
अट्टवीसा }	
अडवीसा }	
एगूणतोसा (एकोनविंशत्)	ओगणवीश
तोसा (त्रिंशत्)	त्रीश
एगतीसा } (एकत्रिंशत्)	एकत्रीश
एककतीसा }	
इककतीसा }	
वत्तीसा (द्वात्रिंशत्)	वत्रीश
तेत्तीसा (त्रयस्त्रिंशत्)	तेत्रीश
तित्तीसा (चतुस्त्रिंशत्)	चोत्रीश
चउत्तीसा (चतुस्त्रिंशत्)	चोत्रीश
पणतीसा (पञ्चत्रिंशत्)	पांत्रीश
छत्तीसा (षट्त्रिंशत्)	छत्रीश
सत्ततीसा (सप्तत्रिंशत्)	सातवीश

अट्टतोसा (अष्टत्रिंशत्)	अट्टवीश
अडतोसा (अष्टत्रिंशत्)	अडवीश
एगूणचत्तालिसा (एकोनचत्तालिशत्)	ओगणचत्तालीश
चत्तालिसा (चत्तालिशत्)	चत्तालीश
चत्ताला (चत्तालिशत्)	चत्तालीश
एगचत्तालिसा } (एकचत्तालिशत्)	एगचत्तालीश
इककचत्तालिसा }	
एककचत्तालिसा }	
इगयाला (इगयालिशत्)	इगयालीश
वेआलिसा } (द्विचत्तालिशत्)	वेतालीश
वेआला }	
दुचत्तालिसा (दुचत्तालिशत्)	दुचत्तालीश
तिचत्तालिसा } (त्रिचत्तालिशत्)	तेतालीश
तेआलिसा }	
तेआला }	
चउचत्तालिसा } (चतुश्चत्तालिशत्)	चुतालीश
चोआलिसा }	
चोआला }	
चउआला (चउआलिशत्)	चउआलीश
पणचत्तालिसा (पणचत्तालिशत्)	पणचत्तालीश
पणयाला (पणयालिशत्)	पणयालीश
छचत्तालिसा (छचत्तालिशत्)	छचत्तालीश
छायाला (छायालिशत्)	छायालीश
सत्तचत्तालिसा (सत्तचत्तालिशत्)	सत्तचत्तालीश
सगयाला (सगयालिशत्)	सगयालीश
अट्टचत्तालिसा (अट्टचत्तालिशत्)	अट्टचत्तालीश
अडयाला (अडयालिशत्)	अडयालीश

१. आ पादद्वये प्रथमा विभक्तिमां चउवीसं पण थाय छे:

“चउवीसं पि जियवरा”

अदृष्टमत्तरि | (अष्टसप्तति)
अडहत्तरि | अठ्यात्तेर

एगूणासीइ (एकोनाशीति)
अगण्याएंसी अथवा
अगण्याएंशी

असीइ (अशीति) ऐंशी
एगासीइ (एकाशीति) एकाशी
चासीइ (द्व्यशीति) चाशी

तेसीइ | (त्र्यशीति) त्राशी
तेरासीइ |

चउरासीइ | (चतुर्शीति)
चोरासीइ | चोराशी

पणसीइ | (पञ्चाशीति)
पञ्चासीइ | पचाशी

छासीइ (षडशीति) छाशी
सत्तासीइ (सप्ताशीति)

सत्याशी

अदृष्टासीइ (अष्टाशीति)
अठ्याशी

नवासीइ (नवाशीति) नवाशी
एगूणनवइ (एकोननवति)

नवाशी-नेवुमां एक कम

नवइ | (नवति) नेवुं
णवइ |

एगणवइ | (एकनवति, एकाणुं
इगणवइ |

घाणवइ (द्विनवति) बाणुं

तेणवइ (त्रिनवति) ताणुं अथवा
त्राणुं

चउणवइ | (चतुर्नवति)
चोणवइ | चोराणुं

पचणवइ | (पञ्चनवति)
पणणवइ | पचाणुं

छणणवइ (षण्णवति) छण्णु
सत्त (त्ता) णवइ (सप्तनवति)
सत्ताणुं

अदृष्टगवइ | (अष्टनवति)
अडणवइ | अठ्ठाणुं

ण(न) वणवइ (नवनवति) नव्याणुं
एगूणसय (एकोनशत) सोमां

एक कम

सय (शत) सो

दुसय (द्विशत) नतो

तिसय (त्रिशत) त्रगो

वे सयाइं (द्वे शते) वसें

तिणिण सयाइं (त्रोणि शतानि)
त्रगणे

चत्तारि सयाइं (चत्तारि शतानि)
चारसे इत्यादि

महस्स (सहस्र) हजार

वे सहस्साइं (द्वे सहस्रे)
वे हजार

तिणिण सहस्साइं (त्रोणि मह-
स्सानि) त्रग हजार

चत्तारि सहस्साइं (चत्तारि-
सहस्रानि) चार हजार इत्यादि.

દશમદશમ (દશમદશ) દશ

દશાર

અનુપ્ર (અનુપ્ર) દશ દશાર

લક્ષ્ય લક્ષ્ય) લક્ષ્ય

દશ લક્ષ્ય (દશ લક્ષ્ય)

દશ લક્ષ્ય દશ લક્ષ્ય

પટન

પટન

પટન

કોટિ (કોટિ) કોટિ, કોટિ

કોટિ (કોટિ) કોટિ

કોટિ ને કોટિ કોટિ

ઉપર જગાએલા વધા શબ્દો સાધારણ રીતે દર્શાવવામાં આવ્યા છે. તેને વાપરવાની એ રીત આ પ્રમાણે છે:

‘વીશ માણસો’, એમ કહેવું હોય ત્યારે ‘વીશ માણસો’ અથવા ‘વીશ માણસો’ અર્થાત્ ‘વીશ માણસો’ અથવા ‘માણસોની વીશ સંખ્યા’ એ રીતે એનો એ જાતનો પ્રયોગ થાય છે.

ઘણી વખતે ઉપર જગાએલા સંસ્કૃતશબ્દોમાંથી એક વીશ અથવા એક પચાસ એમ બોલવાની એક સંસ્કૃત સૂચના હોય ત્યારે તે દર્શાવવામાં આવે છે અને પછા વીશ, પચાસ, પચાસ જેવા સ્થાન બોલવાની સંજ્ઞા સ્પષ્ટ હોય ત્યારે સ્પષ્ટવચનમાં પણ આવે છે.

તે આચાર્યને છપ્પન શિષ્યો

તે પણ તેમાં એક જે

એ જ સારા છે

પંદ્ર સોઠ કહ્યાબોલે

શોમે છે

પૂર્વે પુણ્યો પોતેર કહ્યા

શોરસા દત્તા અને સ્ત્રીઓ

પોતેર કહ્યા શીયતી દત્તી

દમણાં આવકા જેને સ્વામી

પાર સંગાને મળે છે

પ્રાણનોવડે સૌદ દિવસો

સીમાય છે

મદિનામાં વીશ દિવસ

હોય છે

પાંચ માણસોમાં વારસે

વને છે

તેજે ગુરુને પત્રર પ્રશ્નો
પૂછ્યા
તમે અઢ્યોત્તેર વ્રાહ્મણોને

ધન આપું
મેં નવ્યાણુ મુનિઓને વંદન
પડું

પંચપદં વયાણં પદમં વયં
(વ્રતમ્) પસંસિજ્ઞશ્ચ

ચત્તારો કસાયા દુઝલાઈ
દેતિ

દસ ચાલા નિસાપ પઢતિ
વારહ શત્રીઓ વત્યાઈ
નિકલારંતિ

અદ્દુરુસ જળા છત્તોસાદિતો
ચોરેદિતો ન ચીહેતિ

ધણસસ કોહીર વિ ન
સંતોસો દોહ

તસસ ઘરે પોત્યયાજ સત્તરી
દીસઈ

સયેણ દુસયં વિઢવિજ્ઞા

પનો હં નત્થિ મે કોવિ

સઘ્વે સંતુ નિરામયા

સઘ્વે સુહિણો દોંતુ

સઘ્વે મદાઈ પામંતુ

ન દોત્થા કો વિ દુદિઓ

પાઠ ૨૫ માં

ભૂતકૃદન્ત

મૂઠ પાતુને 'ત' કે 'અ' પ્રત્યય લગાડવાથી તેનું ભૂતકૃદન્ત થયે છે.

જે ગને પ્રત્યયો લાગતાં પૂર્વના 'અ'નો '૧'દ' થાય છે.

ગમ્ + અ + ત — ગમિતો

ગમ્ + અ + અ — ગમિઓ

(ગતઃ) ગયેલો

ભાવે—

ગમિતં, ગમિઅં (ગતમ્) ગયું-ગતે

કર્મણિ—

ગમિતો ગામો | (ગતો ગ્રામઃ) જવાપલું ગામ
ગમિઓ ગામો

પ્રેરક—

કરાયિતો (કારાપિતઃ) | કરાવાપલો-કરાવેલો
કારિઓ (કારિતઃ)

અનિયમિત ભૂતકૃદન્તઃ

ગયં (ગતમ્) ગયેલું, ગયું.	દદ્દં (દટ્ઠમ્) લીધું-લેણેલું, લેતલું
મયં (મતમ્) માનેલું, માન્યું. મત	મિલાણં (મ્લાનમ્) મ્લાન મિલાનં થણું-કરમાણું, મ્લાન થયું
કણં (કૃતમ્) કરેલું, કર્યું	અવ્ઘાયં (આવ્ઘાતમ્) કહેલું, કહેયું
હણં (હૃતમ્) હરેલું, હર્યું	
મણં (મૃતમ્) મરેલું, મર્યું	
જિણં (જિતમ્) જિતેલું, જિત્યું	નિહિયં (નિહિતમ્) નિહિત- રયાવેલું. રયાવેલું
તણં (તપ્તમ્) તપેલું, તપ્યું	
કણં (કૃતમ્) કરેલું, કર્યું	

૧. આ કૃદન્તો અને વીજાં કૃદન્તો પણ જે વિભક્તિવાળાં જણાવેલાં છે. તે ઉપરથી તેમના મૂળ શબ્દો વિચાર્યોએ જાતે શોધી લેવા. એનાં—

વિભક્તિવાળું—

ગયં
મણં
દદ્દં
પાયગો
લેહઓ
રસિરો
કણ
મિણો
એતેતવ્ય

મૂળ શબ્દ—

ગય
મણ
વટ્ટ
પાયગ
લેહ
રસિર
કણ
મિણ
એતેતવ્ય કરે

ગાણત્તં (આજ્ઞાપ્તમ્) આજ્ઞા
 કરેલું, આજ્ઞા
 સંસ્થયં (સંસ્કૃતમ્) સંસ્કાર,
 સંસ્કારેલું,
 આકુદ્ઠં (આક્રુષ્ટમ્) આક્રોશ
 કરેલું, આક્રોશ
 વિણટ્ઠં (વિનષ્ટમ્) વિનષ્ટ, વિનાશ
 પણટ્ઠં (પ્રણષ્ટમ્) પ્રનષ્ટ, નાશ
 મટ્ઠં (મૃષ્ટમ્) શુદ્ધ, શોધન
 હયં (હતમ્) હણેલું-હણાણું, હણવું
 જાયં (જાતમ્) જાણેલું-જાણું
 જણવું
 ગિલાણં | (ગ્લાનમ્) ગ્લાન થાણું
 ગિલાનં | ગ્લાન થવું

પરુવિઅં (પરુષિતમ્) પ્રરુષેલું,
 જગાવેલું, પ્રરુષું
 ઠિયં (સ્થિતમ્) સ્થિત, સ્થાન
 પિદિયં (પિદિતમ્) ઠાંકેલું, ઠાંકું
 પન્નત્તં | (પ્રણપિતમ્) પ્રણાપેલું,
 પણપણું
 પન્નવિયં (પ્રણપિતમ્) „
 સપ્કયં (સસ્કૃતમ્) સંસ્કૃત
 કિલિટ્ઠં (ક્લિષ્ટમ્) કળેશવાળું,
 ક્લિષ્ટ
 સુયં (સ્મૃતમ્) સ્મરેલું, યાદ કરેલું
 સુયં (શ્રુતમ્) સાંભળેલું, સાંભળવું
 સંસટ્ઠં (સંસૃષ્ટમ્) સંસર્ગવાળું, સંસર્ગ
 ઘટ્ઠં (ઘૃષ્ટમ્) ઘસેલું, ઘસવું ઘોરે

ઉચ્ચારણના મેદથી નીચેલાં આવાં અનેક રૂપોની સાધનિકા,
 વર્ણવિકારના નિયમો દ્વારા સમજી લેવાની છે.

ભવિષ્યત્કૃદન્ત

મૂઠ ધાતુને હસ્તંત, હસ્તમાણ અને હસ્તઈ પ્રયય લગાડવાથી તેનું
 અવિષ્યત્કૃદન્ત પતે છે:

કરિસ્સંતો (કરિષ્યન્) કરતો હોઈશ

કરિસ્સમાણો (કરિષ્યમાણઃ) „

કરિસ્સન્તી (કરિષ્યન્તી) કરતી હોઈશ

કરિસ્સઈ „

કરાવિસ્સમાણો (કારાપયિષ્યમાણઃ)

કરાવિસ્સંતો (કારાપયિષ્યન્) કરાવતો હોઈશ

इत्यादि

કર્તૃદર્શક કૃદંત

મૂળ ખાતુને 'દ્રૃ' પ્રયય લગાડવાથી તેનું કર્તૃદર્શક કૃદંત બને છે.

હસ+દ્ર-હસિરો (હસનશીલ) હસનારો

નમ+દ્ર-નમિરો (નમ્ર-નમનશીલ) નમનારો

હસિરા, હસિરી (હસનશીલા) હસનારી

નધિરા, નધિરા વગેરે, (નમ્રા-નમનશીલા) નમનારી

અનિયમિત કર્તૃદર્શક કૃદન્તો

પાયગો | (પાચકઃ) પાક કરનાર-રાંધનાર
પાયઓ |

નાયગો | (નાયકઃ) નાયક-નેતા-દોરનાર
નાયઓ |

નેત્રા | નેતા " " "
નેતા |

વિજ્ઞં (વિદ્વાન્) વિદ્વાન્

કર્તા (કર્તા) કર્તા-કરનાર

વિકર્તા (વિકર્તા) વિકાર કરનાર

ઘર્તા (ઘર્તા) ઘર્તા-ચોલનાર

હંતા (હન્તા) હણનાર

હેતા (હેતા) હેદનાર

મેતા (મેતા) મેદનાર

કુંભજારો (કુંભકારઃ) કુંભ કરનાર-કુંભાર

કર્મગરો (કર્મકરઃ) કર્મ-કામ-કરનાર-કામગરો

ભારદ્રો (ભારદ્રઃ) ભાર લઈ જનાર

ઘણંધરો (સ્તનંધરઃ) ઘાવનાર ઘાલક

परंतपो (परंतपः) शत्रुने नपाचनार-प्रतापी
लेहओ (लेखकः) लेखनार चगेरे

केटलांक अव्ययो

वगगे (अग्रे) आगे-आगळ
अकट्टु (अकृत्वा) नहि करीने
अईव | (अतीव) अतीव-विशेष
अतीव |

अःगओ (अप्रतः) अगळयी
अओ | (अतः) आधी-एथी
अतो |

अणजमणं (अन्योऽन्यम्)
अन्योअन्य एक बीजाने

अन्थ (अस्तम्) आथमवुं

अन्थु (अस्तु) थाओ

अद्धा (अद्धा) समय

अण (नन्-अन) निषेव-विपरीत

अणगद्दा (अन्यथा) तेम नहि तो

अणंतरं (अमन्तरम्) अंतर बिना,

तुरत

अद्वा | (अयवा) अथवा

अहुय |

अहुणा (अधुना) इमणां

अणोव (अयेव) संशय

अमितो (अमितः) चारे बाजु

अम्पो आथर्व

अलं (अलम्) म्युं-निषेव, पूगुं

अवस्सं (अवददम्) अवदय

असईं (असकृत्) अनेकवार

उणि

अवरि

उवरि

(उपरि) ऊपर

अहत्ता (अधस्तात्) नीचे

आहत्ता (आहृत्य) बलात्कार

इओ | (इतः) आ तरफ.

इओ | वावयारंग

इइरा (इतरथा) एम नहीं तो-अन्यथा

ईति (ईयत्) थोडुं

उत्तरसुवे (उत्तरश्च) आगती
काल पछी

एगया (एकदा) एकवार-एक
दिवसे

एगंततो (एकान्ततः) एक तरफ़ी

एत्थ (अत्र) अहीं

फळ (कल्यम्) काळे

फः | (कथम्) केम, केमी रीते

फहं |

कालओ (कालतः) काटे करीने,
बलाते,

केवच्चिरं (कियच्चिरम्) केटला
लांवा समय मुदी

केवच्चिरेण (कियच्चिरेण)

केटला लांवा समय

મૂરખ માણસ લાલપ કરે છે
 રાજા હસીને લોકોને નમ્યો
 હું પાણીને રોકવા માટે
 ડતાવલો થયો
 મહાવીરને જોવા માટે લોકો
 વહે દોડાય છે
 ભોગો ભોગવો ભોગદીને
 તેઓવહે છેદ પમાય છે
 સત્યને જાણીને, વિદ્વાન
 વહે મુક્ત થવાય છે

પ્રહ્લાદ કુમાર પ્રજાનાં દુશ્મનો
 સમજીને તેનો સંવક થયો
 જગતમાં વધું હમવા જેવું
 દેખાય છે અને મોવા જેવું
 પગ દેસાય છે
 પુણ્ય પકટુ કરવા યોગ્ય છે
 અને પાપ ચાલવા યોગ્ય છે
 તે ભળતો ભળતો ડબ્બે છે
 ભળાતો પાઠ તેનાવહે સંધ-
 ળાય છે

સજ્જનો સત્યવચન સોચા
 સદ્દર્શ
 મણૂસા પુણ્ય કિન્ચ દેવા
 હોતિ
 પાવં પરિચ્છજ સાહુદિ સર્વં
 કીરદ્
 હંદો મહાવીરં વંદિત્તા યુગદ્
 અથસ્તં વાક્તવ્યં વચંતિ
 મહાશુભાવા

દદ્શ્વં પાસંતિ દેક્ષિણા
 નરા
 નવિગે ચાલો પિયરં પગમદ્
 પાયનેજ ઈસિ અન્ન પરિજિદ્
 પગયા પવં મય તુરં જં
 મહાવીરેણ પવં કદિઝં
 પયાણં પાલણેણ પાય વિગદ્ધં
 પુણ્યં ચ જાયં

नाम [नरजाति]

अकर्म (अकर्मन्) कर्म रहित
निर्मल-पवित्र

अक (अक) सूर्य, आकाश
झाड-आकड़ो

अग्नि (अग्नि) अग्नि, आग

अक्षि (अक्षिस्) आंच, जाल
अच्छ (अक्ष) आंस-हांस

अणागम { (अन्+आगम) न
अनागम } आवतुं ते, अनागमन

अण्णयर { (अन्यतर) अनेहं
अण्णयर } -धीजो कोई

अप्प (आत्मन्) आत्मा-आप
पोते

अण्ण (अन्य) अन्य, वीजुं

अप्पाण (आत्मन्) आत्मा-आप
पोते

अभोगि { (अभोगिन्) अभोगी-
अभोद् } भोगोने नहि भोगवनार

अमु (अदस्) ए

अमुणि (अमुनि) मुनि नहि ते-
चलचल करनार

अग्द (अस्मद्) हुं

अय (अयस्) अयस-लोहं

अरय (अरक) आरो-पैलानो

अरिहंत (अरिहन्+अन्त) वीतराग देव

अलाह { (अलाग) अलाभ-
अलाभ } अप्रामि

अवर (अपर) अवर-वीजुं

असमण (अधमण) धमण नहि ते

असंजम (असंयम) असंयम

अहर (अधर) नीचुं, वीजुं

अंक (अङ्क) अंक-खोळो

अंतर (अन्तर) अंतरगुं

अंध { (अन्ध) आंधळो
अंधल }

अंव (आम्र) आंवो

अंवकाल { (आम्रकाल)

अंवगाल } आंचागळो

अंवमउड (आम्रमुट्ट) अंवोळो

आदच्च (आदित्य) आदित्य-सूर्य

आयरिय (आचार्य) आचार्य-
धर्मगुरु, विद्यागुरु

आरिय (आर्य) आर्य-सज्जन

आस (अश्व) अश्व-घोरो

आसाढ (आपाट) अपाट नास

आसंक (आसङ्क) आंचको

आल्लाश (आलाद) आलाद-
आनंद

आहार (आधार) आधार

आहार (आहार) आहार-खावतुं

इम (इदम्) आ

इयर (इतर) इतर, वीजुं

इलि (ऋषि) ऋषि

इंद (इन्द्र) इन्द्र

उच्छाह (उत्साह) उत्साह

उच्चु (इधु) इत-शेरडी

उट्ट (उष्ट्र) जंठ

उण्हाल (उण्णकाल) उनाचो

उत्तर (उत्तर) उत्तरदिशा, उत्तरनुं

उदहि (उदधि) उद-पाणी-ने

धारण करनार-समुद्र

उद्धव, ओद्धव (उद्धव)

ओधव-कृष्ण

उप्पाअ (उत्पाद) उत्पाद-उत्पात्ते

ऊरु (ऊरु) ऊरु-साधक

उवज्जाय (उपाध्याय) उपाध्याय-

अध्यापक-गुरु-ओझा

उवासग (उपासक) उपासक-

उपासना करनार

उवाहि (उपाधि) उपाधि-प्रसंच

उत्सव (उत्सव) उत्सव

पअ, पय (एतद्) ए

पग

इक

पक

(एक) एक

परावण } (परावन) शिरावन-

अशरावण } मोठो हाथी

ओह (ओष्ठ) ओठ-होठ

फ (किम्) कोण

कइम, कतम (कतम) पयो

केटलाव

कच्छव (कच्छप) काचवो

कणिणआर (कर्णिकार) कणेर

कण्ण (कर्ण) कान, कानो

कण्ह (कृष्ण) कृष्ण-कान

कप्पडय (कर्पटक) कपटु-कापटु

कमंडलु (कमण्डलु) कमंडल

कयर (कतर) कयो

कयविकाय (कयविकय) रारीशुं

वेचवुं-कयविकय करतो

करेणु (करेणु) करी-हाथी

कलंव (कदम्ब) कदंबनुं प्राठ

कलह (कलह) कलह-कळो

कलाव (कलाव) कदपलो-सगुह

कवहु (कदप) कोठो

कवि (कवि) कवि-वानर

कवि (कवि) ववि

कवित्थ (कवित्थ) कोदं

कविल (कवि) कविल कवि

कस (कस) कावुक

कसिबल (कसिबल) मेराटो-

मेराटो

कंटा (कण्टक) कांटो

कंद (कन्द) कन्द-गणहो

कंसधार } (कांस्यकार)
कंसार } कंसारो

काग } (काक) कागडो
काक }

काम (काम) काम-तृष्णा-इच्छा

काय (काय) काया-काय-शरीर

काल (काल) काल-समय

कावट्टिथ (कापर्दिक) कावडियुं
कोडो-कोडी

कासव (काश्यप) काश्यप गोत्रनो
ऋषि-ऋषभदेव

कावल्लिथ (कामवल्लिक) कामल्लोयो,
कांचळीओने वैचनार वा

ओढनार

किण्हसार (कृष्णसार) काळी-
चार मृग

किलेस (क्लेश) क्लेश

किलाणु (कुशानु) भूमि

कुक्खि, कुच्छि (कुक्षि) कूख

कुटुम्बि (कुटुम्बिन्) कणवी

कुठार (कुठार) कुठार-कुहाडो

कुठारय (कुठारक) कुहाडो

कुहालय (कुहालक) कोदालो

कुमारवर (कुमारवर) उत्तम
कुमार

कुलधर (कुलपति) कुलनो पति-
आचार्य

कुंथु (कुन्थु) कंथवो-एक नानो
जीवलो

कुंभार (कुम्भकार) कुंभार

केवट्ट (कैवर्त) कैवर्त-केवट-होटी
: हांकनार

केसरि (केसरिन्) केसरवाडो-
याळवालो-सिंह-केसरी सिंह

कोइल } (कोकिल) कोकिल-
कोकिल } कोयल

कोड (कोड) गोद-खोलो

कोणय (कोणक) खूणो

कोल } (कोड) खोलो
कोड }

कोल्लिक } (कौलिक) कोली-
कोल्लिथ } एक जात

कोववर (कोपवर) कोपमां तत्पर
कोपी-कोपी

कोस (कोश) कोह-पाणी काट-
वानो, कोश-खजानो

कोसिथ (कौशिक) कौशिक
गोत्रवालो इन्द्र क्षत्रवा
चंडकौशिक नर

कोह (कोप) कोप

कोहदंसि (कोपदंसिन्) कोपने
जेतार-कोपी

खग्ग (खड्ग) खड्ग-काटो-खड्ग

खत्तिव (क्षत्रिय) क्षत्रिय

खय (क्षय) खे-क्षय

खार { (क्षार) सारो
छार }

खंघ (स्कन्ध) कोंध-खांध भाग,
मोटी लाठ

गग (गम्य) गर्गनो पुत्र-ते
गाननो एक ऋषि

गदह { (गर्दभ) गधेडो
गदह }

गणधर { (गणधर) गगने धारण
गणहर } करनार-समूहनी
व्यवस्था करनार-आचार्य

गणवइ { (गणपति) गणोनो पति
-गणपति }

गणि (गणिन्) गग-समूहने
साचवनार आचार्य

गग्ग (गर्भ) गर्भ, गाभो

गग्गदंस्ति (गर्भदर्शिन) गर्भने
जोनार, जग्ग धारण करनार

गय (गज) हाथी

गकल (गहल) गरुड

गवइल (गवाक्ष) गोत्रयो-गोत्र

गंघ (गन्ध) गंध

गंधिज (गन्धिज) गांधी-गंध-
वाडी वस्तुने घेचनार

गाम (ग्राम) गांव

गाहय (ग्रहक) घाह

गिदि (गृहिन्) गृहस्थ

गुग्ग (गुग्ग) गुग्गक-गग्ग, गुग्ग-
गुग्ग

गुरु (गुरु) गुरु-गोर, वडिल
माता पिता कोरे

गुहिलउत्त (गुहिलपुत्र) गुहिलो

गोतम { (गौतम) गौतम
गोयम } गोत्रनो मुनि

गोधूम (गोधूम) गोधम-घड

घड (घट) घडो

घरवइ { (गृहपति) घरनो पति-
गहवइ } गृहस्थ

घूख-(घूक) घूअउ-घूउ

घोडअ (घोटक) घोडो

चउव्वेइ (चतुर्वेदिन्) चतुर्वेदी
चोवे, चोथा

चकवट्टि (चक्रवर्तिन्) चक्र फेर-
वनार-चक्रवर्ती राजा

चकवु (चक्रु) चक्रु-भाग

चम्मर (चर्मकार) चमार

चंद (चन्द्रो) चंद्र

चाइ (त्यागिन्) त्यागी

चास (चास) चोत्रमां चास
करा ते

चित्त (चित्रो) एक कार्यवस्तु मज्ज

चिचकूड { (चित्रकूट)
चिचऊड } चित्त

ચિત્તચાર (ચિત્રકાર) ચિતારો
 છાલય (છાગ) છાલું-ચકરું
 છત્ત (છાત્ર)-વિદ્યાર્થી
 છપ્પથ } (પદ્પદ) છપગો
 છપ્પય } -મમરો
 છાદલ } (છાયાલ) છાયાલ-
 છાયાલ } છાયાવાલું
 છાવય (શાવક) છૈયો-છોકરો
 છુદાગુડ (સુધાગુડ) છાગોઠ-
 ચુનો અને ગોઠનું મિશ્રણ
 છેલ્લ (છેદ) છેડો
 જ (યદ્) જે
 જટ (જર્ત) જાટ જાતનો માણસ
 જડાલ (જટાલ) જટાલું-
 જટાવાલું
 જળય (જનક) જનક-પિતા
 જળુ (જહ્નુ) તે નામનો સગરપુત્ર
 જન્મ (જન્મન્) જન્મ
 જર (જ્વર) જ્વર-તાવ
 જરદય (જરઠક) ધરડો-જરડો
 જેતુ (જન્તુ) જેતુ-પ્રાણી-જીવંત
 જેંબુ (જમ્બુ) જાંબુ, જાંબુનું ફાલ
 જામાડય (જામાટુક) જમાડ
 જાયતેય (જાતતેજસ્) જેમાં તેજ
 છે તે અગ્નિ
 જિણ (જિન) જય પામનાર,
 વીતરાણ

જીવ (જીવ) જીવ
 જીવાડ (જીવાતુ) જીવનું આંધ
 જેટ (જ્યેષ્ઠ) મોટો-જેઠ
 જોદસિય (જ્યોતિષિક) જોશી
 જોગિ (યોગિન) યોગી-જોગી
 ઝુણિ (ધ્વનિ) ઝગઝગાટ-અવાજ
 ધ્વનિ
 ડંદ (દંણ) દંડ, ડંટો, ટાંટિયો
 ડંસ (દંશ) ડંસ
 ણક્ક નાક
 ણાતસુત } (જ્ઞાતસુત) જ્ઞાતવંશનો
 ણાયસુય } પુત્ર-મહાધોર
 ણિલાડવટ્ટ (લલાટપટ્ટ) નિલવટ
 ણ્દાવિય } (સ્નાપિત) નવરાવનારો-
 નાવિય } નાવી-દુઝામ
 ત } (તદ્) તે
 ણ }
 તલાય (તટાગ) તલાવ
 તરચ્છ (તરક્ષ) તરસ નામનું ઝનાવર
 તરુ (તર) તરુ-દુ-માઠ
 તવ (તપસ્) તપ-તપ્તધર્મ
 તવ (સ્તવ) સ્તવ-સ્તુતિ
 તવસ્સિ (તપસ્વિન્) તપસ્વી
 તસ (ત્રસ) ત્રસ પ્રાણી-ગતિ
 કરી શકે તેવાં પ્રાણી
 તંતુ (તન્તુ) તાંતળો
 તંબોલિય (તામ્બૂલિય) તંબોલી

ताव (ताप) ताव-ताप-तडको

तिल (तिल) तल

तुम्ह (तुम्ह) तुं

तुरंगम (तुरंगम) तुरत जनार,
तुरंग-घोरो

तेथ (तेजथ) तेज

तेलिअ (तेलिक) तेली-तेल
वेचनार

थावर (स्थावर) स्थिर रहेनार-
गति न करी शके ते प्राणी-
वनस्पति वनेरे

थेर (स्थविर) स्थिर बुद्धिवालो-
पाकट-बयोवृद्ध नत

दयालु (दयाल) दयालु

दंड (दण्ड) दंड-ठांठो-लाकडी

दंत (दन्त) दांत

दाडिम (दाडिम) दाडिम

दास (दास) दास

दाहिण । दक्षिण-दक्षिणतुं
दक्षिण ।

दिणयर (दिनार) दिनो
करनार-नरन, दीकरो

दुकाल (दुकाल) दुकाल

दुखदंसि (दुःखदंसि) दुःखने
नोनार, दुःख पामनार

दुम (दुम) दुम-नट

दुवेइ (दिवेदिन्) दवे, दुवे

दुम्सीस । (दुःसिन्) दुह
दुस्सिस्स । शिष्य-विनायक

देवज्ज (देवज्ञ) देवने-भाग्यने-
जागनार-जोशी

देवर (देवर) देर-दियर

देविद (देवेन्द्र) देवोनी इन्द्र-
देवोनी राणी

देस (देस) देश

देसवइ (देशपति) देशाटे

दोस (दोष) दोष, दोष

दोसिअ (दोषिक) दोशी-
दूष्य-नय-नेननार

धअ (ध्वज) धजा-ध्वज

धणि (धनिन्) धनवालो-धनी

धज्ज (धान्य) धान्य

धुत्त (धूने) धूने-धुनागे

नग्ग (नमन) नमो-नमो

नड (नट) नट

नत्तुअ । (नानुक्त) नाती-नौथ
नत्तिअ ।

नमि (नमि) ने नामो एक
राजर्षि-नमिगज

नमिराय (नमिगज) नमिगज-

ने नामो निविदानी एक
राजर्षि

नयण (नयन) नेन-आंख

नरवद् (नरपति) नरोनो पति-
नरपति-नरपत-राज

नह (नख) नख

नह (नभस्) नभ-आकाश

नहर (नखर) नहोर

नाशपुत्त } (ज्ञातपुत्र.) ज्ञात-
णातपुत्त } वंशनो पुत्र-महावीर
नायपुत्त }

नास (न्यास) न्यास-थापण

नास (नाश) नाश

निव (नृप) नृप-राजा

निवु (निम्बु) लीवु

नेह (स्नेह) स्नेह-नेह

नेहालु (स्नेहालु) नेहाल-
स्नेहाळ-स्नेहवाळो

पद् (पति) पति-स्वामी-धणी
-मालिक

पक्ष (पक्ष) पक्ष-पक्षवादीयुं,
पंख-पांख, तरफदारी

पक्षि (पक्षिन्) पंखी-पांखवाळुं

पच्छाताव (पश्चात्ताप) पस्तावो

पज्ञ (प्राज्ञ) प्राज्ञ-डाखो

पञ्जुण (प्रयुम्न) प्रयुम्न नामनो
पञ्जुम्न } कृष्णनो पुत्र

पडह (पटह) पडो-ढोल

पण्डथ (प्रस्तव) पानो-पोताहुं
बालक जोझे माताने दूध
आवे ते

पण्ह (प्रथ) प्रथ

पण्डुथ (प्रस्तुत) पानो

पमाद् (प्रमाद्) प्रमाद्-असाव-
धानता-आलस

पल्हाथ (प्रहाद्) प्रहाद् कुमार

पवासि (प्रवासिन्) प्रवास करनार

पवंत्त (प्रपञ्च) प्रपंच

पवत्रय (पवत) पवत

पशु (पशु) पशु

पहु (प्रभु) प्रभावशाली-समर्थ

पंथ (पन्थ) पंथ-मार्ग

पाउस (प्रवृत्त) पडस-पावस
वरमादनी कर्तु

पाघूणय ((प्राघूर्णक) प्राघूर्णो-
पाहूणय) अस्तिथि

पाण (प्रण) प्रण-जीव

पाणि (प्रणिन्) प्राणी

पाणि (पाणि) पाणी-हाथ

पाय (पाद) पा-चोथो भाग

पाय (पाद) पाद-पग-पादो

पायय (पादक) पादो

पावासु (प्रवासिन्) प्रवासी

पास (पञ्च) पास-फांतो, पातळो
-फांतलो

पासाय (प्रासाद्) प्रमाद्-महेल

पिलोस (लोप) काढ

पीलु (पीळ) पीडतुं सात

पुरिम [पुरा+श्म] पहेलानुं, पूव
 पुरित [पुरय] पुरुष
 पुव्व [पूर्व] पूर्व-पूर्वनुं
 पुव्वण्ह [पूर्वाह्ण] दिवसनो पूर्व
 भाग

पूरर [पूर] पूरो-पोरो
 पोक्खर [पुक्कर] पोत्तर-तल्लव
 पोठ्ठिय [पुठ्ठिक] पोठ ऊपर भार
 वहेनार पोठीयो-महादेवनो
 पोठीयो

फलाहार [फलाहार] फराळ

फास [स्पर्श] स्पर्श

फेण [फेन] फीण

वक } [वक] वगलो
 वग }

वप्फ [वाप्प] वाफ

वह्णिणीवह [भगिनीपति] वनेवी

वंधव [यान्धव] वांधव-भाई

वंधु [वन्धु] वंधु-भांहु-भाई

वंभण } [ब्रह्मण] ब्रह्म-विद्याने
 वम्हण } जाणनार-समजनार
 माहण } पुरय

वंभयारी [ब्रह्मचारिन्] ब्रह्मचारी

वाव } [वाघ] वांधो-वाद
 वाह }

वाल [वाल] वाळ-वाळक

वाहु [वाहु] वाहु-वांय-दाय

विडाल [विडाल] बिलाळो

विंदु [विन्दु] बिंदु, मींदु, व

बुद्ध [बुद्ध] बुद्धदेव

बुह [बुध] बुद्धिमान-जागो पु

भड [भट] भट-शूर

भमर [भ्रमर] भमरो

भाइणेज्ज [भागिनेय] भागेज

भाणु [भानु] भाण-सूरज

भार [भार] भार

भारय [भारक] भारो

भारवह [भारवह] भार वहन

करनार-गजूर

भारहर [भारहर] भार लह

जनार मजूर

भिग [भृङ्ग] भृङ्ग-भमरो

भिकखु [भिक्षु] भिक्षु

भूअ [भूत] भूत-प्राण, जीव

भूमिवह [भूमिपति] भूमिनो
 पति, राजा

भूवई [भूपति] भू-पृथ्वी-नो पति

भूपति-भूय-राजा

भोगि } [भोगिन्] भोगी-

भोइ } भोगिने भोगवहार

मथ [मृग] मृग-वनपशु-हरण

मउह [मुकुट] मोट-मुण्ट

मउल [मुकुल] मोर-कळी

मकडय [मर्कटक] मांकटो

मगा (मार्ग) माग-मारग

मग्गु (मद्गु) एक प्रकारनी
मालली

मच्चु } (मृत्तु) मोत-मरण-मोच
मिच्चु }

मठ (मठ) मठी-मठ-संन्यासियो-
चुं रहेठाण

मणि (मणि) मणि

मयगल (मदकल) मंगल-मद
झरतो हाथी

मयंक (मृगाङ्क) मृगना निशान-
वालो चन्द्र

मरहट्ट (महाराष्ट्र) मोठो देश-
महाराष्ट्र देश

मरहट्टथ (महाराष्ट्रीय) महा-
राष्ट्रनो वतनी-मराठी लोक

मसय (मशक) मच्छर

महणव (महार्णव) महोरामण-
गमुद्र

महाप्पसाय (महाप्रसाद) मोटा
प्रसादवालो-सुप्रसन्न-कृपालु

महातपस्सि (महातपस्विन्)
मोटो तपस्वी

महादोस (महादोष) 'महादोष
मोटो दोष

महावीर (महावीर) महावीर
देव

महासहि (महाश्रद्धिन्) मोटो
अचल श्रद्धावालो

महासव (महासव) मोटो आश्रव-
पापोनो मोटो मार्ग

महेसि { महा+श्रद्धि } व्यास दंगरे
महर्षि } महर्षि

मंजार (मार्जार) मणजर-
दिलारो

मंति (मन्त्रिन्) मन्त्री-करगारी

मंतु (मन्तु) अपराध-शोक

माधव (मा+धव) लक्ष्मीपति-
माधव-कृष्ण

मार (मार) मारनारो-तृष्णा

मारासिसंकि (मारानिशिद्धिन्)

मार-तृष्णा-थी शंकिन रहेनार

दूर रहेनार-तृष्णाथो उरनारो

मालिअ (मालिक) माली-माला
वेचनार

मास (मास) नहीनो-मास

मिलिच्छ (म्लेच्छ) म्लेच्छ

मुद्ग } (मुद्ग) नृदंग
मिद्ग }

मुग्गरथ (मुद्गरक) मगदल-
मोगरि

मुणि (मुनि) मुनि-मनन करनार-
मौन रखनार-संत

मुहुत्त (मुहुते) मूरत-वस्त-
थोडो समय

मूख }
मूक } (मूक) मूंगी
मूग }

मूसध } (मूक) मूक-
मूसय } उंदर

मेरा (मेरा) मर्यादा

मेरामण (मेरा+मण-मेरा+मण)
महेरागण-समुद्र

मेह (मेघ) मे-मेघ-बरसाद

मेदावि (मेघाविन्) मेघावाळी-
बुद्धिमान्

मोक्ष (मोक्ष) मोक्ष-हृदकारो

मोचिध (मौचिके) मोची-मोजां
सीवनार

मोर } (मयूर) मोर-मयूर
मयूर }

मोह (मोह) मोह-मूढता

मोहनदास (मोहनदास) ते
नानगो वीरपुत्र-मोहनदास
गांधी

रहकड } (गहकड) राहोड
रहजड }

रहधम्म (गहधम्म) गहधम्म धर्म
-समग्र देशमें हित
करनारी प्रवृत्ति

रणवास्त (अरणवास्त) अरण्यमां
नसहु-बनमां रहेतुं

रस (रस) रस

रसाल } (रसाल) रसाल-
रसालु } रसवाळुं

रस्ति (रसिन्) रास-बलरगो
के घोडानी रास

राग (राग) राग-आसक्ति

रायरसि (राजकपि) राजपिं

रिच्छ (कश्च) रीछ

रिति } (कपि) रुपे
रसि }

रक्ष्य (वक्ष) रक्षा-शाह

लाह } (लाभ) लाभ-लाघो
लाभ }

लेहसालिध (लेहासालिक)

निशाळीओ-निशाळे

भगवा जनार

लोअ } (लोक) लोक-जग-
लोग } लोको

लोह (लोभ) लोभ

लोहयार (लोहकार) लहार

लोहार (,) लहार-लहार

वग्य (व्यग्र) वाघ

वच्छ (वग्म) वच्छ-वृत्तान-
वाडणे

वच्छयर (वग्मता) वछेरो

वणप्फद्द { (वनस्पति) वनस्पति
वणस्सद्द }

वद्धमाण (वर्धमान) वर्धमान-
महावीर

वग्गमह (वग्गमथ) मनने मथनार
कामदेव

वरदंसि (वरदशिन्) उत्तम
रीते जोनार

ववहार (व्यवहार) वेवहार-वेपार
ववहारि (व्यवहारिक) वहे-
वारी-वेपारी

वसभ (वृषभ) वरख राशी

वसद्द (, ,) वृषभ-वल्लद

वसु (वसु) पवित्र मनुष्य, वसु-
धन

वंसअ (वंशक) वांसो-पीठ

वाड { (वायु) वायु-वा
वायु }

वाणिअ (वाणिज) वाणीओ

वाणिज्जार (वाणिज्यकार) वण-
जारो-वणज करनारो-वेपारी

वाहि (व्याधि) व्याधि रोग

विज्जस्थि (वियार्थिन्) विद्यानो
अर्थी-वियार्थी

विडवि (विटपिन्) बीड-झाड

विण्ह (विण्ण) विण्ण

विप्परियास (विपर्यास) दिप-
यास-दिपरीतता-भ्रान्ति

विराग (विराग) रागधी विरुद्ध
भाव-विराग्य

विवाहकाल (विवाहकाल)
विवाहो-लज्जनरा

विहु (विधु विधु-चन्द्र

विचुअ (वृथिक) वीछी

विल्लिअ (, ,)

वीस (विध) विध-वधु

वुहु (वृद्ध) वूढो-परणो

वुत्तंत (वृत्तान्त) वृत्तान्त-समाचार

वेय (वेद) ऋग्वेद वनेरे वेद

वेवाहिअ (वेवाहिक) वेपार

वेस (वेप) वेप-भेस

वेसाह (वंशाख) वंशास नाम

वोज्ज (वल) वोजो

वोज्जअ वोजो

स, सुय (स्व) पोतानुं

स (श्चन्) श्वान-कूतरो

सडणि (सडुनि) सडुनि-पथी

सज्ज (पण्ण) पण्ण-एक प्रस-
तो वर

सड (शठ) शठ-उपो

सद्द (शब्द)-साद-अवाज

सप्प (सप) सप

सम (सम) सम

समण (ध्रमण) शुद्धि माटे ध्रम
करनार संतपुरुष
समत्तदंस्त्रि (सम्यक्त्वदर्शिन्)
सत्यने जोनार

समुद्र { (समुद्र) समुद्र-
समुद्र } समुद्र

सयंभु (सयंभू) स्वयं यनार-
ब्रह्मा, ते नामनो समुद्र

सयह (सय) सय नामनो पहाड,
सही शकाय ते

सर (स्मर) स्मर-कामदेव

सयह (शयथ) शयथ-सोगन-सम

सव्व (सर्व) सर्व-सव-वधुं

सव्वज्ज (सर्वज्ञ) सर्वज्ञ-वधुं
जाणनार

सव्वण्णु (सर्वज्ञ) सर्व जाणनार

सव्वसंग (सर्वसङ्ग) सर्व प्रकारनो
नग-संबंध-आशक्ति

संकु (शङ्कु) शङ्कु-सीलो

संस (शङ्क) शङ्क

संग (नंग) नंग-सोयत

संतोस (संतोष) संतोष

संभु (सम्भु) संभु-सुखनु स्थान-
महादेव

संवत्तथ (संवत्तक) संवत्तक-वायु

संसार (संसार) संसार-जगत

संसारहेउ (संसारहेतु) संसारनो
हेतु-संसार वधवानुं कारण

साणु (साधु) शिखर

साड (शाट) साडलो-साडी

साडय (शाटक) साडलो-साडी

साडवी { (शाटविन्) साळवी-
सालवी } साडी वणनार

सारहि (सारथि) सारथि-रथ
दांनारो

साव (शाप) थाप

सावय (थापद) सावज

साणु (साधु) साधक, साधन,
करनार-साधु पुरण, सज्जन,
साधुकार

सिमाल (शृंगाल) शिवाल

सिद्ध (सिद्ध) अदेही-वीतराग

सिम (सिम) वधुं

सिलिम्ह (सिलेम्ह) सिलेमा

सिलेसम (सिलेम्ह) सिलेसम

सिलोअ { (सिलेत्त) सिलेक,
सिलोग } कीर्ति

सिसु (सिद्ध) सिद्ध-नालक

सिगार (शृंगार) शृंगार-शमनार

सीवाल (श्रीतवाल) शिवालो

सीस } (शिष्य) शिष्य-
सिस्स } विद्यार्थी

सीह } (सिंह) सिंह
सिघ }

सुत्तहार (सुत्रधार) सुतार

सुमिण }
सिमिण } (स्वप्न) सपनुं-
सुविण } सोणुं
सिविण }

सुरट्ट (सुराष्ट्र) सोरठ देश

सुरट्टथ { सुराष्ट्रीय }
सोरट्टीथ { सौराष्ट्रीय }

सोरठनो-वतनी-सोरठी लोक

सूथर (शूकर) शूकर-भूंड

सेट्ठि (श्रेष्ठिन्) श्रेष्ठी-शेठ-चेट्ठी

सोवाग (श्वपाक) चांडाळ

सोमित्ति (सौमित्रि) सुमित्रानो
पुत्र-लक्ष्मण

सोरहिथ (सौरभिक) सरंयो-
सुरभि-सुगंधी-तेल वगेरेने

वेचनार

सोवण्णिय (सौवर्णिक) सोनी-
सोनुं घठनार

हत्थ (हस्त) हाथ

हत्थि (हस्तिन्) हाथी

हर (हर) हर-महादेव

हरिअंद (हरिश्चन्द्र) हरिचंद राजा

हरिपसवल (हरिकेशवल) मूळ
चंडाळ कुळमां जन्मेलो एक
जन मुनि

हरिण (हरिण) हरण

हरिताल (हरिताल) हरताल

हरिस (हर्ष) हरस-हर्ष

हव्ववाह (हव्यवाह) हव्यवाह-
धनि

हेमंत (हेमन्त) हेमन्त ऋतु-
शिवालो

नाम [नारीजाति]

अच्छरसा (अप्सरस्) अप्सरा

अज्जू (भार्या) सासू-भाजी

अलसी (अतसी) अलसी

अलाऊ } (अलावू) तुंबडी-
लाऊ } उलआ

अंगुलि (अङ्गुलि) बांगळी

आणा (आज्ञा) आज्ञा-आन

आपत्ति (आपत्ति) ओपटो

आसिसा (आशिष) आशिष

एथी } (स्त्री) स्त्री-तिरिया
थी }

उज्जु (ऋजु) सरळ

कउहा (कुभू) दिहा
 ककंधू (कर्कन्धू) चोरडी
 कक्या (कथा) काय
 कच्छडिया (कच्छटिका) काछडी
 कच्छू (कच्छु) खाज-खरज
 कडी (कटी) केउ
 कयली (करली) केळ
 कलसी (कलशी) कलली-कलशी
 कलिआ (कलिका) कळी
 कंकतिआ (ककटिका) कांचकी
 कंति (कान्ति) कांति, चांत
 किचि (कीर्ति) कीरत
 किया (किया) किया, विधि-विधान
 किवा (किया) कुवा
 किसरा (किसरा) सांचडी
 कुकखी (कुधी) कूख
 कुडारिया (कुडारिका) कुडाडी
 कुडाळिया (कुडालिका) कोडाळी
 कुमारी (कुमारी) कुवरी, कुमारी
 कडा (कर्ण) गाड-काडो
 काली गोड
 कान्ति (कान्ति) कमा
 कउ (को) काय-काई
 कउआ (कोआ) काव
 कचिणी (कचिनी) कचणी
 गिरा (गिर) गिरा-गामी

गोष्टी (गोष्टी) गोठ-गोठडी
 गोणी (गोणी) गुणी-गुना
 गोरी (गौरी) गौरी-पारिती,
 गौरी स्त्री
 घिणा (घृणा) घिण-घृणा
 चंचु (चञ्चु) चांच
 चंदिआ } (चन्द्रिका) चांदनी,
 चंद्रिआ } चांदी-सुंदी
 चंदिमा (चन्द्रिका) चन्द्रमानी
 चांदनी
 चिंता (चिन्ता) चिंता
 छवि, छवी (छवि) छपी
 छाया (छाया) फान्ति
 छाया, छाही (छाया) छाया
 छुहा (छुहा) भूख
 छुहा (छुहा) छो-छुनो
 जणी (जनी) जान
 जंघा (जङ्घा) जांघ
 जिन्मा } (जिन्मा) जीम
 जीहा }
 जुत्ति (युक्ति) जुष्टि-गोमना
 जुवइ (युवति) युवति
 तणुवी (तन्वी) पातळी
 तण्हा (तृष्णा) तृष्णा
 तनणी (तरणी) तरण गी
 तिसा (तृप्त) तरम-तारम
 थुद (स्तुति) स्तुति-थोप

दहु (दहु) घाघर-दादर

दित्ति (दीप्ति) दीप्ति-तेज

दाढा (दंष्ट्रा) दाढ

दिखा (दिशा) दिशा-दश

दिहि । (धृति) धैर्य

धिइ }

देवराणी (देवराणी) देराणी

धत्तो (धात्री) धात्री

धाई (धात्री) धाई-धवरावनारी
माता

धुआ (डुहिता) दीकरी

धूलि (धूलि) धूल

नणंदा (ननान्द) नणंद

नारी (नारी) नारी-नार

नावा (नौका) नाव

निसा (निशा) निशा-रात्री

पण्णा (प्रज्ञा) प्रज्ञा

पतीति (प्रतीति) पतीज-विश्वास

परिहावणिया (परिघापनिका)

पहेरामणी

पंति (पंक्ति) पंक्ति-पंगत-पांत

पाडिषआ } (प्रतिपदा)

पाडिवया } पडवो तिथि

पिउच्छा } (पितृष्वसा)

पिउसिआ } पितानी वहेन-

-फई

पिच्छी (पृथ्वी) पृथ्वी

पुच्छा (पृच्छा) प्रश्न-पूछ

पुरा (पुर) पुरी-नगर-नगरी

पुदवी (पृथ्वी) पृथ्वी

पेडिआ (पेटिका) पेटी

वव्वरी (वर्वरी) वावरी-माथानी

वावरी

वहिणी (भगिनी) वहेन

वारिआ (द्वारिका) वारी

वाहा (वाहु) वाहु-हाथ-वांय

भहणी } (भगिनी) वहेन

भगिणी }

भाउजा (भातृजाया) भोजाय

भीहआ } (भीतिका) भीक

भीइका }

भूमि (भूमि) भूमि-भों

मइ (मति) मति

मक्खिआ } (मक्षिका) माखी

मच्छिआ } -माछी

मजाया (मर्वादा) माजा-

मलाजो

मट्टिआ (मृत्तिका) माटी

महिसी (महिषी) भेंस

मंजुसा (मञ्जुषा) मज्जू-पेटी

माथरा } (मातृ) देवी-मत्ता

मायरा }

माआ (मातृ) माता-जननी

माइ (मातृ) मा:-माई

माउ (मातृ) माता

माउसिआ } (मातृष्वसा)
 माउच्छा } मासी-मातानी
 बहेन

माला (माला) माला, माल
 मित्री (मैत्री) मित्रता-
 मैत्री वृत्ति

मेढा (मेधा) मेधा-बुद्धि
 रइ (रति) प्रेम-राग
 रक्ता (रक्षा) रास
 रच्छा (रथ्या) रथ चाले तेवी
 पक्षोळी शेरी-शेरी

रत्ति (रात्रि) रात
 रयणी (रजनी) रजनी-रेण
 राई (रात्री) रात
 रिद्धि (ऋद्धि) रघ-ऋद्धि
 रेखा } (रेखा) रेखा-
 रेखा } लीह-लीटो
 लेखा }

लफ्ता (लाशा) लास
 लजा (लजा) लजा-लाज
 लालसा (लालसा) लालच
 लोमपटी (लोमपटी) लोवडी-
 भगदावने पहरेवानी साडी

वट्टा (वर्षा) वाट-रस्तो
 वत्ता (वर्ता) वात
 वनि (वर्णि) वट-वनों
 वरगोटो } (वामोटी) वरोटी
 वरोटी }

वरजत्ता } (वरयात्रा)
 वरअत्ता } धरात-जान

वहू (वधू) वहु
 वंशा (वन्धा) वांश-वांशणी
 वाडिआ (वाटिका) वाडी
 वाया (वाच्) वाच-वाणी
 वारकखरी (दादशाधरिका)

वाराणसी

वाराणसी } (वाराणसी) वाराणसी
 घाणारसी } -बनारस नगर
 वावी (वापी) वाव

विज्जु (विद्युत्) विजळी
 विट्टी } (विष्टि) वेठ
 वेट्टी }

विभूति } (विभूति) भभूति
 विभूट } -रस

विहत्थि (वितस्ति) वेंत

सण्णा (संज्ञा) संज्ञा-ज्ञान-
 समज

सति (सृति) सृति-गरत

सत्ति (शक्ति) शक्ति

सद्धा (श्रद्धा) श्रद्धा

समणी (श्रमणी) साधनी

समिद्धि } (समुद्धि) समुद्धि
 सामिद्धि }

सरिआ } (सरिन्) सरिआ-
 सरिया } मरि

सलाया (सलाका) मर्डी

संवत्तिका (सप्तमीका) शोक्य

सम्मा (स्वयं) स्वसा-वेन

संज्ञा (संध्या) सांज

संति (शान्ति) शान्ति

संदेसिमा (संदर्शिका) सांडरी

संपदा } (संपदा) संपदा-
संपदा } संपत्ति
संपदा }

साडी (शाटी) साठी

सामा (श्यामा) युवति स्त्री

साहुवी } (साध्वी) साध्वी
साहुणी }

सिद्धि (सिद्धि) सिद्धि

सिप्पी (शुष्क) छीप

सूइ (सुचि) सोव

सुण्हा } (सुग) सुग-
ण्डुसा } पुत्रवद्ध

दलह्वा, दलिह्वा (दरिद्रा) दलदर

नाम [नान्यतरजाति]

अफिम } (अक्षि) आंस
आच्छ }

अशब्धुय (अत्यद्भुत) अचंचो

अच्छेर (आश्रय) आश्रय-अचरज

अजिन (अजिन) अजिन-चामडुं

अट्टगुगय (अट्टगुगक) आठगुं

अट्टि (अस्थि) हट्टी-हाटकुं-हट

अत्थ (अत्थ) अत्थ-फकवानुं हधीयार

अत्थ अर्थ) अत्थु [बाण वगैरे

अभयप्पयाण (अभयप्रदान)

अभयदन-प्राणीजो निर्धन रहे

-घने-तेरी प्रवृत्ति

अमिय (अमृत) अमी-अमृत

अरपिद् (अरपिन्द) अरपिन्द-

उत्तन वगैरे

असाय } (अमाते) आता
असात } नदि-मुख नदि ते

अहिआण (अभिज्ञान) अंधान

अंगण (अङ्गन) आंगण

अंडय (अण्डक) अंडुं

अंसु (अधु) आंसु

आउय (आनुक) आनुय-जोदनी

आमरण (आमरण) आमरण-

परेणुं

आमलय (आमलयक) आमलुं-

आमलुं

उच्छंखलय (उच्छंखलक)

उच्छंखल

उच्छंखलय (उच्छंखलक)

उत्थिय (उत्थित) उत्थुं
उदग { (उदक) उदक-पाणी
उदय }

उत्पल (उत्पल) उत्पल-कमल
फट्ट (काष्ठ) काष्ठ-काष्ठ-काष्ठ-
काठी-लाकड़ुं

कम्म (कर्म) काम-कार्य-गारी
नरती प्रगति

कम्मवीज (कर्मबीज) कर्मबीज
सत्-असत्-संस्कारुं बीज

कायल (कदल) केतुं

कांचल (कम्बल) कंचल-कान्ठ

कांकोड कांकोडुं-कांकोडुं-
कांकोडुं शाक

कांजिय (काशिक) कांजी

कांटयरदत्ता (काण्टकरदा) कांटा-
रतुं-कांटाधी रक्षण
करनार-जोटा

कारण (कारण) कारण

कुम्पल { (कुम्पल) कुम्पल-
कुम्पल } फणगो

कुल (कुल) कुल-कुल

कुसुमपुर (कुसुमपुर) कुसुमपुर
बीजुं नाम

कुंडलय (कुण्डलक) कुण्डल,
कुंडलुं

कोटर (कोटर) कोटर

कोमलय (कोमलक) कुणुं
कोहल (कूमण्ड) गोह
साणु (स्थणु) स्थणु-चोली-

रुं

खीर { (क्षीर) क्षीर-क्षीर-क्षीर-
क्षीर }

खेत { (क्षेत्र) क्षेत्र-क्षेत्र-
क्षेत्र }

खेम (क्षेम) क्षेम-कुशल

गमण (गमन) गमन-जुं

गल (गल) गलुं

गदण (प्रदण) प्रदण करवातुं साधन

गीत { (गीत) गीत-
गीत } गणुं

गुत्त (गोत्र) गोत्र-वंश

गुरुकुल (गुरुकुल) गुरुवार-
वाजा गुरुभी यदा रहे छे ते
स्थान

घय (घन) घो

घर (घर) घर

घरचाल (गृहचोड) पाणीकुं

घाण (घ्राण) घ्राण-नाक-गुं-
नाक-गुं-नाक

चउक (चटुको) चोड

चउगुणय { (चउगुणय)
चउगुणय } चोणु

चतुर्विध्य (चतुर्वर्त्मक) चौदु
चार रस्ता

चक्र (चक) चक्र-चरखो

चम्म (चम्म) चाम-चामडुं

चंडालिअ (चाण्डालिक) चंडा-
लनो स्वभाव-क्रोध

चंश्ण (चन्दन) चन्दननुं झंड
के लाकडुं

चारित्त (चारित्र) सचारित्र-
सद्वर्त्तन

चुच्छ (तुच्छ) तुच्छ-जुज

चेइअ (चैत्य) चिता उपर चणेळुं
स्मारक-चिह्न-ओटाओ, छत्री
पगलां, वृक्ष, कुंड, मूर्ति वगैरे

चेण्ह (चिह्न) चेत-चाळा

चेल (चेल) चेल-वख

छगुणय (पङ्गुणक) छगणुं

छट्टय (पष्टक) छट्टुं

छणपय } (क्षणपद) हिसा-
छणपअ } हिसानुं स्थान

छत्त (छत्र) छत्र-छत्री

छिइय (छिद्रक) छोंडुं

छीअ (क्षुत) छोंक

जउ (जतु) जतु-लाख

जल (जल) जल-पाणी

जाण (जान) जान-वाहन

जाणु (जानु) जानु-गोठग

जिमिय (जेमित) जमेळुं

जीवण (जीवन) जीवन-जीवनी

जुग (युग) धौसर

जुझ } (युद्ध) युद्ध-लडाई
जुद्ध }

जुम्म } (युग्म) युग्म-जोड़
जुग } -जोड़ी

जोइवणय (यौवनक) जीवन-यौवन

निलाट (ललाट) निलाट-

ललाट

णयर }
णगर } (नगर) नगर-शहर
नगर }
नयर }

णिव्व } (नीव) नेवुं-
निव्व } छापाणुं नेवुं

तग्ग तन्तुक-तगरो-प्रागरो

तण (तृण) तरणु-घाम

तंय (ताम्र) तंयुं

तंदोल (ताम्रदूल) तंदोल-

नागरवेणुं पण

ताण (त्राण) रक्षण-गरण-

त्राणो

तालु (तल) तालु

तिगुणय } (त्रिगुणक) त्रिगुण
तिउणय }

तिमिर (तिमिर) तिमिर-तिमिर

तिलय (तिलक) तिल

तेल (तैल) तेल

तुंद (तुन्द) दूंद-पेट
 दहण (दहन) देन-दहन-
 आगे बळवुं

दहि (दधि) दहीं
 दंतपवण (दन्तपवन) दंतवण-
 दातण

दाण (दान) दान
 दारु (दारु) दारु-लाकडुं
 दालिह (दारिद्र्य) दळदर-
 दारिद्र्य

दिण (दिन) दिन-दन-
 दनियुं, दिवस

दाहिणय (दक्षिणक) डाह्युं
 दीवेल्ल } (दीपतल) दीवेल
 दीवतल्ल } -दीवो वाळ
 वानुं तेल

दुख (दुःख) दुख

दुद्ध (दुध) दूध

घण (घन) घन

घणु } (घनुष) घनुष
 घणुह }

धम्मजाग (धर्मयान) धर्मरूप
 वाहन, धर्मस्थान उपर

लइ जवानु वाहन

धीरत्त (धीरत्व) धीरत्व-

धीरपणुं-धैर्य

नमिर (नम्र) नम्र-नरम

नयण (नयन) नेण

नाण (ज्ञान) ज्ञान

निच्छिअय (निश्चितक) नक्की

निवाण (निपान) नवाण-

जळाशय

नीलय (नीलक) नीलो-नीलुं

नेडु } (नीड) निलय-
 णेडु } नीड-माळो

पगरक्ख (पदरक्षक) पगरखां-
 पगनु रक्षण करनार

पगरण (प्रकरण) पगरण-
 प्रारंभ

पट्टोल (पट्टकूल) पट्टोलुं

पद }
 पय } (पद) पद-पगळुं
 पयग }

पद्धर (प्रध्वर) पाधरं

पद } (पद) पादर
 पद्र }

पम्ह (पक्ष्मन्) पांण

पम्हपट (पक्ष्मपट) पक्ष्म-पांण
 जेवुं झीणुं कापट-
 पांभरी

परिसोसिय } (परिशोषित)
 परिसोसिय } परशापित
 तंदन सुकाएळुं

पलाल (पलाल) परळ-
 चोखानुं घाव

पल्लाण (पर्याण) पल्लाण
 पवहण (प्रवहण) वाहन-वहण
 पंजर (पञ्जर) पांजरुं
 पाणीय } (पानीय) पाणी-
 पाणीय } पीवानुं
 पाडलिपुत्त (पाटलीपुत्र)
 पाटलिपुत्र-पटणा शहर
 पायत्ताण (पादत्राण) पाद-
 त्राण-जोडा
 पाय (पाप) पाप
 पावग (पावक) पाप
 पावरणय (प्रवरणक) उपरणं
 पास (पार्थ) पासुं-पठसुं
 पासग (दर्शक-पश्यक) द्रष्टा,
 समजनारो-विचारक
 पिच्छ (पिच्छ) पीछुं
 पित्त (पित्त) पित्त
 पुच्छ (पुच्छ) पूछुं-पूछ
 पुट्टय (पुट्टक) पूटुं
 पुप्फ (पुष्प) पुष्प-फूल
 फल (फल) फल
 फंदण (स्पर्श) फंदयुं-फर-
 कयुं-घोडुं घोडुं हल्लुं
 यमहचेर (प्रज्ञाचर्य) प्रज्ञाचर्य-
 सदाचारवाली वृत्ति-
 प्रज्ञां परायण रहेयुं ते
 ययर (चदर) घोर-घेर

वार } (द्वार) वार-वारणं
 दुवार }
 विज्ज (द्वितीय) धीनुं
 विगुणय, विटणय (द्विगुणक)
 वगणुं
 विन्दु (विन्दु) भीनुं
 विवय (विन्वक) विव-प्रति-
 विव-वीनुं
 वीथ (वीज) धी-वीज
 भय (भय) भय-भी
 भयव्वाडलय (भयव्वाडक)
 वेनापट्ठो
 भायण } (भाजन) भाजन-
 भाण } भासु-भास
 भारद्वास (भारतवर्ष) भारत-
 देश-हिन्दुस्तान
 भाल (भाल) भाल-काल-
 काल
 भोयण (भोजन) भोजन-
 जनन
 मच्चुनुद (मत्तमुच) मत्तमुं
 मुख-मोतनुं मोतुं
 मत्थय (मत्तक) मत्तुं
 मयणफल } (मयणफल)
 मयणदल } मोदोद
 मरण (मरण) मरण-मोत

મલીર (મલયચીર) મલયદેશનું
કોમલ, ક્ષીણું અને
આછું કાપડ

મસાણ (શ્મશાન) મસાણ
મહાભય (મહાભય) મોટો
ભય-મોટી વીક

મહાવિજ્ઞાલય (મહાવિદ્યાલય)
મોટું વિદ્યાલય-કોલેજ

મહુ (મધુ) મધુ

મંગલ (મંગલ) મંગલ

માંસ (માંસ) માંસ

માદ્દર (માતૃગૃહ) માયરું-મદ્યર

મિત્ર (મિત્ર) મિત્ર

મિત્રત્ત્વ (મિત્રત્વ) મિત્રત્વ-
મિત્રતા-ભાઈવંધી

મિથિલાનગર (મિથિલાનગર)
મિથિલા

મુહ (મુખ) મુખ

મોત્તિઅ (મૌક્તિક) મોતી

રજા (રાજ્ય) રાજ્ય-રાજ

રય (રજસ) રજ-પાપ-ધૂલ
-મેલ

રચય (રજત) રજત-રૂપું

રસાયલ (રસાતલ) રસાતલ-
પાતાલ

રાયગિહ (રાજગૃહ) વિહારમાં
આવેલું હાલનું રાજગિર-
મગધદેશની રાજધાની

રુક્ષય (રુક્ષક) રૂંધું

રૂપ (રૂપ) રૂપું

રૂપ (રૌપ્ય) રૂપું

રૂવ (રૂપ) રૂપ-વરતુ-પદાર્થ

રોમય (રોમક) રૂંધું-રોમ

લક્ષણ } (લક્ષણ) લક્ષણ-
લચ્છણ } લાંછન-લક્ષણ-ચિહ્ન

લાક્ષલ (લાક્ષલ) લંગર

લાવણ } (લાવણ્ય) લાવણ્ય
લાયણ } -વાંતિ

લોમપટ { લોમપટ } રૂંધાટાનું
રોમપટ { વસ્ત્ર-
લોચ્છી

લોહચંડ (લોહચંડ) લોચંડ

લોહ (લોહ) લોહું

લોહિઅ (લોહિત) લોહી

વણ (વન) વન

વત્થ (વસ્ત્ર) વસ્ત્ર-વસ્ત્ર

વત્થુ (વસ્તુ) વસ્તુ

વયણ (વદન) વદન-મુલ

વયણ (વચન) વચન-વેણ

વરિસ (વર્ષ) વરસ

વાણિઅ (વાણિજ્ય) વણજ-વેપાર

વાદિત્ત, વાદિત્ત (વાદિત્ર)
વાર્જીત્ર

વારિ (વારિ) વારિ-પાણી

चित्त } (वेत्त) नेतर-नेतरनी
वेत्त } सोटी-वेत्त

विश्राण } (विज्ञान) विज्ञान
विष्णाण }

विष्ण (विष) विख, वख
वीरिय (वीर्य) वीर्य-बळ-
शक्ति

वेर (वैर) वेर-वैर

सगडय (शकटक) छकटो-
शकट

सद्य (सत्य) सत्य-साचुं

सत्तगुणय (सत्तगुणक) सातगणुं

सत्थ (शस्त्र) शस्त्र-हणवानुं
हथीयार-तरवार वगेरे

सत्थ (शास्त्र) शास्त्र

सत्थिह } (सक्थि) सायळ
सत्थि }

सयड (शकट) छकटो-गाडुं
-शकट

सरण (शरण) गरण-भाशरो

सल्ल (साल्य) साल-साल्य

साय } (सात) साता- सुख
सात }

सावज्ज (सावय) पापप्रवृत्ति

सावत्तक } (सापत्त्यक)
सावत्तय } सावकुं

सासुरय (श्वशुरक) सासवं,

सासरानुं घर

सित्थ (सिक्थ) सोथ-अनाजनो
कण

सिंग (शृङ्ग) शिंगडुं-शिंगुं

सीअ (शीत) शीत-टाढ

सीळ (शीळ) शील-सदाचार

सीस (शीर्ष) शीश-माथुं

सुख (सौख्य) सुख

सुत्त (सूत्र) सूत्र-सूतर,

सूत्ररूप दुकुं वाक्य

सुवण्ण (सुवर्ण) सोनुं

सोअ } (श्रोत्र) श्रोत्र-कान-
सोत्त } सांभळवानुं साधन

सोरभ (सौरभ) सोढम

हियय (हृदय) हियुं :

हुअ (हुत) होम

विशेषण

अफलाय (आख्यात) कहलुं
-कहेवुं

अचेलय } (अचेलक) ऐलक-
अपलय } कपटा विनातुं

अज्जगण } (अयतन) आजनुं-
अज्जतण } त.अनुं

अज्ज (अयं) अर्य-देश्य-रवामी

अज्ज (आर्य) आर्य

અટ્ટમ (અષ્ટમ) આઠમું
 અઢીઅ } (અધતૃતીય) જેમાં
 અઢાઈઅ } વે અ યાં અને ત્રીજું
 અઢારજી } અઢધુ છે તે-અઢાં-
 -અઢી
 અણવજ્જ } (અવનય) પાપ-
 અનવજ્જ } રહિત-નિર્દોષ
 અણાઈઅ (અનાદિક) આદિ
 વિનાનું
 અણારિય (અનાર્ય) અનાર્ય-
 આર્ય નહિ તે-અનાઢી
 અત્થિઅ (આર્થિક) અર્થ
 સંવંધી-અર્થને લગતું
 અત્થિઅ (આસ્તિક) આસ્તિક
 અધીર (અધીર) અધીર-
 ધીરજ વિનાનું-નવલું
 અધુધુઢ (અધંચતુથે) જેમાં
 ત્રણ આયાં અને ચોથું
 અઢધુ છે તે ડંઠ-
 સાઢાત્રણ
 અપ્પ (અલ્પ) અલ્પ-થોડું
 અપ્પણિય (આત્મીય) આપણું
 અમ્હારિસ (અસ્માદશ) અમા-
 રીશુ અમારા જેવું
 અવજ્જ (અવચ) અવચ-ન વધી
 -વહી-શકાય તેવું કામ
 -પાપ-દોષ
 અહમ (અધમ) અધમ-હલકું
 નીચ

અહિનવ (અમિનવ) મવનવું
 -નવીન
 અંતિઅ (અન્તિક) પાસે-
 આકુઢ (આકુષ્ટ) આકોશ
 કરેલું-આકોશ
 આગઅ }
 આગત } (આગત) આવેલું
 આઅ }
 આણત્ત (આજ્ઞત) આજ્ઞા કરેલું,
 આજ્ઞા
 આરિઅ (આર્ય) ઋષિએ વહેલું
 આસત્ત (આસક્ત) આસક્ત-
 -મોહી
 ડચ્છિઢ (ડચ્છિષ્ટ) ઇલું-અજીલું
 ડત્તમ }
 ડત્તિમ } (ડત્તમ) ડત્તમ
 ડવરિલ્લ } (ડવરિતન) ડપલું
 ડવરિઅલ્લ } -ડવરનું
 કજ્જ (કાર્ય) કરવા યોગ્ય
 કઢ }
 કપ } (કૃત) કરેલું
 કયણ્ણુ કૃતજ્ઞ કૃતજ્ઞ-કદરદાન
 કાળીણ (કાલીન) વ્યાસ ઋષિ
 કાતવ્વ }
 કાયવ્વ } (કર્તવ્ય) કર્તવ્ય-
 કાઅવ્વ } કરવા જેવું

क्रिय (कृय) कृय
 क्रिलिट्ट (क्रिष्ट) क्रेशवालुं, क्रिष्ट
 क्रिलिन्न (फलन्न) गीलु-भोनुं
 भीजाण्डं
 क्रिलिन्न (फलन्न) कलूम
 कुसल (कुशल) कुशल-चतुर
 केरिम (कीदश) केवु
 कोसेय (कौशेय) कौशेय-
 रेशनी-वल्ल
 खलपु (खलपु) खलु साफ
 करनार
 गदिय (गृद्ध) अतिशय लालचु
 गय (गत) गएलु, जयुं
 गामणि (गामणी) गामनो नेता
 गिल्याण } (ग्लान) ग्लान भएलु,
 गिलान } ग्लान भवुं
 गुम (गुम) गोभेलुं-सुरक्षित-
 गुत
 गुग (गुग) गुग-भारे मोटुं
 गुज्ज (गुज) गुज्ज-वरा बोन्न,
 गुं
 पट्ट (पट्ट) पट्टेहं, गुणाहं
 परेहं, पट्टेहं
 पेतप्य (परीतप्य) पट्टण
 करवा जेहं
 चउमथ } (चउमथ) चोह
 चतुमथ }

चउमस } (चतुरम) चोरस
 चउरम्म }
 चड (चण्ड) प्रचड-फोधी
 चारु (चारु) सारु-मुन्दर
 छट्ट (पष्ट) छट्टेहं
 जग्न (जन्म) जग्नय बोन्न
 जाय (जात) जाएलु, भएलु,
 जगधुं
 जिन्न (जित) जीतेलुं-जीतु
 जिरंदिय (जितेन्द्रिय) इन्द्रियो
 उपर जय गेलनार
 जुगुच्छ (जुगुम) जुगुमा
 वरनार, पृणा कानार
 जुन (जीर्ण) जीर्ण, जूनुं, पळी
 -जरी-गएलुं
 जोइम } (जोइम) जोइलुं
 जोइथ }
 टट्ट (तट्ट) टट्टो, टट्टो,
 टट्ट, टट्ट, मंभी नएलुं
 टिय (टिय) टिय-सगन
 उल्लमाण (उल्लमाण) उल्लण-
 पळण
 ताम } (तुल्य) ताम
 ताज }
 तत्त (तत्त) तत्तेहं
 तदम्मि (तदम्मि) तदम्मि
 तंस (तंस) तंस-विधी
 तिप्प (तीप्प) तीप्प

તિણ્હ (તીક્ષ્ણ) તીણું-અણીદાર
તિમ્મ } (તિમ્મ) તીક્ષ્ણ-તેજ-
તિગ્ગ } દાર-તેગ

તુચ્છ (તુચ્છ) તુચ્છ, રાંક,
અધુરો

દદ્ધવ્વ (દ્રષ્ટવ્ય) દેશના જેવું

દદ્ધ (દૃષ્ટ) દીઠું-દેહેણું-દેશવું

દસમ (દશમ) દશમું

દંત (દાન્ત) જેણે તૃણાને દમી
છે તે-શાન્ત

દિગ્ધાઝ (દીર્ઘાયુષ્) દીર્ઘ
આયુષ્યવાળો

દિયદ્ધ } (દ્વિતીયાર્દ્ધ) જેમાં
દિવદ્ધ } એક આણું અને વીજું
અડધું છે તે-દોઢ

દુગ્ગંધિ (દુર્ગન્ધિન્) દુર્ગન્ધી
ચીજ

દુપ્પૂરિય (દુર્ણપૂર્ય) મુશ્કેલીથી
પુરાય-ભરાય તેવું

દુરણુચર (દુરનુચર) જેવું
આચરણ કઠણ લાગે તે

દુરતિક્કમ (દુરતિક્રમ) ન
મટે તેવું

દુલ્લહ (દુર્લભ) દુર્લભ-દુલ્લભ
-મુશ્કેલ

દુહિ (દુઃખિન્) દુઃખો

ધણિ (ધનિન્) ધની-ધનવાળો

ધીર (ધીર) ધીર-ધીરજવાળું

નગ્ગ (નમ્મ) નમ્મ-નાગો

નવમ (નવમ) નવમું

નવીણ } (નવીન) નવીન-
ળવીણ } નવું

નાય (જ્ઞાત) જાણીતું-પ્રસિદ્ધ

ણિચ્છલ (નિશ્ચલ) નિશ્ચલ

નિદ્દુર (નિષ્ઠુર) નઠોર

નિણ્ણ } (નિમ્મ) નિમ્મ-નીચું,
નેણ્ણ } નાણું, નેણું

નિરદ્ધગ (નિરર્થક) નિરર્થક-
નકામું

નિદ્ધિય (નિહિત) નિહિત-
સ્થાપેણું, સ્થાપણું

પચ્ચ (પાચ્ય) પચવા-રાંધવા-
ચોમ્ય

પચ્છ (પથ્ય) પથ્ય-રસ્તામાં,
હિતકર

પહુપ્પન્ન (પ્રત્યુત્પન્ન) વર્તમાન
-તાણું

પઠમ (પ્રથમ) પ્રથમ-પરથમ

પણદ્ધ (પ્રણટ) પ્રનટ, નાશ

પત્ત (પ્રાપ્ત) પહોંચ્યું-પહોંચ્યું

પન્નત્ત (પ્રજ્ઞપ્ત) પ્રજ્ઞાપેણું-
જગાવેણું

પન્નચિય (પ્રજ્ઞપિત) પ્રજ્ઞાપેણું,
પ્રજ્ઞાપણું

प्रमत्त (प्रमत्त) प्रमत्त-प्रमादी
प्ररुवित (प्ररुपित) प्ररुपेलुं,
जणावेलुं, प्ररुपयुं

पंचम (पचम) पांचमुं
पंडिन { (पण्डित) पंडित-भणेलो,
पंडिप्र } पठयो, पोयटपडित
पंत (प्रान्त) भन्तनुं, छेवटनुं,
वापरतां वधेलुं

पिआउय (प्रियायुक्त) आयु-
प्यने प्रिय समजनार
पियामह (पितामह) वापनो
वाप

पिय (प्रिय) प्रिय-वहलुं
पिहिय (पिहित) दांकलुं
पीण (पीन) पुट
पुट्ट (पुट) पुट
पुट्ट (पुट) पूजाएलुं
पुण्ण (पूर्ण) पूणे-भरेलो-
संपत्तिवालो

पुण्ण (पुण्य) पवित्र काम
पुराण { पुराण } पुराणुं,
पुराअण { पुरातन } जनु
पोत (प्रोत) परोयुं-परोयिं
वज्ज (वाज) वटारनु, वटार-
रनो जेसाव
वत्त (वत्त) वत्त-वपिलो-
वपएल

वट्ट (वट्ट) वट्ट-वट्ट

विहिय {
विहज्ज { (द्वितीय) बीजुं
दुरिय - वुडुं
दुरज्ज }

वुद्ध (वुद्ध) बोधवालो-ज्ञानी
मच्च (मच्च) चवा योग्य-ठीक
मिच्च (मच्च) पाठना योग्य-
मृच्च-नोकर

भुत्त (भुक्त) भुक्त-भोगवेनुं
भोत्तव्य (भोक्ष्य) भोजन
करवा जेनुं, भोगववा जेनुं

मईय (मदीय) गां
मट्ट (मट्ट) मांजेलुं, मुद्ध
मट-मय (मत्त) मत्त-मरेलुं
मणंसि (मनस्विन्) मुद्धिमान्
मय (मत्त) मानेलुं, नामयुं-नाय
महग्घ (महार्घ) मोयु

मट्टिय { (महर्षि) मोरो
मट्टिय { शस्त्रमाहु-भवाव्य
मायामह (महामह) नामो वाय
मिउ (महुं महुं-बोनल नमन मउ
मिन्नाण { (मत्तन) मत्तन
मिलान { धोय, वामएल
मत्तन महुं

मित्त (मुक्त) मुक्क-मुक्क

मुत्त (मुत्त) मुत्त

मूट (मूट) मूट भोगवलो-

जज्ज-जज्ज नो

मोक्तव्य (मोक्तव्य) मूकवा जेवुं
 रक्त (रक्त) रातुं-रंगेळुं
 रायण (राजन्य) राजपुत्र
 रोक्तव्य (रुदितव्य) रोवुं-रुदन
 लण्ड (लक्षण) नानुं

लहु (लघु) लघु-हळवुं-नानुं
 लहुअ { (लघुऊ) लघु-हळवुं
 हलुअ { -हळु-नानुं

लंव (लम्ब) लावुं

लुक्ख { (रुक्ख) लळुं-आसक्ति
 लूह { विनानुं

वम्भय (वद्भय) वाड्भय-शाख

वद्धमाण (वर्धमान) वधतुं

वक्क (वाक्य) कहेवा योग्य, वाक्य

वज्ज (वज्र) वर्जवा योग्य

वज्ज (वय) वोलवा योग्य

वच्च (वाच्य) „ „

वाघायकर (व्याघातकर) व्याघात

करनार-दिग्न करनार

विणट्ट (विनष्ट) विनष्ट, विनाश

विहल { (विहल) विहल,
 विहल { भांभळो-गभराएल

विलिअ (व्यलीक) विशेष
 अलीक-खोटुं

विविह (विविध) विविध-

जात जातनुं

विहल (विफल) विफल

वीयरग { (वीयरग) जेमां
 वीयराय { राग नशी ते

वीलिअ (वीडित) वीलो-भोंटो

वोक्तव्य (वक्तव्य) कहेवा जेवुं

सक्य (संस्कृत) संस्कृत

सग्घ (स्वर्घ) सोंघुं

सचेलय (सचेलक) चेल-वख-
 वालुं, कपडावाळुं

सत्त (शक्त) शक्तिमान

सत्त (सक्त) आसक्त

सत्तम (सप्तम) सातमुं

सम (सम) समान वृत्तिगळुं-सरपे

सयल (सकल) सकल-सघडुं

सरस (सरस) सरस

सवाय (सपाद) सवायुं-सवा

सहल (सफल) सफल

संखय (संस्कृत) संस्कारेलुं, संस्कार

संजय (संयत) संयमवाळो

संभूअ (संभूत) संभवेलो-धयेलो

संसट्ट (संस्पृष्ट) संसर्गवाळुं,
 संसर्ग

साउ (स्वादु) स्वादु-स्वादवाळुं

सीअ (शीत) शीत-ठंडु

सीलभूअ (शीलभूत) शील-
 भूत-सदाचारस्त

सुइ (शुचि) शुचि-पवित्र

सुगन्धि (सुगन्धिन्) सुगंधी वस्तु
 सुजह (सु+दान) सहेलाईथी
 तजी शकाय ते
 सुत्त (सुत) सूतेलें
 सुत्त (सूफ) सूफ-सारी उक्ति
 सुभाषित
 सुय (श्रुत) सांभळेलें, सांभळवुं
 सुष्टि (सुखिन्) सुखी

सुदुम } (सुम्) सुम्न-
 सुसुम } नातुं
 सेष्ट (श्रेष्ट) श्रेष्ट-उत्तम
 हअ (हत) हणायेलें-हणेलें
 हय (हत) हरेलें, हरवुं
 हंतव्य (हन्तव्य) हणवा योग्य
 हुन (हुन) होमेल हवन करायेत
 हेष्टिल (अपस्तन) हेष्टलें

संख्यावाचक शब्दो

अट्ट (अष्टन्) आठ
 अट्टचत्तालिंसा } (अष्टचत्ता-
 अडयाला } रिशत्)
 अट्टाळाश
 अट्टणवइ } (अष्टनवति) अठरा
 अडणवइ }
 अट्टाणवइ }
 अट्टीसा } (अष्टत्रिंशत्)
 अडतीसा } आठत्रिंश
 अट्टसट्ठि } (अष्टपट्ठे)
 अड-ट्टि } अठसठ
 अट्टसत्तत्ति } (अष्टसत्तत्ति)
 अट्टत्तरि } अठसत्तर
 अट्टारस } (अष्टारस)
 अट्टारइ } अठार

अट्टावना } (अष्टसप्तम)
 अडगना } अष्टादन
 अट्टाणनाला }
 अट्टीसा } (अष्टत्रिंशत्)
 अट्टीसा } अठसत्तीस
 अडतीसा }
 अट्टागीइ (अट्टागीसि) अठसत्ती
 अयुन, अयुअ (अयुन)
 अय हज्जर
 असीइ (असीति) असी
 असीना } (अष्टत्रिंशत्)
 पयसीसा } अठसत्तीस
 पयसीसा }
 पयसाय } (अष्टसप्तम)
 पयसाय } अठसत्तर
 पयसरस }

एग }
एक } (एक) एक
एअ }
एक }

एगचत्तालिसा } (एकचत्वा-
इकचत्तालिमा } रिशत्)
एकचत्तालिसा } एकतालीश
इगयाला }

एगणवइ }
इगणवइ } (एकनवति)
एगाणवइ } एकणं

एकतीसा }
एकतीसा } (एकत्रिशत्)
इकतीसा } एकत्रीश

एगपण्णासा }
इकपण्णासा } (एकपञ्चाशत्)
एकपण्णासा } एकावन
एगावण्णा }

एगसट्ठि }
इगसट्ठि } (एकपट्ठि) एकसठ

एगसत्तरि }
एगइत्तरि } (एकसप्तति)
इकसत्तरि } एकोतेर
इकइत्तरि }

एगासीइ (एकाशीति) एकाशी

एगूणचत्तालिसा (एकोन-
चत्वारिंशत्) ओगणचालीस

एगूणनवइ (एकोननवति) नेवाशी

एगूणसय (एकोनशत्) नव्याणं

एगूणतीसा (एकोनत्रिशत्)
ओगणत्रीश

एगूणपण्णासा (एकोनपञ्चा-
शत्) ओगणपचास

एगूणवीसा (एकोनविंशति)
ओगणीश

एगूणसट्ठि (एकोनपट्ठि)
ओगणसाठ

एगूणसत्तरि (एकोनसप्तति)
ओगणोशीतेर

एगूणासीइ (एकोनाशीति)
ओगण्याअंशी, अगण्याअंशी

कोडाकोडी (कोटाकोटि)
कोटाकोठ

कोडि (कोटि) कोड

चउ (चतुर्) चार

चउणवइ } (चतुर्नवति)
चोणवइ } ओगणु

चउत्तीसा } (चतुर्विंशत्)
चोत्तीसा } ओत्रीश

चउइस }
चउइइ } (चतुर्दश) चौद
चोइस }
चोइइ }

चउरासीइ } (चतुरशीति)
चोरासीइ } चौदा

चउवीसा } (चतुर्विंशति) चोवीश

चउसट्ठि } (चतुष्पष्टि) चोसठ

चउचत्तालिसा } (चतुश्चत्ता-
चोथालिसा } रिशत्)
चोथाला } चुमालीश-
चउथाला } चुथालीश

चत्तारि सयाइं (चत्वारि
शतानि) चारसैं

चत्तालीसा (चत्वारिंशत्)
चाळीश

चोवण्णा } (चतुष्पञ्चाशत्)
चउपण्णासा } चोम

चोसत्तरि } (चतुस्सप्तति)
चोहत्तरि } चूमोतेर
चउसत्तरि }
चउहत्तरि }

छ (पट्) छ

छउत्तालिसा } (पट्चत्तालिशत्)
छाथाला } छेत्तालीश

छणवद्द (पणवति) छण्वे

छत्तीसा (पट्तिशत्) छत्तीश

छप्पण्णा } (पट्पण्णाशत्)
छउण्णासा } छप्प

छप्पीसा (पट्पिंशति) छप्पीश

छसत्तरि } (पट्सप्तति)
छहत्तरि } छोतेर

छासट्ठि (पट्पष्टि) छासठ

छासीइ (पट्शीति) छाशी

णवणवद्द } (नववति)
नवणवद्द } नव्वाण्वे

ति (त्रि) त्रण

निसत्तालिसा } (त्रिचत्तारि-
तेथालिसा } शत्)
तेथाला } तेत्तालीश

तिणिण सयाइं (त्रोणि
शतानि) त्रणसैं

तिसत्तरि } (त्रिसप्तति)
तिहत्तरि } तैतेर

तिसय (त्रिशत्) त्रणसो

तीसा (त्रिशत्) त्रोश

तेणवद्द (त्रिवति) त्रण्वे

तेतीसा } (त्रयतिशत्)
तिचीसा } तेत्तीश

तेरस } (त्रयोदश)
तेरद्द } तेर

तेवण्णा } (त्रिपण्णाशत्)
तिपण्णासा } तेव

तेदीसा (त्रयोविंशति) तेदीश

तेसट्ठि (त्रिपष्टि) तेसठ

तेसिह (त्र्यशीति) त्राशी-
त्र्याशी

दस } (दशन्) दश
दह }

दसलक्ष } (दशलक्ष)
दहलक्ष } दश लाख

दससहस्र } (दशमहस्र)
दहसहस्र } दश हजार

दु (द्वि) वे

दुपण्णासा } (द्विपञ्चशत्)
चावण्णा } वावन

दुवारस }
चारस } (द्वादश) चार
चारह }

दुसय } (द्विशत) वसो
धिसय }

नव (नवन्) नव

नवह (नवति) नेवुं

नवासीह (नवःशीति) नेवाशी

पणन्नत्तालिता } (पञ्चच-
पणयाला } त्वांशित्)

पिस्तालीश

पणतीसा (पञ्चत्रिंशत्) पांत्रीश

पणपण्णा } (पञ्चपञ्चशत्)
पंचावण्णा } पचावन

पणवीसा (पञ्चविंशति) पचीश
—पंचवीश

पणसट्ठि (पञ्चपष्टि) पांसठ

पणसीह } (पञ्चशीति) पंचाशी
पञ्चासीह }

पण्णवह } (पञ्चनवति)
पञ्चणवह } पंचाणुं

पण्णरस } (पञ्चःशः) पजर
पण्णरह }

पणसत्तरि } (पञ्चसप्तति)
पणःत्तरि } पचोतेर

पण्णासा } (पञ्चाशत्)
पण्णास } पचास
पञ्चासा }

पयुअ } (प्रयुत) दया लाख
पयुत }

पंस (पञ्च) पांच

वत्तीसा (द्वात्रिंशत्) वत्रीश

वाणवह (द्विनवति) वाणुं

यात्रीसा (द्वविंशति) वावीश

वासट्ठ (द्विपष्टि) वासठ

वासीह (द्व्यशीति) वाशी

विसत्तरि } (द्विसप्तति)
वामत्तरि } चोतेर
विहत्तरि }
वावत्तरि }

वेचत्तालिसा } (द्विचत्वारिंशत्)
वेआला } वेतालीश

वे सयाई (द्वे शते) बसो

लक्ष्य (लक्ष) लाख

वीसा (विंशति) वीश

सट्टि (षष्टि) साठ

सत्त (सप्तन्) सात

सत्तचत्तालिसा } (सप्तचत्वारिंशत्)
सगयाला } सटतालीश

सत्तणवद्द } (सप्तनवति)
सत्ताणवद्द } सत्ताण

सत्ततीसा (सप्तत्रिंशत्)
साठत्रोश

सत्तरस } (सप्तदश)
सत्तरह्द } सत्तर

सत्तरि } (सप्तति) श्रीतेर
हत्तरि }

सत्तहट्टि (सप्तषष्टि) सटसठ

सत्तसत्तरि } (सप्तसप्तति)
सत्तहत्तरि } सत्थीतेर

सत्तावन्ना } (सप्तपञ्चाशत्)
सत्तपण्णासा } सत्तावन

सत्तावीसा (सप्तविंशति)
सत्तावीग

सत्तासीर (सप्ताशीति) सत्ताशी
सय (शत) सो

सटसस (सदस) सटसर

सोलस } (षट्+दश-षोडश)
सोलह्द } सोड

अन्यय

असो } (अतः) आधी-एथी
अता }

अईव } (अतीव) अतीव-
अतीव } विशेष

अफट्टु (अकृन्ना) नहीं करीने

अगमो (अप्रतः) अगमथी

अग्गे (आगे) आपे-आगट्ट

अज्जरथं } (अप्पाम) आगमने

अज्जरथं } अज्जु-अज्जु

अत्थु (अस्तु) भाषी

अण (ननु) निर्देय, विनिर्दि

अणंतरे (अनन्तरम्) अंतर
दिता, तुगा

अण्णनणं (अन्नेण्णम्)

अन्नेण्ण-एकपात्रे

अण्णया (अण्णया) अण्ण नमये

अण्णया (अण्णया) देन नहि दे

अथं (अथम्) अथमत्तु-अथमत्त

अदुवा } (अथवा) अथवा
अदुव }

अद्धा (अद्धा) समय

अप्येव (अप्येव) संशय

अभिक्षणं (अभिक्षणम्)

क्षणेक्षणे-वारंवार

अभितो (अभितः) चारे वाजु

अम्मो आश्चर्य

अलं (अलम्) सयुं, निषेध, पूरुं

अवरिं } (उपरि) उपर
उवरिं }

अवस्सं (अवश्यम्) अवश्य-
अचूक

असइं (असकृत्) अनेकवार

अह (अथ) अथ-हवे-प्रारंभ

सूचक

अहत्ता (अधस्तात्) नीचे

अहव } (अथवा)
अहवा } अथवा

अहुणा (अधुना) हमणां

अंतो (अन्तर) अंतर

आम (आम) हा-स्वीकार

आहच्च (आहत्य) बलात्कार

इइ }
इअ } (इति) ए प्रमाणे
त्ति } समाप्तिसूचक शब्द
त्ति }
इति }

इओ (इतः) आथी, एथी,
वाक्यनो आरंभ,
आ वाजुथी

इत्थं (इत्थम्) ए प्रकारे

इह (इह) आमां-अहीं

इहरा (इतरथा) एम नथी-

अन्यथा

ईसि } (ईपत्) ईपत्-थोहुं-
ईसि } इशारा मात्र

उत्तरसुत्रे (उत्तरथः) आवती
काल, पछी

उत्ति }
अवरिं } (उपरि) उपर
उवरिं }
उवरि }

एअं (एतत्) ए

एगया (एकदा) एकवार-
एक बरात

एगंततो (एकान्ततः) एक
तरफी

एत्थ (अत्र) अहीं

एघ, एवं (एवम्) एम,
ए प्रमाणे

कया (कदा) कयारे

कलं (कल्यम्) काले

कह } (कथम्) केम, केवी
कहं } रीते

कहि } (कुत्र) कहां, कहीं
कहि }

कालओ (कालतः) काले
करने-बखते

किं (किम्) कुं, का माटे

कुत्तो } (कुतः) कहांथी,
कुओ } साथी, कई बाजुथी

केवचिरं (कियचिरम्) केटला
लांवा समय सुधी

केवचिरेण (कियचिरेण)

केटला लांवा समय सुधी
केवलं (केवलम्) केवल,

फफ, मात्र

खलु (खलु) निधय

खिपं (क्षिप्रम्) खेप-जल्दी

खु }
खो } (खलु) निधय
खु }

य } (य) धने
य }

चिरं (चिरम्) चिरं-लांवा

काल सुधी

जया (यदा) जयारे

जहा } (यथा) जेन
जहा }

जहासुत्तं (यथासुत्तम्) नृत्रनां
-शारनां यथा प्रमत्ते

जहि (यत्र) ज्यां, जहाँ

जं (यत्) जे-के

जाव } (यावत्) जो, ज्यां
जा }

जेण (येन) जे तरफ

तओ, तत्तो (ततः) तेथी,
त्यार पछी

तहा } (तथा) तेम
तहा }

तहि } (तत्र) त्यां, तहीं
तहि }

ताव } (तावत्) तो
ता }

तु (तु) तो

तेण (तेन) ते तरफ

दाणि }
दाणि } (इदानीम्) हमनां
इयाणि } आजकाल
इयाणि }

इहु (इष्टु) इष्ट रीते

धुवं (धुवम्) धुव-चोकास

न (न) न

नमो } (नमः) नमस्कार
नमो }

पावर नरु-केयल

पाणा (नाना) अनेक प्रकारनुं

निधं } (नियम्) निय
निधं }

नो (नो) नहीं

पगे (प्रगे) प्रागड्वाङ्ये-प्रातः-
काळे

पुण } (पुनः) पुनः पुनः,
पुणा } फरीवार
उण }

वज्झओ (वाह्यतः) वहारथी
वहार तरफ

वहिआ } (वहिर) वहार
वहिया }

वहिद्धा (वहिर्धा) वहार
मज्झे (मध्ये) मध्ये-वच्चे-
महीं-मां

मणा } (मनाक्) मणा-
मणयं } धोडुं-खामी दर्शक

मा (मा) मा-नहीं

मुलं }
मुला } (मृपा) मिथ्या-
मूसा } खोटुं
मोसा }

व } (वा) वा, अथवा, के
दा }

विणा } (विना) विना
विना }

व० दि० (बहुल दिवस)
अंधारियुं

सइ (सदा) सदा
सक्खं (साक्षात्) साक्षात्-

सततं } (सततम्) सतत-
सययं } निरंतर

सया (सदा) सदा-हमेशां

सव्वत्तो } (सर्वतः) सर्व
सव्वतो } प्रकारे, चारे
सव्वओ } वाजुणी

सव्वत्थ (सर्वत्र) सर्वत्र
वधे ठेकाणे

सव्वया (सर्वदा) सर्व वसते

सव्वहा (सर्वथा) सर्व प्रकारे

सह (सह) } सह-साथे
सद्धि (सार्धम्) }

सुहु (सुहु) सारी रीते

सु० दि० (शुक्र दिवस)

अजवाळीयुं

धातु

अइ+वाय (अति+पात) अति-
पात करवो-हणवुं

अ+क्खोइ (आ+क्षोद्)
खोदवुं-कापवुं

अग्घ (अर्घ) नूलववुं-मूल्य
कराववुं

अच्च (अर्च) अर्चवुं-पूजवुं

अ+च्चे (अति+द) अतीत धवुं
-पार पागवुं

अणु+जाण् (अनु+जाना) अनुज्ञा
अपवी-संमति आपवी

અણુ + તપ્ (અનુ+તપ્ય)

અનુતાપ કરવો-પશ્ચાત્તાપ
કરવો

અણુ + ભવ્ (અનુ+ભવ)

અનુભવવું-ભોગવવું

અણુ+સાસ્ (અનુ+શાસ્)

શિક્ષણ આપવું-સમજાવવું

અણદ્ (અશના) અશન કરવું-

જમવું-ચાવું

અપ્ } (અપ) આપવું
ઓપ્ }

અપ્ભુક્ત (અવમૃત્ય) અવોટવું-

આમરવું-નશવું

અભિ+જાણ્ (અભિ+જાના)

અદિજાણવું-અધ્યાણવું-ઓઢાવવું

અભિ+નિ+પ્લમ્ અભિ-નિપ્

(+પ્રમ્) હમેશને માટે

પેરથી નીકળવું-

નંન્યતા લેવો

અભિ+પ્રપ્તય્ (અભિ+પ્ર+અર્પ)

અભિ+પ્રપ્તય્ } પ્રાર્થના કરવી

અમરાવ્રુ } (અમરાવ) અન-

અમરા } રની પેટે રોવું-

પોશાની જાતને

અમર નમવી

અરિદ્ (અર્) પૂરવું, યોગ્ય થવું

અહિચ્ આપવું

અવ+મન્ (અપ+મન્ય) અવ-

માનવું-અવમાન કરવું

અવ+સીચ્ (અવ+સીદ) અવમાદ

પામવો-ચંચવું

અદ્ધિ+ટ્ (અધિ+સ્થા-તિષ્ઠ)

અધિષ્ઠાન મેઢવવું-

ઉપરી થવું

અદ્ધિ+લંચ્ } (અભિ+લપ)

અદ્ધિ+લંચ્ } અભિલપવું-ફાટા

કરવી

આ+ગમ્ (આ+ગમ્) આવવું

આઢવ્ (આ+રમ્) આરંભવું-

શરૂ કરવું

આ+ઢા (આ+ટ) આદર કરવો

ચા+ને (આ+ની) આગવું-હાવવું

આ+ઘા (આ+સ્થા) આસ્થાન

કરવું-કરોવું

આ+મોચ (આ+મોગ) આન-

પૂર્વક લેવું

આ+ચન્ (આ+ચ્) આચન

કરવું-પ્રણ કરવું

આ+રોચ્ (આ+રોચ) આરોચવું

આ+લોટ્ (આ+લટ) આલોટવું

આ+સાન્ (આ+સ) આસ

લે-અચ્છાવવું-અમરેશ

લઈ જવું

અચ્છ (અચ્છ) અચ્છવું

उ+कृद् (उत्+कृद्) ऊंचे कूदवुं

उ+ठ् (उत्+स्था) ऊठवुं

उ+ड् (उत्+डी) ऊडवुं

उ+लृप् (उत्+लृप्) वोलवुं

उव+चिठ् (उप+तिष्ठ) उपस्थित

रहेवुं-सेवामां हाजर रहेवुं

उव+णी (उप+नी) पासे लई

जवुं

उव+दंस् (उप+दर्शय) देखा-

डवुं-पासे जइने बताववुं

उव+दिस् (उप+दिश) उपदे-

शवुं, उपदेश करवो

उवे (उप+इ) पासे जवुं-पामवुं

उंघू — ऊंघवुं

एस् (एप्) एपणा करवी,

शोधवुं

ओ+ग्गाल् (उद्+गार) ओगाळवुं

ओप्प् (अर्प) पाणी-आपवुं-

चडाववुं-ओपवुं

ओ+ग्वाल् (उत्+प्लाव)

प्लावित करवुं

कःथ् (कथ्) कथवुं-कहेवुं-

वखाणवुं

कप्प् (कल्प्) खपवुं-उचित होवुं

कर् (कर) करवुं

करिस् (कप्) खेचवुं-काडवुं-

खेडवुं

कह् (कथ्) कथवुं-कहेवुं

किण् (कीणा) खरीदवुं-वेचावुं

लेवुं

कील (कीड) कीडा करवी-

रमत रमवी

कुज्झ् (कुध्य) कोष करवो

कुण् (कृणु) करवुं

कुद् (कूर्द) कूदवुं

कुप्प् (कुप्य) कोपवुं-कोप

करवो

कुव्व् (कुरु) करवुं

कुह् (कुथ्) कोहवुं-सडवुं

कूअ (कूज) कूह् कूह् करवुं

कोव् (कोप) कोप करवो-

कुपित करवुं

खण् (खन्) खणवुं-खोदवुं

खल् (खल्) खलित थवुं-

दूर थवुं

खा (खाद्) खावुं

खाद् } (खाद्) खावुं

खाय् } (खाद्) खावुं

खिज्ज् (खिद्य) खीजवुं-

खेद् करवो

खिप्प् (खिप्य) खेपवुं-खेवुं

फेंवु

खिच् (खिप्) खेपवुं-खेवुं-

फेंवु

खुब्भ (धुब्भ) खोभयुं-छो-
भयुं-खळभळयुं-धोभ
धनो-गभरायुं

गच्छ (गच्छ) जयुं. पासयुं

गज्ज (गज) गाजयुं

गट्ठ (पट) घटयुं

गरिह (गह) गरहयुं-निदयुं

गवेस् (गवेप) गवेपयुं-शोधयुं

गंठ (ग्रन्थ) गंठयुं-गंधयुं

गा (गा) गायुं

गिज्झ (गृध्य) गृह्य धयुं-

ललचायुं

मिला (म्ला) म्लान धयुं-

क्षीण धयुं

गेण्ह (गृहा) ग्रहण करयुं

घट्ठ (पट) घटयुं. घनायुं

घरिस् (पर्य) परयुं

चट्ठ (चट्) चटयुं

चय् (त्यज) तजयुं

चय् (शक्) शययुं

चर् (चर) चरयुं-चालयुं

चल् (चल) चालयुं

चव् (चव) चवयुं

चिरिच्छ (चिरिग्न) चिरिच्छा

परदी-उपचार परदी

चिण् (चिनु) चणयुं-एकटुं

वरयुं

चिणा (चिनु) चणयुं-एकटुं करयुं

चित् (चिन्त) चितययुं

चुक्क (च्युतक) चूकयुं-भट्ट धयुं

चोप्पड् चोपडयुं

छज्ज (सज) छाजयुं. शोभयुं

छाय } (छाद) छायुं-
छाअ } वांययुं

छिद (छिनद्) छेदयुं-छणयुं,
नारयुं

छेच्छ (छेस्स) छेयुं

छोल्ल छोल्लयुं

जग्ग (जाय) जाणयुं

जम्मा (जृम्मा) यगायुं स्वायुं

जम्म (जन्मन्) जन्मयुं

जव् (जप्) जययुं-जाय परदी

जदा (जल) छोडयुं-त्याग

परदी

जण् (जल्ल) जोडयुं

जा (जा) जायुं जयुं

जानर् (जागर्) जाणयुं

जाण् (जाना) जाणयुं

जाय् (जाय) जायुं-जग्न परदी

उपचार धयुं

जाय् (जाय) जायुं-जायना

परदी-सोणयुं

जाय् (जाय) जायुं-जायना

धयुं

जिण् (जि) जितवुं-जय
मेळववो

जीह् (जिह) राजवुं

जुञ्झ् (युज्) जूझवुं-युद्ध
करवुं

जुंज् (युज्) योजवुं-जोडवुं-
अडाडवुं संबंध करवो

जूर (जूर) जूरवुं

जेम् (जेम्) जमवुं

जोत } (द्योत) ज्योत थवी-
जोअ } प्रकाशवुं-जोवुं

झा (ध्या) ध्यावुं-ध्यान करवुं

झाम् वाळवुं

ठा (स्था) स्थिर रहेवुं-ऊभा
रहेवुं-वेसी रहेवुं

डस् (दंश्) डसवुं-करडवुं

डह् (दह) दहवुं-दाखवुं

डज्झ् (दक्ष) वळवुं-वाळवुं

णि+द्विज्झ् (निर् + विद्य)

निर्वेद पामवो

तच्छ् (तक्ष) तासवुं-छोलवुं,
पातळ् करवुं

तर (तर) तरवुं

तव् (तप) तपवुं-संताप थवो-
तप करवुं

ताल् } (ताड) ताटन करवुं
ताइ } -मारवुं

ताव् (ताप) तपावुं-तावुं

तिप्प् (तिप्) टपकरुं-गळवुं

तुरिय् (तूर्य) त्वरा करवी-
उतावळा थवुं-तुरत
करवुं

तुवर् (त्वर) त्वरा करवी

तूर (त्वर) त्वरा करवी-

झपाटाबंध जवुं

तोल् (तोल) तोळवुं

थुण् (स्तुज्) थुणवुं-स्तुति
करवी

दक्खव् (दक्ष) दाखवुं-

देलाडवुं-कली-वताववुं

दच्छ् (दक्ष्य) जोवुं-देसवुं

दा (दा) देवुं

दिप्प् (दीप्य) दीपवुं

दिव् (दीव्य) द्युत रमवुं,
रमवुं

दीव् (दीप) दीपवुं

देक्ख (दक्ष) देखवुं

धरिस् (धर्प्) धसवुं-सामा

थां

धा (धाव्) धावुं-दोडवुं

धाव् } (धाव) धोडवुं-
धाय् } दोडवुं

नच्च् (नृय्) नाचवुं

नज्झ् (नय्) नाखवुं-वांथवुं

नम } (नम्) नमयुं
नय् }

नस्य } (नश्य) नाश थवो
नाय् }

नि+फलात् } (नि+धाल) निखायुं-धोयुं
नि+फलार् }

नि+दधुण (निर् + धुना) खंखे-
रयुं-दूर करयुं

नि+प्पज्ज (निर+पय) नीपजयुं

नि+मंत् (नि+मन्त्र) निमंत्रण
करयुं, नोतरयुं

निद् } (निन्द) निदयुं-
निन्द् } निन्दा करयो

नी+हर् (निर्+सर) नीहारयुं-
नीसरयुं

ने } (नी) लक्ष् जयुं-दोरयुं
ने }

प+फलात् (प्र+धाल)

पलायुं-धोयुं

प+गम्भू (प्र+गल्भ) प्रगल्भ
धयुं-बलाई मारयो

पञ्च+प्पिण् (प्रचर्पण - प्रति +
चर्पण) पायुं सोंपयुं

पज्जर (प्र + जत् + जर् -
प्रोक्ष) बहेयुं

प+ट्टय् (प्र+स्थाप) पाठयुं

पट् (पठ्) पठयुं

पडि+कूल (प्रति+कूल) प्रतिकूल
थयुं-विपरीत थयुं

पडि+नी (प्रति + नी) पायुं
देयुं-सामुं देयुं-वदले
देयुं

पडि+वज्ज (प्रति+पय)
पामयुं-स्वीकारयुं

पट् (पठ्) पाठ करयो-पठयुं

प+णाम् (प्र + णाम्) आपयुं-
सेवामां रज्जु करयुं

प+प्पन् (प्रज्ञापय) जणावयुं

प+माय् (प्र + माय) प्रमाद
करयो

प+मुच्चू (प्र+मुच्य) प्रमुक्त थयुं-
तद्धन छूटी जयुं

प+यल्ल (प्र+सर) फेकयुं

परि+आन् (परि+वार) परिवृत्त
करयुं-बौटयुं

परि+कम् (परि + कम्) परि-
क्रमण करयुं-परकामयुं
-प्रदक्षिणा करयो

परि+घञ् (परि + त्यज) परि-
त्याग करयो

परि+तप्प् (परि+तप) परि-
ताप पामयो-दुःखी थयुं

परि+देव् (परि+देव) नेद करयो

परि+निष्वा (परि + निस् + वा)
शान्त करवुं-ओलववुं

परि+व्वय् (परि + व्रजू) परि-
व्रज्या लेवी-वंधनरहित
थइने चारे कोर फरवुं

परि+हर् (परि + हर) परहरवुं
-तजवुं

परि+ह्वा (परि+धा) पहेरवुं

प+वय् (प्र+वद) वदवुं-कहेवुं

प+वस् (प्र+वस्) प्रवास करवो

प+हार (प्र + धार) धारवुं-
संकल्प करवो

पा (पा) पीवुं

पा+ऽऽव् (प्र + आप) पामवुं-
प्राप्त करवुं

पास् } (पश्य) जोवुं
पस्स् }

पिज्ज (पीय) पीवुं

पिट्ठ (पिट्ठ) पीठवुं-मारवुं-
पीडवुं

पिष्ठण् (पिष्ठनय) चाही करवो

पील् } (पीड) पीडवुं-
पीड् }

पुच्छ् (पुच्छ) पृछवुं

पुज्ज् (पूय) पूरवुं-पूगवुं

पुण् (पुना) पुणवुं-पवित्र-करवुं

पुरिय् (पूर्य) पूरवुं-पूरवुं

भरवुं-पुहं-करवुं

पुलभाअ (पुलकाय) पुलकित
थवुं-उलसवुं

पुलोअ } (प्र + लोक) प्रलो-
पुलअ } कवुं-जोवुं

पूज् } (पूज) पूजवुं
पूअ }

पेच्छ् (प्र+ईक्ष) जोवुं

फल् (फल) फळवुं-फल आववां

फुट् (स्फुट) स्फट थवुं-खोलवुं-
फुटी नीकळवुं

वाह (वाध) वांधवुं-वाधा

करवो-अटचण करवी

वीह (भी) वीवुं

वू (वू) वोलवुं

वोल्ह (वू) वोलवुं

वोह (वोध) वोध थवो-जाणवुं

भक्ख् (भक्ष) भक्षवुं-खावुं-भरमावुं

भज्ज् } (भंज) भांजवुं-
भंज् }

भांगवुं

भण् (भण) भणवुं-बोलवुं-कहेवुं

भम् (भ्रम) भमवुं

भम्म (भ्राम्य) भमवुं

भर } (स्मर) स्मरण करवुं
भल् }

भव् (भव) थवुं-होवुं

भा (भी) वीवुं

भास् (भाप) भाखयु-भापण करयुं
भिद् (भिनद्) भेदयुं-कटका करवा
मेच्छ (मेत्स्य) भेदयुं-टुकटा करवा
भोच्छ (भोक्ष्य) भोजन करयुं
-भोगययुं

मज्ज् (मय) मद करयो,
माचयुं, खुश थयुं

मन्न् (मन्य) मानयुं
मरिस् (मर्श) विमासयुं-
विचारयुं

मरिस् (मर्श) सद्युं, क्षमा
राखवी

मिला (म्ला) म्लान थयुं-
करमायुं

मुज्ज (गुण) गुंजायुं, गृह
धयुं-नोह पानयो

मुण् (मन्) जाणयुं
मुंच् (मुग) मूकयुं

मेलन् (मेलय) मेलययुं, भेद-
ययुं, एकमेक परयुं

मोच्छ (मोक्ष) मुखायुं-हृद
ययुं

रफस् (रक्ष) रक्षयुं, रक्षयुं,
साचययुं, रक्षय करयुं

रीय् (रीय) नीवयुं
रय् (रय) रोहं

रुस् (रुय) रुखयुं, रोय
रस् (रय) करयो

रोच्छ (रोत्स्य) रोहं

लभ् (लभ्) लाभयुं, भेदयुं

लय् (लय) लय, वोलयुं

लह् (लभ) लेहं, भेदयुं

लिप्स् (लिय) लेपायुं, नगटायुं

लिह् (लिय) लखयुं

लुट् (लुट्य) लोटयुं-अटोटयुं

लुण् (लुना) लणयुं-कापयुं

वक्खाण् (वि+आ+ग्याण) विस्तरयो कोहं,
वक्खाण करयो

वग्गोल् (वि+उट्+गर-व्हुट्) वागोह्युं

वज्ज् (वज्ज) परया रोहं

वज्ज् (वज्ज) वज्जं छोटयुं

वज्जर् (वि+उट्+गर-व्हुट्) वज्जं

वह् (वर्ष) वरयुं

वण् (वन) वणयुं, भाग पाटीने
पुन्या

वर् (वृ) वरयुं, स्वीकृतं,
वरदान लेहं

वरिस् (वरं) वरयुं

वलग्ग (वि+लग्ग) वलग्गं-नग्गं

वल् (वल्) वल्-गं

वल् (वल्) वल्-गं

वन्द (वन्द) वन्द-गं

वा (वा) वा

वाक् (वाप्) वाक्चुं-वक्त्रावचुं
 वि+किर् } (वि+किर्) वेरचुं
 वि+इर् }
 वि-क्ते (वि+क्ती) वेचुं-वेक्चुं
 वि+चर् (वि+चर) विचरुं-फरुं
 वि+क्षित (वि+चिन्त) चितवचुं
 -विशेष चितवचुं
 विच्छल् (वि+क्षल) वीछल्लुं-
 धोचुं
 विज्ज (विद्य) विद्यमानं होचुं
 विज्झ (विध्य) वीधचुं
 वि+णस्स् (वि+नश्य) वणसी
 जचुं-नष्ट थचुं वगाडचुं
 वि-ण्णव् (वि+ण्णप्) वीणवचुं
 वि+प्प+जह् (वि+प्र+जहा)
 त्याग करवो दूर करचुं
 वि+राज् } (वि+राज) विराजचुं
 वि+राज् } -शोभचुं
 वि+सीज् (वि+पीद) विपाद
 पामवो-खेद करवो
 विहह् } (वि+घट) वगडचुं
 विघह् } -नाश पामवो
 विहर् (वि+हर) विरहचुं-फरुं
 विध् (विध्य) वीधचुं
 वीसर (वि+स्मद्) वीसरचुं
 वेच्छ (वेस्य) वेदचुं-अनुभवचुं
 -जाणचुं

वेह् (वेष्ट) वीटचुं
 वेव् (वेप्) वेप्पचुं-कंपचुं-धूगचुं
 वोच्छ (वक्ष्य) कहेचुं-बोलचुं
 समा+यर् (सम्+आ+चर)
 आचरण करचुं
 समा+रय् (सम्+आ+रच्)
 समारचुं-रामुं करचुं
 समा+रंभ् (सम्+आ+रम्) समा-
 रंभ करवो, एणचुं
 सर् (स्मर) स्मरण करचुं
 सव् (शप्) शापचुं, शाप देवो
 सं+घ् (सं + ख्या) कहेचुं
 सं+जम् (सं+यम) संजमचुं,
 संयम करवो
 सं+जल् (सं+ज्वल्) वळुं, कोप
 करवो
 सं+दिस् (सम् + दिश्) सन्देशो
 आपवो-सूचन करचुं
 सं+पज्ज् (सं+पय) संपज्जचुं-
 सांपज्जचुं
 संपा+ऽऽउण् (संम् + प्र +
 आप्णु) सारी रीते पमचुं
 सं+बुज्झ् (सं+बुध्य) समज्जचुं
 सं+महर् (सं+स्मर) संमारचुं,
 याद करचुं
 सं+वह् (सम्+वर्ध) संवर्धन
 करचुं, पोयचुं, मानवचुं

सिज्ज (सिज्ज) सीजयुं, चीकणुं थयुं,
स्वेद-परसेवावाळा थयुं

सिज्ज (सिज्ज) सीजयुं-सिज्ज थयुं

सिल्लाट (श्लाय) सराहयुं-यत्ताणयुं

सिध्व् (सिध्व) सीवयुं

सिद्ध (सिद्ध) सट्टा करवी

सिच्च (सिच) सींचयुं

सुण् } (सृण्) सुणयुं-
एण् } सांगळयुं

सुमर (स्मर) स्मरण करयुं

सुद्ध } (पूद्) सुद्धयुं, नाम
सुद् } करवी

सुष् } (शुष्य) शोषयुं-
सुस्स } सुकायुं

सेव् (सेव) सेवयुं-आध्रय
लेवो

सोच्छ (श्रोष्य) सांगळयुं

सोच घोष) शोषयुं-शोचयुं,
शुद्ध करयुं

सोद (शुभ) सोदयुं-शोभयुं

एण (एन्) एणयुं-नगयुं

एरिस् (एर्प) एरयुं

एम् (एम्) एमयुं

हिस (हिस) हिमा करवी-
एम्

दा (दा) दान थयुं-तज्जुं

दो (भू) दोयुं थयुं

देव्य शब्दो

[नरजाति]

अग्निअ-आगोअ

अग्नाल-अपेयानुं गाट

अहिल्ल } — ईधर-नल्लि-
अपेल्ल } आगह

आमोड-कालो व्हो-रांघोवी

उडिद-भट्टर

उट्ट-भोट-भोट कालो नमुप

सोटरिस } — ओरिसी
ओघरिस }

कफिट-कवीली

कच्छर-कपरी

कट्टअ-पलीवी-पर कपार

कटप्प-कटपली-कपरी

कादार-कटआम्बर-कट्टर-
कपरी, कपारी

कुल्लस-कुल्ल-अग्नाली पोव

काण्ड-कौप

काण्डल-कौप

कोलिअ-कोळियो

कोल्हुअ-कोल्हु-चिचोडो-सिचोडो

खट्टिक-खाटकी

खोखलअ-खोखलदंतो

खोड-खोडो-लंगडो

खोल-खोल-खोलकुं-गवेडानुं

धच्चुं

गढ गढ

चास-खेतरमां चास करवा ते

चिच }
चिच्च } — चीचो

छइल्ल-छेल-चतुर

छंट-छंटो

जवरय-जुवारा

झंखर-झांखरुं-सू कुं झाड

टप्परअ-टापरो-खराव कानवाळो

टार-टारडुं-हलको घोडो

हुंट-हुंटो

डव्व }
डाव } — डावो हाथ

हुंगर-हुंगरो

हुंव-डोम-चांजळ

हुंव-हुंवो-होको

डोअ-डोयो-पाणी काडयानो

डोयो

डोल-डोळो-आंजनो डोळो

णक्क-नाक

दवर-दोरो

पण्हअ-प्रस्तव-पानो

परियट्ट-परीट-धोपी

पंडरंग-महादेव

पिणाअ-पराणे

पेडइअ-फडियो-दाणानो वेपारी

वइल्ल-बेल-बळद

वप्प-वाप

वोकड }
चुकुड } बोकडो

मकड-मकडी-करोळियो

मणिआर-मणिआर-मणिआरुं

[चेचनार

मुब्भ }
मोव्भ } — मोभ

रप्फ-राफडो

रवय-रवयो

रोल-रोचो-कळद

वडु-वडो

वप्पीअ }
वप्पीइ } — वप्यो

वहेल-वहेळो-पाणीनो वहेळो

वोजअ-वोजो

[नारीजाति]

अधालि-एलि-अकाळे वादळां
भयां

अम्मा-मा-अम्मा

अवालुया-अवालु-दांतना पेडा

उत्थल्ला-उथलो

उंघी-पाकेला घडेनी तुंडी

उत्तरिचिडि-उत्तरेड-वासणनी
नांद

उत्थल्लपत्थल्ला-ऊथलपाथल

ओज्जरी-ओजरी

ओप्पा-ओप

ओसरिया-ओसरी

ओसा-ओस-साकळ

कट्टारी-कटार

कत्ता-पासा-जुगार रमवानी
आंपळी कोटी

फडोणी } -शोणी
फुडिणी }

खडकी-खडकी

खट्टा-खट्टो

खणुसा-खणस-खण्डा

खली-खोळ

गळयली-गळगराटी (गेपनी)

गट्टी-गट्टी

गंडीरी-गंडेरी-शेरलीनी वाकळी

गाई-गाव

गावरी-गागर

गोली-गोळी

चवेली-चवटी दगाडवी

चिरिचिटी } -चगोटी
चिणोटी }

चुचुंदरिया-छांदर

चोटी-चोटली

छल्ली-छाल

छयली-चामडी

छासी-छास

छंटी-नानी कंरी-छंटी-छंटी

जाडी-जाजे

जोवारी-जुवार-जार

सली-सरसावनी सटी

मंटी-मंटीवां-नाथाना दिवरा-
वेला कळ

शोलिका-शोटी

थाली-थाल-माउनी राह

ठंकाणी-ठंकाणी

ठंका-ठंका

पट्या } -नव-पट्यानी नाथ,
नट्या } नाथनी नटरी

पटनी } -सेरणी
नटरी }

णिदणी-नोंदुं, नकासुं घास
कापवुं

णीसणिआ-नीसरणी

तजा-त्वचा-छाल-तज

दथरी-दार

पदस्ररा-पाखर-घोडा हाथीने
सजाववानां साधन

पड्डी-पाडी

पडुआ-पाट

परडा-परठकुं

पारिहट्टी-पारेठ-बहु वखतथी
विआएली गाय के भेंस

पूणी-पूर्णी

फगु-फाग

फुंफा } -फुंफाडो
फांफा }

बव्वरी-बावरी

विग्गाइ-वगां-वगाय

वोहारी-बुहारी-सावरणी

भुक्खा-भूख

भाउज्जा-भोजार्

मम्मी } -मामी

मामी }

रह्ता-राल-प्रियंगु

राडी-राट-कजियो

वट्टा-वाट-रस्तो

वियाउया-विपादिका-वीया-

शियाळामां-हाथपग फाटवा

सिंदु-छिंदरी

सुहेल्ली-सहेल करवी

हथोडी-हथोशे

हुडा-होड

[नान्यतरजाति]

आरोगिअ-आरोगेल-खाधेलुं

उज्जड-ऊजडं

उल्लट्ट-ऊलट्टं

उंड-ऊंड

ऊसअ-ओसीकुं

ओकिअ-ओकिं

ओचुल-ओचोचुलो

कंकोड-कंकोटं

कंटोल-कंटोलं

कुल्लड-कूलडं

कोडिय-कोटियं

खट्ट-खट्टं

खड-खट-बाम

खुट्ट-खट्टं

खुत्त-खुत्तं

गवत्त-गवत्त-बाम

घग्घर-पाघरो
 चंग-चंगुं-सारं
 छिक्क-छीक
 छिल्लर-पाणीनुं खावोचियुं
 जेमणय-जमणुं
 जुट्ट-झटुं
 टिक्क-टिकी-टीलुं
 तग्ग-तागले
 तुंद-पेट-दुंद
 पद्द-पादर
 पद्धर-पाधरं
 परिदण-पहेरण
 पंगुरण-पागरण-पाधरवा-ओट-
 वानां साधन
 पिंजिय-पींजेलुं
 पोच्च-पोचुं

पोट्ट-पेट
 वरुअ-वरु-वरुअनुं वरु
 रंदुअ-रंदुं
 रुअ-रु-कवास
 लकुट्ट-लकटुं
 लादण-लाणुं
 वहल-वादल
 वंग-वेग-वांगी
 विदण-वदणुं-सवारनो समय
 खंगलय-खंगलुं
 लंपडिय-नांपडेल
 सिदुरय-सिदरं-दोखी
 मुंचिय-मुंपेलुं
 सोल्ल-सांसना सोळ
 दट्ट-दाटुं
 दट्टिअ-दाटेल-चालेल

અર્ધમાગધી પ્રાકૃતનું સાહિત્ય

અર્ધમાગધી પ્રાકૃતનું સાહિત્ય અતિશય વિપુલ છે, તેમાં તત્વ-જ્ઞાન, આચાર, વિધિવિધાન—કર્મકાંડ, જ્યોતિષ, ગણિત, વાસ્તુ વગેરેને લગતા અનેક ગ્રંથો છે. સંક્ષેપમાં કહું તો એ સાહિત્ય કરોડો શ્લોકોમાં રચાઈ છે. તેમાંથી અહીં થોડાક ગ્રંથોનો નામનિર્દેશ કરેલ છે:

આગમ ગ્રંથો

અંગ સૂત્રો	પ્રજ્ઞાપના	છૂટક
આચારઅંગ	જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ	કલ્પસૂત્ર
સૂત્રકૃતઅંગ	ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ	જીતકલ્પ
સ્થાનઅંગ	સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ	યતિજીતકલ્પ
સમઘાયઅંગ	નિરયાવલિ	શ્રાદ્ધજીતકલ્પ
ભગવતી અથવા	વગેરે પાંચ	પાક્ષિકસૂત્ર
વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ	છેદ સૂત્રો	ઋષિભાષિત
અંગ	નિશીથ	વગેરે
જ્ઞાતધર્મકથાઅંગ	વૃદ્ધકલ્પ	પયન્ના ગ્રંથ
ઉપાસકદશાઅંગ	વ્યવહાર	સતુ:શરણ
અંતરુદ્ધશાઅંગ	દશાશ્રુત	આનુરપ્રત્યાશ્વાન
અનુત્તરૌપપાતિક	મહાનિશીથ	ભક્તપરિજ્ઞા
અંગ	પંચકલ્પ (અપ્રાપ્ય)	સંસ્તારક
પ્રશ્નવ્યાકરણઅંગ	મૂળ સૂત્રો	તંદુલવૈચારિક
વિપાકઅંગ	આવશ્યક	ચંદ્રવૈધ્યક
ઉપાંગ સૂત્રો	દશવૈકાલિક	દેવેન્દ્રસ્તવ
ઔપપાતિક ઉપાંગ	ઉત્તરાધ્યયન	ગણિવિદ્યા
રાજપ્રશ્નીય	નંદિ	મહાપ્રત્યાશ્વાન
જીવાજીવાભિ-	અનુયોગદ્વાર	વીરસ્તથ
ગમ		

આ ઉપરાંત આગમગ્રંથો ઉપરનો વ્યાખ્યાઓ, નિર્યુક્તિ, માધ્ય, પૂર્ણ અને અવપૂર્ણ વગેરે સાહિત્ય અર્થમાગધી પ્રાકૃતમાં રચાયેલું છે.

વીજા ગ્રંથો

તત્ત્વજ્ઞાન	પંચાસ્તિકાય	ગોમ્મટસાર વગેરે
સમ્મદ્વયરણ	ઘવલા	આચાર
ધમ્મસંગહણિ	મહાઘવલા	પંચાશક
વિશેષાવદ્યક	મહાવંધ વગેરે	પોટશક
ભાષારહસ્ય	કમ્મપયડિ	પંચસૂત્ર
નયતત્ત્વ	પંચસંગ્રહ	પ્રવચનસારોચાર
જીવપિચાર	પંચવસ્તુ	આચારવિધિ
પ્રવચનમાર	પ્રાચીન કર્મગ્રંથ	શુદ્ધતત્ત્વ-નિર્ણય
કર્મશાસ્ત્ર	નવ્ય "	વગેરે
સમયસાર	સત્તરિ	

२९०+५२=३४२

कथा-चरित्र-उपदेश

उपदेशमाला	सनत्कुमारचरित्र
परमात्मप्रकाश	सीताचरित्र
कुमारपालचरित्र	पउमचरित्र
कुवलयमाला	कथारत्नकोश
जंबूस्वामिचरित्र	कथाचलि
पृथ्वीचंद्रचरित्र	तरंगलोला
प्रत्येकबुद्धचरित्र	समराश्चकहा
महापुरुषचरित्र	चोवीश तीर्थकरोनां एक
विजयानंदकेवलिचरित्र	एकनां जुदां जुदां
वसुदेवद्विडि	चरित्रो वगेरे

कल्प-काम-वास्तु-ज्योतिष-निमित्त-स्वप्न

अने विज्ञानना ग्रंथो

सूर्यप्रक्षिति	महर्घपयरण
चंद्रप्रक्षिति	तीर्थकल्प
ज्योतिषचक्रविचार	अकालदंतकल्प
पिपीलिकाज्ञान	मयणवाल
अंगविज्ञा	वास्तुविचार
	स्वप्नविचार वगेरे

